

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ**

ДЕРЖАВА І ЗЛОЧИННІСТЬ. НОВІ ВИКЛИКИ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ПАМ'ЯТІ
ВИЩЕ-ПРЕЗИДЕНТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ,
ПРОФЕСОРА ОЛЕГА МИХАЙЛОВИЧА ЛИТВАКА**

(23 квітня 2020 року, м. Харків)

**Харків
ХНУВС
2020**

УДК [343.9:342.1](477)(06)
Д36

*Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету
внутрішніх справ від 28.01.2020 № 15*

Держава і злочинність. Нові виклики в епоху
Д36 постмодерну ; зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч.
пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації
України, професора О. М. Литвака (м. Харків, 23 квіт.
2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ;
Кримінол. асоц. України. – Харків : ХНУВС, 2020. – 184 с.

У збірнику представлено тези наукових доповідей
90 авторів з різних регіонів України. Праці вчених,
правників, фахівців у галузі кримінології, кримінального,
кримінально-виконавчого права, криміналістики та
експертології, докторантів, аспірантів, здобувачів,
студентів і курсантів. В тезах доповідей висвітлено
широке коло питань, пов'язаних із протидією злочинності
в сучасних умовах.

УДК [343.9:342.1](477)(06)

*Публікації наведено в авторській редакції з незначними коректорськими правками.
Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів публікацій. За достовірність наукового
матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних
назв, а також за розголошення фактів, що не належать відкритому друку, тощо відповідають
автори публікацій та їх наукові керівники.*

*Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті
Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі
«Видавнича діяльність. Матеріали науково-практичних конференцій, семінарів тощо»), а
також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>) і на сайті збірника наукових
праць «Вісник Кримінологічної асоціації України» (<https://visnikkau.webnode.com.ua>).*

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	9
-----------------------------	----------

ШВЕЦЬ Д. В.

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ОБ'ЄКТИВНИЙ ВИКЛИК УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ	10
--	----

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

АМАНОВА А. В., БАБІЙ Н. Р.

АЛГОРИТМ ДІЙ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	14
--	----

БАНДУРКА О. М., ЛИТВИНОВ О. М.

ЕТНІЧНА ЗБРОЯ: ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ	15
--	----

БАТИРГАРЕЄВА В. С.

БОРІТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННИМ РЕЦИДИВІЗМОМ У МАТЕРІАЛАХ КОНГРЕСІВ ООН ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ПОВОДЖЕННЯ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ	17
--	----

ВАСИЛЬЄВ А. А.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ	19
---	----

ВІТКОВСЬКА О. С.

ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВО: СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ	21
---	----

ГОЛІНА В. В.

ПРЕДМЕТНА СУТНІСТЬ ЗЛОЧИННОСТІ	23
--------------------------------------	----

ГРАДЕЦЬКА Н. М.

БУЛІНГ ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕКИ НЕПОВНОЛІТНІХ	24
---	----

ГРАДЕЦЬКИЙ А. В.

ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ	26
---	----

ГРИГА М. А.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОТИДІЇ ВИБОРЧИМ ЗЛОЧИНАМ	28
--	----

ГРУДОВЕНКО О. С.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ	30
--	----

ДЕНИСОВА Т. А., ПАЛЬЧЕНКОВА В. М.

СОЦІАЛЬНИЙ ПАТРОНАЖ І ПРОФІЛАКТИКА РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ	32
--	----

КАЗНАЧЕЄВА Д. В.

ВИДИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КРИПТОВАЛЮТИ	35
--	----

КАЛІНІНА А. В.

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ НА СТАН ЗЛОЧИННОСТІ	36
--	----

КОЖУШКО С. О. ЗЛОЧИННІСТЬ В ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИМУ КОМПЛЕКСІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	38
КОРЖ В. П. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	40
КРИЖНА В. В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ.....	42
КУНДЕУС В. Г. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	44
ЛИТВАК О. М., ЛИТВАК О. О., АРТЮХ О. М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	46
ЛЯШКО В. К. ДО ПИТАННЯ ПРО ГІБРИДНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ	50
НОВІКОВ О. В. СУЧАСНИЙ СТАН КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ ЗА РЕЗУЛЬТАТИМИ МІЖНАРОДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	51
ОДНОЛЬКО І. В. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ (ЗА ПРАЦЯМИ О. М. ЛИТВАКА ТА ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ)	53
ПРОЦЬ І. М., ЯМКОВА Т. І. СТАН БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	55
РАСТОРГУЄВА Н. О. НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ: ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ	57
РОМАНІВ Р. Р. ПРОТИДІЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	59
САЗОНОВ В. В. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА У ФОКУСІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ УВАГИ	61
ФЕДОРЕНКО О. А. ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ....	62
ЧЕРЕВКО К. О. ЩОДО ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕОБЕРЕЖНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	64
ШУЛЬГА А. М. ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ, РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ.....	65
ЯКОВЛЕВА А. С. ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	67
ЯКОВЛЕВА В. С. ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ	69

СЕКЦІЯ 2

НОВІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ І СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЇЙ

БРИСКОВСЬКА О. М. ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛОГО ВІД НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ АВТОМОБІЛЕМ З ПОДАЛЬШИМ ЙОГО ОПЛАТНИМ ПОВЕРНЕННЯМ.....	71
ГОЛУБОВ А. Є. ЩОДО СИСТЕМИ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ І МЕТОДІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	73
ГУРКОВСЬКИЙ Д. М. ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	75
ДЕНИСОВ С. Ф. ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ.....	77
ДОРОШ А. О. ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ КРИПТОВАЛЮТИ	79
КАПЛАН Ю. І. РЕАСЕ-МОДЕЛЬ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	81
КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК Ю. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ	83
КОЗАЧЕНКО О. В. ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ	85
КОЛОДЯЖНИЙ М. Г. ФОРМУЛА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	87
ЛИЗОГУБ Я. Г. ДИСЦИПЛІНИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ І КРИТИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ НА ТЕМУ	89
ЛИТВИНОВ О. М., ГЛАДКОВА Є. О. МОДА ТА ЇЇ РОЛЬ У СВІТІ, ЩО ЗМІНИВСЯ.....	90
МАСЛОВА Н. Г. МІСЦЕ РАДИКАЛІЗМУ У СТРУКТУРІ ТЕОРІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ	93
НОСАЧА А. В. НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ	95
ОРЛОВСЬКА Н. А. ПРЕДИКТИВНА АНАЛІТИКА В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	97
СТЕПАНОВА Ю. П., ДУБОВИЙ Д. О. ВРАХУВАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ РЕЦИДИВІСТІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ	99
ЧЕРНЕНКО П. В. ДО ПРОБЛЕМИ СУТНОСТІ ЗМІСТУ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ОСОБИСТОСТІ ФАЛЬСИФІКАТОРА ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ У РЕАЛІЯХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	101
ХРИСТИЧ І. О. МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ	103

ШРАМКО С. С.

ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СТРАТЕГІЇ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ	105
--	-----

СЕКЦІЯ 3

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СУПРОВОДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

АВДЄЄВ О. О.

ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ІНФЕКЦІЙНИМ ХВОРОБАМ І МАСОВИМ ОТРУЄННЯМ. ПОГЛЯД СЬОГОДЕННЯ.....	107
---	-----

БІЛЕНКО П. С.

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ: ФОРМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЧИ ОКРЕМИЙ ЗЛОЧИН?	108
---	-----

ГУСАРОВ С. М.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІСТОТНОЇ ШКОДИ У КВАЛІФІКОВАНИХ РІЗНОВИДАХ ОКРЕМИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНУ	110
---	-----

ДАВИДЕНКО В. Л., ДЕРЕВІЦЬКА Ю. К.

ВІКТИМОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКРАДЕННЯМ ДІТЕЙ.....	112
---	-----

ДУНАЄВА Т. Є.

СЛУЖБОВА НЕДБАЛИСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОШИРЕННЯ COVID-19	113
--	-----

ЄМЕЛЬЯНОВ В. П.

КІЛЬКІСНИЙ СКЛАД ТЕРОРИСТИЧНОЇ ГРУПИ ЧИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗГІДНО ЗІ СТ. 258-3 КК УКРАЇНИ	115
---	-----

ЖЕНУНТИЙ В. И., АЛЕКСАНДРЕНКО В. В.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ЖЕСТОКОЕ ОБРАЩЕНИЕ С ЖИВОТНЫМИ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ	116
--	-----

ЗАГОРСЬКА О. І., РИБАЛКА Н. О.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ.....	118
---	-----

ЗАЄЦЬ І. С.

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАКОННОСТІ ДІЙ ЖУРНАЛІСТА В РАЗІ ВІЯВЛЕННЯ ФАКТУ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	119
---	-----

КОНДРАТОВ Д. Ю.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ОСОБИСТОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США	121
---	-----

КРАЙНИК Г. С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В УКРАЇНІ.....	123
--	-----

ЛИТВИНОВ О. М., БАНДУРКА І. О.

ЕПІДЕМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СЛІДАМИ КОРОНАВІРУСУ	125
--	-----

ЛУЦЕНКО І. Г., ЛУЦЕНКО Б. Г.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ООС.....	127
--	-----

МИТРОФАНОВ І. І.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ АКТ, ЩО РЕГУЛЮЄ ПРОТИДІЮ ЗЛОЧИННОСТІ.....	129
---	-----

МИТРОФАНОВА Ю. С.	
ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА	131
НАУМОВА А. О.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ КАТУВАННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	133
НЕСТЕРЕНКО О. М.	
УМИСНА ФОРМА ПОВЕДІНКИ ОСОБИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ СТ. 205-1 КК УКРАЇНИ	135
ОЛІШЕВСЬКИЙ О. В.	
ПОНЯТТЯ СВІТОГЛЯДНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СТАТЕЙ 161, 300 ТА 422 КК УКРАЇНИ	137
ПЕРЕПЕЛИЦЯ П. О.	
ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КЛОНУВАННЯ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	139
ПОЛІТОВА А. С.	
НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ: ВІДПОВІДНІСТЬ ПОЛОЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ	140
СМАГЛЮК О. А.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРИ ВСТАНОВЛЕНІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТЕВІ ЗНОСИНИ З ОСОБОЮ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА ШІСТНАДЦЯТИРІЧНОГО ВІКУ	142
УЛЬЯНОВ О. І., ДУЛГЕР В. В.	
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ	144
ФОМЕНКО М. В.	
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ У КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ	146
ХАРА С. Д.	
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	148
ХРЯПІНСЬКИЙ П. В.	
ПРАВОМІРНА ПОСТКРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ЯК ЗАХІД ПРИПИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ	150
ЦВІРКУН Н. Ю.	
ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ	152
ШАБЕЛЬНИКОВ С. К.	
ПОНЯТТЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	153
ШЕВЕЛЕВ К. Є., ГАРЯЄВА Г. М.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ	155
ШЕВЧУК Т. А.	
ДО ПИТАННЯ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПРАКТИКУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	157
ЯЩЕНКО А. М., КРИЖАНОВСЬКИЙ М. В.	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТРАФУ ЯК ЗАХОДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ	159

СЕКЦІЯ 4

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС В СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НОВОГО ТИПУ

АБАРИНОВ Ф. С.

ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ДОСТАТОЧНОСТИ ДАННЫХ ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА ОБЫСКА162

ДУФЕНЮК О. М.

ЕПОХА FACEBOOK – НОВІ ВИКЛИКИ І НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОЛІЦІЇ164

КАНІБЕР Ю. М.

РИЗИКИ ДИСКУРСИВНОГО СПОСОБУ ДЕМАРКАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ.....166

ЛАБУНЕЦЬ К. С.

ЛЕГАЛІЗУВАТИ НАРКОТИКИ НЕ МОЖНА, ПРОТИДІЯТИ168

ЛИТВИНОВ О. М.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ: НА ПОРОЗІ ЦИФРОВОГО ДАХАУ170

МАР'ЄНКО Л. М.

КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ПОГРОЗ І НАСИЛЬСТВА
ЩОДО СУДДІВ, НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ, ПРИСЯЖНИХ173

ОРЛОВ Ю. В.

МЕНТАЛЬНІ ЗАГРОЗИ ГЛОБАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ: КРИМІНОЛОГІЧНА ПАНОРАМА.....175

СЕРХОВЕЦЬ Д. І.

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ: «ЗА» ТА «ПРОТИ».....177

ФІАЛКА М. І.

ДО ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНУ НА ФОРМУВАННЯ
ОКРЕМИХ РИС КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ.....179

ЮРТАЄВА К. В.

ЧИ ГОТОВА НАРЕШТІ УКРАЇНА РАТИФІКУВАТИ РИМСЬКИЙ СТАТУТ
МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ?181

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції! Перш за все, я хотів би щиро подякувати всім авторам за те, що знайшли можливість взяти участь у нашому науковому заході в цей непростий для України і всього світу час! Конференція присвячена пам'яті Олега Михайловича Литвака, Віце-президента Кримінологічної асоціації України, доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента Національної академії правових наук України, державного радника юстиції, заслуженого юриста України, заслуженого діяча науки і техніки України. Життєвий шлях Олега Михайловича наповнений сумлінним служінням державі і гідно відзначений багатьма урядовими нагородами. Він відомий в Україні та й за її межами науковець – кримінолог, правознавець, творчий і натхненний педагог, що сформував ціле покоління сучасних науковців – правників, для яких був не лише науковим керівником, а й Учителем і Провідником високих правових ідей. Науковий внесок О. М. Литвака у становлення та розвиток кримінологічної науки безцінний, а сміливе мислення, концептуальні ідеї, відповідальність за свою працю, високий рівень професіоналізму та новаційність думок є яскравим взірцем для його послідовників.

Наша конференція за тематикою «Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну» відбувається в умовах стрімких соціально-політичних перетворень, насичених значущими, іноді, на жаль, трагічними подіями, коли змінюється і час, і люди, і всі сторони життєдіяльності суспільства, а сьогодення трансформується у нові, ще не вивчені непередбачувані форми. Тому наукове переосмислення і переоцінка таких фундаментальних понять, як держава і злочинність, є непростим завданням для всієї наукової спільноти, а особливо кримінологів. Саме на це повинно бути спрямоване сучасне наукове мислення. Пропущена проблематика є, безперечно, актуальною з огляду на певні кризові явища в сучасній методології кримінології, її неспроможність випереджати реалії сучасного світу і злочинності як їх невід'ємну частину. Без осмислення і чіткого усвідомлення, того, що протидія злочинності є якісно новим явищем, неможливо знайти принципово нові методи її дослідження та якісно нові шляхи розв'язання означених проблем.

Ми щиро вітаємо всіх науковців, присутніх на нашій конференції, і вдячні вам за той безцінний внесок у вирішення проблем протидії злочинності в епоху постмодерну. Викликає повагу і захоплення стратегічність вашого мислення, концептуальність ідей, небайдужість і відповідальність за все, що діється навкруги, професіоналізм, талант і мудрість, почуття нового, оптимізм та наполегливість у досягненні мети.

У збірнику тез доповідей знайшли відображення більше 90 робіт із найактуальніших, найболючіших, гострих та дискусійних проблемних тем, розкриття яких сприятиме розвитку кримінологічної науки в нову епоху, якісному відновленню її методології в швидко змінюваній реальності, пізнанню істини на основі глибинних етичних засад спілкування в суспільстві та побудови впорядкованої системи поглядів та етичних принципів кримінологічного аналізу.

Маю надію, що ця конференція стане вагомим внеском у розвиток пріоритетної для України проблеми – протидії злочинності в сучасному світі, що швидко змінюється.

Усім учасникам конференції я бажаю нових відкриттів, цікавих дискусій та продуктивного наукового пошуку на шляху до підвищення ефективності протидії злочинності!

Вашим сім'ям я зичу здоров'я, благополуччя, мирного неба над головою!

*Ректор
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент,
полковник поліції*

Дмитро Швець

УДК 7.038.6:343.97

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

доктор юридичних наук, доцент,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ОБ'ЄКТИВНИЙ ВИКЛИК УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Однією з двох цілей, які були визначені свого часу в Стратегії національної безпеки України, є мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [1]. При цьому в даному вельми важливому для нашої країни документі чітко й обґрунтовано перераховуються ті загрози національній безпеці України, що мають об'єктивний характер. У травні 2020 року виповнюється п'ять років з моменту прийняття цього документа у сфері захисту національних інтересів українського народу та його держави, але треба наголосити на тому, що протягом цього часу основні тренди не тільки не втратили свого значення, а й зросла їх актуальність на тлі виникнення нових викликів для українського суспільства. Про що йде мова?

Як відомо, з середини минулого століття США та Західну Європу захопив новий соціокультурний феномен, що отримав назву постмодерн і поширився в усіх сферах людської життєдіяльності: культурі, філософії, політиці, економіці, техніці, науці, сфері комунікативних зв'язків тощо. Цьому історичному періоду притаманне існування особливого світоглядного напрямку – постмодернізму. Передумовою появи постмодернізму в сучасному суспільстві вважається розчарування цього суспільства у власних, ще деякий час тому незаперечних ідеалах, а саме: в безповоротності науково-технічного та суспільного прогресу; в можливості вирішення досягненнями науки і техніки глобальних проблем людства; цілісності світу; існування загальнолюдських цінностей тощо.

Усе вищезазначене потягло за собою кардинальні зміни у філософії людських стосунків, переорієнтацію моральних пріоритетів, розмивання основ індустріального суспільства.

Останнім часом у свідомості українського суспільства спостерігаються відповідні тектонічні зміни, які започаткували виникнення та формування окремих проявів постмодернізму у філософії українського соціуму. Справа полягає в тому, що, розпочавши свою ходу як світоглядна позиція, постмодернізм почав проникати у більш широке коло сфер людської діяльності. Як це не прикро, а прості природні бажання у більшості населення домінують над високодуховними потребами. Але в процесі історичного розвитку цивілізації настає момент, коли зміни поглядів проникають в основу людських стосунків, а саме в економіку, в державне управління, в побудову самого соціуму. До речі, треба наголосити на тому, що такі процеси мають двосторонній характер.

Так от, у повсякденне українське буття останнім часом все більше проникають характерні ознаки постмодернізму як культ незалежної особистості; потяг до архайки, міфу, колективного позасвідомого; бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу; використання підкреслено ігрового стилю, щоб акцентувати на ненормальності, несправжності, протиприродності пануючого в реальності способу життя; суміш багатьох традиційних жанрових різновидів тощо. І от цей, узагальнюючи одним терміном «театр абсурду», проникає з книжкових шпальт, театральних підмостків, екранів телевізорів, з мережі Інтернет у повсякденне життя. При цьому такі зміни не завжди мають позитивний характер для нашого суспільства. І навіть можливо наголосити на тому, що в окремих випадках вони трансформуються в ті чи інші загрози національній безпеці. Особливо коли мова заходить про процеси, які мають обумовлюючий характер для злочинності як явища в українському суспільстві.

Так, наприклад, аналізуючи проблеми корупції в Україні, ми свого часу наголошували на тому, що транзит системи соціального управління від партійно-бюрократичної номенклатури до демократичної, ліберальної перспективи відбувається на тлі докорінної трансформації

культурно-психологічних детермінант суспільного розвитку [2, с. 14–15]. Але це можливо тільки тоді, коли відбувається кардинальне перетворення свідомості нації. На перший погляд, проникнення в українське суспільство ідей постмодернізму саме і є тією бажаною трансформацією, яка має можливості створити передумови для мінімізації, і навіть унеможливлення існування корупції як деструктивного суспільного явища. Але все не так просто, як би мало бути. Постмодерн привносить у суспільство як позитив (наприклад, плюралізм думок), так і його діаметрально протилежний бік – негатив (диктат однієї точки зору). Тому в реальній дійсності найбільш характерні прояви постмодернізму «працюють» як чинники, що обумовлюють девіантну поведінку людини, певні деструктивні прояви з її боку. Що, у свою чергу, навпаки, виступає живлячим джерелом такого ганебного явища, як корупція.

Узагальнюючи викладене нами вище, хотілось наголосити на тому, що сьогодні, коли в свідомість української спільноти все глибше проникають ідеї постмодернізму, поряд з їх позитивним впливом на розвиток нашого суспільства, існує велика небезпека руйнації моральних та нормативних правил, за якими живе це суспільство. І як наслідок таких змін, збільшення загроз національній безпеці України.

Одержано 10.02.2020

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

УДК 343.9

Аліна Валеріївна АМАНОВА,

аспірантка відділу кримінологічних досліджень

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)*

«ТЕЛЕФОННИЙ» ТЕРОРИЗМ – СУЧАСНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Конституція України у ст. 3 проголошує, що безпека, як й інші блага, визнаються у нашій державі найвищою соціальною цінністю. Тому держава створює всі умови для захисту конституційних прав громадян, у тому числі права на безпеку. Охорона цього права виражається у ст. 259 КК України. Вона передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Актуальність кримінологічного дослідження вказаних кримінальних правопорушень зумовлюється загостренням суспільно-політичної ситуації в Україні, посяганнями на її конституційний лад і територіальну цілісність, анексії Автономної Республіки Крим, окупації частини території Донецької і Луганської областей України. Останнім часом у нашій державі набули поширення випадки тероризму і сепаратизму. За таких несприятливих обставин будь-які прояви терористичного характеру, включаючи злочини, передбачені ст. 259 КК, вимагають жорсткого реагування на них з боку правоохоронних органів.

Випадки неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, що часто називаються «телефонним» тероризмом, мають низку негативних наслідків соціально-економічного, матеріального, фінансового, політичного, психологічного характеру. Вони збільшують страх громадян перед злочинністю і реальною загрозою терористичних атак в Україні, викликають паніку в цивільного населення, порушують нормальний режим діяльності підприємств, установ, організацій різних форм власності, відволікають органи кримінальної юстиції від виконання основних задач. Тобто негативні соціальні наслідки злочинів, передбачених ст. 259 КК, виражаються у прямій і непрямій шкоді для держави, суспільства загалом, місцевих громад й окремих громадян. Наприклад, виїзд вибухотехнічної служби Національної поліції України разом із співробітниками Служби безпеки України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій на місце потенційного «телефонного» мінування коштує державі від 40 до 60 тис. грн. Ураховуючи, що таких неправдивих повідомлень може відбутись по всій країні до кількох десятків і навіть сотень за добу, тому шкода від них вираховується десятками мільйонів гривень.

Наразі неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності набуло в Україні відносно масового характеру. Зокрема, за даними Генеральної прокуратури України, протягом 2014–2018 рр. щороку в середньому обліковувалося 733 подібних кримінальних правопорушення. У 2019 р. було обліковано безпрецедентну кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 259 КК, – 1 715. Тобто у 2019 р. темп приросту порівняно із попереднім роком становить 247 % (!).

Аналогічні тенденції спостерігаються й щодо чисельності засуджених осіб, винних у вчиненні злочинів, які образно можна визначити «телефонним» тероризмом. Протягом 2014–2018 рр. зафіксоване збільшення цього показника з 66 до 88 осіб відповідно. У 2019 р. у цілому зберігся високий показник засуджених (82 особи), хоча і дещо нижчий за попередній рік. Це можна пояснити складністю розслідування подібних фактів, оскільки винні намагаються вчинити злочин в анонімний спосіб з використанням сучасних інформаційних систем.

Вивчення явища «телефонного» тероризму пов'язується, окрім іншого, зі знаходженням відповіді на питання про причини реального (не статистичного) загострення криміногенної ситуації загалом й погіршення стану громадської безпеки, зокрема. Традиційно віртуальне мінування за телефоном різних об'єктів здійснювалося переважно школярами через хуліганські мотиви. Іноді підлітки при вчиненні вказаних кримінальних правопорушень керуються мотивами самоствердження перед однолітками. Нерідко «телефонні» мінування здійснюються особами у стані алкогольного сп'яніння через мотиви помсти або ревнощів. За оцінками психіатрів, подібна поведінка властива особам із психічними розладами, які страждають на шизофренію або параноїдальний синдром [1]. Також представлені правопорушення характерні для окремих недобросовісних підприємців, які намагаються зменшити продажі товарів своїх конкурентів.

Трендом останніх років є неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності у перебігу президентських, парламентських або місцевих виборів. У такій неправовій формі відбувається нечесна політична боротьба. Сприяє збільшенню фактів «телефонних» мінувань так звана гібридна війна з боку країни-агресора. У 2018–2019 рр. СБУ було викрито кілька ботоферм, які не лише займалися пропагандою, шпигунством у нашій державі, а й в анонімний спосіб масово спрямовували за допомогою мережі Інтернет повідомлення про мінування органів державної влади, правоохоронних органів, підприємств [2]. Подібна злочинна діяльність може здійснюватись й за корисливими мотивами, якщо «телефонний» мінер погоджується за плату виконати відповідне замовлення організатора.

Ще однією особливістю зазначених кримінальних правопорушень останніх років є повідомлення про мінування не одного, а багатьох об'єктів. Так, у листопаді 2019 р. невідомий надав інформацію про мінування усіх лікарень, пологових будинків, торгівельних центрів, деяких житлових будинків міста Харкова. Відповідні служби були вимушені оглянути 315 об'єктів та евакуювати понад 1 тис. відвідувачів і деяких пацієнтів цих установ [3]. Напевно інформація про мінування багатьох об'єктів спрямована на завдання максимальної шкоди правоохоронним органам й для того, щоб викликати страх і паніку в місцевого населення. Тобто в детермінаційному комплексі аналізованих кримінальних правопорушень тісно переплетені суспільно-політичні, економічні, соціально-психологічні, технічні, організаційні, правові та навіть медико-психіатричні криміногенні чинники.

Для запобігання злочинам, передбаченим ст. 259 КК, як показує практика органів кримінальної юстиції, недостатньо лише кримінально-правового реагування. Не допомогло в обмеженні їх поширеності й неодноразове посилення кримінальної відповідальності, що відбулось у 2002 р. і в 2012 р. Тому потребує вироблення передусім некаральних засобів профілактичної спрямованості.

Недостатня кримінологічна розробленість злочинів, передбачених ст. 259 КК України, пробіли у дослідженні їх сучасного стану, тенденцій розвитку і закономірностей відтворення, особи злочинця-«телефонного» терориста, винного у їх вчиненні, детермінантів, а також розроблення перспективних заходів запобігання зумовлюють необхідність здійснення подальших наукових розвідок зазначеної проблематики.

Список бібліографічних посилань

1. Процишин В. Телефонний тероризм потягне на сім років // Урядовий кур'єр : сайт. 28.01.2012. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/telefonnij-terorizm-potyagne-na-sim-rokiv/> (дата звернення: 21.02.2020).
2. СБУ викрила ботоферму терористів, звідки йшли розсилки про «мінування» // UA.NEWS : сайт. 04.12.2019. URL: <https://ua.news.ua/foto-sbu-razoblachyla-botofermu-terrorystov-otkuda-shly-rassylky-o-mynuvannya> (дата звернення: 21.02.2020).
3. В Харькове «минировали» 300 объектов, более тысячи человек эвакуировали // АТН : сайт. 15.11.2019. URL: <https://atn.ua/proisshestiya/v-harkove-minirovali-300-obektov-bolee-tysyachi-chelovek-evakuirovali> (дата звернення: 21.02.2020).

Одержано 20.03.2020

УДК 351.746.2:343.347

Назар Романович БАБІЙ,

*курсант 2 курсу навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)*

Науковий керівник:

Марія Василівна БУРАК,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)*

АЛГОРИТМ ДІЙ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Неврегульованість українського законодавства в сфері публічних закупівель, переважно паперовий документообіг та відсутність прозорих і справедливих тендерних процедур призводять до неефективного використання державних коштів та розповсюдження злочинних дій у цій сфері.

Так, уже впродовж багатьох років надактуальною і досі не вирішеною є проблема, пов'язана з багатомільйонними втратами державного бюджету України внаслідок вчинення правопорушень при здійсненні публічних закупівель товарів, робіт і послуг у сфері охорони здоров'я. Під час супроводження процедур публічних закупівель щороку викривається понад 4000 злочинів (38 % від загальної кількості виявлених злочинів із бюджетними коштами), які завдають збитків державі у розмірі близько 933,5 млн грн.

Вжиті оперативними підрозділами Національної поліції України заходи щодо супроводження процедури публічних закупівель товарів, робіт і послуг, виявилися недостатніми для реальної стабілізації криміногенної обстановки в сфері охорони здоров'я. Відповідно, практична діяльність оперативних підрозділів з виявлення злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я, спрямована на викриття відповідних правопорушень.

Вбачається, що ефективність боротьби з такими злочинами, у більшості випадків залежить від того, наскільки своєчасно оперативними підрозділами було отримано інформацію щодо їх підготовки та вчинення [1].

Так, оперативно-пошукова робота оперативних підрозділів щодо виявлення зловживань під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я, як правило, проводиться за такими напрямками: встановлення очевидців злочину; виявлення місцезнаходження документів і предметів, що стали знаряддям злочину, зберегли на собі його сліди, були об'єктами злочинних дій; виявлення грошей та інших цінностей, здобутих злочинним шляхом; встановлення предметів, що можуть сприяти виявленню злочину, обставин його вчинення і встановленню винних. Відтак під час проведення оперативно-розшукових заходів формуються передумови для офіційної реєстрації діяння як злочину та прийняття процесуального рішення про порушення кримінального провадження та проведення досудового слідства.

Власне, роботу з виявлення таких правопорушень слід розпочинати з вивчення діяльності закладів охорони здоров'я в регіоні, у рамках якої встановлюється злочинний зв'язок між основними замовниками та учасниками конкурсних торгів щодо закупівлі медичних товарів, робіт і послуг та виконання договірних умов.

Моніторинг практичної діяльності оперативних підрозділів свідчить, що надходження цієї інформації ймовірно завдяки таким чинникам: належній організації оперативного обслуговування об'єктів охорони здоров'я; оптимальному використанню джерел оперативної інформації на об'єктах сфери охорони здоров'я; ґрунтовному знанню працівниками особливостей роботи закладів охорони здоров'я, фінансових, податкових установ та підприємницьких структур, які виконують замовлення; обізнаності щодо найпоширеніших причин і умов, що сприяють учиненню зазначених злочинів; знанню контингенту осіб, які за

видом діяльності чи потенційно схильні до вчинення таких злочинів, а також їхніх зв'язків; тісній взаємодії оперативних підрозділів із іншими суб'єктами протидії економічним і службовим злочинам; широкому використанню методу економічного аналізу, що передбачає вивчення актів ревізій, інвентаризацій, перевірок тощо; зверненням громадян і юридичних осіб, а також публікаціям у засобах масової інформації тощо.

Погоджуючись з Ю. С. Доліновським, вважаємо, що до основних напрямів діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення злочинів під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я можна віднести: виявлення типових правопорушень у процесі організації та проведення тендерних процедур публічних закупівель медичних товарів, медичної техніки, робіт та послуг; виявлення правопорушень під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я, пов'язаних із постачанням медикаментів, техніки та виконання робіт і надання послуг за завищеними цінами; заходи із викриття факту визначення переможцем тендера підставних осіб (фіктивних підприємницьких структур), які не відповідають кваліфікаційним вимогам проведення тендера та умовам тендерної документації при здійсненні публічних закупівель у сфері охорони здоров'я; заходи із викриття факту отримання та передачі неправомірної вигоди з метою отримання переваг, визначення переможця конкурсних торгів під час організації публічних закупівель у сфері охорони здоров'я [2].

Відтак переконані, що одним із пріоритетних напрямів роботи оперативних підрозділів повинна стати протидія злочинним проявам у сфері охорони здоров'я. Відповідно, діяльність оперативних підрозділів щодо виявлення злочинів під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я повинна концентруватись на правильній організації оперативного обслуговування; організації чіткої взаємодії між оперативними підрозділами сусідніх районів та обмін оперативною інформацією між ними; встановлення ділових контактів з установами контролюючими об'єкти охорони здоров'я тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Бурак М. В. Виявлення злочинів під час проведення державних форвардних закупівель зерна / *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 3. С. 143–150.
2. Доліновський Ю. С. Виявлення злочинів під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 850. С. 500–507.

Одержано 16.03.2020

УДК 343.9:343.344

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
академік Національної академії правових наук України (м. Харків),
професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЕТНІЧНА ЗБРОЯ: ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Постсоціалістичний транзит України протягом останніх тридцяти років був обтяжений важкою економічною кризою, що, у свою чергу, сприяло створенню умов для соціальних протистоянь, сформувало особливий стан масової свідомості, для якого характерною є неадекватна оцінка реальної дійсності. Великого поширення набули настрої невпевненості, невинуватених очікувань, соціального страху, озлобленості й агресивності. В таких умовах легко сприймалися екстремістські заклики до акцій протесту. Злидні, безробіття, безвихідь, крайня диференціація населення за рівнем доходів, слабкість структури державної влади, її нездатність

дбати про безпеку особи та її майна призвели до того, що культ насильства почав стрімко прокладати собі шлях, і екстремізм у такій ситуації став невід'ємною частиною менталітету суспільства. Втрата людьми впевненості у своєму сьогоденні та майбутньому, руйнація ідеалів соціальної, правової держави, панування атмосфери насильства й жорстокості, культивовані засобами масової інформації, створили дуже сприятливі умови на шляху зростання злочинності. Ці процеси супроводжувались зломом старих і формуванням нових державних структур, посиленням елементу нестабільності, різким загостренням внутрішніх суперечностей, заснованих на виключно невіршених соціально-економічних, національних, релігійних та інших проблемах, появою інших негативних явищ. Перехідний період небезпечний також втратою частиною суспільства моральних та соціальних орієнтирів, що часто призводить до прагнення вирішити ті чи інші проблеми за допомогою насильства. Усе це, безумовно, вплинуло на суспільство, його стабільність, сприяло порушенню безпеки громадян. На цьому тлі одну із новітніх небезпек становить етнічна злочинність, про яку вже зараз, з огляду на окремі її ознаки обґрунтовано казати як про етнічну зброю, особливо в контексті гібридних загроз національній безпеці.

На теренах нашої країни мешкають мільйони мусульман, частина з яких сповідує радикальні течії, пов'язані із проявами насильства й жорстокості. У низки народів та етнічних груп насильство, екстремістські й терористичні методи вирішення питань часто є елементами культури і релігії. Слід зазначити і про зростання впливу іноземних екстремістських структур із так званих «гарячих точок», появу біженців та мігрантів з інших країн. У такій ситуації деякі громадсько-політичні, національні, релігійно-політичні об'єднання допускають використання насильницьких методів боротьби задля досягнення своїх конкретних політичних цілей, створюють незаконні збройні формування. З урахуванням політичної практики таких організацій в окремих регіонах світу вони намагаються поширити застосування методів насильства для залякування політичних опонентів, з метою певного тиску на органи державної влади, дестабілізації політичної обстановки, зриву здійснюваних українською владою зусиль з урегулювання конфліктів. Висловлювання загроз знищити об'єкти життєзабезпечення, житло, промислові підприємства, навіть без висування вимог політичного характеру, дестабілізують політичну обстановку і стають причиною організованих чи стихійних протиправних масових виступів. Слід вказати і на різке зростання незаконного обігу в країні різних видів зброї, що є найважливішою передумовою збільшення кількості терористичних проявів, посилення їх суспільної небезпечності.

Указана проблема характеризується довготривалими перспективними тенденціями розвитку та загостренням терористичної загрози для України. Особливу роль у цьому процесі відіграють міграційні процеси: біженці з Африки та Близького Сходу соціально неблагополучний контингент, вельми привабливий для екстремістських угруповань щодо вербування нових членів своєї організації безпосередньо в Україні.

Серед факторів, що сприяють інституціоналізації етнічної злочинності в Україні, можна виділити проблеми, що впливають на негативні прояви у сфері расово-етнічних взаємовідносин, пов'язані з діяльністю так званих громадських лідерів, відповідальних за організацію багатьох соціальних процесів. Ідеться про факти непередуманих або навмисних дій громадських діячів, що розпалюють ненависть і ворожнечу між різними групами населення. Варто зазначити, що еліти насамперед є відповідальними за створення ідеології миру або ворожнечі, «образу ворога», уявлень про сумісність чи несумісність цінностей етнічних груп, їх зацікавленості у взаємодії або ізоляції. У ситуаціях напруженості створюються уявлення про риси народів, що перешкоджають спілкуванню, наприклад ієрархії народів, з якими можна або не можна «мати справу». Оскільки громадські лідери багато в чому визначають напрями і навіть спосіб життя людей, їх думки і рішення впливають і на інших людей, які так чи інакше залежать від цих учинків. На жаль, реалії сьогодення свідчать про нерозуміння або зловживання деякими діячами своєю роллю у впливі на масову свідомість.

До провідного чинника етнізації злочинності слід відносити не лише вимушену міграцію – переїзд у конкретний район із метою залишитись у ньому на постійне проживання, а небажання місцевого населення прийняти мігрантів. При цьому найчастіше таке небажання має егоїстичний, нічим не вмотивований характер. З іншого боку, часом самі переселенці не лише не підлаштовуються під місцеві умови і корінне населення, а навпаки, ламають усталені традиції, нав'язують свій спосіб життя і проявляють зневажливе ставлення до місцевих жителів,

викликаючи відповідні поведінкові реакції. Ю. М. Антонян, розмірковуючи про конфлікти, зумовлені зміною етнодемографічної ситуації – збільшенням частки іноетнічного населення, виділяє такий зв'язок. Побожування втрати статусу етнічної більшості та прагнення відродити цей статус породжують вимогу «захисту прав корінного населення», наприклад введенням для нього низки пільг. Це зустрічає зрозумілу протидію «некорінного населення» [1, с. 209].

Інший аспект визначається тим, що некеровану стихійну міграцію (що має, звісно, не лише криміногенне значення) слід відносити до факторів, що становлять загрозу для безпеки України й умов, що сприяють злочинності, зокрема етнічній. Пояснюють це, в першу чергу, тим, що деякі особи, які нелегально приїжджають в Україну, як правило, не відрізняються необхідним рівнем освіти і кваліфікації, і саме життя в нових умовах змушує їх захищатися, а отже, проявляти агресивність. Висновки про те, що частина прибулих допускає протиправну поведінку, і сама по собі незаконна міграція є живильним середовищем для криміналу, можна зустріти і в офіційних звітах [2]. Тому логічно, що злочинність іноземних громадян становить окремий інтерес для правоохоронних органів. Цей феномен має стати предметом і кримінологічних досліджень. Однак коли такими «тонкими» питаннями переймаються фахівці – це одне. Тут же слід зазначити, що зустрічаються і помилкові результати досліджень, але причини цього, в першу чергу слід шукати в їх методиці. Інша справа, коли міркування і дані про етнічну злочинність і її тенденції стають надбанням широкого загалу – людей, які не володіють спеціальними знаннями – як через офіційні джерела, так і через перебільшені і спотворені думки політиканів, плітки та маячню. Відомі випадки прояву некомпетентності і на державному рівні. Безумовно, такі аспекти знаходять своє відображення у суспільній свідомості в цілому і в результаті формують упереджене ставлення до представників іншого етнічного походження або раси. У свою чергу, в масштабах суспільства це призводить до расово-етнічної напруженості. Цей стан нерідко проявляється у формі агресивно-неприятного ставлення до осіб, які не є постійними жителями, в тому числі у скоєнні щодо них насильницьких дій.

Список бібліографічних посилань

1. Антонян Ю. М., Давитадзе М. Д. Этнорелигиозные конфликты: проблемы, решения : учеб. пособие. М. : Щит-М, 2004. 368 с.
2. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015 р. // Міжнародна організація з міграції : офіц. сайт. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

Одержано 16.02.2020

УДК 343.9

Владислава Станіславівна БАТИРГАРЕЄВА,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
директорка Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)*

БОРІТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННИМ РЕЦИДИВІЗМОМ У МАТЕРІАЛАХ КОНГРЕСІВ ООН ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ПОВОДЖЕННЯ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ

Серед тем, актуальних для обговорення на Конгресах ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками, помітне місце відводиться проблемі злочинного рецидивізму. Нагальні питання необхідності та рішучих заходів його запобігання спеціально обговорювалися на Третньому Конгресі ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками (1965, Стокгольм). Разом із тим цієї проблеми торкалися й на Четвертому (1970, Кіото), П'ятому (1975, Женева), Сьомому (Мілан, 1985), Восьмому (Гавана, 1990), Дев'ятому (Каїр, 1995), Дванадцятим (Сальвадор, 2010) та Тринадцятим (Доха, 2015) конгресах ООН. Але й досі не знайдено будь-якого універсального підходу до її розв'язання, а тому й дотепер не вщухають дискусії із цього приводу. Такий стан речей призводить до того, що знов і знов тема

рецидивізму є однією із головних тем для обговорення на Конгресах ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками. До того ж рецидивні злочини як найнебезпечніша частина всієї злочинності та стратегії скорочення цих злочинів постійно перебувають у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців минулих часів і сучасності.

Проблема рецидивізму є актуальною як для країн з усталеною демократією, так й для країн так званого третього світу. У Керівництві для дискусій XIV Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками наголошується: «Хоча у теперішній час відсутні достовірні глобальні статистичні дані щодо рецидивізму, проте з ним стикаються як розвинені країни, так і країни, що розвиваються» [1, с. 28]. Тому не випадково рецидив злочинів, від якого потерпає як західне, так і східне суспільство, перманентно стає темою для обговорення на Конгресах ООН.

Ще у 1965 р. на Третньому конгресі ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками, який проводився у Стокгольмі (Швеція), була висловлена слушна думка стосовно великого соціального значення проблеми рецидивізму та відібрані важливі питання, в результаті обговорення яких, як вважалося, можна було б зробити корисний внесок у розширення знань і практику боротьби, що ведеться в усіх країнах за зниження рецидивізму [2, с. 57–58]. Недаремно, цю тему, поряд із проблематикою соціального прогресу і злочинності, суспільних превентивних заходів, ролі соціальних факторів у запобіганні злочинності та спеціальних запобіжних заходів щодо молодих правопорушників, спеціально було винесено у порядок денний для обговорення на зазначеному форумі високого рівня. Окрім цього, під час обговорення проблеми боротьби з рецидивною злочинністю учасникам Конгресу вдалося точно розкрити причини зв'язку молоді та злочинного рецидивізму. Щоб розірвати цей порочний зв'язок, було наголошено на більш активному застосуванні до молодих правопорушників та осіб, які вчинили злочин вперше, заходів поза виправними установами, оскільки той, хто знов потрапляє в місця ув'язнення та інші виправні установи, як правило, більш міцно стає на шлях вчинення нового злочину, якщо раніше вже мав місце досвід поміщення в зазначені установи. У той самий час розуміння скорочення тюремного населення є важливим з позиції спроби вирішити одвічний спір, що триває й дотепер: чи має держава турбуватися насамперед про безпеку суспільства у цілому, убезпечивши його від суспільно небезпечних «елементів» якомога на більш тривалі строки, або вона має піклуватися про гуманізацію кримінальної політики як прояв цивілізаційного виміру сучасного устрою суспільного життя? Водночас учасниками Третнього конгресу було визнано, що суд у виконанні завдань, пов'язаних із відправленням неупередженого правосуддя, повинен краще поінформуватися щодо результатів наукових досліджень, метою яких є встановлення впливу різних вироків на різні групи правопорушників. Не важко здогадатися, що пропозиція про якомога активніше використання відкритих виправних установ, замість тих, що забезпечують сувору ізоляцію (закритих тюрем), є спробою широко запровадити інститут пробаційних заходів, про який активно обговорюється в українському суспільстві останнім часом.

У підсумку обговорення питання злочинного рецидивізму на Третньому конгресі було констатовано, що необхідно продовжувати на постійній основі наукові дослідження, за допомогою яких можна дати оцінку поточним і перспективним методам запобігання рецидивізму з метою забезпечення захисту суспільства від правопорушників, зменшення людських страждань і уникнення надмірних фінансових витрат [2, с. 65]. Чимало подальших конгресів торкалися цих питань, але переважно фрагментарно. І ось, нарешті, на семінар-практикумі в межах цього річного Конгресу знов обговорюватиметься питання зниження рецидивізму в аспекті виявлення факторів ризику та розробки рішень. Дорожньою картою обговорення зазначеної проблеми охоплюється три блоки питань: 1) зниження рецидиву; 2) реабілітація і соціальна інтеграція; 3) політика у галузі призначення покарань, варіанти виправних заходів та альтернативи тюремному ув'язненню [1, с. 28–31]. Важливо, що серед можливих питань для обговорення зазначено й про національний досвід у зборі даних про характер повторних злочинів і в оцінці впливу різних підходів до зниження рецидивізму. Адже від того, якої позиції дотримуватися у розв'язанні цих питань, залежать й шляхи відомої уніфікації рекомендацій з метою зниження випадків рецидивізму, що призводитиме, зокрема, до скорочення кількості потерпілих від злочинів, забезпечення більшої безпеки громад і зменшення навантаження на правоохоронні органи і систему кримінального правосуддя.

У Керівництві для дискусій XIV Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками доводиться, що зниження рецидивізму і підтримка правопорушників в тому, щоб вони стали корисними членами суспільства, вимагають застосування багатостороннього підходу. Цей підхід включає, зокрема, запровадження програм реабілітації правопорушників як у в'язницях, так і в межах громад, здійснення ефективних стратегій запобігання злочинності та застосування покарань, альтернативних тюремному ув'язненню. При цьому запобігання рецидивізму вимагає проведення ефективних заходів на основі розуміння факторів, що створюють ризик для правопорушників і ускладнюють їх успішну реінтеграцію в суспільство [3, с. 10]. Отже, від урахування різних факторів (як-от: зловживання наркотичними речовинами, відсутність підтримки в сім'ї, психічні та фізичні захворювання, антигромадська свідомість, рання віктимізація тощо) напряду залежить ефективність такої діяльності.

У своїй резолюції 56/119 про роль, функції, періодичність і тривалість конгресів ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками Генеральна Асамблея постановила, що кожному Конгресу передують, коли це необхідно, регіональні підготовчі наради [4] як один із ключових механізмів підготовки зазначених форумів. Їх метою є обговорення питань щодо забезпечення врахування актуальних для окремих регіонів проблем у роботі відповідних Конгресів ООН та, власне, визначення таких проблем. На Європейській регіональній підготовчій нараді так само прозвучала проблема необхідності скорочення рецидивізму [5]. Як бачимо на прикладі злочинного рецидивізму, і регіональний форум, і Конгрес ООН щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками виступають в тандемі обговорення нагальних для всього людства проблем.

Список бібліографічних посилань

1. Четырнадцатый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию A/CONF.234/INF/1 : 16.01.2020. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/CONF.234/INF/1> (дата звернення: 14.03.2020).
2. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. / Нац. акад. прав. наук Украины ; Науч.-исслед. ин-т изучения проблем преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост.: В. В. Голина, М. Г. Колодяжный ; под общ. ред. В. В. Голины. Киев : Ред. журнала «Право Украины», 2013. Кн. 1. 188 с.
3. Вводное руководство по вопросам предупреждения рецидивизма и социальной реинтеграции правонарушителей. Вена : UNODC, 2019. 150 с.
4. Роль, функции, периодичность и продолжительность конгрессов Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями : прин. на 56-й сессии резолюцией Ген. Ассамблеи ООН от 23.01.2002 № 56/119.
5. Доклад Европейского регионального подготовительного совещания к четырнадцатому Конгрессу Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию, состоявшегося в Вене 23–25 апреля 2019 года A/CONF.234/RPM.5/1. URL: https://www.unodc.org/documents/congress//Documentation_14th_Congress/RPM5Europe/A_CONF234_RPM5_1_V1902892_r.pdf (дата звернення: 14.03.2020).

Одержано 15.03.2020

УДК 343.6(477)

Андрій Анатолійович ВАСИЛЬЄВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків)

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Проблема домашнього насильства хоча і відійшла на другий план, у порівнянні з більш нагальними проблемами, що постали перед суспільством у цілому, вона досі залишається не вирішеною і такою, що потребує більш пильної уваги як з боку науковців, так і з боку практиків. Крім того, проблема домашнього насильства продовжує «розквітати буйним цвітом» на тлі поширення таких фонових для злочинності явищ, як алкоголізм, наркоманія, гемблінг та ін.

Так, якщо за січень-грудень 2019 р. всього було обліковано 1 068 діянь, передбачених ст. 126-1 КК України (Домашнє насильство), то вже на лютий 2020 р. (лише за 2 місяці 2020 року) їх було обліковано 525. Отже, лише за 2 місяці поточного року було обліковано проявів домашнього насильства у кількості, що складає майже 50 % зафіксованих відповідних кримінально-караних діянь за 2019 рік у цілому. З облікованих у 2019 році випадків домашнього насильства 217 було вчинено особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення (це фактично кожний п'ятий злочин), а 220 злочинів вчинялися у стані алкогольного сп'яніння (що складає 20,6 % від загальної кількості). Серед облікованих на лютий 2020 року діянь за зазначеними групами склали 12 та 16 % відповідно.

Підвищення кількості облікованих злочинів за ознаками ст. 126-1 КК України багато у чому може бути обумовлене прискіпливою увагою до цього явища з боку засобів масової інформації та громадськості. Однак необхідно зазначити, що за результатами проведених експертами опитувань, 55 % суддів, 58 % прокурорів та 59% поліцейських відповіли, що, з їхнього досвіду, більшість повідомлень про домашнє насильство виявляються неправдивими [1, с. 9]. Це вимагає підвищення ефективності роботи правоохоронних органів з протидії такій формі насильства. Разом з тим просто уваги до явища вочевидь недостатньо, адже відсутня активна роз'яснювальна та виховна робота, пропаганда сімейних цінностей. Недосконалим є і нормативне (законодавче) забезпечення протидії домашньому насильству кримінально-правовими засобами, що призводить до перебування цього питання у спектрі пильної уваги науковців та підкреслює його актуальність.

Проблема домашнього насильства не є новою для кримінально-правової науки. В цілому та окремі її аспекти розглядали А. Блага, О. Джу́жа, Л. Крижна, О. Костирь, Ю. Крупка, К. Левченко, О. Литвинов, М. Панов, Я. Сотак, О. Старков та ін.

Досліджуючи як саму кримінально-правову норму, так і науково-практичні коментарі до неї, можна зробити висновок, що під час її конструювання, законодавець лише формально урахував рекомендації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція (CETS №210) [2].

Відповідно до чинної редакції ст. 126-1 КК України діяння повинне автоматично відноситися до домашнього насильства тільки на тій підставі (за наявності інших необхідних ознак складу), що воно вчинене у «певному місці» – в домашньому колі та певними особами, що перебувають у сімейних стосунках. Такому висновку сприяє саме законодавче визначення домашнього насильства як злочину – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, в якому міститься вказівка на: 1) форму вини – умисел; 2) систематичність діянь; 3) його форму – фізичне, психологічне або економічне насильство; 4) сімейний стан або наявність родинних стосунків – подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах; 5) абстрактні наслідки – фізичні або психологічні страждання, розлад здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи. Отже, вказуються лише формальні та очевидні ознаки, що дозволяють (на думку законодавця) відмежувати цей злочин від суміжного складу, що передбачений ст. 126 КК України (Побої і мордування) у його кваліфікований формі – за ознакою систематичності – що має характер мордування (ч. 2 ст. 126 КК України). При цьому, звернувшись до санкцій цих статей, можна побачити, що у випадку мордування (ч. 2 ст. 126 КК України) санкція передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, а у випадку домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) – громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до двох років. Тобто, домашнє насильство є своєрідною «лайт версією» мордування, за якого наявність родинних стосунків або близькість винного до потерпілого пом'якшує його відповідальність, і це при тому, що у домашньому насильстві зазначені раніше наслідки є обов'язковими. При цьому вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України) визнається обставиною, що обтяжує покарання.

Із зазначеного вище випливає, що стан врегулювання відповідальності за домашнє насильство видається таким, що не відповідає здоровому глузду та вимогам сьогодення, адже очевидно, що діяння, що утворює домашнє насильство, повинне не просто мати форму фізичного, психологічного або економічного насильства, а й вчинятися з метою приниження чи мати дискримінаційний характер, відповідальність за нього повинна бути суворішою, ніж за «просто» або побутове насильство. На це, зокрема, вказували свого часу і дослідники цього явища: А. Блага [3, с. 150–151], Л. Сукмановська [4, с. 277] та ін.

На нашу думку, сама суть домашнього насильства, як специфічної форми насильства, полягає у бажанні винного поряд із можливими негативними наслідками для потерпілого (завдання шкоди його фізичній чи психічній компоненті) або принизити потерпілого, що знаходиться з ним у родинних стосунках, або самоствердитися за його рахунок.

Таким чином, убачається нагальна потреба у формулюванні норми про відповідальність за домашнє насильство у такий редакції:

«Стаття 126-1 Домашнє насильство

Домашнє насильство, тобто умисний дискримінаційний вплив фізичного, сексуального, психічного чи економічного характеру, що призвів до фізичних або психічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілого, -

карається ...»

Додати до статті 126-1 Кримінального кодексу України примітку такого змісту:

«Примітка. Домашнє насильство, передбачене цією статтею, вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа».

Список бібліографічних посилань

1. Віллс Е., Калашник О. Протидія домашньому насильству : практ. посіб. для поліцейських // Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0> (дата звернення: 09.03.2020).
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Довідник для членів парламенту. Київ : К.І.С., 2013. 102 с.
3. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
4. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 3. С. 272–281.

Одержано 18.03.2020

УДК 343.92

Оксана Станіславівна ВІТКОВСЬКА,

*студентка 2 курсу магістратури факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

Науковий керівник:

Юлія Петрівна СТЕПАНОВА,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВО: СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій на основі використання глобальної мережі Інтернет та їх використання в різноманітних сферах життя стає сприятливою умовою для вчинення кримінальних правопорушень, які становлять загрозу для економічного і соціального

життя як окремого громадянина, так і держави в цілому. Одним з видів кримінальних правопорушень є інтернет-шахрайство, досить поширене явище, актуальність боротьби з яким зростає з кожним роком.

Шахрайство належить до найбільш давніх суспільно-небезпечних діянь. У чинному Кримінальному кодексі України поняття шахрайства трактується як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ч. 1 ст. 190 ККУ) [1].

Для даного виду кримінального правопорушення характерна ознака високого рівня латентності. Ризик викриття таких діянь є мінімальним, тому провокує до вчинення нових видів кримінальних правопорушень.

У процесі виникнення шахрайства важливе значення має конкретна життєва ситуація, яка зазвичай створюється особою, яка має намір вчинити кримінально-протиправне діяння. При відсутності необхідних умов для вчинення такого діяння, шахраї намагаються змодельовати і в подальшому створити ситуацію, яка допомагає здійснити бажане. Відкритість глобальних інформаційних мереж надає можливість правопорушникам вибирати різноманітні умови та способи здійснення діянь, які відповідають їх кримінально-протиправним цілям та сприяють пошуку потерпілих.

Часто легковажна, іноді провокуюча поведінка жертви, викликає остаточну рішучість вчинити щодо неї шахрайські дії.

На сьогоднішній день питаннями кібербезпеки в Україні займаються відповідні підрозділи Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Департамент Кіберполіції Національної поліції України, Служба безпеки України, Міністерство оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, розвідувальні органи та підрозділи Національного банку України.

Згідно статистики Департаменту кіберполіції України за 2018 рік відбулося розслідування 11 тисяч 131 кримінальних проваджень, серед яких: провадження у сфері протиправного контенту – 1139; у сфері платіжних систем – 3697; у сфері е-комерції – 3607; у сфері кібербезпеки – 2688 кримінальних проваджень [2].

У 2018 році працівники поліції викрили більше 800 осіб, які були причетні до вчинення кримінальних правопорушень у сфері інформаційних технологій. Згідно статистики 67 % підозрюваних – чоловіки у віці від 25 до 40 років [2].

У 2018 році було підписано договори з організаціями як державного, так і приватного секторів про взаємодію у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Серед яких – представники міжнародних компаній у сфері інформаційної безпеки, а також поліція Сінгапуру, Катару, Австралії та інших країн. Також налагоджено ефективну взаємодію з найвідомішими соціальними мережами [2].

За даними статистики української міжбанківської асоціації членів платіжних систем (ЕМА) за 2019 рік більше половини випадків шахрайства припадають на шахрайські «Розіграші і Лотереї» (32 %) та «Роботу в Інтернет» (22 %). Далі йдуть «Фальшиві Інтернет-крамниці» (18 %) та «Навчальні матеріали» (15 %). Інвестиції, соціопитування, азартні ігри, онлайн-кредити, отримання компенсацій – разом складає 13 % [3].

Кількість Інтернет-шахрайств вказує на необхідність пошуку дієвих засобів попередження і протидії таким правопорушенням. До напрямків протидії Інтернет-шахрайствам варто віднести:

1. Удосконалення нормативно-правової бази у сфері боротьби з Інтернет-шахрайством;
2. Більш широке поширення інформації про відомі види Інтернет-шахрайств для застереження користувачів Інтернету;
3. Проведення конференцій, нарад, семінарів за участі теоретиків і практичних працівників.

Таким чином, статистика Інтернет-шахрайств на сьогоднішній день є доволі невтішною. Створення і ефективне функціонування заходів протидії буде сприяти запобіганню таким правопорушенням.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.02.2020).

2. Підсумки 2018 року в цифрах // Кіберполіція України : офіц. сайт. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/results/2018/> (дата звернення : 19.02.2020).

3. Гримаси шахрайських сайтів. Статистика // Українська міжбанківська асоціація членів платіжних систем : сайт. URL: <https://www.ema.com.ua/citizens/cyber-safety-school/grimasi-shahrajskih-sajtiv-statistika/> (дата звернення : 15.02.2020).

Одержано 12.03.2020

УДК 343.9.01

Володимир Васильович ГОЛІНА,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України (м. Харків)

ПРЕДМЕТНА СУТНІСТЬ ЗЛОЧИННОСТІ

Злочинність як кримінальна реальність – складне для розуміння, а головне – сприйняття, суспільне явище, про яке багато хто (і вчені, і політики, і практики) судять дуже поверхнево. Наслідком цього є безліч аматорських суджень і прийняття на цій основі неправильних або свідомо не можливих для виконання рішень. Дуже часто заради кон'юнктурних міркувань тлумачення злочинності об'єктивно відсутнє або багато її тенденцій і властивостей намагаються не помічати, так як їх зміна органічно пов'язана з докорінним переглядом соціально-економічного і політичного курсу. У вітчизняній науці під потужним впливом політиків і практиків сутність злочинності спотворюється, спрощується. Найчастіше (і це позначається на визначеннях) її намагаються представити тільки як сукупність злочинів, учинених в певний період часу на конкретній території. Фактично аналізу піддається не феномен злочинності, а її прояви, тобто зареєстровані злочини.

На думку деяких кримінологів, предметна сутність злочинності полягає або в тому, що остання є соціальним феноменом суспільного життя у вигляді неприйнятної і небезпечної для суспільства злочинної активності його членів [1, с. 137], або в широко поширеній соціальній активності, що є різновидом масової практики людей, яка виявляється в деструктивній поведінці [2, с. 81], що втім є одним і тим же. Якщо відкинути кримінологічний дизайн визначень, то сутність злочинності зводиться до злочинної активності або злочинної деструктивності членів суспільства. Однак при подальшому викладенні цієї проблеми, зокрема, при розгляді кількісно-якісних показників злочинності, автори розглядають її вже як сукупність зареєстрованих злочинів, що має свій рівень, структуру, динаміку, географію, ціну і т.д. Але ж це лише прояви сутності злочинності, названої авторами кримінальною активністю або деструктивністю. Але у який спосіб та чим саме вони вимірюються, які їхні кількісно-якісні показники? Саме вони утворюють те, що ми в наш час називаємо злочинністю.

Масовість і майже однаковість у всьому світі заборон і жорстоких покарань за їх порушення не можна пояснити лише соціальними умовами, середовищем, рівнем культури, які, звичайно, різні. Мабуть була і є в людській природі якась константа, що властива тільки людині, яка проявляється за умови перебування її в суспільстві і яка залишається по суті незмінною протягом тисячоліть. Ця негативна константа була швидко помічена самими ж людьми і назва її – вроджена здатність всіх людей до відхилення від заборони, схильність до дій, що часто суперечать навіть розсудливому вчинку, і одночасно нічим не відрізняється від звичайної людської «нормальної» поведінки.

Здатність людини до деструктивності закладена у її природі і ця здатність є сутністю злочинності, але її прояв не фатальний і носить в своїй більшості соціальний характер. Наприклад, Г. Й. Шнайдер писав, що: «...злочинність – це нормальна, буденна поведінка людей, яку вони усвідомлюють. Вона в будь-якому разі не пов'язана ні з якими фізичними або психічними відхиленнями. Не існує злочинних особистостей в сенсі поєднання в них відносно

стійких злочинних особистісних рис» [3, с. 13]. Ми поділяємо погляд, що людина завжди соціально небезпечна. Але як і будь-яка людська здатність, соціальна небезпечність «дорослішає» разом із онтогенезом людей, «визріває» і не обмежується конкретним середовищем шляхом наслідування (згадаємо, теорію наслідування Г. Тарда), навчання (теорія диференціальної асоціації Е. Сазерленда), вимушеністю (теорія аномії Е. Дюркгейма), недостатньою вихованістю та культурою, пристрастями, життєвими обставинами, екстремальними ситуаціями, душевними станами, психічними відхиленнями, розумовою схильністю та ін. Універсальна здатність людства до злочинності (а вона проявляється у всьому світі, серед усіх народів, в усі часи історії людства і у всій своїй різноманітності) – на жаль, факт.

Сутність злочинності закладена, таким чином, в базових людських властивостях, в ментальній та психологічній конструкції людини, тобто – в нас самих. Отже, сутність злочинності – це вроджена генетична якість і як така не має правового значення. Однак форма прояву сутності у вигляді множинності злочинів формує злочинність як кримінально-правовий феномен. У будь-якому суспільстві існує аномія. У суспільстві складається стан, в якому індивіди виявляються в складних (справжніх чи уявних) соціальних ситуаціях, об'єктивно, а нерідко і суб'єктивно не мають можливості або в силу різних обставин не бажають керуватися загальноприйнятими стандартами поведінки. Утворюється синдром кримінальної активності, тобто виникає переконання і рішучість вирішувати проблеми обхідним, в тому числі незаконним, злочинним шляхом. Цей синдром можна назвати криміногенним потенціалом суспільства. Його реалізація і є проявом злочинності. Статистична сукупність цих проявів дає певне уявлення про криміногенний потенціал суспільства, про те, у якій частині або верстві населення його найбільше сконцентровано, які суспільні відносини і чому його знижують або підвищують і які заходи є необхідними для його зниження. Іншими словами, акцент кримінологічних досліджень переноситься на реальне джерело злочинності – криміногенний потенціал. Це потребує розроблення відповідного понятійного апарату, інших кількісно-якісних вимірів, іншого розуміння детермінант, а в кінцевому рахунку – і розроблення концепції зниження криміногенного потенціалу і його проявів.

Список бібліографічних посилань

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
2. Дрёмин В. Н., Березовский А. А., Орловский Н. А. Преступность и криминологические основы уголовной юстиции : монография / под ред. В. Н. Дрёмина. Одесса : Фенікс, 2007. 280 с.
3. Шнайдер Г. Й. Криминология / пер. с нем. ; под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. М. : Прогресс – Универс, 1994. 504 с.

Одержано 12.03.2020

УДК 343.91

Наталія Миколаївна ГРАДЕЦЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший викладач кафедри забезпечення державної безпеки

Київського факультету Національної академії Національної гвардії України (м. Київ)

БУЛІНГ ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Однією з найпоширеніших проблем у дитячому середовищі сьогодні є булінг. Булінг не лише набув загрозливих форм, але й інтернаціонального забарвлення – він не є надбанням окремо взятої країни. За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) із булінгом стикалися близько 67 % дітей. Україна займає 9 місце серед 42 досліджуваних країн за відсотком жертв булінгу серед 15-ти річних (9 % дівчат та 11 % хлопців).

У грудні 2018 року набув чинності Закон про протидію булінгу. У документі не лише надано дефініцію поняття булінг, а й зазначено адміністративну відповідальність за нього (ст. 1734 Кодексу України про адміністративні правопорушення). У Законі надано визначення булінгу (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка) (цькування) – це діяння (дії чи бездіяльність) учасників

освітнього процесу психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчинено стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою щодо інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могло бути чи було заподіяно шкоду психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [1, с. 21–28].

Булінг – це невиправдано агресивна поведінка, яка, незважаючи на рівень тяжкості, завжди є насильницькою. При цьому їй притаманні три риси: має на меті заподіяння шкоди; вона є повторюваною; відбувається в умовах дисбалансу сил, коли більш потужна дитина або група дітей атакує менш потужну дитину.

Виокремлення ознак булінгу має велике значення, адже сприяє кращому розумінню цього явища, його відмежуванню від агресії, насильства, віктимізації. Так, якщо для агресії та насильства такі ознаки, як систематичність і повторюваність, невластиві, а для віктимізації вони неістотні, то для булінгу – характерні. Те саме можна сказати й про дисбаланс сил – ця ознака яскраво виражається під час вчинення булінгу. Натомість вона нехарактерна для насильства та нерелевантна для агресії і віктимізації [2, с. 44–47].

Булінг – це негативна агресивна поведінка умисного характеру, яка має високий ступінь суспільної небезпеки. Окремі прояви булінгу можуть підпадати під ст. 127 КК України і кваліфікуватись як катування.

Щоб проаналізувати булінг з позицій кримінального права, а також дослідити особливості кваліфікації даного виду поведінки як катування, спочатку звернемось до кримінально-правової характеристики власне катування. Основним безпосереднім об'єктом катування є здоров'я, а додатковим обов'язковим – воля, честь і гідність особи. З об'єктивної сторони цей злочин характеризується: 1) діями – нанесенням побоїв, мученням або іншими насильницькими діями; 2) наслідками у виді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання; 3) причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками. Суб'єкт катування – загальний. Як правило, це особа, яка здійснює контроль над потерпілим, а останній перебуває від неї у певній залежності. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 127 КК України, характеризується прямим умислом і хоча б однією спеціальною метою з чотирьох, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України: 1) примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання; 2) покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється; 3) залякати його чи інших осіб; 4) дискримінувати його чи інших осіб. Для того, щоб детальніше проаналізувати взаємозв'язок булінгу і катування доречно буде порівняти обидва явища. По-перше, дії при булінгу дуже схожі, а іноді можуть бути й ідентичними до тих дій, які вчиняються при катуванні. Дії булінгу завжди супроводжуються сильним стресом, почуттям нестримного жаху та здатні принизити особу, зламати її морально. По-друге, в кожному із випадків обов'язково настають наслідки у формі сильного фізичного болю та/або жорстокого морального страждання. По-третє, в обох випадках ми маємо суб'єктів-агресорів, які з метою досягнення своєї мети вчиняють щодо іншої особи дії у формі вербального, фізичного чи емоційного знущання. По-четверте, і булери, і суб'єкт катування усвідомлюють, що їхні дії не відповідають загальноприйнятим у суспільстві (колективі) правилам поведінки, є навмисними, цілеспрямованими та суспільно небезпечними. Булери відчувають сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших учнів, переслідуючи власні цілі; вони імпульсивні й легко шаленіють; часто зухвалі та агресивні у ставленні до дорослих (передусім батьків і вчителів); не виявляють співчуття до своїх жертв. Найчастіше жертвами булінгу стають діти, що мають певні фізичні вади, якісь недоліки, особливості зовнішності, поведінки, несформовані соціальні навички, низький інтелект, труднощі в навчанні. Досить часто булінг фактично переростає у катування із наявністю усіх ознак складу цього злочину, за винятком суб'єкта.

Таким чином, булінг та катування є взаємопов'язаними явищами. Як правило, булінг у дитячому середовищі передую вчиненню тими ж дітьми у майбутньому такого насильницького злочину як катування.

Якщо ми говоримо про наявну криміногенну ситуацію, за якої дійсно є поширенням вчинення такого злочину як катування саме неповнолітніми, то доречно буде говорити і про кримінально-правову відповідальність таких осіб за вчинення даного злочину. Отже, варто поставити питання про притягнення осіб за вчинення цього злочину, починаючи з 14-річного

віку, оскільки: по-перше, навряд чи характер і ступінь суспільної небезпеки катування є меншим, ніж при вчиненні, наприклад, умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження чи зґвалтування, відповідальність за які настає саме з 14 років; по-друге, це діяння займає верхню позицію за шкалою жорстокості, є апогеем її прояву, коли потерпілим завдаються серйозні та жорстокі страждання, у принципі, не порівнянні зі стражданнями від будь-якого іншого злочину; по-третє, катування є не просто якимось одним актом жорстокого насильства, а цілою серією (системою) небезпечних насильницьких дій, подекуди здатних призвести до летальних наслідків, воно посягає не тільки на здоров'я особи, а й здатне зашкодити її волі, честі, гідності, статевій свободі та недоторканості, іншим правам і свободам людини та у цілому життю. Виправдано це і з позиції іноземного досвіду. Зокрема, у багатьох державах ЄС вік кримінальної відповідальності починається навіть з 13 років.

Зниження віку кримінальної відповідальності за катування до 14 років сприятиме виявленню осіб, які є схильними до жорстокості, створить можливість застосування до них заходів кримінально-правового впливу, допоможе запобігти вчиненню цими особами більш тяжких насильницьких злочинів. Переважну більшість дій, які є булінгом, з точки зору КК України можна оцінювати як катування, оскільки усі ознаки складу цього злочину, передбаченого ст. 127 КК України, є наявними. Зниження віку кримінальної відповідальності за катування має підвищити ефективність практики забезпечення додержання прав і свобод людини та громадянина в нашій державі, сприятиме оптимізації заходів, спрямованих на протидію проявам особливої жорстокості, у тому числі й булінгу, та у кінцевому рахунку буде адекватною реакцією держави на такі діяння [3].

Список бібліографічних посилань

1. Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Вдосконалення заходів протидії булінгу в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (112). С. 21–28.
2. Мельничук О. Ф. Правові засоби протидії булінгу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 55, т. 2. С. 44–47.
3. Жеброва А. Булінг як різновид катувань серед неповнолітніх // Університет державної фіскальної служби України : сайт. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Жеброва-Анастасія-Олександрівна.pdf> (дата звернення: 07.03.2020).

Одержано 10.03.2020

УДК 343.211

Андрій Вікторович ГРАДЕЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри службово-бойового застосування підрозділів Національної гвардії України
Київського факультету Національної академії Національної гвардії України (м. Київ)*

ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ

Як свідчить історичний досвід, руйнування державності починається з розвалу армії, тому стан військової дисципліни, правопорядку необхідно розглядати не тільки як один із чинників забезпечення захисту від зовнішніх загроз, а й як показник національного здоров'я і внутрішньої стійкості держави. Злочинність військовослужбовців – небезпечний дестабілізуючий фактор, який негативно впливає не тільки на військову організацію держави, а й на громадянське суспільство в цілому.

Дослідження і вивчення злочинності серед військовослужбовців має ключове значення, оскільки в даному випадку інтереси кримінології перетинаються з інтересами щодо захисту національної безпеки і оборони країни, від яких залежить боєготовність і боєздатність військ держави.

Достатньо важливою складовою системи забезпечення воєнної безпеки держави є саме військова юстиція і це загальновідомий факт не лише на вітчизняному просторі, а й за межами нашої країни. Хоча, на сьогодні немає єдиного підходу до визначення терміну «військова

юстиція», втім до основних напрямів її предметної області відносять: 1) підтримання правопорядку серед військовослужбовців і контроль за їхньою статутною поведінкою; 2) дізнавча діяльність щодо вчинених військовослужбовцями правопорушень; 3) юридично-консультативна або юридично-роз'яснювальна робота; 4) розслідування кримінально карних правопорушень і пред'явлення військовослужбовцям підозри й обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення; 5) розгляд справ по обвинуваченню військовослужбовців у вчиненні злочину або інших справ щодо розв'язування спірних правовідносин в яких стороною є військовослужбовець.

Узагальнюючи наукові погляди та досвід зарубіжних держав до системи військової юстиції можна віднести такі елементи: 1) Військова прокуратура, що здійснює нагляд за досудовим розслідуваннями військових злочинів та підтримує публічне обвинувачення у цих справах в суді, а також представлятиме інтереси держави у військовій сфері у виключних випадках, визначених законом. 2) Військова поліція, яка здійснює досудове розслідування військових злочинів, та здійснює підтримання правопорядку у військовій сфері. 3) Військові суди, що є органами правосуддя у справах про військові злочини та інші злочини, вчинені військовослужбовцями, а також інші справи у військовій сфері. 4) Військова адвокатура, яка здійснює захист від обвинувачення, представництво прав особи та надання інших видів юридичної допомоги у військовій сфері.

В державах, що належать до англосаксонської системи права, стабільно й ефективно діє система військової юстиції. Всі органи військової юстиції включені безпосередньо до складу військових формувань (що входять у виконавчу владу) і діють незалежно від інших гілок державної влади. Вони не мають суворої класифікації по виду діяльності, універсально здійснюють весь необхідний комплекс військово-юридичних функцій у військових формуваннях: слідчо-прокурорські (обвинувальні), судові, адвокатські (захисні), юристконсульські. У більшості європейських держав органи військової юстиції функціонують переважно в сфері загальної юстиції (судова влада), не утворюючи особливої системи органів і не підкоряючись військовому командуванню. В Європі на даний час військові суди діють в 13 країнах (серед яких, наприклад, Великобританія, Бельгія, Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Нідерланди, Польща, Португалія, Угорщина) [1].

Система військової юстиції США діє цілком автономно від загальної системи судоустрою та судочинства. Вона включає органи розслідування військових злочинів, військову прокуратуру, військові суди та військову адвокатуру, тобто являє собою найбільш повну і завершену модель військової юстиції. При цьому всі вказані військово-юридичні служби входять до складу збройних сил, комплектуються офіцерами зі спеціальною військово-юридичною підготовкою і підкоряються ієрархічній системі військового командування.

Питання військового правосуддя в США регулюються відповідно до Єдиного кодексу військової юстиції США. У кожному виді Збройних сил можуть утворюватися: загальні військові суди (Верховний військовий трибунал), спеціальні військові суди (Спеціальні військові трибунали) та дисциплінарні військові суди.

У Збройних Силах Канади діють 5 типів військових судів: загальний, дисциплінарний, спеціальний, звичайний, апеляційний. Всі вказані суди інстанційно підпорядковуються Верховному Суду Канади. У складі Збройних сил Канади також діє Канадська служба військової прокуратури, завдання якої полягають у справедливому, швидкому та доступному розгляді справ, вчинених військовослужбовцями. Поряд з цим діє військова поліція, яка забезпечує підтримання правопорядку у Збройних Силах Канади та розслідування вчинених військовослужбовцями правопорушень. Органи військової поліції діють автономно від військового командування і підпорядковуються начальнику військової поліції Збройних Сил Канади.

В Італії представлені такі елементи системи військової юстиції, як військові суди, військова прокуратура та військова поліція. Крім того, як адміністративний орган управління в системі військової юстиції діє Рада військової магістратури, що об'єднує військових прокурорів та суддів. При цьому органи військової прокуратури діють при військових судах. Таким чином, військові суди та військові прокурори в Італії організаційно входять до судової системи і не підпорядковуються військовому командуванню. Функції військової поліції в Італії виконують карабінери – це військові, організовані за територіальною ознакою як для національних, так і для міжнародних місій.

У Франції у загальних судах передбачено військову спеціалізацію. Так, у виправних (кримінальних) судах створюються військові колегії. Разом з тим, за кордоном збережені військові суди, що діють на постійній основі (і в мирний час). Вищою інстанцією для них є трибунал збройних сил в Парижі. Функції військової поліції у Франції виконує Національна жандармерія, яка має подвійне підпорядкування: Міністру оборони Франції (як складова Збройних Сил) та Міністру внутрішніх справ (як складова системи поліції).

У ФРН у мирний час військові суди не діють, а також не передбачено спеціальної військової прокуратури. Проте військово-судові органи діють у вигляді воєнно-дисциплінарних судів, які покликані забезпечувати законні права військовослужбовців та розглядати справи про їх проступки. Воєнно-дисциплінарні суди представляють органи військового командування від дивізії й вище. Функції військових прокурорів виконують юрисконсульти органів, що порушують дисциплінарні справи. Військова поліція ФРН – самостійний рід Сухопутних військ Бундесверу, яка виконує завдання в інтересах ВПС, ВМС [2, с. 57–60].

Утворення єдиного інституту військової юстиції дасть можливість об'єднати питання правоохоронної та захисної діяльності у воєнній сфері – від досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності до нагляду за додержанням законів у військових формуваннях та підприємствах оборонно-промислового комплексу тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Дегтяр Р. О. Запровадження поняття «військова юстиція» в Україні у контексті зарубіжного досвіду. Одеса, 2018. 34 с.
2. С. Мельник. Система військової юстиції в країнах членах НАТО: теоретичні та практичні аспекти // Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції / Упорядники: Пилипчук В. Г., Коваль В. П., Богуцький П. П., Беланюк М. В., Дорогих С. О., Доронін І. М., Радзієвська О. Г. Київ, 2019. 358 с.

Одержано 10.03.2020

УДК 343.974:343.413

Марія Андріївна ГРИГА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОТИДІЇ ВИБОРЧИМ ЗЛОЧИНАМ

У межах непроцесуальних форм вкрай важливим напрямом взаємодії під час протидії виборчим порушенням є налагодження ефективного співробітництва з громадськими організаціями, які здійснюють контроль за законністю проведення виборчих кампаній у нашій державі. Основними завданнями таких організацій є спостереження за ходом виборчого процесу на всіх етапах його проведення, фіксація порушень та доведення до відома уповноважених осіб, а також надання інформації про хід виборів у цілому. Останні виборчі перегони вкотре підтвердили вагомий внесок даних суб'єктів у забезпечення справедливості і законності під час волевиявлення громадян. Значення взаємодії правоохоронних органів з даними організаціями важко переоцінити, адже крім підвищення ефективності діяльності щодо попередження, виявлення та розслідування виборчих порушень, така співпраця сприяє зростанню рівня довіри громадян до правоохоронних органів та прозорості виборчої кампанії у цілому.

Впливовою громадською організацією, яка ще з 1994 року виконує функцію громадського моніторингу і контролю у виборчій сфері є Всеукраїнська громадська організація «Комітет виборців України» (КВУ). Проведення широкомасштабної діяльності зі здійснення моніторингу виборів стало можливим завдяки розвитку регіональних відділень КВУ (близько 125 обласних, районних та міських відділень в усіх регіонах держави). Примітно, що створення умов для забезпечення реалізації прав громадян та реального народовладдя в Україні здійснюється у тому числі шляхом налагодження ефективної взаємодії КВУ з іншими зацікавленими сторонами.

Одним із основних напрямів спеціалізації КВУ є запобігання та протидія виборчим порушенням. Для цього організацією здійснюється чимало заходів, що можуть сприяти виявленню та фіксації ознак злочинів, що становлять наш науковий інтерес. Так, КВУ здійснює моніторинг ЗМІ на предмет висвітлення фактів політичної корупції (у тому числі підкуп виборців, незаконні форми передвиборної агітації тощо), забезпечує функціонування «гарячої лінії» під час проведення виборів, а також громадських приймалень, куди виборці можуть звернутися у тому числі з інформацією про порушення їхніх прав, отримати допомогу у складанні заяви та зверненні до відповідних правоохоронних органів тощо.

Серед напрямів діяльності організації, що виявляють інтерес у контексті питання, що нами вивчається, ми обрали наступні: організовує мережу громадських навчальних пунктів із залученням юристів, економістів та інших фахівців, в т. ч. і зарубіжних, з метою підвищення правових знань та правової культури серед своїх членів та громадян України; організовує та проводить лекторії, круглі столи, семінари, виставки, консультації із залученням представників громадськості, партій, рухів, органів державного управління, експертів з різних галузей діяльності суспільства, в т.ч. міжнародних; може одержувати від органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань; вносить пропозиції до органів державної влади і місцевого самоврядування (у тому числі щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення виборчого процесу) [1].

Вагомий внесок у забезпечення законності під час виборів здійснює наразі Громадянська мережа «Опора». Цього року під час двох турів президентських виборів «Опора» залучила до неупартійного громадського спостереження 3250 спостерігачів. А в позачергових парламентських виборах взяли участь 1750 спостерігачів мережі. Під час президентської виборчої кампанії та двох днів голосування вони зафіксували 1153 порушення. А під час парламентської виборчої кампанії – 1439, що було відображено на мапі порушень, представлений на сайті мережі [2].

Під час вивчення напрямів діяльності даної організації, ми виокремили декілька форм її взаємодії із правоохоронними органами, які безпосередньо можуть позитивно вплинути на протидію досліджуваним нами злочинам.

Першою з таких форм виявилось проведення спільних нарад та консультативних зустрічей представників «Опори» з поліцейськими. Метою таких засідань є передусім взаємне інформування щодо обов'язків кожного з взаємодіючих суб'єктів під час проведення виборів та розроблення моделі поведінки у разі виявлення порушень законодавства [3].

Крім того, представники «Опори» проводили численні навчання для правоохоронців. Так, під час двох виборчих кампаній 2019 року Громадянська мережа провела 115 тренінгів для понад 3 тисяч правоохоронців, де поліцейським роз'яснювались основні засади виборчого законодавства, особливості організаційної структури виборчих органів, а також види відповідальності за порушення під час виборчих перегонів.

Взаємодія з представниками мережі реалізується також під час подання ними заяв до правоохоронних органів [4]. Представники «Опори» зазвичай обізнані щодо норм виборчого права, особливостей кваліфікації виборчих порушень тому часто володіють важливою криміналістично значущою інформацією, що має вагоме значення на початковому етапі розслідування та в подальшому може виступати частиною доказової бази у провадженні.

Співробітництво триває також і у контексті спільної законотворчої діяльності. Так, представниками МВС, НП та «Опори» за результатами довготривалих публічних і експертних дискусій був розроблений законопроект, що передбачає забезпечення невідворотності покарань за виборчі злочини (зареєстрований у минулому скликанні ВР за №8270). Наразі до тексту вносяться правки перед новою реєстрацією, що має відбутися незабаром.

Ще один напрям використання можливостей співпраці з представниками громадськості пропонує О.І.Ромців. Розглядаючи форми взаємодії з ними правоохоронних органів, вчений наголошує, що вони можуть стати незамінними помічниками слідчому у формуванні громадської думки щодо конкретного кримінального провадження, унеможливлення його затягування та уникнення конкретними особами кримінальної відповідальності. Так, у випадках такого затягування або небажання незаангажовано розглядати справу суддею, або тиску з боку окремих посадових осіб, слідчий може залучити представників громадськості для проведення мітингів або зборів з метою висвітлення реальної проблеми з конкретного провадження. Це може стати тією важливою, а інколи і єдиною умовою розгляду справи із додержанням усіх вимог закону [5].

с. 123]. Вважаємо, що такий напрям співпраці є цілком затребуваним, адже, як свідчить практика, деякі провадження за виборчими злочинами набувають резонансного характеру та характеризуються значною протидією з боку зацікавлених можновладців.

Список бібліографічних посилань

1. Статут Всеукраїнської громадської організації «Комітет виборців України» : затв. протоколом Установчого з'їзду засновників Всеукраїнської громадської організації «Комітет виборців України» від 10.06.1994 № 1. URL: <https://docs.google.com/document/d/1ve2i0ndfxAWY4PRAGHw0emxb0QYh8bVT138EKdHq6-U/edit> (дата звернення: 02.03.2020).
2. ОПОРА у 2019 році: наші невеличкі історії великого успіху // ОПОРА : сайт. 27.12.2019. URL: <https://www.oporaua.org/report/vybory/19584-opora-u-2019-rotsi-nashi-nevelichki-istoriyi-velikogo-uspikhu> (дата звернення: 02.03.2020).
3. Аваков обіцяє кандидатам у президенти захист, але не преференції // УКРІНФОРМ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2619434-avakov-obicae-kandidatam-u-prezidenti-zahist-ale-ne-preferencii.html> (дата звернення: 02.03.2020).
4. ОПОРА подала близько півсотні заяв у поліцію // ОПОРА : сайт. 11.07.2019. URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/18778-opora-podala-blizko-pivсотni-zaiav-u-politsiiu>.
5. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.

Одержано 05.03.2020

УДК 328.185:355(477)

Олена Сергіївна ГРУДОВЕНКО,

*здобувач кафедри адміністративного права
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Важливе місце в гарантуванні національної безпеки держави посідають Збройні Сили України (далі - ЗСУ) [1], на які покладено захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. В умовах ведення бойових дій та проведення операції Об'єднаних сил на Сході України питання боротьби з корупцією набули нового значення» та наразі є одними із пріоритетних.

У широкому розумінні протидія корупції – це система заходів політичного, правового, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого характеру, спрямованих на зменшення обсягів корупції, зміну характеру корупційних проявів, обмеження взаємовпливу корупції та соціальних процесів, збільшення ризику для осіб, які вчиняють корупційні правопорушення, нейтралізацію дії та усунення чинників корупції, виявлення, припинення та розслідування проявів корупції, притягнення винних у вчиненні корупційних правопорушень осіб до юридичної відповідальності, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь [2, с. 84].

Міжнародний досвід боротьби з корупцією свідчить про те, що в умовах політичних трансформацій саме корупція зменшує ефективність реформ, адже за сучасних умов прояви корупції стали тими чинниками, що створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку більшості країн світу, негативно впливають на всі сторони суспільного життя [3, с. 166].

Чинники успішної протидії корупції вже давно відомі та апробовані міжнародними організаціями, країнами, наддержавними утвореннями. Доцільним вважаємо з'ясування міжнародних стандартів, які можуть бути або законодавчо зобов'язальними вимогами, або лише рекомендаціями, розробленими міжнародними органами. Ці стандарти є орієнтирами, базисними показниками, за якими здійснюється оцінка поточної ситуації у запобіганні корупції в ЗСУ.

Запобігання корупційним проявам у кожній окремо взятій країні проводиться по-різному, в залежності від політичного, правового, економічного стану держави. Водночас, у ст. 6 Конвенції

ООН проти корупції зазначено, що кожна держава-учасниця забезпечує, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, наявність органу або, у належних випадках, органів. Зокрема, потрібно забезпечити необхідні матеріальні ресурси та спеціалізований персонал, а також таку підготовку персоналу, яка може бути потрібна для виконання покладених на нього функцій [4].

Прийняті на сучасному етапі міжнародні договори вимагають від держав-учасниць створити спеціалізовані органи для боротьби і запобігання корупції. Так, Конвенція ООН проти корупції вимагає наявності двох типів антикорупційних інституцій: орган або органи, що запобігають корупції; орган, органи або особи, які спеціалізуються на боротьбі проти корупції за допомогою правоохоронних заходів [5].

На сьогодні в Міністерстві оборони України працює власна Антикорупційна програма, яка декларує впровадження механізмів Ініціативи НАТО з побудови цілісності, прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків у роботі оборонних інституцій та виконання розроблених на їх основі нормативно-правових актів Міноборони. Є й відповідні структурні підрозділи з питань запобігання корупції. Проте, як слушно зазначає Г. Рябенко, для боротьби із злочинністю та проявами корупції у Збройних Силах цього явно недостатньо. Мова має йти про комплексні системні заходи в цій царині – це і створення незалежного антикорупційного суду, й інші антикорупційні ініціативи українського уряду [6].

Якщо вести мову про адміністративні правопорушення, то навіть поверхневий аналіз свідчить, що питання про сутність та види корупційних правопорушень вирішується у законодавстві України та інших країн неоднаково. Це обумовлено різним розумінням сутності корупції, різновидів її проявів, відсутністю чітких та однозначних критеріїв віднесення тих чи інших правопорушень до категорії корупційних [2, с. 82–83]. З цього приводу Е. В. Невмержицький відзначає, що сьогодні не існує чітко визначених для всіх правових систем єдиного розуміння сутності та змісту корупції. Те, що у християнській цивілізації сприймається як корупція, у мусульман може бути складовою їх культури. Але міжнародна спільнота все одно шукає щось спільне для країн з різним рівнем розвитку і культури, відокремлюючи найбільш характерні і загальні ознаки й особливості. Саме це було зроблено в правових актах міжнародних і регіональних організацій. Для більшості держав гострота цієї проблеми стала загальноновизнаною [7, с. 213–214].

Одним з основних міжнародних джерел права, яке містить заходи з протидії корупції, є «Конвенція ООН проти корупції». Її ратифікація стала важливим кроком у вітчизняній нормотворчій діяльності, простимулювати національну антикорупційну діяльність. Законодавчим органам влади України потрібно було привести вітчизняні нормативні правові акти у відповідність з міжнародними вимогами і стандартами. Це завдання в основному було вирішене, і в українському законодавстві прийнято низку законів і підзаконних актів у сфері протидії корупції.

В українській армії і на флоті правову основу протидії корупції складають вітчизняні нормативно-правові акти. Нині в Україні діє чимало нормативних актів, які містять норми права, що регулюють питання запобігання корупції в ЗСУ. Це положення Конституції України, стратегічні нормативно-правові акти (доктрини, програми, концепції); законодавчі акти, що регулюють питання запобігання корупції (Статuti ЗСУ: збірник законів, Закони України «Про запобігання корупції», «Про національне антикорупційне бюро України», «Про державне бюро розслідувань», «Про державну службу» тощо; міжнародні і міждержавні договори, ратифіковані вищим законодавчим органом; Акти Президента України; Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, що визначають пріоритети державної антикорупційної політики; відомчі нормативно-правові акти Міністерства оборони України).

На зміну Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 рр.» Кабінет Міністрів України схвалив проект Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки», який було розроблено Національним агентством з питань запобігання корупції з метою визначення комплексу заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції в Україні та подальше просування антикорупційних ініціатив у державі. Однак, з різних причин прийняти вказаний нормативний документ не вдалось. Через відсутність стратегії, відповідно, і антикорупційні органи діють незлагоджено, навіть, якщо не брати до уваги конфлікти і розбіжності, які у них періодично виникають.

Також Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 442-р. схвалено Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року. Документом визначено довгострокові пріоритети державної військово-промислової політики, а також напрями реалізації середньострокових реформ оборонно-промислового комплексу України. Основною метою Стратегії є створення умов щодо модернізації і випереджувального розвитку оборонно-промислового комплексу, нарощування його виробничих потужностей для задоволення потреб ЗСУ та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, а також виробництво конкурентоспроможних на світовому ринку озброєнь і військової техніки.

Загалом слід зазначити, що зниженню рівня корупції в Україні в силу її широкого поширення в ЗСУ та в оборонно-промисловому комплексі, потрібно задіяти антикорупційні заходи не нарізно, а всю систему заходів і умов, для забезпечення ефективної протидії цьому негативному явищу, яке спотворює військову політику і стратегію розвитку ЗСУ, веде до прямого або непрямого розкрадання коштів державного бюджету, що виділяються на оборону країни, розкладає моральність військовослужбовців, негативно впливаючи на ефективність військової розбудови, на боєготовності і боєздатності ЗСУ.

Список бібліографічних посилань

1. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 03.03.2020).
2. Міленко Т. О. Протидія корупції: зарубіжний досвід та його впровадження в антикорупційне законодавство в Україні // Імплементация європейських стандартів запобігання корупції в Україні : матеріали круглого столу (м. Київ, 22 берез. 2019 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ, Консультативна місія Європейського Союзу в Україні. Київ, 2019. С. 82–88.
3. Новак А. Формування антикорупційних стандартів публічного управління в умовах трансформації владних відносин в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4. С. 164–169.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : від 31.10.2003 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 03.03.2020).
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 03.03.2020).
6. Рябенко Г. Військова прокуратура Центрального регіону України: системна протидія корупції та забезпечення невідворотності покарання. *Вісник прокуратури*. 2018. № 6. URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/publ.html?_m=publications&t=rec&id=233071 (дата звернення: 03.03.2020).
7. Невмержицький Е. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія. Київ : КНТ, 2008. 368 с.

Одержано 05.03.2020

УДК 343.98

Тетяна Андріївна ДЕНИСОВА,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, член президії Кримінологічної асоціації України,
член президії Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» (м. Чернігів);

Вікторія Михайлівна ПАЛЬЧЕНКОВА,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя)

СОЦІАЛЬНИЙ ПАТРОНАЖ І ПРОФІЛАКТИКА РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ

Україна періоду незалежності постійно переживає стан кризи через загострення політичних, соціально-економічних проблем, а їх складність відбивається на усі прошарки населення, у тому числі, на колишніх засуджених. Не вдаючись до поглибленого висвітлення

загальних положень запобігання злочинам, нагадаємо, що найбільш складним є вплив на осіб, котрі відбували покарання в місцях позбавлення волі. Адже соціальна ізоляція, правообмеження, суворе дотримання регламенту пригнічує особу, суттєво впливає на її свідомість та волю, може викликати психічні стреси, а покарання, як правило, через певний час не викликає страху у засуджених. І якщо не змінити негативних установок, то після відбування покарання звільниться особа агресивна, безжалісна та конфліктна, готова сповна «віддячити» суспільству за своє покалічене життя. Саме тому, на нашу думку, соціальний патронаж повинен відігравати одну з ключових ролей у відновленні особистості.

Соціальний патронаж (походить від лат. «patronus», франц. «patronage» – повелитель, покровитель, нагляд, покровительство, піклування та «socialis» – суспільний або «socius» – товариш) і, в буквальному розумінні, передбачає будь-яке заступництво більш сильної у фізичному, моральному або юридичному розумінні особи по відношенню до слабшої. Заступництво може означати надання матеріальної, моральної, в широкому розумінні соціальної допомоги і підтримки. Відомі різноманітні історичні види і форми соціального патронажу. В залежності від суб'єктів здійснення він міг бути державним, громадським або приватним, світським або церковним, в залежності від об'єктів – міг здійснюватися над рабами, вільновідпущениками або вільними людьми, торкатися окремих категорій населення – дітей, жінок, колишніх повій, а також колишніх в'язнів (спеціальний тюремний патронаж). Перші товариства патронажного типу з'явилися у США: у 1776 р. у Філадельфії виникло Товариство сприяння звільненим арештантам, засноване Ричардом Уїстером, у 1824 р. аналогічна організація почала діяти у Бостоні. В Європі перше патронажне товариство було засноване у 1797 р. в Данії, але широке розповсюдження вони отримали в останній чверті XIX ст. Першим спеціальним товариством кураторства над особами звільненими з місць позбавлення волі в Російській імперії вважається створене у 1878 р. товариство патронажу у Кишиневі. Створення патронажних товариств в Російській імперії йшло достатньо повільно, наприклад, на початку XX ст. в українських губерніях Товариства патронажу над звільненими з місць ув'язнення діяли лише у Києві (1902 р.), Одесі (1887 р.) та Харкові (1905 р.) та Вінниці (1912 р.). На законодавчому рівні, вперше в Російській імперії діяльність товариств, що здійснювали соціальну допомогу засудженим, була врегульована Нормальним статутом патронажу над звільненим, що був прийнятий 10 вересня 1908 р.

Ідея тюремного патронажу отримала своє обґрунтування у наукових та практичних розробках теоретиків та практиків пенітенціарної справи Е. М. Баранцевича, С. К. Гогеля, І. Я. Гурлянда, М. Ф. Лучинського, П. І. Люблінського, Ф. М. Малініна, С. В. Познишева, М. Д. Сергієвського, М. С. Таганцева, Г. С. Фельдштейна, І. Я. Фойницького. Пенітенціарна наука XIX ст. обґрунтовувала, що життєві інтереси самої держави викликають необхідність створення інституту, який би корегував негативні наслідки покарання. Інтереси держави і суспільства тут співпадають, кожний з них по своєму повинен сприяти скороченню і попередженню злочинності.

У Радянському виправно-трудовому праві і законодавстві термін «патронаж» було замінено, натомість пропонувалася назва «організація товариств допомоги звільненим із місць позбавлення волі», фінансування якої здійснювалося б, у тому числі, за рахунок добровільних пожертв та внесків. З прийняттям ВТК УСРР й ВТК УРСР дані організації отримали своє законодавче закріплення і були задекларовані як одна з активних форм участі громадськості в боротьбі зі злочинністю.

В сучасному розміні «соціальний патронаж» – це вид соціального обслуговування осіб групи ризику, зокрема засуджених, котрий передбачає постійний соціальний нагляд і здійснюється, як правило, в індивідуальній формі. Він передбачає регулярне відвідування місця перебування підопічного, надання йому необхідної соціально-медичної, соціально-психологічної, соціально-педагогічної, соціально-економічної та соціально-правової допомоги. Особа, над якою встановлюється нагляд, повинна отримувати від служби конкретну допомогу і підтримку, що покликана мобілізувати й підвищити її адаптаційні можливості колишнього засудженого у суспільстві.

В Україні перша спроба на державному рівні визначити умови і порядок надання соціальної допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі, а також засади участі в їх соціальній адаптації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і об'єднань громадян була здійснена у 2003 р., де на

законодавчому рівні було дано офіційне визначення поняття соціального патронажу як комплексу заходів державної підтримки та допомоги звільненим особам, які здійснюються з метою сприяння цим особам у працевлаштуванні, професійній переорієнтації та перепідготовці, створення належних житлово-побутових умов, запобігання впливу на них криміногенних факторів. Далі 30 серпня 2004 р. постановою Кабінету Міністрів України затверджено програму соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 рр., якою було передбачено здійснення конкретних заходів щодо соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та забезпечення їх виконання. В ній, підкреслено, що істотних зрушень у протидії такому небезпечному соціальному явищу, як рецидивна злочинність, неможливо досягти без своєчасного вирішення питань соціальної адаптації раніше судимих, надання їм необхідної допомоги у розв'язанні соціальних проблем та працевлаштуванні. На початку ХХ ст. законодавство України передбачає, що соціальна адаптація звільнених здійснюється за допомогою заходів соціального патронажу, в першу чергу з боку держави.

Акценти змінюються з прийняттям 30 жовтня 2008 р. розпорядження Кабінету Міністрів України Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, виконання якої розраховано до 2015 р. Одним з очікуваних результатів від реалізації концепції визнано створення механізму соціальної реабілітації засуджених та повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. На шляху до реалізації цих завдань пріоритетними визнано: розробку волонтерських програм; заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення або обмеження волі. Ця ідея була розвинена та закріплена у Законі України від 17 березня 2011 р. «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». Чинне законодавство особам, які відбули покарання в місцях позбавлення волі, законодавство України надало додаткові гарантії реалізації їх прав. Це так звані «заходи соціального патронажу». Цей Закон визначає соціальний патронаж як допомогу звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію. Згідно з Законом, суб'єкти соціального патронажу – центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи, які здійснюють соціальний патронаж. Соціальний патронаж здійснюється стосовно осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, та на звільнених осіб, котрі звернулися до суб'єктів соціального патронажу протягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань. Законом визначено перелік послуг соціального патронажу, до яких, крім соціальних, що визначені Законом України «Про соціальні послуги», віднесено медичні, юридичні, освітні, реабілітаційні та інші послуги. Окремлено окремі заходи соціального патронажу, а саме: відновлення документів та реєстрація місця проживання, надання чи збереження житла, медична допомога, обслуговування, обстеження звільнених осіб, надання додаткових гарантій працевлаштування. Також Законом передбачено, що суб'єкти соціального патронажу у разі звернення до них звільнених осіб зобов'язані невідкладно розпочати здійснення стосовно таких осіб заходів соціального патронажу. Фінансування заходів соціального патронажу здійснюються відповідно до Бюджетного кодексу України. Додаткове фінансування здійснюється за рахунок залучених на добровільних засадах коштів підприємств, установ, організацій, які не є у державній власності, об'єднань громадян та фізичних осіб.

Таким чином, можна стверджувати, що соціальний патронаж повинен не тільки надати суттєву допомогу звільненим після відбування покарання, а й мінімізувати можливість вчинення особою повторного злочину. За таких умов соціальна роль запобіжної функції проявляється в тому, що вона виступає в якості важливого елемента цілісної системи соціальної профілактики злочинності взагалі і рецидивної злочинності, зокрема.

Одержано 27.02.2020

УДК 796.323.2(477)

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИДИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КРИПТОВАЛЮТИ

На сьогодні цифрові технології стали невід'ємною частиною життя сучасної людини, розвиток технологій відбувається настільки стрімко, що право не завжди встигає оперативно реагувати на появу нових предметів, інвестиційних інструментів, технологічних рішень. Подібна ситуація склалася і з криптовалютами, коли криптовалюти об'єктивно існують, але їх правове визначення та регулювання відсутні.

Криптовалюти – децентралізовані конвертовані цифрові валюти, засновані на математичних принципах, які генеруються і управляються автоматично за допомогою програмного забезпечення. Паралельно з впровадженням криптовалюти широке поширення отримала і технологія блокчейн. Термін «криптовалюта» нарівні з поняттями електронної валюти виник в 2009 році, разом з появою революційної криптовалюти «біткоїн». Виникнення біткоїну сприяло появі і інших криптовалют. З 2013 року до криптовалюти виникає широкий суспільний інтерес, а їх вартість починає зростати, виникають абсолютно нові незалежні валюти, які характеризуються індивідуальними риси й особливостями. На даний час відомо про більш ніж 1880 криптовалют, і цей список щодня зростає.

Українське законодавство жодним чином не регулює питання обігу, зберігання, володіння, використання та проведення операцій за допомогою криптовалют, наслідком чого є незахищеність власників криптовалют та їхніх майнових прав.

В даний час популярність цифрових активів як об'єкта комплексних наукових досліджень обумовлена сукупністю економічних і технічних якостей технології розподілених реєстрів: безповоротність проведених операцій (транзакцій), відмова від централізованого зберігання даних на серверах і, як наслідок, набагато менша вразливість даних, можливість укладення і ведення смарт-контрактів безпосередньо між сторонами за відсутності посередників, можливість цілодобового функціонування системи, низька ціна транзакцій тощо. Але ці та інші переваги нової технології не можуть бути в повному обсязі оцінені через відсутність правового статусу як у самого блокчейна, так і у його продуктів. Вимушений правовий вакуум призводить до збільшення числа ризиків їх використання. Так Національний банк України відстежує розвиток та використання нових платіжних послуг, беручи до уваги принцип співмірності, і вважає, що нові учасники повинні мати шанс виходу на ринок, проте на першому місці повинна бути забезпечена безпека платежів. Разом із центральними банками країн ЄС. Національний банк України застерігає банки, платіжні організації, учасників платіжних систем та власників віртуальних валют щодо наявних ризиків і потенційних загроз їх використання. Також Національний банк України попереджає, що не несе відповідальності за можливі ризики і втрати, пов'язані з використанням віртуальних валют у розрахункових операціях [1].

Вперше на ризики використання продуктів технології блокчейн звернув увагу Європол. У своєму звіті за 2015 року він проаналізував тренди обороту криптовалюти і зробив висновок, що найбільшу популярність нові фінансові інструменти набувають в кримінальній сфері (корупційні злочини, торгівля наркотиками, психоактивними речовинами і порнографією). Найчастіше криптовалюта використовується в нелегальному Інтернеті (даркнеті) при покупці вилучених з обороту предметів та речовин. У 2018-2019 роках зросла кількість протиправних діянь, при вчиненні яких використовуються криптовалюти, але, як і раніше, використання цифрових грошей як засобу розрахунків на тіньових інтернет-ринках знаходиться на першому місці [2, с. 149–150].

Можна виділити три основні сектори кріптозлочинності:

– незаконний збут психоактивних речовин (наркотичних засобів, психотропних речовин тощо.), інших заборонених товарів, контенту або послуг;

– відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом з використанням нової цифрової валюти;

– незаконне заволодіння самою криптовалютою.

На сьогодні, використовуючи криптовалюту, можна придбати широкий спектр нелегальних товарів і послуг. Віртуальні гроші використовуються в порноіндустрії, у сфері незаконного обігу персональних даних, в торгівлі підробленими документами, нелегальними ліками, і навіть криптовалютою оплачують замовні вбивства. Але при цьому найпоширенішим сегментом незаконного застосування кріптовалюти залишається незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин (80 % загального обсягу ринку нелегальних товарів).

Першим вдалим досвідом виявлення нелегальної торгівлі з використанням кріптовалюти була справа Silk Road. На цьому нелегальному інтернет-ринку збувалось більше 10 тис. різновидів нелегальних товарів, а загальний річний обіг перевищував 17 млн дол. Масштаби наркоторгівлі в Інтернеті із використанням кріптовалюти продовжують зростати великими темпами [3].

З іншого боку, новим і популярним способом легалізації кримінальних доходів є їх відмивання через сайти азартних ігор. Саме через ці сервіси відмивається близько трьох чвертей всіх брудних віртуальних грошей. Згідно з даними Trend Micro, злочинці все частіше стали використовувати ігрову валюту як спосіб зберігання вартості кріптовалюти. Для цього купується валюта найбільш популярних віртуальних ігор. Вона продається за кріптовалюту, а потім на спеціальних сервісах конвертації обмінюється у фіатну валюту [4].

Таким чином варто підкреслити, що на сьогодні простежується негативна тенденція зростання кількості та видів злочинів, що вчиняються з використанням кріптовалюти, або направлені на незаконне заволодіння самою крипто валютою. Сучасна кріптозлочинність демонструє негативну якісну і кількісну трансформацію на фоні очевидної портеби у законодавчому закріпленні та визначенні правового статусу кріптовалют, інших цифрових продуктів блокчейну в Україні, а також розроблення єдиних стандартів попередження такого роду злочинів.

Список бібліографічних посилань

1. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні // Національний банк України : офіц. сайт. 30.11.2017. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini> (дата звернення: 14.03.2020).
2. Сидоренко Э. Л. Криминологические риски оборота криптовалют. *Экономика. Налоги. Право*. 2017. Т. 10, № 6. С. 147–155.
3. Гладкова Є. О. Стратегія й тактика протидії наркозлочинності : монографія. Харків : Панов А. М., 2019. 415 с.
4. Ларина Е. Криптовалюта: свет и тени. *Наш современник*. 2018. № 8. С. 214–224.

Одержано 16.03.2020

УДК 343.9

Аліна Владиславівна КАЛІНІНА,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник

відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (м. Харків)

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ НА СТАН ЗЛОЧИННОСТІ

«Творцем» злочинності є людина – біосоціальна істота, життя та діяльність якої залежить від безлічі факторів різної природи: внутрішніх (таких, що перебігають в організмі конкретного індивіда) та зовнішніх (маса різнохарактерних впливів на нього). Дослідження біологічної складової існування людства та її зв'язок зі злочинністю є одним із найдавніших дискусійних питань у кримінології, особливо у вченні про особу злочинця і в теорії детермінації злочинності. Однак при дослідженні біологічних факторів злочинності увага науковців зосереджується на поясненні злочинної поведінки людини впливом на неї процесами, що перебігають в організмі

злочинця (генетична зумовленість вчинення особою злочинів, вплив психодинамічних, біохімічних та ін. факторів на неї тощо), і зовсім рідко приділяється увага факторам оточуючого середовища, які також впливають на поведінку людини та можуть мати біологічну природу.

Із середини грудня 2019 року світ охопила пандемія вірусу SARS-Cov-2, що триває й дотепер. Всесвітня організація охорони здоров'я у березні 2020 року офіційно проголосила поширення коронавірусної хвороби 2019 всесвітньою епідемією (скорочено Covid-2019 або COVID-19) [1]. У межах боротьби із загрозою для життя та здоров'я людства, влада багатьох держав запровадила жорсткі карантинні заходи, а отже, змінила звичний уклад життя соціальних груп. У зв'язку з цим, держави постали не лише перед загрозою коронавірусу, а й перед фактичними та потенційними змінами у стані злочинності, як у за кількісними, так і за якісними показниками. І хоча сам період та суворість карантинних заходів у кожній з уражених вірусом держав дещо відрізняється за хронологічними рамками та тривалістю, зміна тенденцій у стані злочинності на їх територіях є схожими.

Головним обмеженням особи на період карантинних заходів є встановлений владою режим «самоізоляції» (перебування вдома), за якого помешкання має залишатися лише у разі крайньої необхідності. Тобто, задля власної безпеки та безпеки оточуючих більшість активного населення має змінити звичний ритм життя на більш спокійний, обмежений власною домівкою. Звідси – кількісні та якісні показники цілої низки злочинів мають змінитися. Загалом, прогнози з цього приводу не однозначні. У деяких державах з початку оголошення карантину констатується зменшення звернень громадян до поліції і, відповідно, зниження рівня злочинності (наприклад, у США в штатах Пенсильванія, Індіана та ін.) [2; 3]. Проте правоохоронці ставляться до такого «затишшя» з обережністю. Адже, об'єктивно оцінюючи ситуацію, можна прогнозувати, що зменшення кількості злочинів на початку карантинних заходів є закономірним: зі зменшенням кількості людей на вулицях зменшується й рівень вуличної злочинності. Однак надалі, чим довше буде продовжуватися карантин, тим більше проблем буде виникати у межах того чи іншого населеного пункту. До того ж, зменшення кількості злочинів може мати й штучне походження. Так, у штатах Філадельфія та Денвер поліцією було прийнято рішення не заарештовувати правопорушників за злочини, пов'язані із наркотиками, крадіжки, крадіжки зі зломом та вандалізм [4], через потенційну загрозу зараження злочинців коронавірусом за ґратами. Проте необхідно враховувати й те, що злочинці також дбають про своє здоров'я та обирають самоізоляцію для його збереження.

Заходи карантину значно вплинули на економіку держав. Частина людей отримала статус «безробітний» через різку зупинку багатьох виробничих процесів, розірвання договорів, угод, порушення у роботі транспорту тощо. Тому, як вже зазначалося, можна прогнозувати зростання рівня злочинності не одразу із початком, а після проходження певного часу з моменту оголошення карантину. Криза безробіття викликає і кризу соціальну, а звідси – зростання злочинності. Це загальнопоширений закон розвитку подій у соціумі, що призведе до спалаху майнових злочинів.

Наразі вбачається можливим зробити такі прогнози для держав, що запровадили карантинні заходи, у тому числі й для України:

1) збільшення кількості кримінально-караних порушень санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ст. 325 КК України);

2) зростання кількості шахрайств, у першу чергу пов'язаних із придбанням та продажем медичних засобів індивідуального захисту (захисних масок, масок-респіраторів, антисептичних засобів, ліків і т. п.), продуктів харчування, речей індивідуального вжитку тощо через мережу Інтернет, а також поширенню «високоєфективних ліків» від корона вірусу;

3) поширення випадків вандалізму та мародерства, особливо в нічний час, оскільки низка приміщень залишиться без належної (а подекуди й зовсім не існуючої) системи охорони, а правоохоронні органи не завжди зможуть фізично впоратися із додатковим навантаженням;

4) збільшення проявів кіберзлочинності – злочинці також обирають дистанційний режим роботи. Так, кіберполіція України застерігає, що під час коронавірусу можуть набути поширення такі випадки шахрайства: розсилка смс та телефонні дзвінки громадянам про державні компенсації коштів, витрачених на лікування, придбання тестів для визначення корона вірусу тощо; розповсюдження фейків з метою поширення паніки та дестабілізації ситуації в умовах карантину; шахрайські дії з метою заволодіння особистими даними чи грошима під приводом продажу захисних масок, антисептиків, медичного обладнання тощо [5];

5) зростання кількості випадків домашнього насильства та насильницьких злочинів, а також злочинів проти статеві свободи та статеві недоторканості, вчинених на побутовому ґрунті, оскільки багато сімей у зв'язку із самоізоляцією опиняються у ситуації надмірного психологічного навантаження, що призводить до вказаних проявів;

6) збільшення кількості злочинів, що вчиняються у стані алкогольного сп'яніння, оскільки рівень споживання алкоголю за період карантину значно підвищився (дехто вбачає в алкогольних напоях порятунк від коронавірусної інфекції, хтось обирає алкоголь як засіб зняття стресу тощо) та ін.

Таким чином, фактор біологічного походження – вірус, який становить загрозу для здоров'я людини і поширився на надвелику територію, охопивши низку держав різного рівня розвитку, – здійснив «переворот» у звичному розпорядку як законослухняного населення, так і злочинців. Відголоски карантинних заходів ще певний, не виключено, що й тривалий, час впливатимуть на життя суспільства, зокрема, і на стан злочинності у ньому.

Список бібліографічних посилань

1. Пандемія корона вірусної хвороби 2019 // Вікіпедія : віл. енцикл. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Пандемія_коронавірусної_хвороби_2019 (дата звернення: 20.03.2020).
2. Parrish M. Crime rates and COVID-19 // PAhomepage. 24.03.2020. URL: <https://www.pahomepage.com/news/crime-rates-and-covid-19/> (дата звернення: 25.03.2020).
3. Kudisch J. Positive effects of COVID-19, why police say it's lowering crime rates // WTHI-TV10. 24.03.2020. URL: <https://www.wthitv.com/content/news/Positive-effects-of-COVID-19-why-police-say-its-lowering-crime-rates-569054011.html> (дата звернення: 25.03.2020).
4. Tompkins A. How will coronavirus-related closures and quarantines affect crime rates? // Poynter. 23.03.2020. URL: <https://www.poynter.org/reporting-editing/2020/how-will-coronavirus-related-closures-and-quarantines-affect-crime-rates/> (дата звернення: 24.03.2020).
5. Кіберполіція розповідає про типові випадки шахрайства під час корона вірусу // Кіберполіція : офіц. сайт. 25.03.2020. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/article/kiberpolicziya-rozpovidaye-pro-tipovi-vypadky-shahrajstva-pid-chas-koronavirusu-1820/> (дата звернення: 25.03.2020).

Одержано 26.03.2020

УДК 343.9

Сергій Олександрович КОЖУШКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗЛОЧИННІСТЬ В ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Відповідно до чинної Воєнної доктрини України воєнно-економічне та військово-технічне забезпечення воєнної безпеки держави безпосередньо залежить від оборонно-промислового комплексу (далі – ОПК) країни [1]. Саме тому злочинність в ОПК становить загрозу національній безпеці, підриває її оборонний потенціал, потребує ґрунтового дослідження.

Аналіз відкритих джерел інформації, в тому числі ресурсу Prozorro, дає можливість сформулювати первинне уявлення про ОПК України. Він охоплює два сектори приватний та державний. Приватний сектор представлений більш ніж 120 підприємствами, що виконують приблизно 2/3 державного оборонного замовлення. Серед іншого їх інтереси артикулюються громадською спільнотою «Ліга оборонних підприємств України».

Державний сектор представлений 134 підприємствами (машинобудівні, авіабудівні, суднобудівні та судноремонтні, бронетанкові заводи, заводи радіоприладів, дослідницько-проектні центри, зокрема 31 конструкторські бюро, а також науково-виробничі, науково-дослідні комплекси, інститути, центри тощо), об'єднаними Державним концерном (далі – ДК) «Укроборонпром». Концерн займається виробленням продукції військового, цивільного, а також подвійного призначення: бронетанкова, авіаційна, морська, спеціальна техніка, а також радіолокаційна техніка, засоби протиповітряної оборони, радіозв'язку, радіолокації та радіоелектронної боротьби, засоби ураження (в т. ч. артилерійське, високоточне озброєння),

вибухові речовини (тринітротолуол, піроксилін та ін.). Крім того підприємства концерну надають послуги з ремонту та модернізації танків Т-55, Т-64 та Т-72, авіаремонту, судноремонту, а також здають в оренду низку нежитлових приміщень по всій території країни, здійснюють продаж металобрухту, деревини, нафтопродуктів, автотранспорту, окремих видів будівельного устаткування.

Окремим напрямом роботи ДК «Укроборонпром» є експортно-імпортні операції, тобто зовнішньоекономічна діяльність у сфері торгівлі продукцією військового та подвійного призначення. Середній щорічний обсяг експорту – приблизно 1,4 млрд дол. США.

Також зауважимо, що ОПК є досить закритою галуззю, що диктується як необхідністю збереження комерційної таємниці щодо на низки технічних і технологічних розробок концерну, захисту їх від промислового шпигунства, так і захисту від диверсійних атак з боку ворожих суб'єктів. Але саме ця закритість формує захищене середовище не тільки від зовнішньодеструктивних факторів, а й від контролю з боку середовища, громадськості, продукує низку корупційних та інших криміногенних ризиків. Аналіз функціонування ОПК дає можливість виділити основні блоки кримінальних практик, що в ньому відтворюються.

Корупційна злочинність: а) системні корупційні практики, злочинні промисли, оформлені в корупційні схеми, що охоплюють найвищий політичний рівень прийняття рішень про кадровий склад державних підприємств ОПК, інших органів та установ, дотичних до регулювання їх діяльності, розміщення та виконання державного замовлення (в тому числі і зокрема – в приватному секторі ОПК), керування відповідними фінансовими потоками; б) *ситуативні корупційні злочини*, які хоча і можуть набувати рис корупційних схем, однак які, взяті окремо, за своїм масштабом, тривалістю діяльності та кількістю залучених осіб не складають загрозу галузевого масштабу, здійснюються поза злочинним контролем, управлінням керівництва галуззю, політичних еліт країни. Втім, навіть і ситуативні корупційні злочини виявляються вельми поширеними у аналізованій сфері завдяки існуванню низки іманентних факторів корупції – корупційних ризиків.

У зв'язку з цим зрозумілим та обґрунтованим видається положення абз. 2 п. 2, п. 5 Рішення РНБО «Про реформування оборонно-промислового комплексу та підвищення рівня прозорості виконання державного оборонного замовлення» від 06.03.2019 р. щодо необхідності термінового забезпечення усунення корупційних ризиків, підвищення рівня прозорості та посилення контролю з боку держави і громадськості за діяльністю Державного концерну «Укроборонпром» та інших державних підприємств ОПК, а також про рекомендування Генеральній прокуратурі України, Службі безпеки України, Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань здійснити перевірку і надати правову оцінку фактам, викладеним у засобах масової інформації, щодо порушень у сфері закупівель продукції, робіт, послуг оборонного призначення [2].

Показовим також є ще здійснене у грудні 2015 р. звернення керівництва ДК «Укроборонпром» та директорів провідних підприємств-учасників концерну до членів Комітету Верховної Ради з питань запобігання і протидії корупції та повідомлення про 68 фактів вчинення корупційних та службових злочинів в ОПК, додатково раніше переданих до правоохоронних органах 116 матеріалів про відповідні злочини. ДК, таким чином, виступив з ініціативою створення робочої групи, яка б сприяла оперативному розслідуванню фактів зловживань в системі виробництва та поставок озброєння [3]. Така група, однак, була створена лише наприкінці 2019 р., що, на нашу думку, може свідчити лише на користь усталеності системних корупційних практик в ОПК, механізми функціонування яких замикаються на найвищому політичному рівні держави.

Службово-нігілістичні злочини, що полягають у невиконанні чи недбалому виконанні службових обов'язків працівниками підприємств ОПК. Як правило, пов'язані з корупційними злочинами є їх закономірним продовженням у механізмі кримінальних промислів. Проте можуть мати і цілком самостійну феноменологію та детермінацію. Йдеться про виготовлення продукції військового призначення неналежної якості, з порушенням технологічних і технічних умов, в тому числі й внаслідок економії на закупівлі якісних матеріалів, пов'язане з цим службове підроблення.

Злочини проти інтересів держави, національної безпеки: розголошення державної таємниці, шпигунство, контрабанда продукції військового та подвійного призначення.

Галузево неспецифічні злочини: злочини проти безпеки виробництва, у сфері господарської діяльності і т. д.

Таким чином, злочинність у сфері ОПК є комплексним об'єктом кримінологічного аналізу, представлена широким спектром кримінальних практик. Формування адекватного уявлення про них, а також їх належний опис, пояснення, виявлення ключових факторів детермінаційного комплексу є першим кроком до зниження кримінального тиску на ОПК, зміцнення всієї системи національної безпеки.

Список бібліографічних посилань

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (дата звернення: 10.03.2020).

2. Про реформування оборонно-промислового комплексу та підвищення рівня прозорості виконання державного оборонного замовлення: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.03.2019 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-19> (дата звернення: 20.03.2020).

3. «Укроборонпром» звертається до депутатів за реальною допомогою в напрямку протидії корупції / УкрОборонПром: сайт. 21.10.2016. URL: <https://ukroboronprom.com.ua/uk/media/ukroboronprom-zvertayetsya-deputativ-za-realnoyu-dopomogoyu-v-napryamku-protydiyi-koruptsiyi.html> (дата звернення: 19.03.2020).

Одержано 21.03.2020

УДК 343.98(0758)

Валентина Павлівна КОРЖ,

*доктор юридичних наук, професор, почесний працівник прокуратури України,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та судової експертології
факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Стан і перспективи протидії сучасної злочинності значною мірою залежать від наукового, законодавчого забезпечення практичних працівників криміналістичними засобами, прийомами, методами призначеними для вирішення завдань розкриття, розслідування і запобігання злочинів. Криміналістика, як зазначено у юридичній літературі, єдина юридична наука яка досліджує закономірності виникнення доказової інформації про злочин, систему сучасних технічних засобів, тактичних прийомів і методів збирання, дослідження й використання цієї інформації для вирішення завдань розслідування окремих видів злочинів та їх запобігання. Вона найбільш тісно пов'язана з науками кримінального й кримінально-процесуального права. Процесуальні норми визначають межі й умови застосування криміналістичних рекомендацій, засобів, прийомів, методів під час досудового розслідування злочинів, дослідження, оцінки та використання доказів у суді. Удосконалення існуючих та розробка нових тактичних прийомів, рекомендацій виникає і як результат реформування кримінально – процесуального законодавства. Вивчення та аналіз окремих положень КПК свідчать про те, що має місце не реформування процесуальної системи, а її – деформування. Слід зазначити, що «новації» окремих положень КПК України зруйнували низку інститутів кримінально-процесуального права, деформували процесуальний статус слідчого, оперативного працівника, прокурора, судді. Правове невігластво, непродумана, хибна політика можновладців, кон'юнктура авторів чинного КПК призвели до руйнування вітчизняних процесуальних інститутів, позитивного досвіду роботи слідчих, оперативно-розшукових органів, прокуратури, суду. Це негативно впливає на стан протидії злочинності, призводить до юридичних колізій, хаосу та безладдю, неузгодженості у правозастосовній практиці, суттєвого погіршення конституційних прав і свобод людини і громадянина у кримінальному процесі.

Вважаємо, правовим невіглаством законодавця, який зобов'язав слідчого, прокурора реєструвати у ЄРДР невідкладно заяви і повідомлення про вчинення *«кримінального правопорушення»*, тобто діяння, не передбаченого *Кримінальним кодексом* України, без встановлення достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину, без прийняття процесуального рішення про порушення кримінального переслідування. Зазначені новації порушують право на оскарження незаконних дій слідчого, прокурора як жертв злочину так і осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, сприяють зростанню корупції на досудовому слідстві. Про це свідчать дані правової статистики Генеральної прокуратури України. Так, слідчі щорічно закривають 60–70 % кримінальних проваджень за відсутністю події або складу злочину.

За приписом ч.1, ст.216 КПК України слідчі органів внутрішніх здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених Законом України *«про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення»*. Такого Закону в Україні не існує. Фіксація в процесуальному законі такої новації суперечить відомій правовій аксіомі: не має злочину і не має покарання, якщо не має закону. У зв'язку з цим, слідчі, прокурори, судді використовують у процесуальних документах термін *«кримінальне правопорушення»* із посиланням на відповідні статті Кримінального кодексу, незважаючи на те, що у сфері кримінального законодавства аналогія повністю не допустима. За таких підстав обвинувальні вироки суддів є незаконними, у зв'язку неправильним застосуванням кримінального закону. Сутність кримінального процесу проявляється в тому, що сукупність процесуальних засобів забезпечує застосування норм кримінального закону. Таким чином, фіксація у процесуальному законі псевдо наукової дефініції призводить до міжгалузевої колізії у правозастосуванні, порушення прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Це негативно впливає на стан протидії злочинності, формування стабільної слідчої і судової практики, правову свідомість, правову культуру.

Для усунення цієї колізії необхідно внести зміни в окремі положення КПК України і визначити в них єдину термінологію Кримінального кодексу – *«злочин»*, розслідування якого забезпечується процесуальними засобами.

Наукою криміналістикою розроблено рекомендації щодо застосування тактичних прийомів під час допиту підозрюваного, обвинуваченого, які десятки років ефективно використовували слідчі у практичній діяльності. Чинний КПК не передбачає процесуальний порядок допиту підозрюваного, якому направляється підозра про вчинення злочину. Як свідчить практика, слідчі проводять допит підозрюваного, за його згодою і за участю захисника, за аналогією визначеної процесуальної процедури допиту підозрюваного у попередньому КПК (1960 р.). На наш погляд, доцільно унормувати процесуальний порядок допиту підозрюваного шляхом внесення доповнення до глави 20 *«Слідчі (розшукові) дії»*, де у відповідних статтях передбачити *«Допит підозрюваного»*.

У слідчій практиці ефективно використовувалися криміналістичні рекомендації щодо тактики виїмки. При розслідуванні злочинів економічної спрямованості документи у паперовій та електронній цифровій формі є основним джерелом інформації про злочин, важливим доказом про спосіб злочину, його виконавців, інші обставини. У чинному КПК не передбачено проведення виїмки як самостійної слідчої дії. Слід відзначити, що за приписом ч. 5 ст. 237 КПК при проведенні огляду слідчий має право вилучати речі та документи, що мають значення для розслідування. Правові підстави, процесуальний порядок, наслідки огляду і виїмки різні. Чинним законодавством не визначений процесуальний порядок виїмки матеріальних носіїв, оригіналів первинних бухгалтерських та фінансово-господарських документів, комп'ютерної інформації, програм тощо. Це негативно впливає на стан протидії економічній злочинності, слідчу практику, значно ускладнює виявлення і розслідування економічних та інших злочинів, призводить до формалізації слідчого огляду і не уможливорює вилучення оригіналів первинних бухгалтерських документів, або документів, що містять банківську таємницю. У зв'язку з цим, доцільно внести доповнення до глави 20 *«Слідчі (розшукові) дії»*, де у відповідних статтях передбачити *«Підстави та порядок проведення виїмки»*.

У криміналістичній літературі правильно зазначено, що на досудовому слідстві формулюється обвинувачення, з урахуванням конкретної ситуації визначається тактика допиту обвинуваченого. Науковий аналіз окремих пролежень чинного КПК свідчить про те, що реформатори кримінального-процесуального законодавства, зруйнували інститут обвинувачення у кримінальному процесуальному праві. Так, в нормах КПК відсутні положення, які визначають

правові підстави, процесуальну процедуру пред'явлення особі обвинувачення на досудовому слідстві, роз'яснення прав обвинуваченого та його допит. Це негативно впливає на стан протидії злочинності. Водночас ст. 291 КПК передбачає складання обвинувального акту на підставі підозри. Необхідно констатувати, що складання обвинувального акта слідчим це завершальний етап процесуальної діяльності, якій передуює пред'явлення особі обвинувачення, допит обвинуваченого. Вважаємо, що пред'явлення обвинувачення – це діяльність уповноважених законом посадових осіб, спрямована на доведення події та складу злочину, твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого кримінальним законом. Слід зазначити, що допит обвинуваченого є засобом його захисту від пред'явленого обвинувачення. Руйнування інститут обвинувачення у кримінально-процесуальному праві суттєво порушує права обвинуваченого, дискредитує принцип змагальності сторін у кримінальному процесі, функцію прокурора щодо підтримання державного обвинувачення в суді. Пропонуємо чинний КПК доповнити «главою 22-а» у якій унормувати *правові підстави висунення публічного і приватно-публічного обвинувачення, процесуальну процедуру притягнення особи в якості обвинуваченого та допит обвинуваченого*.

Процесуальне та криміналістичне забезпечення протидії сучасній злочинності зумовлює необхідність розробки ефективних наукових рекомендацій, використання інформаційно-комунікативних технологій для вирішення завдань розкриття і розслідування злочинів та вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства.

Одержано 23.03.2020

УДК 343.9

Валентина Володимирівна КРИЖНА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник наукової лабораторії

з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Вона є складовою загальної злочинності та засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що на сьогодні, це – одна з найбільш кримінально-уражених верств населення.

Злочинність неповнолітніх – це своєрідний індикатор соціальної ситуації в державі. Зростання злочинності неповнолітніх, як правило, свідчить про несприятливі соціальні процеси. Аналіз злочинності неповнолітніх є, з одного боку, інструментом виявлення криміногенних факторів в соціумі, а з іншого – базою для прогнозування злочинності в цілому [1].

З правової точки зору, відокремлення злочинності неповнолітніх в окремий вид злочинності здійснюється на підставі такої специфічної кримінально-значущої інтегруючої ознаки, як вік особи злочинця, точніше суб'єкта злочину.

Згідно положень ст. 22 КК України суб'єктом злочину, за загальним правилом, може бути особа, що досягла 16 років, а в окремих випадках, передбачених ч. 2 цієї статті – з 14 років. Отже, злочинність неповнолітніх охоплює випадки, коли злочини вчинено особами суб'єктами злочину у віці від 14 до 18 років [3].

Розглядаючи проблему злочинності серед неповнолітніх, необхідно виділити сукупність обставин та факторів, що сприяють підвищенню її рівня. Серед них перше місце посідає сім'я, в якій виховується майбутній правопорушник (злочинець), відсутність контролю з боку суспільства (серед неповнолітніх спостерігається незайнятість, відсутність профілактичної та попереджувальної роботи, алкоголізм і наркоманія серед однолітків, тощо).

Відповідальність неповнолітніх, тобто осіб, які не досягли 18-річного віку, передбачена кримінальним, адміністративним та іншим законодавством. Кримінальній відповідальності підлягають особи, які до вчинення злочину досягли віку 16 років. Це так званий загальний вік

кримінальної відповідальності. Закон також передбачає і знижений вік кримінальної відповідальності. Йдеться про осіб віком від 14 до 16 років. З 14-річного віку кримінальна відповідальність настає: за умисне вбивство (ст.ст. 115-117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (ст.ст. 112, 348, 379, 400, 43), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч. 3 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, ч. 2 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (ст. 113), бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258), захоплення заручників (ст.ст. 147 і 349), зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153), крадіжку (ст. 185, ч. 1 ст.ст. 262, 308), грабіж (ст.ст. 186, 262, 308), розбій (ст. 187, ч.3 ст.ст. 262, 308), вимагання (ст.ст. 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст.ст. 194, 347, 352, 378, ч. 2, 3 ст. 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 2, 3 ст. 289), хуліганство (ст. 296) [2].

Діти віком від 11 до 14 років не можуть бути суб'єктами злочину, оскільки не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Проте ч. 2 ст. 97 Кримінального кодексу визначає, що до цих осіб можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру з дотриманням умов, передбачених особливою частиною КК України.

Відповідно до ст. 12 КУпАП, адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку за порушення правил безпеки дорожнього руху; вживання алкоголю в громадських місцях; незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин в невеликих розмірах без мети збуту; вчинення дрібного викрадення чужого майна; здійснення дрібного хуліганства: вживання ненормативної лексики в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян; злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського; вчинення інших адміністративних правопорушень, що передбачені КУпАП».

Найпоширенішим методом боротьби зі злочинністю неповнолітніх є запобігання їй. Це завдання є пріоритетним для правоохоронної системи нашої держави. Велике значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах. Ефективні правові заходи, які суди застосовують щодо неповнолітніх, можуть реально запобігати вчиненню ними нових злочинів та виправленню підлітків. Здійснюючи правосуддя щодо неповнолітніх, суди мають забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод як неповнолітнього підсудного, так й інших учасників процесу [1].

Особливе значення у запобіганні та профілактиці злочинів серед неповнолітніх мають кримінально-процесуальні, у тому числі й запобіжні заходи, що застосовуються до неповнолітніх. Вони можуть сприяти попередженню злочинів і водночас забезпечити виправлення підлітків.

Список бібліографічних посилань

1. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.
2. Коновалова А. Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.02.2020).

Одержано 01.03.2020

УДК 343.3/7

Владислав Геннадійович КУНДЕУС,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Політика в сфері протидії кіберзлочинності здійснюється різноманітними засобами. Найбільш ефективними у системі її протидії залишаються засоби кримінально-правового впливу. Діяльність з протидії кіберзлочинам засобами кримінально-правового впливу ґрунтується на їх криміналізації. Хоча поняття «кіберзлочинність», «кіберзлочини» використовується як у міжнародному, так і у національному законодавстві, Кримінальний кодекс (далі – КК України) не містить визначення поняття кіберзлочину.

В кримінально-правовій та кримінологічній доктрині дискутуються різні точки зору щодо їх поняття, видів та класифікації. Законодавча невизначеність понять породила дискусійність питання про тлумачення, що є кіберзлочинами, та умовно поділила науковців на дві групи. Перша група науковців відносить до кіберзлочинів дії, у яких комп'ютер є об'єктом або засобом посягання. Друга група визначає кіберзлочини як злочини, об'єктом посягання в яких є інформація, що обробляється в електронно-обчислювальній машині (комп'ютері) або в комп'ютерній системі, а засобом вчинення є електронно-обчислювальна машина (комп'ютер), тобто протизаконні дії у сфері автоматичної обробки інформації [1, с. 7]. Але, в цілому, до таких злочинів відносять злочини, що вчиняються з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) та комп'ютерних мереж. До основних видів цих злочинів відносять: створення та поширення шкідливих програмних чи технічних засобів (вірусів), втручання у роботу комп'ютерів, автоматизованих систем та комп'ютерних мереж, крадіжку інформації, поширення протиправної інформації через систему Інтернет, фішинг, фармінг тощо.

У міжнародній доктрині поняттями кіберзлочини, кіберзлочинність охоплюються різні види правопорушень. У п. 14 Доповіді Комітету II Десятого Конгресу ООН 2000 року по попередженню злочинності і поведженню з правопорушниками було зазначено, що існує дві категорії кіберзлочинів: 1) кіберзлочини у вузькому розумінні («комп'ютерні злочини»): будь-яке протиправне діяння, здійснюване шляхом електронних операцій, метою якого є подолання захисту комп'ютерних систем і оброблюваних ними даних; 2) кіберзлочини в широкому розумінні («злочини, пов'язані з використанням комп'ютерів»): будь-яке протиправне діяння, яке вчиняється шляхом або в зв'язку з комп'ютерною системою або мережею, включаючи такі злочини, як незаконне зберігання, пропонування або розповсюдження інформації через комп'ютерні системи або мережі [2, с. 434–435].

Найбільш поширена класифікація кіберзлочинів в даний час ґрунтується на структурі Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 року. За конвенцією Ради Європи про кіберзлочинність існує чотири основних групи кіберзлочинів. До першої групи належать правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем: незаконний доступ (ст. 2), нелегальне перехоплення (ст. 3), втручання у дані (ст. 4) втручання у систему (ст. 5), зловживання пристроями (ст. 6). До другої групи входять правопорушення, пов'язані з комп'ютерами: підробка та шахрайство, пов'язані з комп'ютерами (статті 7, 8). Третю групу складають правопорушення, пов'язані зі змістом: правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією (ст. 9). До четвертої групи увійшли правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав (ст. 10) [3].

Стратегія національної безпеки, затверджена Указом Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012, містить терміни «кіберзлочинність», «кіберзагроза», «кібербезпека» [4]. Згідно п.9 ст.1 Закону України від 05.10.2017 року «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кіберзлочинність – це сукупність кіберзлочинів. Кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – це суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України (п. 8 ст. 1 Закону) [5]. Ґрунтуючись на цьому понятті, до кіберзлочинів (комп'ютерних злочинів) слід

відносити передбачені КК України суспільно небезпечні винні діяння, вчинені у кіберпросторі та/або з його використанням. Залежно від об'єкту посягання кіберзлочини (комп'ютерні злочини) можна класифікувати за такими видами:

1) Злочини, вчинені у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за які передбачена різними розділами КК України. Такі злочини посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони: основи національної безпеки, громадську безпеку, відносини у сфері охорони права на об'єкти інтелектуальної власності, власність, господарські відносини, права та свободи тощо. Ознакою віднесення цих злочинів до кіберзлочинів є те, що вони вчиняються з використанням сучасних інформаційних технологій і засобів комп'ютерної техніки. Наприклад: викрадення реквізитів платіжних карток (фішинг, вішинг, шиммінг, скимінг); незаконні фінансові операції з використанням платіжних карток або їх реквізитів, які не ініційовані або не підтверджені її власником (кардінг); заволодіння коштами через фіктивні інтернет-магазини, інтернет-аукціони, сайти та інші засоби телекомунікації (онлайн-шахрайство); порушення авторського права і суміжних прав шляхом незаконного розповсюдження програмних продуктів через комп'ютерні мережі (піратство) тощо.

2) Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж, що передбачені Розділом XVI КК України. Ознакою віднесення цих злочинів до комп'ютерних є те, що вони посягають на відносини, що виникають у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Слід зазначити, що аналіз національного та міжнародного законодавства, з протидії кіберзлочинам, дозволяє стверджувати, що Україна вживає необхідних заходів, спрямованих на їх профілактику та протидію кримінально-правовими засобами. Проте, діяльність з протидії кіберзлочинам, насамперед, обмежена їх виключним переліком, що міститься у Кримінальному кодексі. Розділ VI Особливої частини «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж» передбачає відповідальність за окремі види кіберзлочинів, але їх перелік не повною мірою узгоджуються з класифікацією кіберзлочинів, передбаченою Конвенцією Ради Європи про кіберзлочинність. Криміналізація суспільно небезпечних діянь, вчинених у кіберпросторі, з урахуванням міжнародних документів буде сприяти вирішенню проблем законодавчого забезпечення протидії кіберзлочинності в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Амелін О. Визначення кіберзлочинів у національному законодавстві. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 1–10
2. Юртаєва К. В. Визначення місця вчинення злочинів з використанням комп'ютерних технологій. *Форум права*. 2009. № 2. С. 434–441. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_2_69.pdf (дата звернення: 02.03.2020).
3. Конвенція про кіберзлочинність : від 23.11.2001 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575/ (дата звернення: 02.03.2020).
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення: 02.03.2020).
5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 02.03.2020).

Одержано 05.03.2020

УДК 351.77

Олег Михайлович ЛИТВАК,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України;*

Олена Олегівна ЛИТВАК,

*кандидат медичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник Державної наукової установи
«Науково-практичний центр профілактичної і клінічної медицини»
Державного управління справами;*

Олександр Миколайович АРТЮХ,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ключовим моментом у медичній діяльності зокрема та у сфері охорони здоров'я в цілому є надання консультативної допомоги. При провадженні медичної практики дуже часто виникають проблеми при наданні консультативної допомоги. З даного боку, вони пов'язані зі здійсненням взаємодії консультантів із лікуючим фахівцем зі спеціалістами і працівниками медичного закладу, а з іншого – при реалізації права пацієнта на допуск до нього інших медичних працівників-консультантів та забезпечення конфіденційності інформації про стан його здоров'я під час консультації.

Серед фахівців, які у своїх роботах описували порушену проблему, слід зазначити таких як: С. Б. Булеца, Ю. В. Вороненко, В. О. Галай, З. С. Гладун, Р. Ю. Гревцова, І. М. Грига, Т. С. Грузева, Ю. І. Губський, І. М. Дешко, В. І. Журавель, Д. В. Карамішев, В. Г. Карпук, У. Б. Лущик, В. Ф. Москаленко, Л. А. Пиріг, В. М. Пономаренко, Я. Ф. Радиш, Р. О. Стефанчук, Г. С. Стеценко та ін.

Однак комплексного вирішення згадана проблема у їх працях не знайшла, а тому залишається не дослідженою повною мірою та актуальною.

Аналіз національної нормативно-правової бази дає підстави виокремити основні положення та види надання консультативної допомоги:

1. Допуск інших медичних працівників і проведення консилиуму на прохання пацієнта [3, 1].
2. Критерієм вибору консультантів є їх кваліфікація (Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78. Охорона здоров'я.
3. Інформація, яка була отримана під час звернення особи за медичною допомогою чи під час медичного обстеження і може містити інформацію про стан здоров'я людини, її діагноз, а також відомості про інтимні і сімейні сторони життя пацієнта, а також та, яка містить результати проведення медичного огляду особи на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини або захворювання на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, становить лікарську таємницю, розголошення якої є кримінальним злочином [4];
4. Суб'єктами, причетними до збереження лікарської таємниці, є як медичний персонал лікувально-профілактичного закладу, так і особи, що навчаються (студенти вищих та середніх медичних закладів освіти); немедичний персонал лікувально-профілактичної установи (працівник кадрових, юридичних, фінансових, господарських служб та ін.); працівники страхових організацій; посадові особи органів управління охорони здоров'я (головні лікарі, керівники структурних підрозділів Міністерства охорони здоров'я та ін. [6].
5. Планові та екстрені виїзди лікарів-консультантів [8].
6. Консилиум як форма організації надання медичної допомоги, яка полягає у тому, що не менше як три медичні працівники діють спільно, спрямовуючи зусилля на забезпечення права пацієнта на охорону здоров'я, відповідно до п. «к» ст. 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3, 9, 11].

Залежно від обставин, видами консилиуму є:

- 6.1. Ухвалення рішень у контексті надання медичної допомоги.

Наприклад: відповідно до ст.6 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», нормативно встановленою умовою трансплантації є наявність у реципієнта медичних показань для застосування трансплантації, які встановлюються консилиумом лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи.

6.2. Колегіальний медичний огляд пацієнтів.

Наприклад: згідно з п. 4.8 наказу МОЗ України «Про організацію надання стаціонарної акушерсько-гінекологічної та нео-натологічної допомоги в Україні» від 29.12.2003 р. № 620, тяжкий стан хвороби потребує негайного скликання консилиуму лікарів. Для визначення тактики ведення тяжкої хвороби заступником головного лікаря з лікувальної роботи за поданням завідувача відділення призначається консилиум за участю лікарів-консультантів суміжних спеціальностей, лікарів відділення, керівника клініки та співробітників клінічного підрозділу (у клінічному закладі) – не менше 3 осіб.

Протокол і висновок консилиуму фіксуються в медичній карті стаціонарного хворого, затверджуються підписами всіх учасників консилиуму.

6.3. Огляд профільних спеціалістів.

Наприклад: відповідно до п. 4.6 наказу МОЗ України «Про організацію надання стаціонарної акушерсько-гінекологічної та нео-натологічної допомоги в Україні» від 29.12.2003 р. № 620 протягом 1-ї доби перебування у стаціонарі пацієнт оглядається лікуючим фахівцем, який встановлює попередній діагноз, а перші 3 дні – завідувачем відділення спільно з лікуючим лікарем для встановлення клінічного діагнозу, уточнення плану лікування, обсягу додаткового обстеження та консультацій профільних спеціалістів (у разі необхідності).

7. Телемедичне консультування [7].

Тенденція консультативної основи в медичній діяльності отримала втілення і в морально-деонтологічні норми, що знайшли відображення в Етичному кодексі лікаря України, прийнятому і підписаному на Всеукраїнському з'їзді лікарських організацій та Х З'їзді Всеукраїнського лікарського товариства від 27.09.2009 р. [9].

Ключовими постулатами видаються з-поміж інших такі:

- 1) у разі необхідності лікар зобов'язаний звернутися за допомогою до своїх колег (п. 3.2);
- 2) у тяжких клінічних випадках лікарі повинні надавати поради і допомогу своїм колегам у коректній формі;
- 3) за процес лікування всю відповідальність несе тільки лікуючий фахівець, який може враховувати рекомендації чи відмовитися від них, керуючись при цьому винятково інтересами хворого (п. 4.4).

З огляду на зазначену доктринально-нормативну характеристику варто сфокусуватися на суто практичних порадах правореалізації надання консультативної допомоги для різних видів консультацій при провадженні медичної практики:

- 1) пацієнт має право на допуск інших медичних працівників з інших медичних закладів охорони здоров'я як національних, так і зарубіжних;
- 2) залучення консультантів може бути або з ініціативи лікуючого фахівця, або адміністрації закладу охорони здоров'я, або з ініціативи пацієнта;
- 3) залучення консультантів може бути внутрішнім, тобто лікарів цієї ж чи суміжних спеціальностей (консилиум), та зовнішнім, залучення лікарів з інших закладів охорони здоров'я як національних, так і зарубіжних; висновки усіх учасників консилиуму мають бути занесені до медичної карти амбулаторного чи стаціонарного хворого з підписами консультантів, засвідчених особистою лікарською печаткою;
- 4) консультації носять рекомендаційний характер і їх результат консультант відображає в одній із трьох форм: проста письмова форма – «висновок чи консультативне заключення», електронна форма та висновки в усній формі (телемедичне консультування);
- 5) усі форми висновків мають бути підписані консультантом та засвідчені печаткою медичного закладу, який здійснює консультацію (при електронній формі висновку – електронно-цифровий підпис консультанта та печатка медичного закладу, який здійснює консультацію);
- 6) висновок може включати наступну інформацію: можливий діагноз, зазначені алгоритми диференційної діагностики, необхідні додаткові діагностичні заходи та мета їх проведення; при неможливості встановити діагноз необхідно викласти обґрунтування причин,

за яких діагноз сформулювати неможливо; детальні рекомендації з консервативного (детальне зазначення дозування, схем, тривалості курсів медикаментозної терапії) чи хірургічного (назва операції, умови та необхідний обсяг оперативного втручання, назва медичної установи, де він може проводитися) методів лікування, реабілітації, профілактики тощо; альтернативні варіанти лікування і додаткові відомості, які консультант вважає за необхідне вказати;

7) пацієнт має право на вибір методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря, а також дає письмову згоду чи відмову від запропонованого лікування;

8) відповідальність за якість консультацій несе консультант закладу, що проводив консультування, на загальних засадах юридичної відповідальності;

9) відповідальність за якість надання медичної допомоги несе лікуючий лікар, який, відповідно до ч. 1 ст. 34 Основ, є лікарем, який надає медичну допомогу пацієнту в період його обстеження та лікування;

10) план лікування, підготовки пацієнта до того чи іншого методу діагностики чи лікування, обґрунтування схеми до обстеження, показання, протипоказання до операції тощо, готує лікуючий лікар, який може включати або не включати рекомендації консультантів;

11) при наявності різних точок зору у лікуючого лікаря та консультанта щодо тактики лікування пацієнт вибирає методи консультування, лікуючий лікар має право відмовитися від хворого згідно з ч. 4 ст. 34 Основ та обґрунтувати письмово свою позицію щодо методів, схеми лікування, а також звернутися до інших консультантів з метою отримання альтернативної думки;

12) у разі відмови лікуючого лікаря від пацієнта або при неотриманні пацієнтом медичних приписів або порушення ним встановленого для нього режиму лікар не несе відповідальності згідно з ч. 4 ст. 34 Основ;

13) за неналежне надання медичної допомоги настає цивільна чи кримінальна відповідальність як лікуючого лікаря, так і закладу охорони здоров'я, де знаходиться пацієнт.

Розглядаючи цивільно-правові та кримінально-правові механізми регулювання настання відповідальності за неналежне надання медичної допомоги, слід зазначити, що при цивільно-правових процедурах та в межах цивільного позову по кримінальній справі цивільним відповідачем буде заклад охорони здоров'я, де знаходиться пацієнт, а лікуючий лікар – третьою особою на стороні відповідача [11]. При кримінально-правових процедурах підозрюваним, а надалі підсудним, буде лікуючий лікар залежно від вчиненого кримінального правопорушення [4].

Відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України лікар не може давати показання як свідок з питань, що стосуються лікарської таємниці, за винятком випадку, коли він звільнений від обов'язку зберігати таємну інформацію особою, що довірила йому ці відомості [12]. Надання інформації, що становить лікарську таємницю, здійснюється лише у випадках, передбачених законодавством, а саме:

– запити правоохоронних органів при провадженні дізнання, досудового слідства чи судового розгляду, у зв'язку з письмовим запитом особи, що проводить дізнання, слідчого, прокурора та суду;

– запити органів управління охорони здоров'я.

Процедура відповіді на запит, що містить лікарську таємницю з вимогою надання оригіналів медичної документації, має складатися з наступних кроків:

1. Попередня перевірка належного стану медичної документації.

2. Нумерація сторінок медичної документації.

3. Прошиття медичної документації.

4. Письмова відповідь на запит із вказівкою у додатку переліку наданих матеріалів, кількістю сторінок.

5. Відсилення медичної документації кур'єром або поштою з повідомленням про отримання.

6. Фіксація факту надання медичної інформації у спеціальному реєстраційному журналі із зазначенням підстав для таких дій.

7. Медична документація має залишатися в лікувально-профілактичному закладі у вигляді оригіналу чи копії.

Що стосується заяв, листів, звернень родичів та їх представників, то зазначені суб'єкти можуть отримати медичну інформацію про певну особу лише за наявності нотаріально

засвідченого доручення від цієї особи, в якому вказано право представляти її інтереси в лікувально-профілактичних закладах і отримувати дані щодо стану її здоров'я.

Адвокатські запити щодо надання інформації, яка належить до лікарської таємниці, можуть бути задоволені у разі, якщо у договорі про надання адвокатської допомоги зазначено право адвоката на отримання медичної інформації про клієнта. В усіх інших випадках медичний заклад має право надати письмову відмову наступного змісту: «Стаття 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2] не передбачає право адвоката на отримання інформації, що становить лікарську таємницю. Оскільки інформація, що запитується, належить до лікарської таємниці, – вона може бути надана лише у випадках, передбачених законом».

У разі усного звернення, наприклад, родичів до лікувально-профілактичного закладу – має бути зроблено запис у медичній документації (історія хвороби, медична картка тощо) про згоду пацієнта на отримання інформації щодо стану його здоров'я сторонніми особами з особистим підписом пацієнта в цій документації.

В сучасних реаліях українське законодавство потребує більш чіткої регламентації як термінології, яка використовується в нормативно-правовій базі і обґрунтовує надання консультативної допомоги у сфері охорони здоров'я, так і правового статусу консультантів та оплати їх праці.

Список бібліографічних посилань

1. Етичний кодекс лікаря України : прийн. і підпис. на Всеукр. з'їзді лікарських організацій та Х з'їзді Всеукр. лікарського товариства 27.09.2009 // ВІТАПОЛ : сайт. URL: http://www.vitalpol.com.ua/user_files/pdfs/mtu/615651495680396_14012010190217.pdf (дата звернення: 29.02.2020).
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 29.02.2020).
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 29.02.2020).
4. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Закон і Бізнес*. 2012. № 22 (1061). 320 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 4-е вид., перероб. та допов. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с.
7. Про впровадження телемедицини в закладах охорони здоров'я : Наказ МОЗ України від 26.03.2010 № 261 // ZAKON ONLINE : сайт. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/70816__70816 (дата звернення: 29.02.2020).
8. Про затвердження плану реалізації заходів щодо забезпечення виконання Державної програми створення єдиної системи надання екстреної медичної допомоги на період до 2010 року : Наказ МОЗ України від 12.05.2008 № 245 // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MOZ8452?an=275> (дата звернення: 29.02.2020).
9. Про Клятву лікаря : Указ Президента України від 15.06.1992 № 349 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349/92> (дата звернення: 29.02.2020).
10. Про організацію надання стаціонарної акушерсько-гінекологічної та неонатологічної допомоги в Україні : Наказ МОЗ України від 29.12.2003 № 620 // Нормативно-директивні документи МОЗ України : сайт. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=3211> (дата звернення: 29.02.2020).
11. Цивільний кодекс України : офіц. вид. Київ : Атіка, 2003. 416 с.
12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. Ст. 1088.

Одержано 02.03.2020

УДК 343.9

Віктор Костянтинівич ЛЯШКО,

*курсант 4 курсу факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

Науковий керівник:

Наталя Анатоліївна ОРЛОВСЬКА,

*доктор юридичних наук, професор,
начальник кафедри кримінального права та процесу
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ГІБРИДНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ

Тероризм тривалий час привертає увагу світової спільноти, однак, незважаючи на ретельну наукову розробку та накоплений досвід, терористична діяльність залишається однією з найбільших загроз національній та міжнародній безпеці. Це пов'язано, у першу чергу, з тим, що терористичні структури швидко та ефективно пристосовується до зовнішніх умов, використовуючи, у тому числі, штучно створені або гіперболізовані страхи, невдоволення, ксенофобські настрої серед населення тощо.

Як зазначено у п.6 порядку денного Керівництва для дискусій на XIV Конгресі ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя «Міжнародне співробітництво та технічна допомога у запобігання всіх форм злочинності та боротьбі з ними» (2018 р.) тероризм у всіх його формах та проявах залишається надзвичайно небезпечним явищем, адже фінансові джерела, методи вербовки та підготовки терористів, структури їх підтримки, тактика та вибір цілей постійно змінюються. І з часу прийняття декларації у Досі (Катар, 2015 р.), у якій держави визнали необхідність розширювати співробітництво на міжнародному, регіональному, субрегіональному та двосторонньому рівнях для протидії загрози, яку являють іноземні бойовики-терористи, ця загроза значно зросла. Тому є вкрай необхідними дослідження та аналіз для розуміння тенденцій та динаміки тероризму.

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [1] тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. Одним із видів тероризму зазначений Закон називає міжнародний тероризм, який існує у тому числі «за підтримки державних органів окремих держав».

У ХХІ столітті Україна стикнулася саме з міжнародним тероризмом. Так, на сході країни представники іноземної держави (РФ) за фінансової, військової, інформаційної, організаційної підтримки здійснили низку терористичних актів, створили терористичні організації (ДНР/ЛНР). Починаючи з 2014 р., не було таємницею, що терористи озброєні РФ, яка надавала та надає величезну кількість зброї та бойової техніки. Однак зазначені особи мали на меті не просто злочинні цілі, а створення умов для агресії РФ проти України, при цьому у бойових діях використовувалися, поряд з збройними силами, невійськові формування, насамперед задля ускладнення кваліфікації дій агресора з позицій сучасного міжнародного права [2, с. 71]. При цьому РФ не визнає своєї участі у так званому «внутрішньому конфлікті» в Україні, більше того, вона намагається виступити в ньому «миротворцем».

Однак, окрім політичної та військової складової, РФ вигідно підтримувати терористів в зоні проведення ООС через свої економічні мотиви, адже агресор отримав можливість вивезення великої кількості корисних копалин, матеріалів стратегічного призначення, промислових потужностей.

З огляду на це, у даному випадку можна говорити про гібридний міжнародний тероризм. Як відомо, «гібридний» означає «такий, що отриманий шляхом схрещення», тобто поєднання явищ, до певного часу необ'єднаних в ціле. Це поєднання полягає у тому, що терористичні методи стали частиною політики іноземної держави щодо України, при цьому подібна політика заперечується її суб'єктом – РФ.

Важливим інструментом гібридного міжнародного тероризму є створення ворожого інформаційного середовища, яке спрямоване на дискредитацію зусиль законної влади, подання правомірних дій правоохоронних та силових структур держави як злочинних. Йдеться про використання нових технологій та нових методів дестабілізації населення, засоби активного психічного впливу через створення та розповсюдження неправдивої інформації.

На нашу думку, ознакою такого гібридного міжнародного тероризму є сполучення новітніх та традиційних методів. Так, поряд із політикою гібридної війни використовується активна терористична пропаганда (наприклад, агресивна агітація, розповсюдження матеріалів щодо підтримання терористичних дій, масове висвітлювання на окупованій території «героїчних дій», які ведуть визвольні підрозділи проти України). Таке створення ореолу є інструментом зміни свідомості, системи цінностей, коли зло стає добром, а добро злом.

Окрім цього, має місце вербовка та безпосереднє використання дітей в терористичній діяльності. Терористи використовують дітей для збору даних розвідки, участі в бойових діях та виконання допоміжних функцій. Повні дані щодо кількості та віку дітей, залучених до бойових дій на сході, відсутні. Однак ще в липні 2014 р. мала місце інформація про те, що діти – учасники батальйону «Восток» – «прагнули не поступатися дорослим». За даними одного із пропагандистських каналів Telegram, неповнолітній «командир» на ім'я «Андрій» заявив, що «він бере приклад зі своїх старших побратимів, які беруть активну участь у бойових діях, та його вже брали на завдання, але воно більш схоже на спостереження за місцевістю, але він впевнено завіряє, що готовий до бойового хрещення».

Таким чином, можна дійти висновку, що в XXI столітті розвиток тероризму призвів до появи нового його різновиду – гібридного міжнародного тероризму, протидія якому вимагає, у першу чергу, виявлення та документування зв'язків між терористами та іноземними державами, які їх підтримують, та активного протистояння ворогові в інформаційному просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 13.03.2020).
2. Див., напр.: Леонов Б. Д., Рижов І. М. Композитна стратегія протидії мережевим та гібридним викликам сучасного тероризму. *Правова інформатика*. 2015. № 1. С. 68–73.

Одержано 16.03.2020

УДК 343.9:328.185(477)

Олег Володимирович НОВІКОВ,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

науковий співробітник Науково-дослідного інституту

вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України (м. Харків)

СУЧАСНИЙ СТАН КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ ЗА РЕЗУЛЬТАТИМИ МІЖНАРОДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема корупції у приватній сфері є відносно новою для України. Саме явище корупції у приватній сфері почало розвиватися в країні після проголошення незалежності та переходу від адміністративно-командної до ринкової економічної системи. В цей же час, перші вітчизняні публікації стосовно зазначеного різновиду корупційних практик почали з'являтися лише після встановлення кримінальної відповідальності за корупційні злочини у приватному секторі (зокрема, після вступу в дію Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р. №3207-VI) та ухвалення нового антикорупційного законодавства України (Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки»

від 14 жовтня 2014 р. №1699-VII та Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. №1700-VII.), в якому відбулася імплементація положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. У зв'язку з цим, дослідження проблеми корупції у приватній сфері, особливо питань, що пов'язані з її сучасним станом та тенденціями розвитку в Україні, є актуальними та перспективними.

Слід розпочати з того, що оцінити рівень корупції у приватній сфері досить складно. Проведені на сьогодні дослідження лише опосередковано вказують на сучасний стан цього явища в Україні, а аналіз результатів міжнародного оцінювання рівня корупції у бізнес-середовищі свідчить про її значне поширення в країні.

Так, за результатами дослідження «Індексу сприйняття корупції» (Corruption Perceptions Index), що розраховується міжнародною організацією Transparency International, станом на 2019 р. Україна отримала мінус 2 бали порівняно із 2018 р. (30 балів зі 100 можливих). Ми повернулися на рівень 2017 року і тепер посідаємо 126 місце зі 180 країн. Поруч з нами у рейтингу – Киргизстан, Азербайджан та Джибуті. Оцінка України сформувалася з 9 різних досліджень. Три показали незначне зростання, три нульову динаміку, а три – зниження. Найбільший мінус – 13 пунктів у дослідженні Global Insight Country Risk Ratings. Ідеться про ризик, що люди/компанії в країні зіткнуться з хабарництвом чи іншими корупційними практиками ведення бізнесу, від отримання великих контрактів до повсякденної роботи [1].

За даними дослідження «Рейтинг сприйняття корупції в бізнесі 2017», проведеного міжнародною консалтинговою компанією «Ernst & Young Global Limited» (2017 р.), Україна займає перше місце рейтингу корумпованості серед 41 країни з Європи, Близького Сходу, Індії та Африки (88 % респондентів вважають, що корупція широко розповсюджена в діловій практиці, а 37 % респондентів готові запропонувати грошову винагороду, щоб допомогти бізнесу вижити) [2].

Експерти *Світового Банку* вважають корупцію головною економічною проблемою сучасності. За їх даними, 40 % підприємців у всьому світі вимушені давати хабарі. У розвинутих країнах цей показник становить 15 %, в азіатських – 30 %, в країнах СНД – 60 % [3].

За результатами дослідження *Американської торгівельної палати* (2017 р.) переважна більшість (91 %) українських компаній зіштовхуються з корупцією під час ведення бізнесу [4].

На думку експертів *Європейської бізнес асоціації* корупція та недовіра до судової системи вже третій рік поспіль очолюють рейтинг найголовніших перешкод для іноземних інвесторів. На думку опитаних не сприяє залученню інвестицій також обтяжливе та мінливе законодавство, репресивні дії правоохоронних органів й обмеження на рух капіталу та валютні операції. Про це свідчать результати традиційного опитування іноземних інвесторів про перепони та бар'єри, що заважають залученню капіталу в Україну, яке Dragon Capital, Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА) та Центр економічної стратегії (ЦЕС) провели у серпні–вересні 2018 р. [5].

За *Індексом економічної свободи* Україна належить до країн із переважно невеликою економікою (134 місце із 180 країн світу станом на 2020 р.). За показниками економічних свобод Україна посідає останнє – 45-е місце в Європі, а загальний індекс економічних свобод в Україні поступається середньоєвропейському й середньосвітовому. Одна з причин низького рейтингу – високий рівень корупції та переважання монополій в економіці [6].

Окрім цього, наприкінці 2014 року *Організація економічного співробітництва та розвитку* провела дослідження, в якому проаналізувала 427 випадків хабарництва в більш ніж 86 країнах світу за участю великих корпорацій. Прикрий факт: більш ніж у 50 % випадків топ-менеджмент компаній знав про корупційну діяльність компанії або ж брав безпосередню участь у процесі. При цьому в 12 % випадків в корупційних угодах фігурували безпосередньо CEO чи президенти компаній. У 80 % вивчених випадків хабарі давалися співробітникам державних підприємств. Найпопулярніша причина дачі хабарів – отримання прав на виконання тендерів державних закупівель. Дослідники також з'ясували, що до корупційної діяльності причетні переважно великі компанії (більше 60 % від загальної кількості), тоді як малий та середній бізнес (до 250 співробітників) вдається до хабарів лише в 4 % випадків [7].

Таким чином, всі міжнародні дослідження, які прямо чи опосередковано стосуються корупції у приватній сфері, свідчать про її значне поширення та негативні тенденції розвитку в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Індекс сприйняття корупції – 2019 // Transparency International Ukraine : сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryinyattya-koruptsiyi-2019> (дата звернення: 20.03.2020).

2. Україна заняла первое место в рейтинге восприятия коррупции в бизнесе Ernst & Young // ГОРДОН : сайт. 10.04.2017. URL: <https://gordonua.com/news/worldnews/ukraine-zanyala-pervoe-mesto-v-reytinge-korrupcii-v-biznese-ernst-young-182688.html> (дата звернення: 20.03.2020).
3. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, ознаки, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.
4. Svitlyk I. Results of Chamber Corruption Perception Survey 2017 // American Chamber of Commerce in Ukraine : сайт. URL: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2020/01/chamber_cps_2017.pdf (дата звернення: 20.03.2020).
5. Корупція та недовіра до судової системи очолюють рейтинг перешкод для інвесторів третій рік поспіль // Центр економічної стратегії : сайт. 11.09.2018. URL: https://ces.org.ua/foreing_investor_survey_results_2018 (дата звернення: 20.03.2020).
6. Ukraine // 2020 Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine> (дата звернення: 20.03.2020).
7. Бізнес та корупція – останні результати дослідження ОЕСР // Persona club : сайт. 17.02.2015. URL: <http://persona.pumb.ua/ua/club/digest/detail.php?CODE=biznes-ta-korupsiya-ostanni-rezultati-doslidzhennya-oesr> (дата звернення: 20.03.2020).

Одержано 23.03.2020

УДК 343.97

Інна Валентинівна ОДНОЛЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
викладач відділу підготовки прокурорів
з підтримання публічного обвинувачення в суді
інституту спеціальної підготовки
Національної академії прокуратури України (м. Київ)

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ (ЗА ПРАЦЯМИ О. М. ЛИТВАКА ТА ПРЕДСТАВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ)

Визначаючи майже загрозливою криміногенну ситуацію в державі станом на березень 2020 року, надзвичайну ситуацію у зв'язку з пандемією та інші важливі суспільно-економічні процеси, застосування тільки норм кримінального права як засобу кримінально-правового регулювання, на нашу думку, недостатньо. Варто, як вказують В. В. Голіна та М. Г. Колодяжний, розробити «...стратегію запобігання злочинності...», що ...полягає у скороченні кількісно-якісних показників злочинності в країні...» [1, с. 54, 56] та станом на березень 2020 року відповідає сучасним соціально-економічним, політичним та правовим кризам в Україні, надзвичайної ситуації в державі, особливого режиму на території окремих районів Донецької та Луганської областей (курсив. І. В. Однолько). За таких умов повинна бути застосована трансформація протидії злочинності на основі кримінологічних заходів запобігання.

Наразі актуальним та дієвим відповідно до позиції А. Ф. Зелінського, може бути спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, що ставить за мету насамперед недопущення вчинення можливих злочинів, а якщо вони вже вчинені, то – недопущення повторного вчинення у подальшому, зупинення їх на ранній стадії; виявлення та усунення криміногенних факторів за допомогою організаційних, правових, оперативних-розшукових, економічних, педагогічних та медичних заходів [2, с. 37, 39]. Таким чином, формується загальний підхід до сприйняття спеціально-кримінологічного запобігання злочинності.

О. М. Литвак, дослідивши це питання на монографічному рівні з урахуванням практичної та соціально-економічної проблематики, визначив основним у зростанні несприятливих тенденцій у динаміці й структурі злочинності значні розміри економічної злочинності, яку за допомогою інтенсивності розшукової та слідчої діяльності мінімізувати неможливо. Вчений-практик пропонував створити «...теоретичну модель державного впливу на злочинність у сучасних умовах переходу до ринкової економіки і створення правової держави» [3, с. 24].

Відповідно, можна розширити сферу впливу спеціально-кримінологічних заходів й до таких віднести *державний контроль за злочинністю* – законодавство, застосування кримінальних законів, спеціально-кримінологічне попередження злочинності, запропоноване видатним вченим і практиком О. М. Литваком [4, с. 62].

Термін «контроль над злочинністю», який отримав значне поширення у західних країнах, визначає діяльність зі здійснення спостереження за функціонуванням відповідного об'єкта контролю з метою отримання достовірної інформації. В межах компетенції контролюючу функцію здійснюють законодавчо визначені органи, у тому числі й органи прокуратури, наприклад, проведення державного фінансового контролю.

У наукових працях О. М. Литвака більш широким за змістом є поняття *державного контролю за злочинністю* (законодавство, застосування кримінальних законів, спеціально-кримінологічне попередження злочинності), чим оперують у своїй діяльності представники кримінологічної школи імені О. М. Литвака, вчені та практики.

З урахуванням означеного, до системи заходів запобігання запропоновано відносити й моніторинг злочинності, що є більш ширшим аніж застосування заходів запобігання і містить поетапні заходи: збирання та обробка відповідних даних; їх оцінка; прогнозування стану, структури і динаміки злочинності; аналіз її причин, умов і наслідків. При цьому використовуються досягнення таких наук, як кримінальне, кримінально-процесуальне і виправно-трудове право, кримінологія, соціологія, педагогіка, медицина тощо [5].

Проте, моніторинг та контроль не повною мірою може забезпечити запобіжну діяльність, враховуючи, що спостерігати і контролювати все неможливо.

Для забезпечення останнього мають значення заходи загальнодержавного запобігання злочинам, участь у яких беруть усі соціальні інститути для досягнення загальнодержавної мети – запобігання злочинності.

Апелюючи обґрунтованими науковими досягненнями вченого кримінолога О. М. Литвинова, реалізація функції загальнодержавного соціального запобігання злочинності має відображатися в прогресивному розвитку суспільства й бути пов'язане з найбільш масштабними видами діяльності (*наприклад, зміни соціально-економічної політики держави*), розвитком економіки, забезпеченням прав і свобод громадян, дотриманням принципів моралі, культури та законності, соціального захисту населення [6, с. 14].

Тобто з окреслених вище позицій можна визначити, що на сьогодні заходи загальнодержавного запобігання злочинності не обмежуються тільки предметом кримінологічної науки, так як спрямовані на вирішення більш широкого кола питань економічного, соціального, морально-психологічного та правового характеру з урахуванням особливого етапу України, в якій перебуває держава на початку весни 2020 року.

У надскладний для нації час, перспективи трансформації протидії злочинності в Україні, можливо за умов негайної розробки та прийняття стратегії з визначенням заходів, спрямованих на мінімізацію злочинного впливу та дії на «випередження», щоб не допустити не тільки стрімке поширення вірусу, але й не допускати зростання на цьому фоні загальної кількості правопорушень.

Це, може бути встановлення причинного комплексу, що сприяли вчиненню злочинів, ретельне дослідження кримінологічних ознак особи злочинця за матеріалами слідчої та судової практики, індивідуально-профілактична робота зі злочинцями з визначенням причин девіантної (неправомірної) поведінки.

За умов використання соціально-інтеграційного підходу, можливо мінімізувати проблему на рівні визначення причинного комплексу і тільки потім аналізувати суспільно-небезпечні наслідки.

Отже, у період введення в Україні стану надзвичайної ситуації, головна мета заходів запобігання злочинності – створення сприятливого становища для гарантування зниження злочинності до мінімального рівня, який доступний у суспільстві з урахуванням його економічних, організаційно-управлінських, суспільно-психологічних та інших умов існування.

Список бібліографічних посилань

1. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Кримінологічна політика України: сутність та передумови формування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. Вип. 23. С. 53–63.
2. Зелинский А. Ф. Криминология : курс лекций. Харьков : Прапор, 1996. 260 с.

3. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 280 с.
4. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 304 с.
5. Моніторинг злочинності // Лексика. Українські енциклопедії та словники : сайт. http://leksika.com.ua/18561201/legal/monitoring_zlochinnosti (дата звернення: 21.03.2020).
6. Литвинов А. Н. Предупреждение преступлений и правонарушений. Профилактическая работа с населением : науч.-практ. пособие. М. : ЮРКНИГА, 2004. 160 с.

Одержано 23.03.2020

УДК 343.341

Іванна Миколаївна ПРОЦЬ,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ;*

Тетяна Іванівна ЯМКОВА,

*здобувач вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ*

СТАН БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Питання корупції є актуальним у всі часи та у всіх країнах. Питання корупції в Україні гостро виникло саме в наш час, оскільки наша держава намагається стерти радянські пережитки та крокувати у Європу.

У зв'язку із останніми подіями, такими як Революція гідності та напрямок на Євроінтеграцію, Україна посилено бореться із явищем корупції. Проте важко не погодитися з І. В. Басанцовим та О. О. Зубаревою, що «на сьогодні, на жаль, доводиться констатувати про відсутність в Україні цілісної антикорупційної політики. Заходи в цій сфері застосовуються безсистемно та неефективно. Корупція в країні на цей час являє собою сформовану злочинну систему, що загрожує основам безпеки української держави та суспільства, утискає права й законні інтереси громадян України [1, с. 316]. Корупція (від лат. *corrumpere* — псувати) - негативне суспільне явище, яке проявляється в злочинному використанні службовими особами, громадськими і політичними діячами їх прав і посадових можливостей з метою особистого збагачення. Як і будь-яке суспільне явище, корупція в певних суспільних відносинах пронизує все суспільство, а в інших існувати не може. Відтак, боротьба з корупцією не може бути ні чим іншим, як боротьбою за зміну суспільних відносин, які сприятливі для існування корупції, на суспільні відносини, в яких вона існувати не може.

Відповідно до статті 1 Закону «Про запобігання корупції», корупція - використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди іншій особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2]. Під дію цього Закону підпадають усі посадові особи та кандидати на державну службу. Ну і звичайно доцільно згадати Конституцію України, яка у частині 2 статті 19 зобов'язує всіх посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування діяти відповідно законодавству.

Ще одним важливим кроком було прийняття у 2014 році Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», де зазначене бюро займається попередженням, розслідуванням та припинення корупційних правопорушень, а також протидією корупції у вищих ешалонах влади.

Одним із важливих нормативно-правових актів є введений в дію Закон України «Про очищення влади» прийнятий 2014 р., який визначає, що «Очищення влади (люстрація) – це встановлена цим законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (далі – посади) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Очищення влади (люстрація) здійснюється з метою

недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади попереднім політичним режимом, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини, і ґрунтується на принципах: верховенства права та законності; відкритості, прозорості та публічності; презумпції невинуватості; індивідуальної відповідальності; гарантування права на захист» [3, с. 6].

Як бачимо, законодавча база боротьби з корупцією є широка, варто зауважити, що перелік антикорупційних законодавчих актів у науковій праці не є вичерпним. Варто також згадати нормативно-правові акти які були прийняті до подій Євромайдану, серед них: Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року № 356/95-ВР, Концепція боротьби з корупцією на 1998-2005 р., затверджена Указом Президента України від 24 квітня 1998 року № 367. Крім того, Україною були підписані базові міжнародні документи у сфері боротьби з корупцією (Конвенція «Про кримінальну відповідальність за корупцію» від 27 січня 1999 року, Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року), які зобов'язують держави-учасниці вживати заходи щодо розробки єдиної антикорупційної політики держави. Інституційне забезпечення цього процесу було здійснено серед створення спеціальних підрозділів МВС, СБУ, ДПА тощо для боротьби з корупцією, які ефективно здійснюють своє призначення лише на рівні нижчих посадових осіб [4].

Проте така широка законодавча база дає не зовсім очікуваний результат. Візьмемо статистику 2018 року. У всіх слідчих підрозділах (крім НАБУ) у впродовж 2018 року перебувало 3 531 кримінальне провадження з ознаками корупції. За результатами розслідування ними скеровано до суду 2 226 обвинувальних актів про корупційні діяння, що становить 63 % від кількості всіх зареєстрованих (що менше, аніж у 2017 році – 72,5 %), стосовно 2 608 обвинувачених, з яких лише 386 (або 14,8%) знаходилося під вартою. В той же час детективами НАБУ в 2018 році розслідувалося 2 211 кримінальних проваджень, з яких 509 перебувало в залишку станом на 1 січня 2018 року, у 1 237 провадженнях досудове слідство розпочато в 2018 році, відновлено розслідування у 51 раніше зупиненому провадженні та в 97 раніше закритих провадженнях, а 317 кримінальних проваджень надійшло від інших органів. За результатами досудового розслідування до суду скеровано лише 64 обвинувальні акти, що становить всього 15,1 % від загальної кількості закінчених детективами НАБУ проваджень про корупційні злочини. Із них лише 53 обвинувальні акти – про корупційні правопорушення, 3 – про правопорушення, вчинені в бюджетній системі, 2 – про правопорушення, вчинені в організованих формах, та 1 – про правопорушення, вчинене у сфері земельних правовідносин. Тобто, звертає на себе увагу той факт, що НАБУ в основному виявляє й розслідує прості форми корупції, точніше одиночні факти, а боротьба із корупцією саме в організованих формах, в яких вона й існує в переважній більшості, фактично не ведеться [5]. Як бачимо, статистика йде всупереч законодавству.

Однією із головних проблем невіршення корупційних злочинів вважається народна корупція. Після Революції гідності на вулицях міст були розміщені постери із закликами не породжувати корупцію власними діями, тобто не давати хабарі і не брати. Втім, такі заклики не спрацювали. Звичка «вирішувати справи» за допомогою незаконних методів, напевно, діє на рівні менталітету. Більшість громадян не вважають давання хабарів діянням яке несе велику суспільну небезпеку. Наші громадяни часто жаліються на корумпованість влади, але одночасно і самі дають хабарі, провокуючи корупційні прояви. На жаль така ситуація є дуже плачевною для нашої держави, що заважає їй рухатися вперед. Така ситуація, в основному склалась тому, що кожен хоче мати власний добробут у всіх сферах життя і не наважується йти проти «системи». Варто також згадати досвід Китаю, де покаранням за корупцію є розстріл і що саме важливо, що такі вироби все-таки виносяться і виконуються. Корупція є явищем яке присутнє у кожній країні, все залежить тільки від її рівня, населення чи посадовців.

Список бібліографічних посилань

1. Політова А. С. Аналіз законодавчих ініціатив щодо протидії корупції (2014–2017 роки) // Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10 листоп. 2017 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2017. С. 316–319.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 04.03.2020).

3. Новак А.М. Феномен корупції в системі публічного управління: сучасний зміст та методологічні засади дослідження. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1 (19). URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patp_2018_1_5.pdf (дата звернення: 04.03.2020).

4. Кулаковський Р.В. Сучасні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією // Міністерство юстиції України : офіц. сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_5179 (дата звернення: 04.03.2020).

5. Тенденції і протидія злочинності. Аналіз загального стану злочинності в Україні за 2018 рік (у порівнянні зі статистичними даними за 2013–2017 роки) // LexInform : сайт. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tendentsiyi-i-protydiya-zlochynnosti-analiz-zagalnogo-stanu-zlochynnosti-v-ukrayini-za-2018-rik-u-porivnyanni-zi-statystychnymy-danyumy-za-2013-2017-roky-2/> (дата звернення: 04.03.2020).

Одержано 06.03.2020

УДК 343.575

Наталія Олегівна РАСТОРГУЄВА,

курсантка 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ: ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

Сучасна злочинність стала, без перебільшення, не тільки державною, але й світовою загрозою. Невпинні глобалізаційні процеси торкаються всіх сфер суспільного життя, і звісно вони не могли не вплинути на злочинність, як соціальне явище. На сьогоднішній день вона набула чітких рис організованості, транснаціональності, демонструє корисливо-насильницький характер, високу стійкість та здатність пристосовуватись до змін навколишньої дійсності.

У сферу інтересів злочинних організацій потрапляють цілі сектори світової економіки, одним з яких є судноплавство. Морський транспорт, створюючи основу міжнародної торгівлі, підтримуючи процес глобалізації та поглиблюючи міжнародну інтеграцію, займає в структурі транспортної індустрії домінуючі позиції. Висока рентабельність цього виду транспорту забезпечує зростання пасажиропотоку і вантажоперевезень, створює робочі місця для понад мільйона моряків. Все це робить морський транспорт привабливим для злочинності. Це в свою чергу зумовлює необхідність проведення кримінологічних досліджень в напрямку пошуку шляхів підвищення ефективності заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на морському транспорті.

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є одним з основних джерел наповнення ринку наркотиками. Нині реальну загрозу для нашої держави становить транзит опію, героїну, кокаїну, синтетичних наркотичних засобів, які переправляють через територію України різними шляхами, перш за все, з використанням морського транспорту. Адже морські шляхи мають ряд переваг перед іншими видами транспорту, а саме: відносна легкість приховування наркотиків в упаковках і контейнерах з вантажами, судових приміщеннях; наявність у членів екіпажів суден значного числа контактів з іноземцями в портах перебування і складність виявлення серед них зв'язків злочинного характеру.

Злочинні шляхи транспортування наркотичних засобів пролягають майже через усі суміжні з Україною держави. Основними країнами постачання контрабандних наркотиків є: Польща, Угорщина, Молдова, Німеччина, Голландія, Панама, Колумбія [5]. Кожного року в різних

країнах світу вилучаються тони контрабандних наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Так, наприклад, 23 серпня 2018 році Бельгійськими правоохоронцями в порту Гента було затримано судно, на борту якого виявлено близько двох тон кокаїну. До сьогодні це найбільша партія наркотиків в історії Бельгійського Гента [1].

31 січня 2019 в столиці африканської держави Кабо-Верде, в портовому місті Прая, заарештували судно «ESER». На його борту працівники поліції виявили та вилучили 9,5 т кокаїну. Ця знахідка з наркотиками стала найбільшою в історії країни [2].

21 березня 2019 року під час спільної операції Служби безпеки, Національної поліції та Державної прикордонної служби України було ліквідовано великий морський канал контрабанди наркотиків: у порту Одеси вилучено 257 кг кокаїну, який перевозили в контейнері з бананами з Еквадору через Україну до країн Європи [3].

03 січня 2020 року на Одещині співробітники СБУ блокували канал контрабанди кокаїну з Євросоюзу [4]. Це лише декілька прикладів, які просто наочно показують нам масштаби цієї проблеми, її транснаціональний, міждержавний характер.

У звіті Бюро міжнародного контролю за наркотиками США за 2018 рік зазначено, що хоча Україна і не є великою країною-виробником наркотиків, вона розташована на декількох важливих маршрутах їх незаконного постачання у Західну Європу, що робить її вразливою для транзиту наркотиків. Унаслідок наявності численних портів у Чорному й Азовському морях, великих річкових маршрутів, «пористості» північних і східних кордонів Україна стає привабливим маршрутом для наркоторговців ринку заборонених наркотиків Європейського Союзу [5]. Таким чином, кількість наркотиків, що «осідає» в Україні внаслідок транзиту, щороку збільшується.

Це викликає необхідність здійснення широкомасштабних, довгострокових, системних та науково – обґрунтованих запобіжних заходів як на державному, так і на транснаціональному рівні, що охоплюватиме організаційно – управлінський, кримінально – правовий, адміністративний, медичний та інші напрямки і передбачатиме:

1) укладення міжнародних договорів щодо співпраці уповноважених державних органів щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

2) удосконалення міжнародного законодавства, що регулює протидію контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, з урахуванням нових сучасних ризиків;

3) підвищення ефективності взаємодії між правоохоронними органами України і ряду зарубіжних країн (укладання нових двосторонніх договорів про співробітництво в контексті реалій сьогодення);

4) забезпечення правоохоронних органів, які уповноважені здійснювати заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, новітніми засобами техніки. Так, наприклад, Кабінет Міністрів України підтримав проект посилення системи морської безпеки та охорони кордону, що був запропонований у 2019 році Міністерством внутрішніх справ. Тому спільно з французькою компанією для посилення охорони морських кордонів країни Державна прикордонна служба отримає 20 найсучасніших патрульних кораблів французької компанії OSEA [6];

5) оптимізація систем пропуску через державний кордон і посилення митного контролю в аеропортах та морських портах України;

6) підвищення якості оперативного супроводження у справах про контрабанду наркотиків та/або вчинення злочинів організованими наркоугрупованнями, зокрема акцентування уваги на відпрацюванні затриманих за вчинення контрабанди наркотиків осіб органами Національної поліції та Служби безпеки України з метою викриття «контрабандних схем» і вилучення нових партій наркотиків.

Підсумовуючи, слід зауважити, що тільки поєднання внутрішньодержавних і міжнародних заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є передумовою підвищення ефективності цієї діяльності. Вживані заходи повинні бути своєчасними, відповідати реальним потребам сьогодення та опиратися на узагальнений успішний позитивний досвід ряду зарубіжних країн в даному напрямку.

Список бібліографічних посилань

1. Goedgebeur H. Recordvangst van 2 ton cocaïne in Gent tussen lading tegels uit Brazilië // NWS : сайт. 23.08.2018. URL: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/08/23/2-ton-cocaine-ontdenkt-in-gent-tussen-lading-tegels-uit-brazilie/> (дата звернення: 17.02.2020).
2. Cape Verde seizes record cocaine haul from Russian ship // Reuters : сайт. 01.02.2019. URL: <https://af.reuters.com/article/africaTech/idAFL5N1ZW4BD> (дата звернення: 17.02.2020).
3. СБУ перекрыла канал транспортування кокаїну з однієї з країн Південної Америки // Служба безпеки України : офіц. сайт. 21.03.2019. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/5873#.2Er53oBs.dpbs> (дата звернення: 17.02.2020).
4. На Одещині СБУ блокувала транзит кокаїну через територію України // Служби безпеки України : офіц. сайт. 03.02.2020. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/news/6/category/21/view/7082#.D2WVLPBv.dpbs> (дата звернення: 17.02.2020).
5. International Narcotics Control Strategy Report. *Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs*. 2018. Vol. 1. P. 279. DOI: <https://doi.org/10.18356/3d146968-en>.
6. 20 сучасних патрульних кораблів: уряд підтримав проєкт посилення системи морської безпеки та охорони кордону // Єдиний портал органів системи МВС України : сайт. 15.11.2019. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/26061_20_suchasnih_patrulnih_korabliv_Uryad_pidtrimav_prokt_posilennya_si_stemi_morskoi_bezpeki_ta_ohoroni_kordonu.htm (дата звернення: 17.02.2020).

Одержано 20.02.2020

УДК 343.57

Роман Романович РОМАНІВ,

курсант 2 курсу факультету № 4

Харківського національного університету в внутрішніх справах

Науковий керівник:

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету в внутрішніх справах

ПРОТИДІЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Фальсифікація лікарських засобів є однією з найсерйозніших проблем охорони здоров'я як на національному, так і на міжнародному рівнях. Небезпечність підробки ліків обумовлюється тим, що особа з одного боку не отримує очікуваного терапевтичного ефекту, а з другого – фальсифіковані ліки можуть призвести до більш серйозних проблем зі здоров'ям, або навіть стати летальним для хворого.

Масштаби фальсифікації лікарських засобів вражають. За даними Всесвітньої організація охорони здоров'я (ВООЗ) 10 відсотків медичних виробів та препаратів у країнах, що розвиваються, є підробленими. Найбільш поширеними неліцензійними або неякісними медичними препаратами є ліки проти малярії та антибіотики. Коли ВООЗ розпочала збір урядових звітів щодо таких препаратів, організація отримала близько 1500 повідомлень про підроблені або неякісні ліки: 42 відсотки таких повідомлень надійшли з країн Африки, 21 відсоток – з Америки і ще 21 відсоток – з Європи. Щонайменше 72 тисячі дітей щорічно помирають від пневмонії через неякісні або підроблені антибіотики [1]. В Україні високий рівень фальсифікації медичних препаратів викликаний як низкою організаційних, так і правових факторів, зокрема, нерівномірним поділом приватного та державного сегментів ринку медикаментів, скороченням обсягів закупівлі, хаотичним створенням та діяльністю нових дрібних аптечних пунктів та аптек тощо [2, с. 8].

У зв'язку з поточною ситуацією на ринку медикаментів в Україні, вважаємо, що тяжкість цього злочину має бути врахована під час встановлення кримінально-правових заходів реагування за це суспільно небезпечне діяння. Аналізуючи кримінальне законодавство деяких

іноземних країн, слід відзначити, що покарання за фальсифікацію лікарських засобів є відносно невисокими: у КК Республіки Вірменія за виготовлення та збут підроблених ліків встановлено позбавлення волі на строк не більше трьох років, а якщо такі дії з необережності потягли за собою смерть людини, – позбавлення волі на строк до п'яти років (ст. 280) [3]; ст. 395 Кримінального кодексу Туреччини за аналогічне діяння передбачає ув'язнення на строк від одного до п'яти років і грошовий штраф в розмірі від 20 тис. до 100 тис. лір із повною конфіскацією та знищенням таких ліків [4]; кримінальне законодавство більшості Африканських країн визнає фальсифікацію лікарських засобів лише порушенням прав інтелектуальної власності і передбачає покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк не більше шести місяців [5, р. 58], що взагалі не враховую реальну небезпеку цього суспільно небезпечного діяння для здоров'я населення. У цьому зв'язку вважаємо обґрунтованим посилення українським законодавцем кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів та обіг фальсифікованих лікарських засобів: за основний склад злочину в ст. 321-1 КК України передбачено показання у виді позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років, за кваліфіковані склади – можуть каратися довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна [6]. Крім того законодавець врахував вимоги Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я 2011 р. (MEDICRIME), яка набрала чинності для України 01.01.2016 р., і відповідно до ст. 13 Конвенції передбачив такі кваліфікуючі обставини, як вчинення злочину службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, медичним або фармацевтичним працівником, або за допомогою інформаційних систем, у тому числі Інтернету [7]. Це є цілком доречним, оскільки з кожним роком обсяги продажу лікарських засобів через мережу Інтернет в Україні з кожним роком зростають, а рівень фальсифікації лікарських засобів на цьому ринку оцінюється експертами в 50 % [8].

Отже можемо зробити висновок, що країни мають відповідально підходити до встановлення кримінальної відповідальності за обіг фальсифікованих лікарських засобів. Суспільна небезпечність цього злочину виходить за рамки шкоди спричиненої конкретному громадянину, який придбав в аптеці або он-лайн фальсифіковані медичні препарати. Крім того, вбачається, що у період епідемій та пандемій, що стають невід'ємною ознакою сучасності, фальсифікація лікарських засобів становить загрозу не лише здоров'ю населення, а й національній безпеці держави. Також вважаємо доцільним розглянути можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у випадку вчинення їх уповноваженими особами від імені юридичної особи злочину, передбаченого ст. 321-1 КК. Встановлення таких заходів відповідає вимогам ч. 2 ст. 12 Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я 2011 р. [7].

Список бібліографічних посилань

1. ВООЗ: кожен десятий медпрепарат у країнах, що розвиваються, – підробка // DW : сайт. 28.11.2017. URL: <https://www.dw.com/uk/вооз-кожен-десятий-медпрепарат-у-країнах-що-розвиваються-підробка/a-41571083-0> (дата звернення: 01.03.2020).
2. Дутчак І. Б. Державне регулювання розвитку фармацевтичного ринку в Україні і: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Львів, 2007. 26 с.
3. Уголовный кодекс Республики Армения : принят Национальным Собранием Республики Армения 18 апреля 2003 года // Юридическая Россия : сайт. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241378&subID=100095305,100095318,100095892,100096044,100096109> (дата звернення: 01.03.2020).
4. Уголовный кодекс Украины // Российский правовой портал: Библиотека Пашкова : сайт. URL: <https://constitutions.ru/?p=5851&page=5> (дата звернення: 01.03.2020).
5. Klein A. Drug Problem or Medicrime? Distribution and Use of Falsified Tramadol Medication in Egypt and West Africa. *Journal of Illicit Economies and Development*. 2019. № 1 (1). Pp. 52–62.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.03.2020).
7. Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я : від 28.10.2011 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91 (дата звернення: 01.03.2020).
8. Проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів :

від 20.09.2019 № 1152-1 / ініціатор О. С. Бакумов // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66920 (дата звернення: 01.03.2020).

Одержано 10.03.2020

УДК 343.41

Василь Вікторович САЗОНОВ,

кандидат юридичних наук,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА У ФОКУСІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ УВАГИ

Цивілізація досягла такого рівня розвитку, коли забезпечення безпеки та самозбереження як окремого індивіда, так і світової спільноти із площини філософських міркувань перетворюється на нагальну практичну проблему, необхідність вирішення якої з кожним днем стає дедалі очевиднішою. Пошук шляхів її вирішення є актуальним і для світової спільноти в цілому, і для кожної держави окремо, оскільки від рівня забезпечення національної безпеки залежать цілісність держави, її захищеність від іноземного диктату й покращення життєвого рівня людей у нормальних умовах природного середовища.

У переліку предметних сфер національної безпеки особливе місце належить економічній безпеці. Остання, будучи базисною основою безпеки національної, передбачає підтримування економіки держави у тому ритмі функціонування, який забезпечуватиме можливості подальшого економічного зростання, здатність протидіяти впливам зовнішніх і внутрішніх факторів, що порушують оптимальні форми процесів соціального відтворення, підривають досягнутий рівень життя населення й тим самим викликають підвищену напругу в суспільстві, а також можливу загрозу самому існуванню держави.

Стан справ у вітчизняній соціально-економічній сфері свідчить про те, що рівень економічної безпеки України, незважаючи на вжиті заходи, й досі залишається на небезпечній позначці. Триває спад виробництва, не подолано серйозні деформації фінансово-кредитного сектора економіки, не забезпечуються стабільність і надійність національної валюти, у критичному стані перебуває сільськогосподарське виробництво, паразитує спекулятивний капітал. Усе це відбувається на тлі подальшої гібридизації збройного конфлікту на Сході нашої держави й негативно позначається на обороноздатності держави та спричинює різке падіння життєвого рівня населення. У зв'язку зі скороченням середньої тривалості життя, перевищенням смертності над народжуваністю, спадом споживання та калорійності харчування та зростанням соціально зумовлених хвороб перед Україною стоїть реальна загроза зниження соціально-економічної активності населення, наростання його деградації й маргіналізації. Про реальність такої перспективи свідчать дані про алкоголізацію суспільства, зростання наркоманії, психічних розладів і самогубств.

Сучасну українську економіку перехідного періоду відрізняють недосконалість соціально-економічних відносин, високий рівень ентропії економічного середовища, обумовлений множинністю різнорівневих господарських зв'язків, складність системи ринкових відносин, слабка впорядкованість і безсистемність правових норм, що регулюють відносини в економічній сфері. Через це бізнес, з одного боку, змушений балансувати у середовищі, де далеко не завжди є чіткі юридичні орієнтири правомірної поведінки учасників економічних відносин, з іншого, – провідні сфери та галузі економіки не можуть розвиватися планомірно та збалансовано, оскільки далеко не завжди навіть наявні економічні орієнтири ефективного господарювання підкріплено організаційно-правовим та економічним механізмом їх досягнення.

Перша обставина надає економіці своєрідну кримінальність, високий ступінь її кримінологічної уразливості для недобросовісних учасників економічних відносин, різноманітних шахраїв і злочинних контингентів. Друга обумовлює неефективність самої економіки, її нездатність забезпечити міцну економічну базу функціонування держави та створити належні умови життя мільйонів українців.

Між цими обставинами існує тісний діалектичний зв'язок: слабка в економічному плані держава не може забезпечити свою безпеку й безпеку своїх громадян та ефективно протидіяти

економічній злочинності; остання, відчуючи свою безкарність, відвойовує у суспільства та держави все нові й нові сегменти економіки, поступово криміналізує економічну сферу і не дає їй розвиватися відповідно до законів цивілізованого ринку та демократичного суспільства.

Зазначені обставини породжують два комплекси проблем, пов'язаних з економічною безпекою. З одного боку, бізнес сам потребує захисту як від злочинних посягань, так і від нерозумної (з правової та економічної точок зору) діяльності державних інститутів, з іншого, – держава, суспільство в цілому й окремі громадяни потребують захисту як від кримінального, так і від криміналізованого бізнесу. Зволікання з вирішенням цієї ситуації призводить до того, що сам стан економічної діяльності, її ефективність, способи здійснення та правового регулювання починають загрожувати економічній і національній безпеці України.

Ситуація в соціально-економічній сфері вимагає від суспільства та держави вжиття невідкладних комплексних заходів, що забезпечать нормальний рівень життя населення й гарантують його соціальну захищеність, здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, стійкість фінансової системи, раціональну структуру зовнішньої торгівлі та збереження єдиного економічного простору й широких міжрегіональних економічних відносин.

У загальному комплексі цих заходів провідна роль належить розробці та створенню правових умов, що виключають криміналізацію суспільства й усіх сфер господарської та фінансової діяльності, оскільки без вирішення цієї проблеми неможливо гарантувати такий рівень економічних процесів, який забезпечував би нормальне функціонування ринкової економіки як у звичайних, так і в екстремальних умовах.

Отже, існує нагальна потреба у проведенні комплексних досліджень проблем кримінологічного забезпечення економічної безпеки України.

Одержано 20.02.2020

УДК 343.35(477)

Оксана Анатоліївна ФЕДОРЕНКО,

молодший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем протидії злочинності

Навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

В сучасних умовах розвитку України як правової держави дедалі більшу роль відіграє створення нових, ефективних напрямів запобігання й попередження правопорушень. Але даний процес можливий тільки за умови досконалого розуміння того суспільно небезпечного явища, якому буде протидіяти суспільство. На сьогоднішній день проблема правопорушень неповнолітніх є і залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Зокрема, одним з найважливіших є визначення основних заходів профілактики та припинення неповнолітньої злочинності.

Перебуваючи на стадії формування особистості, неповнолітні правопорушники краще, аніж дорослі, піддаються перевихованню, що дає змогу усунути дефекти у їх соціалізації.

Неповнолітні – це не лише духовний, інтелектуальний і матеріальний потенціал майбутнього суспільства. За результатами сучасних кримінологічних досліджень, понад половина (53 %) професійних злочинців свій перший злочин вчинили у віці 14–16 років; 39 % – у віці 17–18 років [1].

Одним із напрямів у боротьбі зі злочинністю взагалі та злочинністю неповнолітніх, зокрема, є профілактична діяльність. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх в Україні проводиться зусиллями педагогів, співробітників соціальних служб, служб у справах неповнолітніх, працівниками правоохоронних органів.

Загалом, під профілактикою правопорушень розуміють діяльність державних органів і громадськості, що має системний характер як за комплексом заходів, так і за колом суб'єктів, які

її здійснюють, спрямовану на недопущення виникнення, усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності, окремих її видів та конкретного злочину [2].

У складі Національної поліції України сьогодні сформовано нові підрозділи, так звані «шкільні поліцейські». До того ж ці та інші прогресивні новації будуть результативні лише за умов належного методичного забезпечення профілактичної діяльності з цією категорією правопорушників. При цьому центральною ланкою цього виду соціальної практики має стати індивідуальна робота з неповнолітнім правопорушником, який потребує особливого підходу до розроблення адресних заходів профілактики, коректного вибору форм та методів індивідуальної роботи.

Основними методами, які застосовують правоохоронні органи у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх, є: виявлення й аналіз 167 детермінант правопорушень неповнолітніх; розроблення і здійснення заходів щодо їх усунення (нейтралізації, ліквідації) (заходи-дії); ініціювання заходів зацікавлених органів, відомств, установ та інших суб'єктів щодо усунення (нейтралізації) виявлених причин та умов правопорушень неповнолітніх (заходи-сигнали); правове виховання неповнолітніх, правова пропаганда та агітація; вивчення і формування адекватної громадської думки про стан правопорушень неповнолітніх, їх причини й умови, заходи боротьби з нею; надання консультативної допомоги неповнолітнім, їхнім батькам; розроблення науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення діяльності правоохоронних органів у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх та їх залучення до практичної діяльності; виступи у ЗМІ тощо.

У профілактиці правопорушень серед неповнолітніх важливу роль має також служба дільничних офіцерів поліції. Згідно з наказом МВС України від 28.07.2017 № 650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції».

Невід'ємною складовою профілактики правопорушень серед неповнолітніх, що провадять правоохоронні органи, є індивідуальна профілактика. Індивідуальна профілактика – це діяльність, спрямована на виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення правопорушень, і здійснення впливу на них та їх довколишнє соціальне середовище (мікросередовище) з метою позитивної корекції поведінки цих осіб, усунення, послаблення або нейтралізації криміногенних чинників, що діють у цій сфері. Недоліком індивідуальної профілактики є випадки передчасного зняття з профілактичного обліку деяких підлітків-правопорушників як таких, що «виправилися», і недостатня організація індивідуальної роботи з неповнолітніми, котрі перебувають на обліку.

Удосконалення потребує й організація роботи з виявлення та поставлення на облік батьків та осіб, що їх замінюють, які негативно впливають на неповнолітніх. Суттєвим недоліком в роботі ювенальних інспекторів є не виявлення або пізнє виявлення неповнолітніх, схильних до вчинення злочинів, що, своєю чергою, є наслідком відсутності належної взаємодії певних підрозділів із навчальними закладами, підприємствами, громадськістю за місцем проживання, від яких ймовірно отримання інформації про вчинення підлітками правопорушень чи інших протиправних вчинків [3].

Попередження злочинності є найбільш дієвим та прийнятним способом боротьби з нею. Профілактичну роботу серед неповнолітніх суттєво ускладнює відсутність (і на місцевому, і на загальнодержавному рівнях) єдиної бази даних про неблагополучні сім'ї та про неповнолітніх із відхиленнями у розвитку й поведінці.

В Україні реалізація програм профілактики правопорушень серед неповнолітніх характеризується несистематичністю (вони проводяться за запитом навчальних закладів, рідко - за планом соціальної служби), фрагментованістю охоплення дітей (критеріями відбору неповнолітніх до участі у подібних програмах часто є рішення адміністрації навчального закладу, особисті зв'язки людини, яка проводить заняття, тощо), зосередженістю на дітях з девіантною поведінкою.

Список бібліографічних посилань

1. Тайбаков А. А. Проблеми попередження та профілактики корисливої злочинності: навч. посіб. - Петрозаводськ: Вид-во Петрозаводського держ. ун-ту, 2000. - 51 с.
2. Васильківська І. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні: деякі аспекти // Право України.- 2004.-№ 1.-С. 95-98.
3. Бундз Р.О. Особлива жорстокість, як ознака злочинів, що вчиняються неповнолітніми: детермінанти та попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та ю.н: 12.00.08. Львів, 2019. 216 с.

Одержано 26.02.2020

УДК 343.9

Кирило Олександрович ЧЕРЕВКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕОБЕРЕЖНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Необережна злочинність, як відносно масове соціально-правове явище, склалася у середині ХХ ст., у період науково-технічної революції. Кількість таких злочинів і особливо масштаби заподіяваної ними шкоди мають тенденцію до постійного зростання. Людині усе важче стає управляти створеними нею технічними засобами, а особливо тими, що відносяться до джерел підвищеної небезпеки, і підтримувати їх у безпечному стані.

Необережна злочинність має тенденцію до зниження. Є певне зменшення необережних злочинів у 2014 році, що пов'язане з початком анексії автономної республіки Крим та окремих частин Донецької та Луганської області. Зокрема група злочинів – ст.ст. 419 та 425 КК України має тенденцію до збільшення, майже на 45 %, що пов'язане з військовими діями в Донецькій та Луганській області.

Найбільшу шкоду (фізичну і матеріальну) заподіюють злочини, пов'язані з використанням джерел підвищеної небезпеки, пожежі й екологічні злочини. За даними ООН, збитки від екологічних катастроф в усьому світі за останні 20 років. склали близько 400 трлн. доларів (розлив нафти, лісові пожежі, забруднення повітря). При цьому в названій цифрі не враховані збитки, заподіяні у ході військових операцій [1].

Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, в результаті дорожньо-транспортних пригод у світі щорічно гине близько 1,25 млн чоловік.), передає прес-служба організації. Щорічні збитки від дорожньо-транспортних подій (далі – ДТП) становлять майже 3 % світового валового доходу. За прогнозом Всесвітньої організації охорони здоров'я, в 2020 році, якщо не вжити заходів, смертність від ДТП вийде на третє місце після серцево-судинних захворювань і важких стресів [2].

Нажаль, офіційна статистика не містить і повних даних про розмір шкоди, яку завдають злочини, що учиняються з необережності, суспільству і державі, і ціну таких злочинів можна визначити лише приблизно на підставі опублікованих відомостей щодо правопорушень в окремих сферах людської діяльності, які дуже часто вчинюються з необережності. Слід погодитися з більшістю науковців, що шкода від необережної злочинності в цілому значно більша, ніж шкода, заподіяна умисними злочинами, особливо, коли це пов'язано з найбільшою цінністю – життям людини. Є дані, що майже дві третини випадків заподіяння фізичної шкоди (загибель людей), яка виникає в результаті вчинення злочинів, трапляються через необережність [3].

Як правило, необережні злочини, і зокрема заподіяння смерті з необережності, скоюються у побуті та у результаті здійснення професійної діяльності. Також, однією з актуальних проблем необережних злочинів для кримінології пов'язана з суттєвою інтенсифікацією різних видів необережної злочинної поведінки, збільшенням її ймовірності в різних сферах професійної та побутової діяльності, збільшенням спричинюваної шкоди. У свою чергу ці тенденції похідні від швидких змін у характері трудових процесів, пов'язаних з:

- комплексною механізацією й автоматизацією, насиченням джерелами підвищеної небезпеки й ускладненням вимог до управління ними (у тому числі, у зв'язку із впровадженням автоматизованих систем управління);
- збільшенням джерел підвищеної небезпеки в побуті;
- різким зростанням парку швидкісних транспортних засобів;
- відставанням рівня підготовки операторів джерел підвищеної небезпеки й осіб, які знаходяться у сфері їхньої дії, від вимог безпеки;
- поширенням у середовищі значних груп населення проявів недисциплінованості, легковажно – зневажливого ставлення до дотримання правил технічної безпеки;
- інтенсифікацією використання усе могутніших джерел енергії й впливу на природу.

При цьому пропорційна або навіть випереджувальна, стосовно збільшення поширеності цих явищ, зростає й «ціна помилки», тобто небезпека наслідків самовпевнено – легковажних або недбалих рішень. Необережна злочинна поведінка проявляється в будь-якій сфері людської діяльності. Виділимо лише типові сфери:

- експлуатація машин, механізмів та інших стаціонарних джерел підвищеної небезпеки на виробництві;

- експлуатація транспортних засобів, що є джерелами підвищеної небезпеки;
- будівельні, вибухові, гірничі роботи;
- транспортування й зберігання енергоносіїв;
- роботи в природному середовищі, пов'язані з небезпекою його забруднення, псування тощо;

- виробництво медикаментів, лікування людей, ветеринарна допомога;
- службова або інша професійна діяльність, не пов'язана з управлінням джерелами підвищеної небезпеки та іншими трудовими процесами, про які йшла мова вище, але також позначена можливістю настання суспільно небезпечних наслідків у разі прийняття помилкових рішень;

- експлуатація джерел підвищеної небезпеки побутового характеру;
- інші види побутової індивідуальної та групової поведінки, що тягнуть небезпеку наслідків, аналогічних перерахованим вище.

Узагальнюючи всі ці види факторів небезпеки, видається за можливе згрупувати необережні злочини у кілька блоків:

- 1) необережні злочини у технічній сфері;
- 2) професійні й службові (управлінські) необережні злочини;
- 3) необережні злочини на побутовому ґрунті, а також порушення правил, охорони життя, здоров'я людей і майна власників.

При цьому варто враховувати й значну латентність деяких необережних злочинів, особливо таких, як порушення правил техніки безпеки, керування транспортними засобами у стані сп'яніння тощо. Їх латентність багато в чому пояснюється тим, що необережні злочини в основному розкриваються лише в результаті випадкового виявлення наслідків, передбачених у законі.

Список бібліографічних посилань

1. United nations. <http://www.un.org/en/index.html> (дата звернення: 08.03.2020).
2. Украина // Всемирная организация здравоохранения : офиц. сайт. URL: <http://www.who.int/countries/ukr/ru/> (дата звернення: 08.03.2020).
3. Кудрявцев В. Н. Криминология : підручник. Київ, 2014. 253 с.

Одержано 10.03.2020

УДК 343.222.4(477)

Андрій Михайлович ШУЛЬГА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права та криминології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ, РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Треба зазначити, що будь-який злочин, у тому числі й злочини проти земельних ресурсів, завжди породжує певні явища та процеси, які прийнято називати причинами та умовами, що сприяли вчиненню злочину (криміногенні фактори). Так, під час кримінального провадження його суб'єкти зобов'язані виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, і вживати заходів для їх усунення з метою запобігання вчиненню інших чи аналогічних злочинів [1, с. 141].

До особливих передумов злочинності в аналізованій сфері обґрунтовано відносять існуючі традиції землекористування, що історично склалися протягом багатьох століть та успадковуються прийдешніми поколіннями. За цими традиціями ставлення до земельних ресурсів було суто споживацьким, що проявлялося у: їх використанні без урахування правил сівозмін; застосуванні важкої сільськогосподарської техніки; у підвищенні родючості ґрунтів шляхом внесення до них сильнодіючих добрив та інших небезпечних для людини та довкілля речовин; у безконтрольному видобуванні корисних копалин, зокрема, піску, бурштину та ін., хижацьким способом та неспричиненню порушеного шару ґрунту у придатний для подальшого використання стан; самовільному зайнятті та подальшому безконтрольному негативному використанні земельних ділянок; використанні земельних ділянок не пристосованих для зберігання відходів виробництва, та результатів життєдіяльності людини тощо.

Як відомо, реальним проявом злочинності є певна сукупність злочинів. Вона представляє собою реальне явище, що відображає стан суспільно організму, та є наслідком соціальних умов життя суспільства. Злочинності проявляється у певних негативних суспільних закономірностях, а злочини – в індивідуальних проявах свідомості та волі. Вона виявляє такі зв'язки з іншими соціальними явищами, які відсутні або не можуть бути безпосередньо встановлені при аналізі індивідуальних злочинних проявів [2, с. 120]. Це повністю відноситься й до злочинності у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів та злочинів проти земельних ресурсів, яка представляє собою злочинні прояви передбачені частинами 1, 2 ст. 197-1 та статтями 239, 239-1, 239-2, 254 КК України.

Саме наявність специфічних ознак об'єктивного характеру якісно відрізняють злочинність у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів від інших видів злочинності, наприклад, проти злочинності у сфері власності та екологічної злочинності, що має бути відображено у такій дефініції. Так, першою ознакою злочинності у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів є спрямованість кримінальної активності, проявом якої є заподіяння (або загроза заподіяння) шкоди земельним ресурсам, як об'єкту природи, права власності та господарської діяльності. Це знаходить своє вираження, наприклад, у погіршенні життєздатності, якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів земельних ресурсів та їх окремих елементів (поверхневий шар, ґрунтовий покрив земельних ресурсів) – у межах, в яких вони потрапляють в сферу кримінально-правового регулювання.

Шкода, що заподіюється злочинами, які складають злочинність у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів, проявляється у небезпечних змінах, що відбуваються як в самих земельних ресурсах так і у всьому природному середовищі та суспільних відносинах. Такі злочини порушують структуру і функціонування природних систем (ландшафтів), а також нормальне функціонування відносин земельної власності і господарювання на землі. При цьому треба зазначити, що поняття шкоди є антропоцентричним, оскільки негативні зміни в природі оцінюються щодо умов існування людини. Відносно наведеної ознаки злочинності у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів, то як говорив ще у 1809 році Жан-Батіст Ламарк: «Можна, мабуть, сказати, що призначення людини ніби полягає в тому, щоб знищити свій рід, попередньо зробивши земну кулю непридатною для проживання».

В останні роки в Україні утвердилася система поглядів, яка несе в собі яскраво виражені деформації суспільної свідомості щодо відносин із природою та її елементами, зокрема, переоцінка можливостей людини пізнавати закони природи та оптимально впливати на них; хибна думка про невичерпність природних ресурсів та здатність їх повної регенерації; орієнтація на сумнівні пріоритети у сфері взаємодії людини і природи; байдуже ставлення до навколишнього природного середовища і природоохоронного законодавства тощо [3, с. 219]. Загальна недооцінка значення природи у житті людини та важливості охорони природного середовища та земельних ресурсів конкретно призвела до того, що проблема існування людини у навколишньому природному середовищі уявляється не головною, а другорядною.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного зазначимо наступне. По-перше, для земельних ресурсів, як частини комплексу (системи) навколишнього природного середовища (довкілля) характерними є детермінанти (причини та умови), що породжують загально екологічну злочинність. По-друге, пропонується використання терміну «детермінація» злочинності у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів. По-третє, аналіз

наукових джерел надав підстави вважати за доцільне застосовувати для визначення різновиду злочинності, предметом посягання якої є земельні ресурси, термін «злочинність у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів». Тим самим охоплюються усі можливі варіанти злочинної поведінки щодо земельних ресурсів. По-четверте, злочинність у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів представляє собою антисоціальне явище, що має небезпечний для суспільства, об'єктивно-функціональний, соціально-конструктивний характер, що проявляється у суспільно небезпечній поведінці особою злочинця, яка заборонена законом про кримінальну відповідальність, та посягає на земельні ресурси, створюючи загрозу біологічним основам існування людства на планеті Земля. По-п'яте, як вбачається, якихось особливих детермінантів злочинності у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів не існує, а є антисуспільна злочинно вмотивована поведінка, що може призвести до вчинення злочинів. При цьому, вважаючи домінуючими але не єдиними ці дві детермінанти злочинності у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів, ми доходимо висновку про існування й інших – історична, соціальна, політична, регіональна, кліматична, юридична детермінанти виникнення та існування злочинності у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів.

Список бібліографічних посилань

1. Пчеліна О. В. Причини та умови, що сприяють учиненню економічних злочинів. *Право і Безпека*. 2009. № 5 (32). С. 141–146.
2. Даньшин І. М. Проблеми детермінації злочинності. *Вісник Академії правових наук України*. 1994. № 2. С. 115–123.
3. Корнякова Т. В. До питання особливостей походження екологічної злочинності в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2. С. 214–225.

Одержано 10.03.2020

УДК 343.9

Андрій Сергійович ЯКОВЛЕВ,

аспірант відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)

ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

У ст. 13 Конституції України наголошується, що земля, її надра та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу. У ст. 14 Основного закону закріплюється положення, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Для реалізації зазначених важливих конституційних норм існує відповідна система охорони прав громадян на землю й недопущення різноманітних зловживань й порушень чинного законодавства у сфері земельних відносин. З цією метою діє дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна відповідальність. Для захисту значущих суспільних відносин у представленій галузі й недопущення найбільш суспільно небезпечних проявів передбачена кримінальна відповідальність.

Сфера земельних відносин й, відповідно, необхідність її охорони з боку держави є важливою з багатьох обставин.

По-перше, земля є специфічним товаром природного походження. Тому незаконне заволодіння останнім фактично торкається кожного українця.

По-друге, земельна реформа посідає центральне місце у діяльності чинної влади. В Україні протягом усього періоду її незалежності діє мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. Він фактично гальмує економічний розвиток України, адже не реалізується в повному обсязі економічний ефект земельних правовідносин щодо використання найбільш родючого у світі українського чорнозему. Незважаючи на існування цього мораторію, це не завадило ділкам в обхід чинного законодавства вивести із державної

власності майже половину земель сільськогосподарського призначення. У цьому зв'язку підвищена стурбованість окремих політиків, громадських діячів і «експертів» питанням зняття вказаного мораторію, підкріплена деякими проплаченими й штучно організованими «акціями» громадян, вважається політичною маніпуляцією. Це є нічим іншим, як останнього спробою зацікавлених осіб заблокувати цивілізоване реформування сфери земельних відносин й економічну стабілізацію держави.

Натомість, за оцінками фахівців, повноцінний запуск ринку землі дозволить за перші 10 років його існування отримати від 50 до 85 млрд дол. США [1]. Тобто ринок землі є важливою складовою національної економічної безпеки України. За його допомогою збагачуватимуться не окремі громадяни, а вся держава за умови створення певних правових, організаційних та інших умов. Ринок землі сприятиме поступовій ліквідації зовнішнього боргу перед міжнародними фінансовими установами, який сягає близько 80 млрд дол. США.

По-третє, створення державою ринку землі, скасування штучних тіньових схем її відчуження має позитивно позначитись на обсягу корупційної злочинності. Це пояснюється тим, що найбільші неправомірні вигоди традиційно даються-одержуються саме при вирішенні земельних питань. Їх розмір може сягати кількох мільйонів дол. США.

По-четверте, земельна реформа з одночасною активізацією діяльності правоохоронних і контролюючих органів мають позитивно відбитись на стані довкілля. В Україні вже давно назріла необхідність принципової боротьби з незаконним видобуванням варварськими методами бурштину, вугілля, вирубкою лісів, у тому числі у заповідниках, рекреаційних зонах, інших місцях, взятих під охорону закону.

По-п'яте, запровадження ринку землі можна вважати своєрідним іспитом для нової влади у контексті своєї спроможності вирішувати важливі справи загальнодержавного значення й можливості правильного розставляння акцентів у здійсненні суспільного діалогу.

По-шосте, за результатами запобігання злочинності у сфері земельних відносин можна надавати загальну оцінку успішності діяльності правоохоронних органів, у тому числі з огляду на результативність протидії організованим та політичній злочинності.

Система злочинів у сфері земельних відносин є складною. Вона складається із кількох груп кримінальних правопорушень, що посягають на відносини у сфері довкілля, службової діяльності, власності. Ядро цієї злочинності утворюють злочини, передбачені статтями 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 КК України.

Протягом 2014–2019 рр. в Україні щорічно за переліченими статтями КК у середньому обліковується 1 400 кримінальних правопорушень. Динаміка злочинності у сфері земельних відносин є негативною, адже за вказаний період часу її рівень збільшився у півтора рази (з 963 злочинів у 2014 р. до 1 496 – у 2019 р.). Причому найбільш поширеними проявами цієї злочинності є самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК) та забруднення або псування земель (ст. 239 КК).

Посилення правової охорони земельних відносин, захисту прав громадян на землю, у тому числі некаральними засобами кримінологічного характеру, спрямовані на проведення земельної реформи. Остання не випадково визнана першочерговим пріоритетом поряд з деякими іншими напрямками державної політики у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Зрозуміло, що ефективне запобігання явищу злочинності у сфері земельних відносин не уявляється можливим без більш-менш об'єктивної та науковообґрунтованої оцінки її стану й поширеності, вивчення кримінологічних особливостей особи злочинця, який вчиняє такі злочини, її детермінації, визначення негативних соціальних наслідків тощо.

Запобігання злочинності у сфері земельних відносин має включати вирішення низки методологічних задач, як-то: визначення її поняття; вироблення остаточного уявлення про систему злочинів у сфері земельних відносин, від чого залежить не лише вивчення відповідних кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями закону України про кримінальну відповідальність, а й обсяг профілактичної, оперативної-розшукової та іншої діяльності правоохоронних органів; з'ясування меж наукового дослідження цього виду злочинності; поглиблене вивчення її детермінації, що вимагає розроблення запобіжних заходів, спрямованих на обмеження і, за можливості, усунення конкретних криміногенних чинників; узгодження запропонованої концепції запобігання злочинності у сфері земельних відносин із раніше затвердженими нормативно-правовими актами, які торкаються земельного реформування і протидії подібним кримінальним правопорушенням; урахування прогресивного зарубіжного досвіду під час розробки системи запобігання злочинам у сфері земельних відносин тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Експерт оцінив економічний ефект від ринку землі у \$50–85 мільярдів // УКРІНФОРМ : сайт.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2840085-ekspert-ociniv-ekonomichnij-efekt-vid-rinku-zemli-u-5085-milardiv.html> (дата звернення: 24.02.2020).

Одержано 26.03.2020

УДК 343.9

Вікторія Сергіївна ЯКОВЛЕВА,

аспірантка відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України (м. Харків)

ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРТНОГО ОПИТУВАННЯ

Сфера правосуддя наразі є однією з найбільш значущих для розвитку України та її демократизації. За станом реформування українського правосуддя можна фактично вести мову про рівень запровадження правових інститутів. Незалежність діяльності судових органів є, без перебільшення, індикатором розвитку в Україні правової держави, показником цивілізованості суспільства, ставлення представників законодавчої і виконавчої гілок влади до суддів, рівня довіри громадян до судових органів. За станом реформування сфери правосуддя можна оцінювати успіхи в реалізації пріоритетних напрямів державної політики.

Для повноцінної діяльності судових органів є чимало викликів. Найбільш вагомим з них, що посягає на незалежність їх роботи, є кримінальні правопорушення, передбачені ст. 376 КК України. Вони пов'язуються з втручанням у діяльність судових органів.

Кримінологічне вивчення цих правопорушень ускладнюється внаслідок високого рівня їх латентності. Протягом 2015–2019 рр. в Україні було засуджено лише 2 особи за подібні злочинні дії. Це при тому, що лише у 2016–першій половині 2019 рр. до Вищої ради правосуддя й до Генерального прокурора України суддями різних судів було надано понад 1 тис. повідомлень про факти втручання з боку інших осіб у їх діяльність, чим ставилась під загрозу незалежність суддів.

Для розширення уявлення про це негативне явище соціальної дійсності було проведено анонімне експертне опитування кількох груп респондентів, які мають безпосереднє відношення до сфери правосуддя і обізнані про особливості складного функціонування судових органів. Зокрема, було опитано 169 суддів загальних, адміністративних, господарських судів 23 областей України, 218 працівників органів прокуратури 18 областей, у тому числі Генеральної прокуратури України, 282 слідчих Національної поліції, а також 56 адвокатів, які працюють у різних регіонах нашої держави. Більшість респондентів у своїй професійній кар'єрі безпосередньо стикались з випадками втручання у діяльність судових органів, решта – чули від колег про такі факти.

Перед респондентами ставились різні відверті відкриті, закриті й комбіновані питання, що можуть надати відповідь щодо форм, способів втручання, осіб, які найчастіше втручаються, причин і умов цих злочинів, рівня латентності, деяких віктимологічних аспектів, заходів запобігання тощо.

Репрезентативність проведеного експертного опитування підтверджується чисельністю респондентів, їх пов'язаністю із сферою юстиції і діяльністю судових органів, стажем роботи, географією дослідження та ін.

На питання про суб'єктів, які найчастіше втручаються у діяльність судових органів, усі групи респондентів одностайні у відповіді, що такими є активісти, громадські організації та журналісти. Також до поширених суб'єктів втручання віднесено сторони у справах, адвокатів, прокурорів, правоохоронні органи. Тобто фактично до втручання вдається широке коло суб'єктів, які переслідують власні, у тому числі корисливі, цілі.

В експертів уточнювалась думка щодо спрямованості дій винних. Більшість респондентів указали, що втручання відбувається внаслідок бажання сторін винесення судом бажаного для

них рішення. Деякі з опитаних уточнили, що втручання пов'язується із: обранням запобіжного заходу; пом'якшенням покарання; земельними спорами; вирішенням прав на власність тощо.

Щодо стадії судового процесу, на якій частіше має місце втручання у діяльність судових органів, то відповіді суддів були такими: підготовча (16 %); судовий розгляд (48,5 %); апеляція (13,6 %); касація (1,8 %); позасудова (0,6 %); інше (1,2 %); важко відповісти (3,0 %); не вказано (24,9 %). Тобто більшість респондентів вказали, що найчастіше втручання у діяльність судових органів відбувається під час судового розгляду справи.

Найбільш поширеною формою втручання респонденти назвали усну (59,2 %) ¹. Рідше були виділені письмові втручання (34,3 %) й за допомогою технічних засобів зв'язку (15,4 %). За процесуальним вираженням вказано на такі форми втручання: процесуальні (18,3 %); непроцесуальні (59,8 %). Як бачимо, злочинці намагаються впливати на рішення суддів переважно усно й непроцесуально. Видається, що така ситуація пов'язується з намаганням винних мінімізувати ризики викриття і документування своїх протиправних дій.

Найбільш поширеними видами втручання у діяльність судових органів є: критика судді у ЗМІ (59,8 %); залякування судді (47,3 %); вимога (18,9 %); прохання (16,0 %); рекомендація (7,1 %); залякування близьких судді (7,1 %). Рідше мають місце вказівки, обіцянки вигод та ін.

Результати експертного опитування показали широку палітру способів учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України: організація несанкціонованих пікетів і мітингів у зв'язку з розглядом конкретної справи (61,5 %); неналежна поведінка у залі судових засідань (49,7 %); звернення народних депутатів та інших осіб до Вищої ради правосуддя зі скаргою (25,4 %); вимагання пояснень про розгляд конкретної справи (17,2 %); звернення до суду осіб, які не є учасниками судових справ (16,6 %) та ін. Тобто злочинці вдаються до різноманітних способів втручання у діяльність судових органів з метою отримання бажаного судового рішення навіть зі свідомим залученням політиків, правоохоронців, судового керівництва.

Значущою є інформація щодо рівня латентності подібних кримінальних правопорушень. Усі групи респондентів однотайні у високому рівні їх прихованості. Різниця полягає лише в розмірі цього показника. Так, найбільше суддів надали перевагу пропорції облікованих до латентних злочинів, як 1 : 50 відповідно (17,2 %), прокурорів – 1 : 5 (14,7 %), поліцейських – 1 : 10 (21,9 %). Пропонується схилитись до позиції з цього питання, яку висловили судді, оскільки вони є потерпілими від втручань у їх діяльність і найбільше порівняно з іншими групами респондентів обізнані про особливості й складності відправлення правосуддя.

Типовими криміногенними чинниками, що зумовлюють представлені кримінальні правопорушення, експертами названо: недостатнє грошове і матеріально-технічне забезпечення суддів; кадрові прорахунки в діяльності судів; відсутність дієвого механізму забезпечення особистої безпеки судді та його близьких; корупція в системі судових і правоохоронних органів; складність доказування вини особи, яка втручається; зловживання народними депутатами і суддями, які втручаються, своїм імунітетом; неефективна робота правоохоронних органів з розслідування злочинів про втручання; неповага учасниками судового процесу судді та нехтування його незалежністю; вичерпання у суспільства довіри до судової системи; правовий нігілізм осіб, які намагаються втрутитись, тощо.

До найбільш дієвих заходів запобігання втручанням у діяльність судових органів респондентами віднесено: посилення грошового, соціального і матеріального забезпечення суддів; здійснення продуманої судової реформи; забезпечення особистої безпеки суддів та членів їх родин; боротьба з корупцією у правоохоронних та судових органах; покращення діяльності органів прокуратури і Національної поліції; вироблення у суддівському корпусі нетерпимості до фактів втручання; покращення у громадян довіри до судів і всієї системи органів державної влади; обмеження правового нігілізму громадян та ін.

Отримані результати представляють собою кримінологічно значущу інформацію, яка дозволяє сформулювати надійну наукову платформу для висновків щодо стану, поширеності, закономірностей розвитку і відтворення, перспективних напрямів запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 376 КК України.

Одержано 26.03.2020

¹ Ураховуючи, що в деяких випадках респонденти вказували декілька варіантів відповідей, тому сума процентних показників може перевищувати 100 %.

СЕКЦІЯ 2

НОВІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ І СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЇЙ

УДК 343.988:343.346.1

Оксана Миколаївна БРИСКОВСЬКА,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем протидії злочинності

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛОГО ВІД НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ АВТОМОБІЛЕМ З ПОДАЛЬШИМ ЙОГО ОПЛАТНИМ ПОВЕРНЕННЯМ

Так, останніми роками у структурі злочинності на ринку автотранспортних засобів спостерігається вчинення незаконних заволодінь з метою подальшого оплатного повернення викраденого автомобіля власникові. Ця складна для документування технологія злочинної діяльності нині, за оцінками експертів, характерна майже для кожного третього викрадення. Викрадачі, як правило, не зустрічаються з потерпілим, а знаходять посередника в його оточенні. Почастішали випадки коли потерпілі стають ще й жертвами шахраїв, яким стало відомо, що останній шукає вихід на автовикрадачів для повернення автомобіля за винагороду [1, с. 5]. Виявлення і вивчення особливостей особистості потерпілого та його поведінки (до, в момент і після вчинення злочину) дають можливість глибше розібратися у багатьох обставинах злочину, особливо у своєрідності, спрямованості та мотивах злочинця, з'ясувати його загальні (типові) й індивідуальні властивості. Характеризуючи крадіжки особистого майна громадян І. І. Когутич наголошує на прискіпливому дослідженні взаємозв'язку «злочинець – потерпілий». Цей аспект часто посідає чільне місце у виявленні різноманітних обставин [2, с. 527].

Натомість, як свідчить практика, між злочинцем і потерпілим найчастіше простежується певний взаємозв'язок. Не випадково злочинці обирають окремих осіб об'єктами свого злочинного посягання. Не дивно, що в злочинах, де є потерпілі, виявлення злочинця значною мірою йде за ланцюгом «потерпілий – підозрюваний – обвинувачений». На наше переконання, особливо важливо виявляти і простежувати цей зв'язок на початку розслідування злочину [2, с. 527].

Незаконне заволодіння автотранспортними засобами з поверненням власникам за викуп, як правило вчиняють організовані злочинні групи за чітко розробленим планом. Особливу роль в заволодінні коштами потерпілого відіграє такий вид кримінальної спеціалізації, як «посередник» або «контактер». Їхня функція зводиться до переконання власника викраденого авто у безперспективності офіційних звернень до поліції та пропонуванні, начебто, через знайомих своїх знайомих вийти на криміналітет і вирішити питання більш простим, швидким, а головне дієвим способом, щодо повернення автомобіля за викуп. А саме, домовитись за відповідну грошову винагороду повернути викрадене авто. Така послуга може становити від 20 % до 30 % вартості автомобіля в залежності від марки, року випуску і ступеня зношеності [3, с. 77–81]. Трапляються непоодинокі випадки повторного викрадення автомобіля через деякий час. Одержавши за «викуп» викрадений автомобіль, потерпілий виконує «інструкції» злочинців, звертаючись до поліції про «випадкову» знахідку свого авто, навмисно приховуючи фактичні обставини його повернення. Розшук автомобіля припиняється. Саме через це, такі правопорушення не знайшли своє відображення в офіційній статистиці, що не дозволяє оцінити справжні масштаби їх поширення. Популярність такої схеми серед злочинців, пояснюється, легкістю отримання максимальних доходів при мінімальному ризику бути притягнутим до кримінальної відповідальності. Розкрити ці правопорушення вдається лише у поодиноких випадках [1, с. 25].

Отже, при вчиненні таких злочинів злочинці завчасно мають здобуті дані про особу потерпілого, який є власником автомобіля, отримана інформація викликає злочинний умисел вчинення злочину. У зв'язку з цим співучасники злочину як жертву обирають конкретну особу. Найчастіше це відбувається у разі відвідання особою потерпілого авторинків, автомагазинів, ремонтних майстерень. Саме тут професійні правопорушники визначають майбутню жертву, встановлюють за нею спостереження, вступають у контакт, видаючи себе за досвідчених фахівців, консультантів, торгових посередників або інших, потрібних для клієнтів, осіб. Збирання інформації про власника автотранспортного засобу (або про користувача автотранспортним засобом) – потенційного потерпілого проводиться шляхом вивчення його способу життя (розпорядку дня, маршрутів пересування, матеріального становища, зв'язків, контактних телефонів, звичних місць паркування тощо) [5, с. 162]. Зловмисники враховують й риси особи потерпілих для визначення алгоритму злочинної діяльності, а саме вимагання викупу за повернення викраденого автомобіля, виходячи зі специфічних (у тому числі психологічних) рис особливостей потерпілого [1, с. 18].

Групи потенційних жертв від таких злочинів *об'єднують спільні риси*, а саме: власники дорогих автомобілів та власники автомобілів які мають можливість заплатити викуп; власники які залишають автомобіль на відкритий не охоронюваній території на довгий термін часу біля: будинків, торгових центрів, концертних залів, ресторанів, готелів тощо), власники які не достатньо обладнують автомобіль протиугінними засобами лише сигналізацією без додаткових механічних пристосувань; більшість потерпілих не своєчасно звертаються до поліції про вчинені викрадення, а вичікують, доки на них «вийдуть» викрадачі та запропонують свої послуги.

Віктимна поведінка потенційних потерпілих від таких злочинів вирізняється (безтурботним ставленням до охорони свого майна від злочинних посягань, нерозбірливістю і довірливістю до незнайомих людей [2, с. 527], надмірною самовпевненістю, що «зі мною нічого не станеться», не довірою до можливостей правоохоронних органів). Інформація про поведінку потерпілого (власника, користувача) від незаконного заволодіння автомобілем з подальшим його оплатним поверненням нерідко допомагає до кінця розібратися в обставинах і причинах вчинення злочину та сприяє успішному його розкриттю.

Список бібліографічних посилань

1. Небитов А. А., Князев С. М., Брисковська О. М., Бурак М. В. Розкриття незаконного заволодіння автотранспортними засобами, вчиненого з метою подальшого їх оплатного повернення власникам : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 63 с.
2. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.
3. Коваль Ю. В. Методика розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 322 с.
4. Брисковська О. М., Буряк М. В. Характеристика особи злочинця який незаконно заволодів автотранспортом з метою подальшого оплатного повернення власнику // Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Київ, 5 листоп. 2019 р.) / Київ. наук.-дослід. центр ін-т судових експертиз, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2019. С. 77–81.
5. Брисковська О. М. Підготовчий етап вчинення незаконного заволодіння автотранспортними засобами // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 берез. 2012 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 161–164.

Одержано 25.02.2020

УДК 343.9

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри права Національного аерокосмічного
університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*

ЩОДО СИСТЕМИ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ І МЕТОДІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Інтенсивність та обсяг змін у сучасному світі, характер змін соціального, економічного, психологічного, організаційного та правового контексту існування сучасної людини потребує відповідного реагування на ті виклики та загрози, що постають зараз перед людством. Зокрема, це стосується необхідності застосування найбільш ефективних та таких, що відповідають існуючому рівню наукового знання та практичного досвіду, підходів та методів створення умов для сприяння, яка вказано у Загальній декларації прав людини, соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі. Однією із загроз та перешкод на шляху вказаного прогресу та поліпшення умов життя всіх і кожного є злочинність. Саме тому на рівні міжнародних та регіональних організацій, на рівні окремих держав та їх регіонів постійно розробляються та вживаються заходи з протидії злочинності. Їх опрацювання та реалізація є необхідною умовою сталого розвитку будь-якої країни, умовою для забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи. При цьому актуальним питанням залишається проблематика системи таких заходів.

Перспективним напрямом у сфері протидії злочинності є більш широке застосування сучасних та таких, що довели свою ефективність, підходів та методів протидії злочинності (соціального, економічного, психологічного, організаційного та правового характеру). А їх застосування має носити системний та комплексний характер, реалізуючись на етапах профілактики (формування особистості та злочинного наміру), виявлення (вчинення злочину та прояву злочинного результату, усунення його наслідків), попередження рецидиву (вплив на особистість злочинця, його свідомість з метою недопущення протиправної поведінки у подальшому) окремих злочинів, їх видів та злочинності в цілому.

Наведена точка зору базується на низці припущень. По-перше, на тому, що факторами злочинності (криміногенними факторами) є широке коло явищ та процесів, які мають соціальну, економічну, психологічну, організаційну та правову природу, і які у своїй сукупності обумовлюють (детермінують) злочинність. По-друге, що злочини та обумовлену їх вчиненням злочинність можна розглядати як певний процес, який має етапи (появи злочинного мотиву, вчинення злочину, фактори, які призводять до його рецидиву) в межах яких діють або втілюються відповідні криміногенні фактори. За своєю природою це можуть бути одні і ті ж самі криміногенні фактори. Тому запобігання злочинам можна розглядати як процес впливу на етапи здійснення злочинної діяльності. По-третє, враховуючи різну природу криміногенних факторів, у діяльність із протидії злочинності слід включати різні підходи та методи, які також мають різну природу (соціальну, економічну, психологічну, організаційну, правову тощо), що забезпечує можливість комплексного впливу на явища та процеси, які у своїй сукупності обумовлюють (детермінують) злочинність.

Щодо визначення кола сучасних підходів та методів профілактики злочинності, застосуванню яких доцільно приділяти більшу увагу, то з урахуванням змісту таких заходів (соціальні, економічні, психологічні, організаційні, правові тощо) та відносно до їх реалізації на певних етапах такої діяльності (профілактики, виявлення та усунення наслідків злочину, попередження його рецидиву) наведемо наступне їхнє групування.

Сучасні підходи та методи протидії злочинності на етапі її профілактики (вплив на процес формування особистості та злочинного наміру особи): 1) реалізації механізмів соціальної підтримки населення або окремих його груп (надання соціальних послуг та допомоги малозабезпеченим сім'ям, заходи щодо зменшення рівня безробіття, тощо); 2) правова освіта громадян, соціальна реклама та інші засоби інформування та підвищення рівня правосвідомості та соціальної активності громадян (мешканців громади); 3) використання сучасних технічних

засобів та пристроїв запобігання вчинення правопорушенням (використання засобів фото - відео фіксації, встановлення засобів захисту, покращення рівня освітлення тощо); 4) використання інформаційно-аналітичних систем збирання та обробки інформації з метою прогнозування стану злочинності на певній території, форм та видів окремих злочинів, їх попередження тощо.

Сучасні підходи та методи протидії злочинності на етапі виявлення злочину (вплив на вже вчинене правопорушення та прояв його злочинного результату): 1) розширення форм звільнення правопорушника від кримінальної відповідальності та покарання в наслідок виконання певних умов до поведінки, вчинення суспільно корисних дій, пов'язаних із усуненням заподіяної шкоди, сприяння розслідуванню, усунення дії на особу криміногенних факторів тощо; 2) розширення альтернативних способів розв'язання кримінальних конфліктів та диференціація кримінальної процесуальної форми розслідування злочинів (спрощення процесуальної форми (розслідування кримінальних проступків); 3) впровадження відновного правосуддя (медіація); 4) заснування ювенальної юстиції; 5) запровадження механізму компенсації шкоди жертвам насильницьких злочинів тощо.

Сучасні підходи та методи протидії злочинності на етапі попередження рецидиву злочинів (вплив на особистість та цінності правопорушника, його свідомість з метою недопущення протиправної поведінки у подальшому): 1) реалізація механізмів соціальної підтримки правопорушників, вирішення їх соціальних потреб (надання соціальних послуг та допомоги малозабезпеченим сім'ям, заходи щодо зменшення рівня безробіття); 2) здійснення системи наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених, сприяння у їх ресоціалізації (діяльність служби пробачії); 3) залучення правопорушників до участі у корекційних програмах; 4) застосування методик оцінки ризиків вчинення кримінального правопорушення; 5) удосконалення системи заходів кримінально-правового впливу («заходи безпеки»), наприклад, примусових заходів виховного характеру тощо.

Якщо проаналізувати наведені вище підходи та методи протидії злочинності, то частина з них добре відома національній правовій системі (примусові заходи виховного характеру, інститут звільнення від кримінальної відповідальності) або вже реалізована (інститут угод у кримінальному провадженні, пробачія) чи реалізується (впровадження елементів відновного правосуддя щодо неповнолітніх) в межах законодавства та відповідної правозастосовної практики. Однак, слід зауважити, що стосовно окремих з вказаних підходів та методів ще неповністю розкрито їх потенціал (соціальні послуги, відновне правосуддя, ювенальна юстиція) або вони потребують свого оновлення (заходи кримінально-правового впливу) чи навіть належної розробки та впровадження у повсякденну діяльність органів, діяльність яких пов'язана із протидією злочинності (використання сучасних інформаційно-технічних та аналітичних систем збирання та обробки інформації). Також важливим аспектом цього питання є опрацювання комплексного застосування підходів та методів протидії злочинності та їх взаємного доповнення під час їх реалізації. Наприклад, поєднання правоосвітньої діяльності із наданням необхідних соціальних послуг особам, які їх потребують, або більш широка реалізація у провадженні щодо неповнолітніх відновного підходу, поєднаного із заходами ресоціалізації таких осіб.

Підводячи підсумок, слід відмітити, що протидія злочинності є складною за структурою та змістом діяльністю. При цьому така діяльність має відбуватися на ґрунті поєднання у єдиному комплексі найбільш сучасних і ефективних підходів та методів такої протидії із їх системним застосуванням щодо всього кола факторів злочинності. Такий підхід здатний позитивно вплинути на рівень злочинності в Україні, сприяючи соціальному прогресові і поліпшенню умов життя громадян нашої держави при більшій свободі.

Одержано 23.03.2020

УДК 343.9

Дмитро Мар'янович ГУРКОВСЬКИЙ,

здобувач освітнього ступеня «бакалавр» факультету № 1

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівського державного університету внутрішніх справ

ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сьогодні у світі спостерігається стрімкий технологічний розвиток у всіх сферах людської діяльності. З однієї сторони, це призводить до нових можливостей та корисних відкриттів, що оптимізують людську діяльність, проте з іншої – стимулює злочинців використовувати сучасні технології у своїх протиправних цілях, що ускладнює роботу органів, уповноважених протидіяти злочинній діяльності. За таких умов зростає важливість впровадження останніх технологічних розробок і в криміналістичну діяльність, адже саме ця галузь наукового знання та практичної діяльності є найбільшим «ретранслятором» інновацій у площину кримінального провадження. З огляду на сказане, пропонуємо огляд п'яти криміналістичних технологій, які за кордоном вже довели свою ефективність під час розслідування кримінальних правопорушень та підтвердили здатність суттєво підвищити ефективність збирання доказів у ході виконанні кримінального провадження.

Магнітний відбиток пальців та Автоматизована система ідентифікації відбитків пальців (в оригіналі – Automated Fingerprint Identification System, далі – AFIS). За допомогою цієї криміналістичної технології на місцях злочину зарубіжні криміналісти та поліцейські можуть швидко та легко порівняти відбиток пальців на місці злочину із великою віртуальною базою даних. Використання магнітних властивостей для виявлення та фіксації нечітких відбитків пальців від легкого дотику дозволяє слідчим отримати бездоганний відбиток пальців на місці злочину без забруднення та мінімізувати ризик його руйнування. Для того, щоби стати фахівцем з використання системи AFIS в країнах Європи та США потрібна лише ступінь юриста у галузі правопорядку, а для застосування технології магнітного відбитка пальців зазвичай потрібна ступінь бакалавра в галузі криміналістичної науки або спеціалізація категорії «розслідування місця злочину» [1; 2; 3]. В Україні функціонує наша система дактилоскопічного обліку «Сонда», втім враховуючи євроінтеграційні процеси можна прогнозувати приєднання до цієї сучасної бази даних та спільного її використання для пошуку та ідентифікації осіб за залишеними папілярними відбитками.

Криміналістична 3D реконструкція обличчя. Хоча ця криміналістична технологія не вважається найнадійнішою, проте вона, безумовно, є однією з найцікавіших, доступних для зарубіжних судових патологоанатомів, судових антропологів та криміналістів. Сутність технології полягає в тому, що вона дозволяє виготовити тривимірне зображення обличчя за рештками кісткового апарату. Така реконструкція дозволяє визначити можливий зовнішній вигляд особи, обличчя якої було знівечено, зазнало значних руйнувань під впливом процесів розкладання. За даними закордонних колег, щоб бути допущеним до виконання таких досліджень, необхідно мати ступінь бакалавра з криміналістики, ступінь магістра судової антропології або медичний ступінь у галузі судово-медичної експертизи та патанатомію [3; 4]. Ця технологія є актуальною і для нас, адже вона дозволяє проводити впізнання трупів, їх встановлювати ідентифікаційні дані тощо.

Спектральний візуальний порівняльний аналізатор документів 2000 (в оригіналі – Video Spectral Comparator 2000). Серед слідчих, техніків-криміналістів та судових експертів використання цього приладу вважається однією із найцінніших криміналістичних технологій. Завдяки цьому апаратному комплексу стає можливим ретельний аналіз не тільки зовнішніх реквізитів та матеріалів, але й можливість побачити на аркуші паперу затемнений або прихований лист чи послання, визначати якість паперу та його походження, час написання та ін. Інколи можна виконати таке дослідження після того, як аркуш паперу був настільки пошкоджений водою чи вогнем, що неозброєним оком записи виявити неможливо. Для роботи у якості експерта з таким обладнанням, приміром у США та Канаді, зазвичай потрібні ступінь бакалавра з криміналістики або магістр з аналізу документів [3; 4; 5]. В Україні такі аналізатори мали б широке застосування у сфері протидії службовим злочинам, правопорушенням у сфері

господарської діяльності, документуванні корупції, шахрайств та інших кримінальних правопорушень, при вчиненні яких часто застосовують підроблені документи.

Програмне забезпечення для аналітики у сфері судової бухгалтерії. Якщо про AFIS, реконструкцію обличчя чи 3D сканери в українській літературі можна знайти публікації, про цю технологію аналізу бухгалтерського обліку та викриття зв'язків фінансових операцій дослідження відсутні. Програмне забезпечення для аналітичної роботи з бухгалтерською документацією розроблене, передусім, для судових експертів. Саме судовому експерту доводиться відстежувати незаконні трансфери коштів через численні документи, а тому програмне забезпечення для аналізу такої інформації є безцінним інструментом, який допомагає оперативно вивити дивну фінансову діяльність. За словами фахівців, таке програмне забезпечення поєднує спостереження за незвичайними цифровими фінансовими транзакціями, профілюванням клієнтів та спеціальною статистикою, щоби відповідно до встановлених алгоритмів виявити ймовірність протиправної поведінки. Для роботи з цією технологією особа повинна мати ступінь магістра судово-бухгалтерського обліку або перебувати на посаді слідчого, який займається розслідуванням саме цього виду справ [2; 3; 6].

3D-зображення місць вчинення злочину. Сьогодні вже можна стверджувати, що цей метод фіксації інформації під час розслідування не таким вже й новим, проте й досі технологія сканування виглядає як щось із категорії наукової фантастики. 3D сканери роблять тривимірну модель місця злочину, дозволяють робити 2D додатки у вигляді схем чи планів, робити виміри відстаней, аналізувати сліди, проводити дослідження [8].

Правоохоронні органи в усьому світі визнають цінність інноваційних інструментів та постійно їх тестують для реалізації завдань у сфері протидії злочинності. Вартість наукових розробок падає, тому вони стають більше доступними для споживачів, якими є органи поліції, криміналістичні лабораторії, відділи судових експертиз. Інновації не тільки дозволяють якісно і точно отримувати інформацію, але й суттєво вкоротити строки досліджень, а відповідно й строки розслідування [1; 3; 4; 5]. Безперечно викладений вище перелік криміналістичних технологій не можна вважати вичерпним, адже використання дронів, біометричних технологій, безпілотних роботів-розмінувальників, створення автоматизованих робочих місць, технології роботи з цифровими доказами, геоінформаційні технології моніторингу також суттєво оптимізують діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. В Україні впровадження криміналістичних інновацій повинно мати пріоритетне значення, адже від інноваційного потенціалу забезпечення правоохоронних органів залежатиме результативність протидії злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Barry A. J. Fisher, Barry A. J. Fisher, David R. Fisher, David R. Fisher Techniques of Crime Scene Investigation // CRC Press : сайт. URL: <https://www.crcpress.com/Techniques-of-Crime-Scene-Investigation/Fisher-Fisher-Fisher-Fisher/p/book/9781439810057> (дата звернення: 10.02.2020).
2. Miller A. Top 10 Future Law Enforcement Technologies // Listverse : сайт. 17.06.2014. URL: <https://listverse.com/2011/08/09/top-10-future-law-enforcement-technologies/> (дата звернення: 10.02.2020).
3. What New Technologies Has to Do with Criminal Justice // Practice Panther : сайт. URL: <https://www.practicepanther.com/blog/what-new-technologies-has-to-do-with-criminal-justice/> (дата звернення: 10.02.2020).
4. Byrne J., Marx G. Technological Innovations in Crime Prevention and Policing. A Review of the Research on Implementation and Impact. *Cahiers Politicstudies*. 2011. № 20. Pp. 17–40. URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/238011.pdf> (дата звернення: 10.02.2020).
5. Baraniuk C. The new weapon in the fight against crime // BBC : сайт. 04.03.2019. URL: <https://www.bbc.com/future/article/20190228-how-ai-is-helping-to-fight-crime> (дата звернення: 10.02.2020).
6. Technologies in criminal justice // Saint Joseph's University : сайт. URL: <https://online.sju.edu/graduate/masters-criminal-justice/resources/articles/new-technologies-criminal-justice> (дата звернення: 10.02.2020).
7. Modern forensic science technologies // Forensics Colleges : сайт. URL: <https://www.forensicscolleges.com/blog/resources/10-modern-forensic-science-technologies> (дата звернення: 10.02.2020).
8. Дуфенюк О. М., Марко О. І. Інноваційні технології 3D сканування у криміналістичній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 313–315.

Одержано 10.03.2020

УДК 343.85

Сергій Федорович ДЕНИСОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Вітчизняна кримінологія протягом свого розвитку постійно звертається до вдосконалення понятійного апарату [1; 2], а оскільки, у значній мірі, вона є наукою описовою, то не позбавлена суб'єктивних висновків та міркувань. Тим не менш, у структурованому виді понятійний апарат є тією базою, що дозволяє мати найбільш повне уявлення про злочинність, її елементи, особу злочинця, детермінанти тощо, а також вживати заходи щодо запобігання злочинам. Можна навести низку прикладів щодо формування й висвітлення понятійного апарату в кримінології, проте, уявляється доцільним зупинитися на таких поняттях як «кримінологічна характеристика» та «кримінологічна характеристика злочинів». Підходи до визначення цих понять висвітлювались багатьма вітчизняними і закордонними дослідниками, зокрема, Г. А. Аванесовим, А. І. Алексєєвим, В. В. Голіною, Л. М. Давиденком, І. М. Даньшиным, Т. А. Денисовою, О. М. Джу́жею, А. І. Долговою, В. М. Дрьоміним, В. Є. Еміновим, А. П. Закалюком, А. Ф. Зелінським, О. Г. Кальманом, В. М. Кудрявцевим, О. Г. Куликом, О. М. Литваком, О. М. Литвиновим, В. В. Лунєєвим, Г. М. Мінковським, М. І. Фіалкою, В. Б. Ястребовим та ін.

Кримінологічна характеристика – це науковий опис кримінологічно значущих явищ, процесів, їх відмінних ознак або характерних рис з метою розкриття внутрішніх закономірностей цих явищ, процесів і вироблення рекомендацій щодо зниження їх криміногенності. Словосполучення «кримінологічна характеристика» має рівнозначний вимір. Етимологічно кримінологія означає вчення про злочин від лат. «crimen» (злочин) і грец. «logos» (наука) [3, с. 411]. Слово «характеристика» походить від грецької «charakter», що у перекладі означає «риса, особливість» і використовується у широкому розумінні як опис, визначення найважливіших та прикметних особливостей, явищ, процесів, об'єктів або їх структурних елементів, а також методів, за допомогою яких вони досліджуються [4, с. 978]. Відтак, кримінологічна характеристика є вихідним етапом для вивчення й опису кримінологічно значущих явищ, процесів, їх відмінних якостей, рис й особливостей, що слугуватиме оптимізації процесу розробки та реалізації заходів запобігання злочинам. Якщо розглядати запобігання злочинів як цілісну систему, то однією її складовою частиною є кримінологічна характеристика, а іншою – розробка і реалізація запобіжних заходів. Її ознаками є: 1) кримінологічно значущі ознаки злочину; 2) дані, що розкривають кримінологічну ситуацію вчинення злочину певного типу (типів); 3) ознаки, що визначають специфіку діяльності із запобігання злочинів. Завдяки визначенню вказаних ознак кримінологічному опису піддаються, перш за все: злочинність, що охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів та дані, що характеризують особистість злочинця, окремі види, категорії злочинів, причини і умови вчинення відповідної групи злочинів, категорії злочинців. У кримінологічній характеристиці надається також соціальна ситуація, у котрій виділяються не тільки негативні, криміногенні фактори, а й поряд з ними вказуються фактори антикриміногенні – економічного, демографічного, соціального, соціально-психологічного характеру тощо.

Як слушно зазначив О.М. Литвинов, тільки кримінологічна характеристика, на відміну від кримінально-правової або криміналістичної характеристик, найбільш повно враховує типові відомості про особу злочинця та жертву злочинного посягання, використовувані злочинні механізми тощо, які мають принципове значення з точки зору організації запобігання злочинів даного виду, встановлення та викриття винних осіб [5, с. 582].

Кримінологічна характеристика злочинів – це сукупність характерних, типових якостей, властивостей та ознак злочинів, що слугують основою для розробки науково-практичних рекомендацій щодо запобігання ним. Кримінологічна характеристика є основною категорією науки кримінології, що має пряме відношення до кримінологічного впливу.

На думку А. І. Алексєєва, Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецової, Г. М. Мінковського, В. Б. Ястребова та інших вчених, кримінологічна характеристика окремих видів злочинів

охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особистість злочинця, причини і умови скоєння відповідної групи злочинів, а також заходи запобіжного впливу [6; 7; 8].

А. Ф. Зелінський [9, с. 164] та О. М. Литвинов [10, с. 20] наголошували на тому, що кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи скоєння злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час вчинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів. Тобто на їхню думку, поняття «кримінологічна характеристика злочинності» охоплює кількісні та якісні показники стану того або іншого виду злочинності та відомості про особистість злочинця. Крім того, як підкреслив О.М. Литвинов «кримінологічна характеристика окремих видів злочинів насичена конкретним якісним знанням у формі інформаційно-статистичних зведень. Очевидно при цьому, що зміст кримінологічної характеристики передбачає не конкретизацію предмета доказування, а розгляд типових ознак окремих елементів злочинної діяльності даного виду» [10, с. 22].

Наукова значущість кримінологічної характеристики окремих видів злочинів підтверджена численними дисертаційними, монографічними дослідженнями і науковими статтями. За останні півстоліття фактично жодна кримінологічна робота не розроблялась без формування кримінологічної характеристики відповідного виду злочину і рекомендацій з використання її даних для вибору найбільш ефективних форм і методів профілактичної діяльності.

Крім того, слід обов'язково враховувати той факт, що науковий підхід до вивчення соціальних явищ обумовлює впорядкований, послідовний розгляд досліджуваних проблем з метою розроблення певної системи прикладних, практичних рекомендацій, спрямованих на організацію цілеспрямованого запобіжного впливу на певні об'єкти. У реальному житті злочинність проявляється у формі окремого злочину, вчиненого конкретним індивідом, або виду (групи) злочинів, вчинених певним контингентом осіб. Для того, щоб запобігати злочинам необхідно мати достатню для зазначених цілей інформацію і саме кримінологічна характеристика є такою сукупністю даних (достатньою інформацією) про певний вид (групу) злочинів або конкретне злочинне діяння.

Таким чином, хоча в кримінологічній науці не існує єдиної точки зору з приводу встановлення змісту та обсягу поняття кримінологічної характеристики, узагальнюючи думки науковців можна визначити, принаймні, дві точки зору : 1) кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особистість злочинця, причини і умови вчинення відповідної групи злочинів, фактори злочинності, а також заходи запобіжного впливу (А. І. Алексєєв, В. М. Кудрявцев, С. В. Максимов та ін.); 2) кримінологічна характеристика повинна розглядатися у вузькому тлумаченні, а саме опис показників злочинів, характеристика особистості злочинця і, при необхідності, виявлення причинного комплексу (І. М. Даньшин, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман та ін.). Як вбачається, останній підхід є більш виправданим, оскільки він покладається в основу складання кримінологічного прогнозу та заходів запобігання злочинам.

Натомість, кримінологічна характеристика окремих видів злочинів насичена конкретним якісним знанням у формі інформаційно-статистичних зведень. Очевидно при цьому, що зміст кримінологічної характеристики передбачає розгляд типових ознак окремих елементів злочинної діяльності даного виду.

Список бібліографічних посилань

1. Українська кримінологічна енциклопедія /за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Золота миля ; Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 804 с.
2. Кримінологічний словник-довідник / авт.-упоряд. С. Ф. Денисов, М. В. Пузирєвський. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 392 с.
3. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т./ відп. ред. Є. М. Моїсєєв, Ю. І. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2007. Т. IV. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. 968 с.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрид. думка, 2012. 1020 с.
5. Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_4_92.pdf (дата звернення: 18.02.2020).

6. Алексеев А. И. Криминология : курс лекций. М. : Щит-М, 1998. 340с.
7. Криминология : учебник / под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М. : Юрид. лит., 1988. 384 с.
8. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1982. Вып. 37. С. 14–20.
9. Зелинский А. Ф. Криминология (курс лекций). Харьков : Прапор, 1996. 260 с.
10. Криминологія (Загальна частина) : підручник / А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 280 с.

Одержано 20.02.2020

УДК 796.323.2(477)

Анастасія Олександрівна ДОРОШ,

курсантка 2 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і криминології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ КРИПТОВАЛЮТИ

Сьогоднішній світ перейшов на новий етап життя, де головну роль виконує інформація, а також економіка, що будується на ній. Це стало причиною глобального переходу від індустріальної економіки до інформаційної, цифрової. Під цифровою економікою розуміють виробництво, продажі і постачання продуктів через комп'ютерні мережі. Технології сьогодні розвиваються швидше, ніж держава встигає адаптувати до світових тенденцій своє регулювання. Революційні зміни світу технологій, фінансів та інвестицій, коли породжуються нові фінансові інструменти та принципово інші бізнес-моделі, що створюються також на основі технологій блокчейн, потребують від різних країн світу відповідної реакції.

Такий фінансовий інструмент на правовому полі України як «валюта» класифікується як національна та іноземна і трактується як грошові знаки в різних формах, що є законними платіжними засобами. Форми валют є різними, і електронний вид валют (електронні гроші), є, як відомо, сучасною формою їх представлення [1].

Однією з сучасних тенденцій розвитку інформаційних технологій є поширення застосування криптовалют (або віртуальних валют). Наразі у світі не сформувалася стала термінологія та уніфіковані підходи до визначення, регулювання й економіко-правового обґрунтування використання криптовалют.

У 2011 році в журналі "Forbes" вперше була опублікована стаття про систему біткоїн, де її було названо криптовалютою (англ. «crypto currency»). Це сприяло популяризації використання такого терміна. До цього більшість розробників (як, власне, і розробник Сатоші Накамото) використовували термін «електронна готівка» (англ. "electronic cash" або "digital cash") [2].

Наразі немає єдиної думки щодо визначення терміна «криптовалюта». Деякі науковці відносять криптовалюту до «віртуальної валюти» та називають інноваційною мережею платежів і новим видом грошей, інші заперечують «причетність» криптовалют до грошей та називають «цифровим активом» [3].

Криптовалюта функціонує завдяки механізму асиметричного шифрування. Одиниця криптовалют – це код, який народжується в результаті складних комп'ютерних математичних обчислень. Операція з утворення (видобутку) криптовалют називається майнінгом. Термін майнінг прийшов з англійської мови та дослівно означає «видобуток корисних копалин». На практиці майнінг – це формування нових блоків в блокчейн-ланцюги кожної криптовалют. Крім цього, майнінг також можна охарактеризувати як процес запису всіх здійснених транзакцій криптовалют в їх блокчейн, відкрити базу даних здійснених операцій.

Майнінг необхідний для підтримки роботи всіх існуючих криптовалют, для забезпечення прозорості транзакцій і створення структури блокчейну. Якщо розглянути роботу будь-якої криптовалюти, то майнінг можна назвати основною функцією для фундаментальної будови всієї внутрішньої структури крипто.

Завдяки майнінгу формуються нові блоки із записами про вчинені транзакції і підтримується емісія криптовалюти (за рахунок винагороди майнерам). Процес майнінгу – це знаходження числа "nonce", яке дозволяє майнеру сформувати блок з записами про проведені транзакції, і ввести його в блокчейн-ланцюжок. За створення кожного чергового блоку в блокчейні (структурної одиниці з записами про перекази) для майнера передбачено винагороду за рахунок емітованих монет. Майнінг – це єдиний спосіб для підтримки роботи мережі криптовалют, а також для емісії і поширення криптовалюти.

Криптовалюти є абсолютно новим економіко-правовим явищем, відмінним від традиційних електронних грошей. Незважаючи на різні підходи до визначення різноманітних ознак криптовалют, загальними їх ознаками є:

- 1) відсутність централізованого емісійного центру, тобто їх децентралізований характер;
- 2) анонімність учасників операцій – у мережі використовуються криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів;
- 3) відсутність реальної їх забезпеченості (вартість криптовалют є результатом співвідношення попиту та пропозиції на них серед користувачів) [4, с. 2].

Криптовалюта є альтернативним вираженням звичайної валюти і має низку своїх переваг та недоліків. Переваги криптовалют:

- 1) відкритий код алгоритму дає змогу добувати криптовалюту кожному;
- 2) анонімність транзакцій. Інформація про володаря криптогаманця відсутня (є тільки номер гаманця);
- 3) відсутність єдиного цифрового банку;
- 4) відсутність контролю за транзакціями та платежами;
- 5) гроші зберігаються децентралізовано, тобто на гаманцях мільйонів користувачів у всьому світі;
- 6) емітується обмежена кількість монет;
- 7) неможливо скопіювати.

Недоліки криптовалют:

- 1) через відсутність регулюючих механізмів немає гарантії збереження електронних криптогаманців;
- 2) висока мінливість криптовалют;
- 3) можливі заборони з боку національних регуляторів;
- 4) неможливість поновити гроші у гаманці у разі втрати паролю;
- 5) з часом майнінг перестає бути рентабельним для окремих користувачів.

Але деякі з переваг криптовалют є одночасно і її недоліками. Так, повна анонімність і конфіденційність транзакцій роблять можливим спекулювання валютою та використання її для злочинних операцій, таких як торгівля людьми, контрабанда наркотиків, фінансування тероризму тощо. Найбільшою проблемою криптовалют зараз залишається різке коливання курсу. Це не дає змогу використовувати криптовалюту як платіжний засіб.

Іншим недоліком криптовалют можна вважати поки що невисокий рівень довіри населення до них. Зараз дуже популярною є думка про схожість криптовалют і деяких блокчейн-проектів із фінансовими пірамідами чи «пірамідними схемами», які базуються на бізнес-моделі з обіцянням першим вкладникам прибутку за рахунок вкладання наступних, що насправді не є дійсним. Криптовалюта кардинально відрізняється від звичайних грошей в електронній формі. Оскільки не пов'язана з валютними системами або банківським забезпеченням і існує самостійно [5, с. 26].

Основні відмінності криптовалют від електронних грошей:

– доступність до криптовалют обмежується лише доступом до мережі Інтернет, в той час доступність до електронних грошей пов'язана із доступом до мобільних девайсів і агентської мережі;

– більшість країн поки що не мають правового регулювання обігу криптовалют, електронні гроші регулюється уповноваженим органом (найчастіше – центральний банк);

– емітентом криптовалюти є майнери, а емітентом електронних грошей виступає юридично уповноважена особа-емітент;

– виробляється криптовалюта в процесі майнінгу, електронні ж гроші випускаються за наказом уповноваженого органу в кількості, яка дорівнює масі фіатних грошей;

– при використанні електронних грошей для запобігання фінансових ризиків, вимагається процедура ідентифікації клієнта, а при використанні криптовалюти зберігається анонімність;

– цінність криптовалюти визначається попитом та пропозицією, довірою користувачів до системи, а цінність електронних грошей дорівнює цінності та кількості фіатної валюти;

– методи криптографії також застосовуються для обігу й захисту електронних грошей у звичайних платіжних системах. Однак у випадку з криптовалютою без математичних алгоритмів апіорі неможливе створення «монет» і транзакції, навіть якби дані не доводилося захищати [6, с. 55].

Ринок криптовалюти в Україні знаходиться у правовому вакуумі. Наразі найбільш гострою проблемою для України є механізм імплементації поняття криптовалюти у національне законодавство через прийняття відповідних норм у сфері податкового, банківського, цивільного та господарського права.

Список бібліографічних посилань

1. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні : від 06.10.2017 № 7183 / ініціатори І. О. Котвіцький, І. П. Рибак, С. М. Войцеховська // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (дата звернення: 22.03.2020).

2. Демиргуч-Кунт А., Клэппер Л. Доступ к банковским услугам // Международный Валютный Фонд : сайт. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2012/09/pdf/picture.pdf> (дата звернення: 22.03.2020).

3. Система Биткоин: плюсы и минусы // Финансовый гений : сайт. 15.06.2015. URL: <https://fingeniy.com/sistema-bitcoin-plyusy-i-minusy/> (дата звернення: 22.03.2020).

4. Погрібний Д. І. Питання визначення правового статусу криптовалют та господарсько-правового забезпечення їх використання в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2018. №2. С. 1–14.

5. Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/крипто валютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою» : Лист Національного Банку України №29-208/72889. *Бізнес-Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації*. 2014. С. 22–28.

6. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. № 3. С. 50–60.

Одержано 23.03.2020

УДК 343.9

Юлія Іванівна КАПЛАН,

здобувач освітнього ступеня «бакалавр» факультету № 1

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівського державного університету внутрішніх справ

РЕАСЕ–МОДЕЛЬ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Удосконалення процесів розкриття та розслідування злочинів є одним із головних завдань правоохоронних органів, але його якісне виконання неможливе без впровадження сучасних методів криміналістичної тактики проведення допиту [1]. Мотивувати злочинця зізнатися у вчиненому ним злочині не є простим завданням, а той факт, що слідчі, іноді закінчують допит зізнанням невинних, а такі факти, без сумніву, існують, свідчить про майстерність у психологічних маніпуляціях, що є неприпустимим. На думку сучасних закордонних дослідників, навіть найзапекліший злочинець може зізнатися у вчиненні кримінального правопорушення, якщо інтерв'юер обере правильне поєднання прийомів та засобів, виходячи з основних індивідуальних рис, властивостей та характеристик людини, її взаємодії з іншими особами. У США вчені підрахували, що близько 42 % – 55 % підозрюваних зізнаються у злочині під час допиту [2].

Один із дієвих методів досудового інтерв'ювання (допиту) є застосування відомої PEACE-моделі допиту, яка була розроблена на початку 90-х як спільна робота правоохоронних органів та психологів у Великій Британії. Початковий задум полягав у тому, щоб припинити тенденцію розповсюджену в той час практики отримання помилкових зізнань у вчиненні злочину, що було наслідком звинувачувального стилю інтерв'ю [3]. За моделлю PEACE, термін «допит» навмисно замінюється терміном «слідче інтерв'ю» у зв'язку з тим, що підхід ґрунтується на гуманній та етичній філософії. В основі лежать принципи міжособистісного спілкування – повага, етика та права людини. Спілкування, побудоване на цих принципах, стимулює до комунікації та дозволяє слідству зібрати якомога більше достовірної та надійної інформації. На відміну від обвинувальних методів допиту, процесуальне інтерв'ю застосовується для отримання даних та орієнтоване на збір фактів, пов'язаних зі злочинном, а не на отримання зізнань, що значно зменшує можливість здійснення психологічного тиску й обману [1].

Метод PEACE є менш конфронтаційний ніж, до прикладу, метод – Reid (система опитування та допиту, широко застосовувана поліцейськими управліннями в США, яка базується на зізнанні підозрюваного у вчиненні ним кримінального правопорушення). У свою чергу, PEACE-модель допиту характеризується наявністю обов'язкових етапів бесіди: підготовка та плануванням інтерв'юера, залучення особи підозрюваного та роз'яснення йому причини та мети проведення даної слідчої дії, облік результатів, закриття та оцінка допиту. Отже, розглянемо більш докладно етапи PEACE-моделі допиту (назва є аббревіатурою слів англomовного походження).

«Р» з англ. «planning and preparation» – планування та підготовка. Це одна з найбільш важливих фаз ефективного інтерв'ю. Необхідно здійснювати планування, яке у свою чергу забезпечує наявність інформації та визначає ключові проблеми та цілі. Процес підготовки до проведення допиту повинен щонайменше у 2–3 рази перевищувати час проведення слідчої дії. Така підготовка необхідна, і чим ретельнішою вона є, тим меншою є ймовірність помилок, насамперед тактичного характеру. План інтерв'ю підсумовує мету бесіди та забезпечує основу для опитування. Це може забезпечити гнучкість проведення професійного та ефективного інтерв'ю.

«Е» з англ. «engage and explain» – залучення та пояснення. Першим кроком заохочення до розмови є залучення респондента, «втягнення» в розмову, встановлення з ним позитивного контакту, щоб зменшити стресовий фактор допиту. Для цього можна розпочати бесіду із далеких, зовсім не пов'язаних зі злочину тем. Це не завжди просто, особливо якщо про людину нічого невідомо поліції. Активне слухання допомагає інтерв'юєру встановити та підтримувати контакт. Потім це дозволить визначати теми під час інтерв'ю і, отже, керувати розмовою, проявляти інтерес до опитуваного, виявити важливу доказову інформацію. Слідчі повинні заохочувати респондента озвучувати все, що, на їхню думку, є релевантним, пояснюючи, що для інтерв'ю немає обмеженого часу і потрібно якомога більше деталей. Опитуваного слід запевнити, що його доповідь не буде перериватися, це надасть можливість сконцентруватися. Доречно попросити респондента повністю обдумати та описати будь-яке питання, яке йому задають.

За методом PEACE слідчі дозволяють підозрюваному розповісти свою історію без перерви, перш ніж представити підозрюваному будь-які невідповідності чи суперечності між історією та іншими доказами. Важливим елементом є те, що слідчим категорично забороняється обманювати підозрюваних під час бесіди [4].

«А» з англ. «account» – облік, рахунок, висновок. Під час оцінювання отриманих показань необхідно порівнювати їх з уже наявними у справі доказами. Також важливим є ретельний аналіз із урахуванням соціально-психологічних особливостей допитуваного, оскільки свідчення формуються під впливом різних суб'єктивних, об'єктивних факторів, пов'язаних як з індивідуальністю самого допитуваного, так і з особливостями умов та обставин, у яких відбувалося сприйняття інформації, її збереження в пам'яті й відтворення на допиті.

Підтримувати зв'язок при активному слуханні можна шляхом: невербальної поведінки, прийняття відповідної пози та орієнтації на співрозмовника; дозволяючи опитуваному робити паузу; заохочуючи респондента продовжувати розповідь; уточнити та розширити кордони пам'яті респондента; вивчення будь-якої інформації, підготовленої на етапі планування, яка ще не була охоплена.

«С» з англ. «closure» – закриття. Закінчення інтерв'ювання слід планувати і структурувати так, щоб воно не закінчувалося різко. Якщо є два інтерв'юери, головний

інтерв'юер повинен перевірити, чи не має у іншого інтерв'юера додаткових запитань, перед тим, як закінчити. Інтерв'юер повинен точно узагальнити те, що сказав опитуваний, беручи до уваги будь-які роз'яснення, які особа бажає зробити. Інтерв'юер повинен довести інтерв'ю до логічного висновку, підготувавши заяву особи, якщо це доречно. У випадку, якщо опитуваний є підозрюваним, необхідно оголосивши час звершення проведення допиту, перш ніж вимкнути звукозаписне обладнання (у разі його застосування).

«Е» з англ. «evaluation» – оцінка. Після інтерв'ю інтерв'юер повинен оцінити те, що було сказано, з метою: визначення необхідності будь-яких подальших дій; визначення того, як показання опитуваного співпадають із рештою інформації, що була здобута в ході досудового розслідування; розмірковування про ефективність [5].

Для отримання всебічної та неспотвореної інформації під час проведення допиту на стадії досудового розслідування, слідчим необхідно активно використовувати PEACE-модель допиту, що вважається найкращою практикою щодо збору інформації. Важливим аспектом є те, що дана методика підходить як для підозрюваного, так і для свідка чи потерпілого [3]. Однак в Україні у судово-слідчій практиці, як правило, застосовуються тільки окремі елементи PEACE-моделі допиту, приміром, елементи підготовки, оцінка отриманої інформації тощо. Для того, щоб вона набула широкого використання необхідні кілька умов: по-перше, поширення знань та презентація добрих закордонних практик, а також підтвердження ефективності такого методу проведення слідчої (розшукової) дії; по-друге, проведення спеціалізованих навчань та тренінгів, які б забезпечили набуття слідчими відповідних навичок.

Список бібліографічних посилань

1. Браверман С. С. Аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності проведення допиту під час досудового розслідування. *Юридична психологія*. 2019. № 1. С. 62–68. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1110/1115> (дата звернення: 23.02.2020).
2. Layton J. How police interrogation works // Howstuffworks : сайт. URL: <https://people.howstuffworks.com/police-interrogation.htm> (дата звернення: 16.02.2020).
3. Investigative interviewing techniques: The PIECE Model // I-Sight : сайт. 19.06.2013. URL: <https://i-sight.com/resources/investigative-interviewing-techniques-the-peace-model/> (дата звернення: 16.02.2020).
4. Orlando J. Interrogation techniques // Olr Research Report : сайт. URL: <https://www.cga.ct.gov/2014/rpt/2014-R-0071.htm> (дата звернення: 16.02.2020).
5. Investigative interviewing // College of Policing : сайт. URL: <https://www.app.college.police.uk/app-content/investigations/investigative-interviewing/#peace-framework> (дата звернення: 16.02.2020).

Одержано 26.02.2020

УДК 343.8

Юлія Володимирівна КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри судочинства

навчально-наукового юридичного інституту

Державного вищого навчального закладу

«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ)

КРИМІНОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

Як стверджує П. Л. Фріс, про систему запобігання злочинності й політики в цій сфері взагалі важко говорити у зв'язку з їх практично повною відсутністю. Абсолютно не ідеалізуючи систему профілактики злочинів, яка існувала в часи СРСР, вважаючи її лише першими паростками, слід констатувати, що вона все ж таки існувала. За роки незалежності ці паростки взагалі були знищені. Здається, що гасло «Краще попередити, ніж карати» не підтримується законодавцями [1, с. 11].

Питання визначення поняття, місця кримінологічної (профілактичної) політики у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю, встановлення її взаємозв'язків з іншими складовими

частинами політики у сфері боротьби зі злочинністю (зокрема, кримінально-виконавчою) є предметом дослідження чималої кількості науковців.

Виходячи з норми, що закріплена у ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України, одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства є запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, можна стверджувати, що для кримінально-виконавчої політики характерною є кримінологічна функція – запобігання злочинності.

Суб'єктами, для яких запобігання злочинності є однією з головних функцій у процесі реалізації кримінально-виконавчої політики, є органи та установи виконання покарань. Їм притаманною є кримінологічна (профілактична) діяльність щодо запобігання рецидивній злочинності загалом та пенітенціарній злочинності в тому числі.

Більше того, як наголошує В. О. Меркулова, головна роль у реалізації засобів профілактики злочинів, виправленні засуджених під час відбування покарання належить саме персоналу установ виконання покарань [2, с. 192].

На рівні докторської дисертації установу виконання покарання в якості суб'єкта запобігання злочинам дослідив О. Г. Колб. У результаті дослідження ролі і місця установ виконання покарань у системі суб'єктів запобігання злочинам автор справедливо запропонував КВК доповнити главою 19-1 «Запобігання злочинам в УВП», у якій чітко визначити: поняття профілактики злочинів; об'єкти профілактичного впливу; принципи діяльності щодо запобігання вчиненню злочинів; соціально-правові наслідки постановки особи на профілактичний облік; суб'єкти запобігання злочинам в УВП, їх взаємодію з іншими правоохоронними органами тощо [3, с. 12].

Запобігання вчиненню злочинів в установах виконання покарань здійснюється за допомогою загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів профілактики. При цьому процес запобігання має бути не хаотичним, а системним та повинен включати різноманітні заходи впливу на засуджених. Варто наголосити, що запобігання вчиненню злочинів в установах виконання покарань слід реалізовувати не лише власними силами персоналу цих установ, а й за участю родичів, близьких осіб засуджених, представників громадських організацій тощо.

До складових елементів діяльності щодо запобігання злочинам О. Г. Колб відносить основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених [3, с. 11], визначені у ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України, до яких належать: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Очевидно, що кримінологічним потенціалом у тій чи іншій мірі наділені усі названі основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених.

При цьому, центральне місце серед складових елементів діяльності щодо запобігання злочинам займає режим, інакше кажучи, встановлений порядок виконання та відбування покарання. До прикладу, Н. В. Кльован, розглядаючи концепцію кримінологічної функції режиму в місцях позбавлення волі, обґрунтовано стверджує, що режим як порядок і умови виконання позбавлення волі має найбільший потенціал до виконання кримінологічних завдань, поставлених перед місцями позбавлення волі та застосування кримінологічних засобів в пенітенціарній діяльності, що відтворюється в його кримінологічній функції [4, с. 555].

Твердження про те, що протидію злочинності треба досліджувати комплексно – як якісно нове явище чи процес, а не лише як групу проблем, що виникли останнім часом у результаті дії чинників епохи постмодерну [5, с. 44], можна за аналогією застосовувати й при вивченні питань протидії злочинності у частині її запобігання. З метою удосконалення діяльності по запобіганню злочинності на етапі реалізації кримінально-виконавчої політики слід використовувати новітні підходи щодо урізноманітнення форм взаємодії органів та установ виконання покарань із громадськими, релігійними організаціями, родичами, близькими особами засуджених та диверсифікації методів впливу на засуджених у процесі комплексного застосування до них основних засобів виправлення та ресоціалізації.

Список бібліографічних посилань

1. Фріс П. Кримінальне суспільство і кримінальна політика. *Юридичний вісник України*. 2016. № 46–47 (1114–1115). С. 10–11.
2. Меркулова В. О. Запобігання пенітенціарній злочинності: сутність та напрями реформування кримінально-виконавчого законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 190–193.

3. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 34 с.

4. Кльован Н. В. Концепція кримінологічної функції режиму в місцях позбавлення волі // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 552–574.

5. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків : Право, 2019. 278 с

Одержано 22.03.2020

УДК 7.038.6:343.35

Олена Валентинівна КОЗАЧЕНКО,

курсантка 3 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Михайло Ігоревич ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Епоха постмодернізму навіяла нові підходи та тенденції для розвитку кримінального права, що представляє собою відхід від традиційної системи. Швидка зміна кримінально-правових основ призводить до руйнації цінностей та усталених норм. Актуальним питанням є дослідження корупційної злочинності в епоху постмодерну, тому доцільно буде розглянути дане питання стосовно одного з видів корупційних злочинів.

На даному етапі формування українського суспільства корупція набула великого розмаху, оскільки проникла в усі сфери життєдіяльності та стала однією з найбільш небезпечних посадових злочинів. Корупційна діяльність проявляється у наданні можливостей вступу до найпрестижніших вузів, влаштування на високооплачувану роботу, отримання житла, оформлення документів та договорів. Більшість населення України розуміють корупцію як хабарництво, продажність та підкуп посадових осіб, політичних діячів. Для інших корупція – це зловживання владою, перевищення посадових повноважень для власного збагачення. Тому на меті стало проведення антикорупційної реформи, яка була проголошена у 2014 році.

З наукової точки зору, корупція – це використання особою, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди. У теорії кримінального права корупційні злочини визначалися по різному:

- злочини, що полягають у неправомірному зловживанні посадовими особами органів державної влади або органів самоврядування наданої їм влади або посадового становища в особистих інтересах [1, с. 128];

- передбачене в Особливій частині КК України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення [2, с. 32–36];

- злочини, які вчиняються особами, яким надано владні або службові повноваження, шляхом використання даних повноважень з метою незаконного отримання неправомірної вигоди [3, с. 188].

У Кримінальний кодекс України (далі – *КК України*) було внесено зміни, якими закріплено поняття корупційних злочинів, а також задля запобігання таким діям у прикінцевих положеннях Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 року законодавець передбачив доповнення змісту ст. 45 КК України приміткою з вичерпним переліком корупційних злочинів [4].

Відповідно до кримінального законодавства України, корупційними вважаються злочини, що передбачені ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у випадку їх вчинення

шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, що передбачені ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України.

Загальна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів передбачає розгляд специфіки елементів та ознак їх складів, а також кваліфікуючих обставин і покарання за вчинення таких злочинів. До переліку корупційних злочинів у ст. 45 КК України віднесена кримінально-правова норма, що має назву «Зловживання владою або службовим становищем». Але ж, перед нами постало питання: чому законодавець відніс цю норму до переліку корупційних злочинів? Аби отримати відповідь, необхідно проаналізувати зміст обов'язкових ознак складу даного злочину.

Використання службовою особою влади чи службового становища є реалізацією всупереч інтересам служби повноважень і можливостей, наданих владою, зайняттям певної посади чи здійсненням певної службової діяльності. Вищевказане діяння вважається злочином лише у разі наявності трьох спеціальних ознак в їх сукупності, адже відсутність хоча б однієї із зазначених ознак свідчить про відсутність складу злочину, передбаченого цією кримінально-правовою нормою: використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби; з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи; заподіяння такими діями істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Стосовно об'єкта злочину, в даній статті передбачений основний та додатковий безпосередній об'єкт. Основним безпосереднім об'єктом злочину зловживання владою або службовим становищем є встановлений законодавством та посадовими інструкціями порядок здійснення службовими особами своїх повноважень, авторитет органів влади, об'єднань громадян, суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб, від імені яких діють службові особи. Додатковим безпосереднім об'єктом злочину можуть бути будь-які соціальні цінності, що зазначені у диспозиції ч. 1 ст. 364 КК України.

Об'єктивна сторона цього злочину має три обов'язкових ознаки: використання службовою особою влади або службового становища всупереч інтересам служби, яке полягає у певних діях або бездіяльності суб'єкта; настання наслідків у вигляді істотної шкоди правоохоронюваним інтересам; причинний зв'язок між діяннями і наслідками.

Таким чином, з об'єктивної сторони цей злочин може мати дві форми: зловживання владою, що завдало істотної шкоди; зловживання службовим становищем, що завдало істотної шкоди.

Суб'єкт у даному злочині – спеціальний, а саме – службова особа. Законодавець визначає дане поняття таким чином: службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, тощо.

Зловживання владою або службовим становищем може кваліфікуватися за ст. 364 КК України тільки у тому випадку, якщо відповідальність за такі дії не встановлена іншими статтями або частинами статей Особливої частини КК України. Даний злочин слід відмежовувати від схожих за безпосереднім об'єктом, предметом, потерпілим, об'єктивною стороною, суб'єктом (якщо їх суб'єктом є спеціальна службова особа) та метою.

Суб'єктивна сторона службового зловживання характеризується умисною або змішаною формою вини. Діяння вчиняється тільки з прямим умислом, а щодо наслідків, передбачених ч. 1 і 2 ст. 364 КК України – вина може бути у формі умислу або необережності. При цьому варто мати на увазі, що також обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину є мотив.

Підсумовуючи, можна наголосити на тому, що подих постмодерну має негативний вплив на корупційну злочинність. Відмова від традиційної системи призводить до руйнування усталених цінностей, шкодить підтриманню законності та правопорядку в країні. Розкриття та дослідження даного питання може стати в нагоді для підвищення свідомості щодо складу корупційних злочинів населення та, особливо, службових осіб задля попередження злочинних проявів.

Список бібліографічних посилань

1. Мельник М. І. Корупційні злочини: сутність і поняття. *Право України*. 2000. № 11. С. 128.
2. Куц В. М. Поняття корупційних злочинів та їх види. *Вісник Національної академії прокуратури України: проблеми сьогодення, теорія, практика, життя академії*. 2012. № 4. С. 32–36.
3. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 241 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.03.2020).

Одержано 04.03.2020

УДК 343.9

Максим Геннадійович КОЛОДЯЖНИЙ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)

ФОРМУЛА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ²

Результативність запобігання злочинності традиційно прийнято оцінювати з огляду на кількість облікованих кримінальних правопорушень й чисельність виявлених правопорушників за певний період на відповідній території. Так було у радянський період й мало місце до певного часу й в Україні. Такий підхід послідовно й обґрунтовано критикувався кримінологами, адже сприяв поширенню в інформаційно-аналітичній роботі правоохоронних органів службових зловживань, посилював латентність злочинності. По суті вимірювання ефективності роботи працівників органів внутрішніх справ за цими критеріями зумовлювало видимість запобігання злочинності, їх гонитву передусім за досягненням певних кількісних показників своєї діяльності. Тоді як реальна профілактика кримінальних, адміністративних правопорушень відходила на другий план.

На жаль, у деяких випадках наразі на місцях продовжується практика штучного нав'язування керівництвом підлеглим «рекомендацій» щодо кількості винесених постанов про вчинення адміністративних правопорушень, складених матеріалів за фактами вчинених кримінальних правопорушень, кількості заповнених карток на особу, як вчинила злочин, та ін. Ця теза неодноразово підтверджувалась працівниками органів внутрішніх справ, які працюють у підрозділах кримінальної, патрульної поліції різних міст України, під час бесіди з ними.

Хоча оцінка діяльності Національної поліції за переліченими показниками не є досконалою, від неї, об'єктивно кажучи, повністю відмовитись неможна. Статистичні дані про стан злочинності у державі навіть за умови вагомої частки латентної злочинності можна вважати певною соціологічною вибіркою. На її підставі цілком можливо здійснювати відповідні висновки щодо стану і поширеності злочинності та її окремих проявів.

У цьому контексті рекомендується робити увагу не на кількісних, а на якісних показниках правоохоронної діяльності. Такими є: питома вага тяжких й особливо тяжких злочинів; частка проваджень з винесеними обвинувальними актами; кількість обвинувальних актів, спрямованих до суду; стан розкриття правопорушень, особливо умисних убивств, розбоїв, тяжких тілесних ушкоджень, інших резонансних злочинів; результати розслідування корупційних злочинів, учинених службовими особами категорії А і Б державної служби; частка прийнятих рішень про

² Примітка. Тези підготовлені в межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія і практика» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

закриття проваджень за реабілітуючими підставами з числа зареєстрованих правопорушень; різниця між кількістю заяв і повідомлень про злочини та кількістю облікованих правопорушень; питома вага підлітків, осіб похилого віку, жінок у структурі потерпілих від злочинів; кількість проваджень, повернутих для повторного розслідування, тощо. Перелічені показники мають носити не основний, а факультативний характер, доповнюючи інші, більш вагомі, індикатори.

З прийняттям у 2015 р. Закону України «Про Національну поліцію» ситуація у цій сфері дещо змінилась. Основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції став вважатись рівень довіри населення до поліції (ст. 11 Закону). Загальновідомо, що рівень довіри українців до міліції був дуже низьким й у 2014 р. становив лише 5 %. Результати соціологічних досліджень Центру Разумкова показують, що, наприклад, рівень довіри до поліції протягом 2017–2019 р. є відносно стабільним й перебуває в межах 37–39 %. Останнє дослідження цієї установи, здійснене у лютому 2020 р., показало, що Національній поліції довіряє 43,7 % громадян. Тобто простежується певний позитивний тренд. Хоча слід підкреслити, що довіра до патрульної поліції, яка у 2015 р. у деяких містах України досягала 80 %, у 2020 р. істотно зменшилась до 39,7 % [1].

Під час оцінки роботи поліції за рівнем довіри населення до неї є важливими кілька обставин. По-перше, подібні дослідження громадської думки мають бути репрезентативними, включати думку громадян з усіх областей України. Соціально-демографічна характеристика респондентів має відповідати соціально-демографічній характеристиці українського суспільства. По-друге, виконавці подібних соціологічних замовлень з боку МВС України повинні бути незаангажованими і відбивати реальне ставлення населення до Національної поліції, як й до інших державних інституцій.

Вагомого значення набуває такий економічний показник, як рентабельність діяльності Національної поліції, тобто баланс між доходами і видатками. Адже йдеться про чималі кошти Державного бюджету, розмір яких у 2020 р. становить 33,6 млрд грн. Цей індикатор не виправдано ігнорується при оцінці роботи правоохоронних органів. Хоча у західних країнах на нього звертається велика увага з огляду на ефективність освоєння коштів платників податків. В Україні ж поки що не сформована фінансова культура населення, що має тягнути відповідальне витрачання коштів з боку державних органів. Аналогічно можна вести мову про недовірливий аудит фінансової діяльності органів кримінальної юстиції. Її окремі напрями мають ознаки нецільового й неефективного використання бюджетних асигнувань.

Іншими словами, рентабельність – це різниця між «ціною» злочинності й доходами (прямими і непрямими), одержаними у перебігу її запобігання. Прямі доходи: обсяг повернутих до Державного бюджету коштів від учинення кримінальних правопорушень; вилучене, конфісковане за рішенням суду майно, грошові кошти, цінності, техніка, обладнання, реалізація яких допускається. Непрямі доходи: кількість припинених або відвернутих злочинів; правопорушення, яким вдалось запобігти на стадії формування злочинної мотивації; заощаджені кошти внаслідок обрання судом покарань, не пов'язаних з ізоляцією засудженого. Це відповідно звільняє державу від необхідності фінансування органів та установ виконання таких покарань, як позбавлення і обмеження волі, арешт, тримання на гауптвахті.

Для більш чіткого уявлення про економічну ефективність діяльності поліції необхідна обізнаність про «ціну» злочинності. Наявної інформації про матеріальні збитки від учинення деяких злочинів недостатньо. Тому є пропозиції проводити за прикладом США, Великої Британії, Швейцарії регулярні огляди віктимізації населення з тим, щоб визначати більш-менш об'єктивний рівень злочинності в країні, а також сформувати методику визначення шкоди від учинення різних злочинів.

Стан державно-приватного партнерства у сфері запобігання злочинності – ще один важливий критерій для визначення ефективності діяльності поліції. Він може включати: кількість громадських формувань правоохоронної спрямованості; чисельність членів таких формувань; участь громадян у програмах профілактики злочинності на кшталт «Сусідська варта»; залучення волонтерів до проектів із ресоціалізації засуджених та осіб, які звільнились з місць неволі; надання допомоги жертвам злочинів тощо.

З урахуванням перелічених індикаторів (критеріїв) можна запропонувати таку формулу ефективності діяльності Національної поліції України: $E_{д.п.} = D_n + P + P_d + P_o$, де: $E_{д.п.}$ – ефективність діяльності Національної поліції; D_n – рівень довіри населення до поліції; P – якісні та кількісні

показники злочинності; P_d – рентабельність діяльності поліції; P_e – стан партнерських відносин поліції і населення.

Не виключаються й інші індикатори для визначення ефективності роботи органів внутрішніх справ.

Список бібліографічних посилань

1. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до виконавчих та правоохоронних органів влади, оцінка діяльності Уряду (лютий 2020 р.) // Разумков центр : сайт. 21.02.2020. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-vykonavchikh-ta-pravookhoronnykh-organiv-vlady-otsinka-diialnosti-uriadu-liutyi-2020r> (дата звернення: 24.02.2020).

Одержано 26.02.2020

УДК 343(477)

Ярослав Григорович ЛИЗОГУБ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДИСЦИПЛІНИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ І КРИТИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ НА ТЕМУ

Попри специфіку назви циклу розглядуваних дисциплін саме як кримінально-правового, за традицією, що склалась, його утворюють власне кримінальне право, а також кримінологія і кримінально-виконавче право. Саме зазначені дисципліни мають, як видається, найбільший змістовний зв'язок одне з одним, бо саме вони під тим чи іншим кутами зору вивчають такі категорії, як «злочин», «покарання», «особа, яка вчинила злочин».

Водночас деякі дослідники, як от Є. С. Назимко, до розглядуваного циклу дисциплін також відносять кримінальне процесуальне право та ювенальну пенологію [1, с. 83]. Можливо, суто в теоретичному сенсі така думка і має право на існування, утім, з практичної точки зору, подібне розширення, на нашу погляд, виглядає не зовсім виправдано.

По-перше, стосується кримінального процесуального права, – воно має принципово інший, ніж кримінальне право, кримінологія та кримінально-виконавче право, предмет дослідження. По-друге, стосується ювенальної пенології, – з огляду на те, що пропонується вивчати в її рамках її ж функціонерами, це фактично така собі «солянка» з певних положень кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого та міжнародного права і штучне вихолощування зазначених дисциплін шляхом перенесення частини їх положень до змісту окремої дисципліни з подальшим їх вивченням саме в її рамках виглядає, м'яко кажучи, не переконливо. Особливо, з огляду на те, що пропонується після створення ювенальної пенології.

Є. С. Назимко пише: «Головна ідея у змісті навчальної дисципліни «Ювенальна пенологія» – це відповідність навчальної літератури потребам практичної діяльності у сфері застосування засобів кримінально-правового впливу до неповнолітніх» [1, 84]. І далі він продовжує: «З метою забезпечення подібної відповідності вбачаємо за необхідне, зокрема, здійснити такі заходи: 1) розробити навчальні дисципліни за темами «Ювенальне кримінальне право», «Ювенальна кримінологія», «Ювенальне кримінально-виконавче право», а також, урахувавши сучасні проблеми правозастосовної практики, розробити спецкурси з вивчення галузевих проблем правового статусу неповнолітніх» [1, с. 84].

На нашу думку, пропозиції автора, у найкращому випадку, виглядають, вибачте, як біг на місці, оскільки не зрозуміло, у чому полягає їх практична складова й яка від цього практична корисність у підготовці майбутніх фахівців-юристів? На жаль, автор не зазначає про це. А в такому випадку все це не більше ніж теорія заради теорії. Фактично те, про що розмірковує автор, є давно розробленим, хоча і функціонує в рамках інших дисциплін кримінально-правового циклу.

На той же випадок, коли для певної категорії фахівців, що навчаються у вищі, виникне реальна необхідність поглибити знання з відповідного напрямку, як от «у сфері застосування засобів кримінально-правового впливу до неповнолітніх» [1, с. 84], на якій наголошує, на якій акцентує увагу Є. С. Назимко, можна, дотримуючись встановленої процедури, просто збільшити кількість навчальних годин у тематичному плані відповідної навчальної дисципліни, де передбачено відповідні положення для вивчення.

Але, якщо пропозиція Є. С. Назимко щодо введення до змісту навчальних дисциплін кримінально-правового циклу дисципліни «Ювенальна пеналогія» виглядає просто як намагання відчинити вже відкриті двері, то його подальші пропозиції взагалі позбавлені логіки. Так, автор зазначає: «За результатами вивчення ювенальної пеналогії студенти повинні знати концептуальні засади протидії ювенальній пенальній злочинності; положення міжнародного та національного ювенального пенального законодавства; засоби кримінально-правового характеру, що застосовуються до неповнолітніх – їх систему, види, особливості їх застосування до неповнолітніх, особливості звільнення неповнолітніх від покарання, особливості зняття та погашення судимості в неповнолітніх, судову практику у цій категорії справ; особливості правозастосовної практики у зазначеній сфері; особливості зарубіжного досвіду кримінально-правової регламентації інститут (так у автора – Я. Л.) покарання неповнолітніх; шляхи подолання проблемних питань пов'язаних із покаранням неповнолітніх та вміння застосовувати норми ювенального кримінального законодавства» [1, с. 85]. Зважаючи на це, незрозуміло, що автор збирається включити до тематичних планів пропонованих ним же дисциплін «Ювенальне кримінальне право», «Ювенальна кримінологія» і «Ювенальне кримінально-виконавче право», адже за логікою саме цими дисциплінами й має вивчатись усе те, що пропонує вивчати Є. С. Назимко в рамках дисципліни «Ювенальна пеналогія».

Підводячи підсумок сказаному, хочеться зазначити, що саме кримінальне право, кримінологія та кримінально-виконавче право виглядають такими, що утворюють цикл дисциплін кримінально-правового циклу. Кожна з таких дисциплін під тим чи іншим кутом зору присвячена дослідженню відповідної правової матерії (злочину, покаранню, злочинцю), і кожна з них досліджує цю матерію у незалежній, але, при цьому, змістовно якісній і нерозривно пов'язаній одне з одним площині. І включення до цього переліку будь-яких інших дисциплін можливе, як видається, лише за результатами належного обґрунтування, яке демонструватиме як відповідний змістовний зв'язок тієї чи іншої дисципліни з дослідженням вищезазначених категорій, так і послідовність впровадження отримуваних знань у практичну діяльність майбутніх правоохоронців-фахівців.

Список бібліографічних посилань

1. Назимко Є. С. Запровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів юридичного профілю навчальної дисципліни «ювенальна пеналогія»: необхідність, очікувані результати. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1 (52). С. 80–85.

Одержано 16.03.2020

УДК 343.93

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

доктор юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ

МОДА ТА ЇЇ РОЛЬ У СВІТІ, ЩО ЗМІНИВСЯ

У найширшому значенні модою прийнято називати існуюче в певний період і загально визнане на даному етапі ставлення до зовнішніх форм культури: стилю життя, звичаїв і поведінки, речей тощо. Це постійне і з позицій розуму недостатньо зрозуміле прагнення до зміни

всіх форм прояву цієї культури. Існування моди засноване на нерівності усвідомлення творця і споживача модних речей – останнє повинно бути повністю контрольовано першим. Але тоді мимоволі виникає підозра, що подібний контроль не обмежується економічною сферою, але виходить в культурну, соціальну і навіть політичну сфери, викликаючи ефекти масових масштабів.

По ходу наших кримінологічних споглядань сучасного суспільства ми були переконані, що мода є фактором, що сприяє консолідації цінностей лібералізму. Але що відбувається на наших очах прямо зараз? Все гучніше заявляє про себе дискурс расизму і ксенофобії; на політичній арені міцно утвердилися радикальні націоналістичні гасла; палають домівки ромів, будують заслони від китайців, оскверняють єврейські кладовища. Чи означає це, що позитивна оцінка моди повинна бути переглянута?

Тут необхідно врахувати принаймні одну обставину. Хоча і очевидно, що транзитивні до демократії суспільства не застраховані від расизму та ксенофобії, проте не можна не визнати, що на сьогоднішній день нам не вдалося обмежити криваве насильство на наших вулицях, екстремізм політичних угруповань, позбавлених як легітимної і відповідальної ідеологічної програми, так і підтримки населення, громадської думки і преси. У цьому істотна відмінність сьогоднішньої ситуації від тієї, що була сто років тому.

Згадаймо, що на початку минулого століття демократичні суспільства, крім загального уявлення про демократію, не мали жодної позитивної програми; нині ж не існує політичних партій, які відкрито проголошують своєю метою зміну демократичного ладу і закликають до політичного насильства. Без сумніву, громадяни демократичних суспільств ставляться до своїх цивільних обов'язків зі значною мірою пасивності, апатії і байдужості, але це не завадило їм вийти на масові демонстрації проти узурпації влади. Без сумніву, нам ще довго доведеться уживатися з крайніми правими угрупованнями, але все вказує на те, що зростання їх впливу зупинилось, вони залишаються однією з маргінальних форм протесту, нездатною зруйнувати демократичні інститути. Ні в якому разі не система моди розхитує ліберальні устої, швидше за все цьому сприяє укорінений в цих режимах внутрішній розкол, коли частина членів суспільства виключається з його порядку, коли майбутнє їх лякає, коли просування по соціальних сходах виявляється для них закритим, коли їх долею виявляються бідність і позбавлення.

Наша поверхнева епоха не може захистити від проявів расизму і ксенофобії, але принаймні вона здатна уберегти нас від спокус авторитаризму і тоталітаризму, від громадянської війни і політичного насильства. Реальну небезпеку слід вбачати не у відродженні фашизму, а в «дуалізації» демократії, наростанні розриву між багатими і бідними, престижними кварталами і гетто, між тими, хто має роботу, і безробітними, між добропорядними членами суспільства і маргіналами, між елітарною освітою і школами, що зачиняють, і університетами, що реорганізують, між дорогими клініками і системою медичного страхування, що так і не запрацювала. Очевидно, що мода не досягла успіху в подоланні соціальної прірви в демократичних суспільствах; вона не зупинила зростання злиднів, безробіття, соціальної нерівності та злочинності.

Однак не варто звинувачувати у всіх бідах світ моди. З подібними проблемами стикаються сьогодні всі розвинені країни (світова конкуренція, зниження зайнятості, маргіналізація деяких соціальних груп, наркоманія), і це попри те, що розвиток всіх цих країн йшов різними шляхами, вони здійснювали різну політику в галузі соціального страхування, освіти, охорони здоров'я, промисловості або міського облаштування.

Мода значною мірою незалежна від соціальної політики, від механізмів суспільного вибору і прийняття суспільних рішень. Очевидно, що рішення, здатні визначити наше майбутнє, не підпадуть під закони моди, але справедливо і те, що жодне принципове рішення нині не може бути прийнято без урахування цих закономірностей. Не варто обманюватися: вихід за межі системи ефемерного і спокуси не тільки неможливий, але і немислимий. Але з цього випливає, що ми повинні підпорядкувати цю систему добрій волі людей і урядів. Мода не передбачає ні фаталізму, ні суворого детермінізму, просто вона повинна бути перебудована і узгоджена відповідно до нашої системи цінностей. Що б не ставила нам ця «система», у нас завжди залишиться запас незалежності і творчої свободи. Споживча мода знаменує не «кінець історії», а постійний винахід заново як демократії, так і ринкових відносин; мода закликає до відповідальності громадянина за творення майбутнього, ключів від якого ні у кого з нас немає. Нерозсудливості моди не тільки волають, але і вказують шлях до вчинків, продиктованим освіченим розумом.

Хоча наше повсякденне життя підпорядковане законам мінливості, спокуси і уяви, знову актуальними виявилися моральні проблеми: наша епоха визначається біоетикою, транс гуманізацією побуття, акціями гуманітарної допомоги, екологією, діловою та журналістською етикою, феміністичними дебатами про сексуальні домагання, аборти, політично коректною мовою, бездумними пропагандистськими кампаніями проти паління. Інакше кажучи, в соціальний дискурс сучасних демократій повертається етична тематика. Але і тут ми не повинні забувати, що це відродження етики аж ніяк не позбавлено впливу моди; прикладом тому можуть бути благодійні шоу – цей синтез моралі і розваги, благих намірів і поп-зірок, проявів щедрості і децибел. Їх заслуга в тому, що вони запустили в обіг безболісну, необов'язкову і ситуативну етику, адекватну новій індивідуалістичній культурі і не обтяжену більше заповідями служіння, ревності та жертвовності. Що ж стосується акцій гуманітарної допомоги, то очевидно, наскільки були вони покликані до життя об'єктивною необхідністю, їх головне призначення бути засобом політичної пропаганди, що зміцнює авторитет влади в очах народу.

Ті ж закономірності здебільшого визначають і сучасну ділову етику, мета якої – удосконалювати функціонування підприємств («ефективна етика») за допомогою менеджменту і маркетингу цінностей – етичних норм, спонсорства, принципу рівної відповідальності, інституційної взаємодії. У суспільстві моди етика стає засобом, вона стає способом комунікації для зовнішнього і внутрішнього користування, вона перетворилася у знаряддя маніпулювання гучними іменами та людськими істотами. Цілком передбачуваним є неприйняття подібного розвитку, як і викриття його маніпулятивних і деморалізуючих наслідків.

І тим не менше розвиток цей свідчить, що мода здатна знову заговорити про примат моральних цінностей. Легковажний світ споживчих товарів і медіа аж ніяк не тототжні цинізму і запереченню цінностей. Нехай сучасне суспільство і схильне до нестримного індивідуалізму, проте воно схильне і до праведного гніву, а отже, і до обмеження крайностей індивідуальної свободи. Проявляючи турботу про майбутні покоління і національні меншини, це суспільство стурбоване і свавіллям волюнтаризму. Радикальний індивідуалізм (з його принципом «кожен сам за себе») повинен змінитись на відповідальний індивідуалізм, готовий до взаємодопомоги та поваги етичних цінностей.

Однак поряд з етичними закликами до прийняття реальних, демократичних і прагматичних рішень заявляють про себе і моралістичні, навіть фундаменталістські умонастрої (рух «pro-life», лобювання законів проти порнографії, пропаганди гомосексуалізму тощо). Висновок з цього лише один: світ моди втягується в «етичні війни».

Перерахування парадоксів моди можна множити до безкінечності. З одного боку, мода підірвала престиж праці на користь дозвілля, приватного життя і грошей; з іншого ж – вона заохочує людей до самореалізації в діловій та професійній діяльності. На думку одних, мода веде до наркоманії та розпаду особистості, інші ж вважають, що вона сприяє естетичній та гігієнічній фетишизації тіла. З одного боку, розквітають корупція, «відмивання» грошей і шахрайство, з іншого – громадська думка все більше схиляється до моралізму.

Куди б ми не поглянули, індивідуалізм суспільства моди спричиняє дві тенденції, що суперечать одна одній: більше самоконтролю, більше мобільності, більше інтеграції для більшості; більше маргіналізації, більше правопорушень, більше безвідповідального нехтування законами – для тих, хто не належить до цієї більшості. У цьому – виклик XXI століття. Демократії перемогли тоталітаризм, сьогодні їх чекає боротьба за демократичний процес, за якість життя, за особисту і колективну відповідальність.

Одержано 19.02.2020

УДК 343.9

Наталія Григорівна МАСЛОВА,

кандидат юридичних наук,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

МІСЦЕ РАДИКАЛІЗМУ У СТРУКТУРІ ТЕОРІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ

Наскільки кримінологічний аналіз та зроблені на його ґрунті висновки не залишають сумнівів у приналежності радикалізму до антропологічних констант, а якщо це так, то він має проявитися у питаннях не тільки і не стільки Особливої частини кримінології, скільки Загальної, відобразитися у базових знаннях про природу людини, в тому числі й злочинця, генези злочину та злочинності. Тому є потреба в уточненні наявних передумов, у прирості знань про місце радикалізму в понятійно-категоріальному апараті теорії кримінологічної детермінації.

Детермінація злочинності – предметний сегмент кримінології із широкою кореневою системою (відповідь на питання «як?» завжди є ширшою, розлогішою за відповідь на питання «що?», адже, крім опису та пояснення явища, передбачає й опис і пояснення взаємодії, її факторів), у ризоматичній структурі якої радикалізм виявляється органічним феноменом. Час поставити питання про розробку *теорії радикалізації* як складової загального вчення про детермінацію злочинності стосовно окремих комплексних теорій криміногенної детермінації.

Як і будь-яка інша окрема теорія криміногенної детермінації, теорія радикалізації претендуватиме на опис механіки відтворення не всієї злочинності, а лише тієї її частини, в якій соціальна пасіонарність укладається у концепти й реалізується у заборонених кримінальним законом формах діяльності та практиках. Радикалізм для злочинності має уявлятися як своєрідний антропогенетичний *modus operandi*. Слід з'ясувати, за яких умов і якими комунікативними каналами, на якому дискурсивному тлі відбуваються: а) радикалізація докси й дискурсу; б) їх перехід у площину соціальних практик як радикалізму, так і інших злочинів; в) криміналізація радикалізму. Остання ланка є найбільш наближеною у детермінаційному комплексі до безпосередньої злочинності.

Вже зараз можна зафіксувати пізнавальну бінарність теорії радикалізації, що відображає роздвоєння радикалізму на етапі трансформації мислення й дискурсу у діяльність на *криміногенний фактор* та *кримінально-криміногенну практику-фактор*. Сутність першого – у продукуванні широкого спектру позарадикальної злочинності, але такої, що зумовлюється радикальним мисленням, мовою ворожнечі, хейтерством, агресивним афіліаторством як такими. Сутність другого – у детермінації кримінального радикалізму, злочинів радикальної спрямованості та подальшого поширення похідних видів кримінальної активності (від державної зради до корупційних злочинів) механізмами криміногенної самодетермінації.

За такого підходу феномен радикалізму фактично постає інструментом деконструкції соціальної дійсності у її кримінологічному осмисленні, схваленні як детермінаційного комплексу злочинності. У цьому контексті має рацію, на наш погляд, О. М. Литвинов, коли вказує, що з урахуванням комплексного міждисциплінарного, інтегративного характеру самої концепції кримінологічної детермінації її наскрізний аналіз є архіскладним та об'ємним завданням. Його можна вирішити за допомогою фрагментації відповідного знання та деконструкції цілісного концепту за рахунок специфікації окремих його компонентів. Одним із них є час [1, с. 156]. Із цим важко не погодитись. Втім, радикалізм, на відміну від часу, є, ясна річ, не настільки фундаментальною онтологічною категорією. Однак і час у ньому проявляється у модусах *cogito*, набуваючи вельми специфічних характеристик. Критерії ж реконструкції дійсності є суто телеологічними, спираються на визначені цільові настанови, можуть і повинні мати комплексний характер. Цим критеріям цілком відповідає радикалізм. Саме тому він може розглядатися і як спосіб пізнання детермінації злочинності.

Отже, радикалізм у цьому ключі розглядається не тільки і не стільки як об'єкт пізнання, скільки як гносеологічний інструмент, завдяки якому поглиблюється пізнання детермінаційної природи злочинності, і не лише кримінального радикалізму. Таким чином, акцент кримінологічного дослідження зміщується із самого радикалізму на його криміногенні

властивості, що, зрозуміло, передбачає наявність досить повного, попередньо сформованого уявлення про зміст радикалізму, тобто як про об'єкт, а не метод. Таким чином, формується перша ланка міжпредметних зв'язків Загальної та Особливої частин кримінології в контексті виявлення місця й пізнавального значення радикалізму в категоріально-понятійному апараті цієї науки: *взаємовідношення детермінант злочинності та фонових для злочинності явищ у розрізі феномену радикалізму*.

Окремо варто наголосити на тому, що дослідження мови ворожнечі як дискурсивного ядра кримінального радикалізму має доповнити і положення дискурсивно-комунікативної теорії детермінації злочинності [2] стосовно поглиблення розуміння механізмів впливу особливої системи мемів, категорій і пов'язаних із ними ефектів постпам'яті на радикалізацію суспільних настроїв і практик. Мова ворожнечі (ненависті) у кожного народу чи спільноти своя. Чим більшими є критерії можливої ідентичності, тим більшим є простір для такої мови. Чим більш прив'язаними є спільноти до історії, тим потужнішими є радикально-криміногенний потенціал соціальної міфологізації та стимуляції постпам'яті.

З іншого боку, і криза ідентичності й несформованість історичної пам'яті утворюють «вільні радикали», заповнення та використання яких – справа безструктурного управління, маніпуляції масовою свідомістю, її міфологізації. Кожна людина, як наголошував всесвітньовідомий невропатолог О. Сакс, – це історія. Щоб бути собою, слід собою *володіти* – зберігати, а за потреби відновлювати історію власного життя, «пригадувати» себе, свою особисту драму, сюжет, образ. Ця невинна внутрішня оповідь *потрібна* людині, щоб зберігати власну ідентичність, своє «я». Позбавлення безперервності, невимушеної плинності внутрішньої історії, що викликається розладами пам'яті, призводить до занурення у шалений наративний потік, у псевдоісторії [3, с. 144].

Воістину, святе місце порожнім не буває. І незаповнені модули соціальної (історичної, національної, культурної та в інших схожих конотаціях) пам'яті – лакуни, що досить легко й невимушено використовуються, адаптуються під запити дезадаптованої, фрагментованої особистості у символічно ворожому середовищі. Набагато простіше повірити (увірувати) у свою велич чи власну праведну жертвовність, несправедливу пригніченість, аніж виробити легальний, функціонально належний механізм адаптації до соціального середовища, імпортувати до власного тіла імперативів домінантні соціальні конвенції конкретного контексту життєдіяльності. А це – механіка гідності та ресентименту – радикальна гра з ідентичностями чи гра ідентичностей з «вільними радикалами» (кому як подобається...). Так чи інакше, але мова й дискурс постають у цій механіці провідниками людської енергетики, «лінзами» розсіяної пасіонарності, що фокусують її до крайньої, безальтернативної визначеності, забезпечують згущення та цілепокладання волі на відповідні соціально значущі, часто злочинні дії.

Із цього випливають два висновки. *По-перше*, без кримінально-радикального сегменту дискурсивно-комунікативна теорія детермінації злочинності не може претендувати на завершеність. *По-друге*, теорія радикалізації виявляє потенційно важливі (з високим евристичним потенціалом) пізнавально-логічні зв'язки з теоріями стигматизації та низкою психологічних теорій детермінації злочинності. Радикалізм, таким чином, знову виявляє свої риси як епістемологічно наскрізна категорія для кримінологічного понятійно-категоріального апарату.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Нові постулати часу в концепції кримінологічної детермінації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. Спецвип. С. 155–162.
2. Орлов Ю. В. Дискурсивно-комунікативна теорія детермінації злочинності: концептуальні засади формування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 23–32.
3. Сакс О. Чоловік, який сплутав дружину з капелюхом, та інші історії з практики / пер. з англ. О. В. Опанасенко. Київ : Наш формат, 2017. 288 с.

Одержано 23.02.2020

УДК 343.93

Андрій Володимирович НОСАЧ,
кандидат юридичних наук,
докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Відмінною рисою України у другій декаді ХХІ століття, а надто після розв'язання Російською Федерацією збройної агресії, що згодом трансформувалась у гібридизований її симулякр, є відсутність сформованої системи цінностей як соціуму в цілому, так і його окремих страт. У суспільстві спостерігаються ентропійні процеси. Деструктивним є і той факт, що після подій Революції Гідності середовище безпеки не змінилося на краще. Епоха революцій в політиці, економіці й технології триває і сьогодні. Успіх демократії по всьому світі, зростання нових глобальних торговельних відносин, розширення мережі глобальних комунікацій, прориви в інформаційних технологіях і посилення позицій транснаціональної злочинності істотно вплинули на зовнішню і внутрішню середу безпеки всіх без винятку країн і зумовили трансформації загроз кримінологічній безпеці, перевівши їх у розряд глобальних.

Для вітчизняної кримінології ця проблема набуває особливого значення у зв'язку з тим, що в умовах постмодернового транзиту до принципово нової парадигми забезпечення національної безпеки теоретична розробка тих чи інших її видів або складових елементів набуває нового звучання і змісту через наявність внутрішніх і зовнішніх умов розвитку українського суспільства, що істотно змінилися. Значимість сфери безпеки пов'язується з тим, що в ній, по суті, фокусується вся складність процесів, що відбуваються в країні. Можна з усією упевненістю стверджувати, що її забезпечення під певним ракурсом є і умовою, і водночас метою реформування України.

Нині і в доступній для огляду перспективі загрози національній безпеці мають перманентний характер і будуть зосереджені в соціальній, економічній, кримінальній, військовій та екологічній сферах. Указана обставина додатково підвищує значущість проблеми забезпечення національної безпеки та готовності держави всіляко її підтримувати, адже входження в світовий гуманітарний простір і свідоме обрання демократичного шляху розвитку мали для України болісні наслідки у вигляді збройної агресії і втрати частини території країни. Красномовними є такі цифри: у 2013 році в Україні не було зареєстровано жодного злочину, пов'язаного з посяганням на територіальну цілісність і державний суверенітет України, а вже в 2018 році – 165 злочинів. У 2018 році кількість виявлених осіб, які вчинили злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, становила 105 осіб, при цьому в 2013 році такої категорії осіб на території України узагалі не було виявлено.

Глобальність сучасних загроз для безпеки України, будучи результатом (а не простою сумою дій) вітчизняного державотворення, виступає як специфічне породження саме сучасної епохи, як наслідок вкрай нерівномірного економічного, соціального, політичного, науково-технічного, демографічного, екологічного і культурного розвитку світу в умовах абсолютно нової історичної ситуації. Помножене на імперські комплекси і підживлене ідейно суперечливим зрадництвом з боку окремих представників провладної еліти, все це призвело до кратного збільшення суспільно небезпечних діянь, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України, тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей.

Треба сказати, що з початку російської агресії органи безпеки України попередили значну кількість злочинів проти основ національної безпеки й оборони країни, посягань на її територіальну цілісність і недоторканність, терористичних актів і диверсій та врятували тисячі життів мирних українців. На жаль, в умовах гібридної війни трапляються окремі ворожі пропагандистські закиди, де увага суспільства акцентується на трагічних випадках, яким не може запобігти жодна спецслужба у світі. Досягти вирішення цієї системної кризи, що охопила всі сфери життя українського суспільства, а також забезпечення правопорядку можна лише у разі

побудови й ефективного функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки країни, що містить у собі реальний захист багатопланових інтересів особистості, суспільства і держави.

У сучасних умовах функціонування Української держави проблема забезпечення кримінологічної безпеки набуває доленосного значення. Безперервний спад виробництва, стан стагнації аграрного сектора, руйнування основ духовного життя, занепад науки, освіти і культури, криза в соціальній сфері й інші негативні явища створили ситуацію, за якої держава не в змозі забезпечити гідний рівень життя для більшості своїх громадян і подолати соціальну поляризацію суспільства та втрачає можливості для подальшого розвитку. Усе це ускладнює і вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням кримінологічної складової безпеки особистості, суспільства і держави.

Негативний соціальний фон зумовив виникнення кримінальної ситуації, що охоплює практично в повному обсязі основні сфери життя суспільства. Сьогодні злочинність в Україні, виявляючись у контексті широких соціальних відносин, іде в наступ на легітимну частину суспільства, в тому числі шляхом криміналізації політики й економіки та масової свідомості й лобіювання кримінальних інтересів у процесі законотворчої діяльності. У зв'язку з цим найбільшу загрозу безпеці України сьогодні становлять такі глобальні кримінальні загрози, як політичний, національний та релігійний екстремізм і тероризм; нелегальна міграція; корупція в державному апараті на всіх його рівнях; організована і міжнародна злочинність і злочинність в інформаційній сфері.

З усією впевненістю зараз можна говорити про істотну зміну пріоритетів у геополітичному і нормативно-правовому регулюванні питань забезпечення життєво важливих цивілізаційних інтересів. Про це свідчать численні міжнародні угоди з питань колективної безпеки, де чимала увага приділяється питанням нейтралізації кримінальних загроз. Разом із тим кримінологічним аспектам забезпечення безпеки окремої держави, її територіальної цілісності і державного суверенітету поки що не приділено належної уваги. Це може призвести до подальшого збільшення кількості глобальних загроз і погіршення захищеності особистості, нації та держави і від кримінальних небезпек гібридного характеру.

Слід також звернути увагу, що вже тривалий період часу питання забезпечення безпеки є предметом численних теоретичних і прикладних досліджень, що охоплюють різні сторони й аспекти цієї проблеми. Використовуючи міждисциплінарний комплексний підхід до розробки питань безпеки та позитивний світовий і вітчизняний досвід її забезпечення, вчені послідовно розширюють дослідницьке поле цієї проблеми, пропонують значущі теоретичні і практичні рекомендації щодо зміцнення безпеки країни. Водночас у науковому плані існує ще певна кількість проблем, які необхідно вирішувати, якщо ми націлені на створення системи протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, а надто проти основ національної безпеки в цілому, що відповідає характеру загроз і національним інтересам країни. Від вирішення цієї проблеми безпосередньо залежать, серед іншого, питання зміцнення національної державності, регіональної стабільності, охорони прав і свобод людини та громадянина і зміцнення правопорядку.

Вивчення феномена протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності України належить до малодосліджених у науці. Сьогодні немає підстав стверджувати, що ми маємо науково обґрунтовану концепцію впливу на процеси формування системи, механізму, стратегію і тактику протидії вказаним злочинам. Виняток становлять роботи, присвячені загальним проблемам забезпечення національної безпеки, що, однак, не знімає гостроти порушеної нами проблематики. Багато досліджень, незважаючи на високий рівень теоретичних узагальнень, залишило за межами викладу прикладні аспекти протидії вказаним злочинам, у тому числі кримінологічні. Тим більш, ніхто з дослідників не робив спроб вивчення впливу основних тенденцій розвитку соціальних процесів на стан стратегії і тактики протидії злочинам проти територіальної цілісності та державного суверенітету України. Проте для розробки концептуальних положень протидії кримінальним загрозам національним інтересам України, їх прогнозування, а також вибору ефективних засобів і способів їх попередження теоретичні дослідження в галузі правознавства, зокрема і кримінології, мають суттєве значення.

Одержано 20.02.2020

УДК 343.9

Наталя Анатоліївна ОРЛОВСЬКА,

*доктор юридичних наук, професор,
начальник кафедри кримінального права та процесу
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

ПРЕДИКТИВНА АНАЛІТИКА В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Реалізація прогностичної функції кримінології в цілому та по окремих напрямках (наприклад, аналіз ризиків) є вельми складною в умовах значної кількості факторів, що впливають на злочинність та розвиток її тенденцій – це ситуація з кліматом, регіональні збройні конфлікти, демографічна криза тощо. Саме тому методологія кримінологічної науки якнайповніше використовує методи пізнання, вироблені та апробовані в точних галузях.

Такий підхід цілком зрозумілий з огляду на розвиток технологій, які призвели до появи новітніх способів вчинення злочинів, наприклад, тих, які мають бути обговорені на XIV Конгресі ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя у м. Токіо (використання криптовалют для відмивання доходів, використання тіньового сегменту Інтернету для торгівлі людьми, наркотиками та зброєю тощо).

Тому предиктивна (прогнозна) аналітика, в основу якої покладено технологію штучного інтелекту і яка дозволяє майже миттєво обробляти великі обсяги інформації та будувати прогностичні моделі, не могла не зацікавити систему запобігання злочинності. Це усвідомлено як світовою спільнотою, так і окремими національними запобіжними системами. Відповідно, штучний інтелект та Великі дані суттєво розширюють горизонти кримінологічного прогнозування. І хоча процес такого розширення лише починається, неможна погодитися із тим, що активного руху у формуванні алгоритмів предикативного аналізу поки не спостерігається [1, с. 270].

Так, ще у 2015 р. у Доповіді про роботу XIII Конгресу ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя було наголошено на необхідності вивчати можливості для використання нових інформаційно-комунікаційних технологій при розробці стратегій та програм, спрямованих на удосконалення роботи в області запобігання злочинності. Однак стратегічна задача застосування інформаційних технологій в прогнозуванні злочинності прямо не ставилася [2].

Але вже в 2018 р. Радою Європи була ухвалена Європейська Етична Хартія використання штучного інтелекту в судовій та правоохоронній системах [3]. Ця Хартія намітила коло принципів, якими можуть керуватися політики, законодавці та фахівці в галузі правосуддя, що стикаються з розвитком штучного інтелекту в національних судових процесах. Зокрема, застосування штучного інтелекту має здійснюватися у відповідності з правами, гарантованими Європейською конвенцією про права людини і Конвенцією Ради Європи про захист особистих даних. У переважній більшості ці принципи стосуються обробки судових рішень та інших даних за допомогою алгоритмів та при їх використанні. Іншими словами, йдеться про формування стандартів «прогнозованого правосуддя» на підставі обробки значного кола даних судової практики.

У 2019 р. Організація економічного розвитку та співробітництва та 20 найбільш розвинутих країн розглянули Принципи відповідального управління надійним штучним інтелектом для мінімізації негативних наслідків його використання при формуванні національних політик та міжнародного співробітництва.

Таким чином, в Європі та світі відбувається поступове формування єдиного етичного та нормативного поля щодо штучного інтелекту як основи нового етапу організації функціонування системи запобігання злочинності, у тому числі, й кримінальної юстиції як важливої складової запобіжної діяльності.

На перший погляд, в цьому немає нічого нового, адже в багатьох країнах у судовій системі використовуються різноманітні автоматизовані системи – від подання заяви до отримання судового рішення. Наприклад, у КНР є проекти зі створення мобільних додатків по всіх аспектах судових процесів та навіть голограм осіб, які є фігурантами в кримінальних провадженнях. У найближчій перспективі створення баз даних по адвокатах, суддях тощо.

Однак це не предиктивна юстиція. Специфічною ознакою останньої є не наявність різноманітних електронних баз даних, а саме алгоритм обробки статистичної інформації та формулювання рекомендацій з урахуванням зв'язків, залежностей та відносин, які виявлені у ході аналізу реального стану справ. Наприклад, у США є досвід запровадження програми з елементами штучного інтелекту COMPAS, яка, як зазначають фахівці, застосовується для прийняття рішення про обрання запобіжного заходу та про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. У Великій Британії з 2017 р. застосовується програма Harm Assessment Risk Tool, спрямована на вибір між триманням під вартою та альтернативними запобіжними заходами, також заснована на алгоритмі штучного інтелекту [4, с. 760, 761].

Таким чином, предиктивна юстиція – це система кримінального правосуддя з прогнозованими раціональними рішеннями, позбавленими суб'єктивної складової, тобто вільними від людського фактору, який може не врахувати певні чинники чи оцінити їх невірно, неповно, необ'єктивно. Штучний інтелект, заснований на обчислювальних процедурах, не «працює» з контекстами, оцінками тощо.

Окрім зусиль у напрямі формування предиктивної юстиції низка країн (за даними С. Овчинського, понад 70) використовують дані предиктивної аналітики для прогнозування індивідуальної злочинної поведінки (криміногенних елементів, підозрюваних тощо). До таких проектів відноситься, наприклад, система прогнозу психометрики злочинної спільноти, яка передбачає моделювання конкретних профілів злочинців та прогнозування динаміки їх психічного стану [4, с. 760].

Таким чином, можна дійти висновку, що предиктивна аналітика, заснована на використанні можливостей штучного інтелекту у формуванні рішень, що мають юридичне значення, щодо запобігання злочинності розвивається у двох основних напрямках – предиктивна юстиція та предиктивна аналітика щодо індивідуальної злочинної поведінки.

На сьогодні окремі національні системи запобігання злочинності вже розпочали апробацію можливостей штучного інтелекту, а міжнародна спільнота, у першу чергу, європейська – формування стандартів безпечного, прозорого та контрольованого застосування таких можливостей.

Зрозуміло, перед людством постане значна кількість етичних проблем, пов'язаних з новим етапом розвитку запобіжної діяльності, однак саме за високими технологіями у цій сфері майбутнє.

Список бібліографічних посилань

1. Овчинский А. С., Борзунов К. К. Информация как инструмент обеспечения антикриминальной безопасности в цифровом мире. *Вестник экономической безопасности*. 2019. № 3. С. 267–272.
2. Доклад о работе тринадцатого Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию (г. Доха, 12–19 апреля 2015 года) // Организация Объединенных Наций : офиц. сайт. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Documentation/Report/ACONF222_17r_V1502931.pdf (дата звернення: 20.03.2020).
3. Council of Europe adopts first European Ethical Charter on the use of artificial intelligence in judicial systems // Council of Europe : сайт. URL: https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808fed10 (дата звернення: 20.03.2020).
4. Суходолов А. П., Бычкова А. М. Искусственный интеллект в противодействии преступности, ее прогнозировании, предупреждении и эволюции. *Всероссийский криминологический журнал*. 2018. Т. 12, № 6. С. 753–766.

Одержано 22.03.2020

УДК 343.11

Юлія Петрівна СТЕПАНОВА,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький);*

Дмитро Олександрович ДУБОВИЙ,

*старший викладач кафедри кримінального права та процесу
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

ВРАХУВАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ РЕЦИДИВІСТІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

Під час здійснення прикордонного контролю необхідно вживати всіх заходів по недопущенню перетину державного кордону порушниками законодавства (контрабандистами, наркокур'єрами, торговцями людьми, переправниками незаконних мігрантів), а також особами, яким заборонено в'їзд або виїзд з України та щодо яких є доручення правоохоронних органів. Один із способів виявлення таких осіб – проведення опитування щодо мети поїздки, певних даних, які містяться в документах особи. На сьогоднішній час дедалі більше уваги звертається на використання під час опитування психологічних знань. Зокрема, про невпевнену поведінку тієї чи іншої особи можуть свідчити вербальні ознаки – паузи перед словами, мовні помилки, та невербальні ознаки – міміка і жести [1, с. 25].

Окрім того, необхідно активно використовувати і кримінологічні знання. Наявність таких проявів кримінальної субкультури як татування, вживання «жаргонних» слів при спілкуванні може свідчити про приналежність особи до злочинного середовища, кримінальну спеціалізацію професійних злочинців, кількість засуджень рецидивістів.

Кримінальна субкультура являє собою своєрідний міжособистісний зв'язок звичних злочинців (рецидивістів) у відносно замкнутому середовищі, заснований на системі викривлених ціннісних орієнтацій, які виступають правилами протиправної діяльності [2, с. 89]. В залежності від виконуваних функцій всі структурні елементи кримінальної субкультури можна розділити на декілька груп: 1) стратифікаційні (норми і правила визначення статусу особи злочинця в конкретній групі і кримінальному світі, клички; татування, привілеї для кримінальної «еліти»); 2) поведінкові («закони», «накази», «постановки», правила поведінки для різних класифікаційних категорій, традиції, клятви, прокляття); 3) ідентифікаційні (татування, клички, кримінальний жаргон); 4) кадрові (тюремна «прописка», визначення сфер і зон злочинного промислу, переміщення злочинця по ієрархічній драбині); 5) дисциплінарні («розборки», примусове татування); 6) комунікаційні (татування, кримінальний жаргон, клички, конспіративне невербальне спілкування); 7) матеріально-фінансові (створення загальної каси – «общака», азартні ігри); 8) дозвільні (своєрідна культура відпочинку і розваг); 9) ставлення до здоров'я (наркоманія, алкоголізм, самокалічення і, навпаки, активні види спорту, туризм, здоровий спосіб життя в інтересах кримінальної діяльності) [3, с. 120].

Зупинимось детальніше на характеристиці ідентифікаційних елементів, оскільки насамперед їх можна виявити під час здійснення прикордонниками контролю першої лінії. Найбільш поширені ідентифікаційні, або зовнішні елементи кримінальної субкультури рецидивістів – це жаргон, клички та татування.

З перерахованих елементів субкультури на перше місце за кримінологічною значимістю слід поставити мову-жаргон. Саме слово «жаргон» – французького походження (франц. jargon), воно означає соціальний різновид мови, який відрізняється від загальнонародної мови специфічною лексикою і фразеологією. Кримінальний жаргон умовно можна розділити на три основні групи, кожній з яких властиві свої лексичні і комунікативні особливості: 1) загальнокримінальний жаргон, яким користуються як професійні злочинці, так і звичайні; 2) спеціальні професійні кримінальні жаргони, властиві певним «професіям» злочинців:

шахраям, наркоманам, карманникам, вимагателям і т. д.); 3) тюремний жаргон, який вживається спільністю злочинців в місцях позбавлення волі і утримання під вартою, тобто у виправних установах і слідчих ізоляторах.

Кримінальний жаргон має багато спільного з іншими видами професійних мов, але в той же час відрізняється від них своїм аморальним змістом і злочинними функціями. Аморальність кримінального жаргону впливає з аморальності самої злочинної діяльності і злочинного способу життя.

Жаргон призначений в першу чергу для зашифровки інформації, тобто непосвячені особи не можуть зрозуміти, про що йде мова, або розуміють неправильно, і тим самим забезпечується живучість злочинного світу. На сьогоднішній час повністю на кримінальному жаргоні ніхто, як правило, не розмовляє. Однак мова рецидивістів часто буває «розбавленою» лексикою з кримінального жаргону.

До зовнішньої атрибутики кримінальної субкультури відноситься інститут татуювань. Татуювання закріплюють приналежність особи до певної асоціальної спільноти, інформують про неформальне положення (статус) і неформальні заслуги [2, с. 87], є нібито «посвідченням особи». Особи, які знаходяться на більш високих сходинках групової ієрархії, мають благозвучні клички і відповідні татуювання, а «низи» – менш благозвучні, частіше зневажливі клички і татуювання-мітки [4, с. 35]. Татуювання, особливо багаточисельні, є однією з чітких зовнішніх ознак кримінально деформованої особистості. При пред'явленні особою документів прикордонникам слід звертати увагу на татуювання, розміщені на видимих частинах тіла.

Обов'язковий атрибут кримінальної субкультури – це клички. Здебільшого у носіїв кримінальної субкультури в кличках відображені скорочені прізвища і імена, фізичні і психічні недоліки, особистісні особливості і риси характеру. Однак в кличках можуть відображатись також становище в злочинній групі, соціально-регіональне походження [5, с. 35].

Клички виконують в кримінальному світі декілька взаємопов'язаних функцій: 1) замінюють прізвище (функція позначення); 2) є засобом стигматизації; 3) закріплюють статус особи в груповій ієрархії; 4) слугують вербальним засобом деперсоналізації (шляхом наділення людини неблагозвучними, образливими кличками); 5) слугують вербальним засобом персоналізації особистості (шляхом наділення «верхів» благозвучними «почесними» кличками) [6, с. 36]. Кличка, на думку А. І. Гурова, – це свого роду коротка, але дуже влучна характеристика; вона залишається за злочинцем навіть в тому випадку, якщо він змінив прізвище і перейшов на нелегальне становище [7, с. 10–11].

Отже, кримінальна субкультура накладає певний відбиток на поведінку та зовнішній вигляд особи, в ряді випадків може виступати в якості детермінанти злочинної поведінки. Тому знання та врахування прикордонниками елементів кримінальної субкультури покликане сприяти виявленню правопорушників та запобіганню злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Карпіляньський Д., Мисюк Ю. Теорія брехні. Прикордонна практика. *Кордон*. 2012. № 3. С. 24–25.
2. Некрасов А. П. Пенитенциарный рецидив в исправительных учреждениях: теория исследования и меры противодействия : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. СПб., 2005. 436 с.
3. Пирожков В. Ф. Криминальная психология. М. : Ось-89, 2001. 304 с.
4. Пирожков В. Ф. Характеристика асоциальной субкультуры общностей несовершеннолетних правонарушителей. *Психологические проблемы предупреждения педагогической запущенности и правонарушений несовершеннолетних*. 1982. Т. 222. С. 33–38.
5. Анисимков В. М. Криминальная субкультура. Уфа, 1998. 168 с.
6. Ценков Г. Личности за непълнолетние правонарушители. София, 1980. 285 с.
7. Гуров А. И. Криминальный профессионализм и борьба с ним. М., 1983. 96 с.

Одержано 23.03.2020

УДК 343.91

Павло Валерійович ЧЕРНЕНКО,
аспірант докторантури та аспірантури
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ СУТНОСТІ ЗМІСТУ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ОСОБИСТОСТІ ФАЛЬСИФІКАТОРА ВИБОРЧИХ ДОКУМЕНТІВ У РЕАЛІЯХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасні суспільні реалії ставлять перед кримінологічною наукою нові завдання в межах дослідження злочинності як явища, особистості злочинця, детермінаційних чинників як злочинності так і окремих злочинних проявів, а також протидії злочинності. Особливо така нагальність існує в періоду переходу суспільства з однієї епохи свого існування в іншу. Сучасне українське суспільство стоїть на порозі нової епохи, яка в культурі західного світу отримала назву – постмодерн. Боротьба та конфлікт так званої сучасної індустріальної суспільної культури та її суперниці епохи постмодерну накладає певний відбиток на особливості дослідження вищезазначених нами проблем кримінологічної теорії. При цьому, враховуючи той факт, що постмодернізм як процес в першу чергу впливає на внутрішній світ особистості, то існує потреба визначитись із встановленням сутності змісту морально-психологічних ознак особистості злочинця. Сучасна українська держава це суспільство демократичних принципів, яке взяло за основу свого існування виборче право. Але, на превеликий жаль, політична конкуренція, яка має можливість реалізовуватись через організацію та проведення виборів в країні, в деяких випадках переживає злочинні посягання на своє підґрунтя. В даному випадку, ми маємо на увазі спроби посягання на цей демократичний процес шляхом фальсифікації виборчих документів. Певного рівня уваги, на нашу думку, заслуговує особистість фальсифікатора виборчих документів та його морально-психологічні ознаки. Чому ми так вважаємо?

Справа полягає в тому, що мова йде про внутрішній світ особистості, який можливо охарактеризувати тільки при умові вивчення морально-психологічних ознак та якостей. Пізнання внутрішнього змісту особистості передбачає проведення аналізу найбільш вагомих компонентів моральної складової цієї особистості (життєві цінності, погляди, переконання, інтереси, потреби тощо), а також психологічні якості, які визначають структуру особистості та форму поведінки в конкретних життєвих ситуаціях.

З точки зору банальної внутрішньої конструкції дана група ознак поділяється на дві підгрупи, а саме: моральні та психологічні якості. Аналіз сукупності даних ознак дозволяє нам дослідити особистість фальсифікатора виборчих документів належним чином та намалювати повний кримінологічний портрет такої особистості.

До групи моральних ознак ми відносимо світогляд особи, її духовність, відповідна життєва позиція, установки та цінності орієнтації.

В свою чергу, психологічні ознаки особистості даної категорії злочинців необхідно досліджувати через призму інтелектуальних, емоційних та вольових властивостей особистості.

Моральні ознаки особистості фальсифікатора. Моральна свідомість будь-якого правопорушника, тим більш злочинця, має значно спотворений вигляд, а саме – її дефекти мають глибокий характер, переростають у негативні звички та переконання. Аморальні вчинки серед них більш поширені, ніж серед законослухняних громадян. Внаслідок цього, встановлення таких звичок та переконань є дуже важливим кроком у встановленні моральних ознак особистості фальсифікатора.

Світогляд особистості. Аналізуючи світогляд особистості фальсифікатора необхідно пам'ятати про те, що це комплекс узагальнених уявлень (поглядів) даної особи про навколишній світ і себе, про своє місце в світі, своїх відносинах до навколишньої дійсності і до себе.

Духовність особистості. Намагаючись з'ясувати сутність духовності особистості фальсифікатора виборчих документів перед нами виникає потреба спочатку з'ясувати безпосередньо що має на увазі сама психологічна наука з цього приводу. Ми не ставили перед собою завдання проаналізувати наукові погляди на це питання, а тільки скористались більш менш сформованою точкою зору на цю проблему. Як наголошує О. Ю. Головіна, духовність має

розглядатись як психологічне утворення самосвідомості особистості, яке характеризується певними емоційно-вольовими станами, мотиваційними диспозиціями, певними поведінковими патернами, і, відтак, відображає ціннісне ставлення до вищих смислів буття та розкривається у моральності особистості [1, с. 287].

Життєва позиція особистості. Коли ми ведемо мову про життєву позицію особистості, необхідно пам'ятати те, що це її цілісне ставлення до навколишнього світу і до самої себе, яке проявляється в її думках, словах і вчинках. Життєва позиція це не просто здатність, а готовність діяти певним чином.

Життєві установки особистості. Життєва установка диктує особистості орієнтири в його соціальному середовищі, сприяє пізнанню навколишнього світу, організовує і покращує його адаптацію до умов життєдіяльності, прогнозує наслідки соціальної взаємодії. Життєва установка призводить особистість до наміру вести себе певним чином.

Життєві цінності орієнтації особистості. Однією з центральних особистісних характеристик вважають ціннісні орієнтації цієї особистості, оскільки саме вони відображають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності, визнають мотивацію її поведінки. Вивчення життєвих цінностей особистостей, які мають відношення до виборчих документів та вчинили злочини в сфері їх використання, дозволяє виділити серед безлічі соціальних цінностей ті, які стали для таких індивідів чимось більшим, ніж зовнішні вимоги, тобто увійшли в їх мотиваційну структуру і стали особистісними цінностями. З'ясування ціннісних орієнтацій і домінуючих цінностей, ми вважаємо, є необхідним етапом для побудови цілісного уявлення про морально-психологічну характеристику даної категорії правопорушників, оскільки ці компоненти тісно пов'язані з іншими елементами структури особистості, а саме – потребами, способами досягнення мети, інтересами, мотивами, ставленням до норм права і моралі тощо.

Психологічні ознаки особистості фальсифікатора. На думку Ю. М. Антоняна, М. І. Єнікєєва та В. Е. Емінова, під психологічними особливостями особистості або особистісними особливостями розуміють відносно стабільну сукупність індивідуальних якостей, що визначають типові форми реагування і адаптивні механізми поведінки, систему уявлень про себе, міжособистісні відносини і характер соціальної взаємодії. Іншими словами, це внутрішній компонент особистості, який являє собою відносно стійку і неповторну структуру, що забезпечує індивіду активну діяльність в суспільстві [2].

Інтелектуальні ознаки особистості. Виокремлюючи інтелектуальні властивості особистості злочинця як взагалі, так і, в нашому випадку, фальсифікатора виборчих документів, ми завжди звертаємо на його рівень розумового розвитку, його особливості мислення тощо. Характеризуючи особистість фальсифікатора виборчих документів необхідно наголосити на тому, що вона, тобто така особистість, повинна володіти відповідним рівнем інформованості про способи фальсифікації документів, володіти відповідними навичками в сфері виготовлення документів, а разом з тим вміти сфальсифікувати такі документи. Особливість мислення такої особистості полягає в тому, що вона володіє вмінням перетворювати відповідну інформацію про характерні властивості та ознаки того чи іншого документа на цілісне й упорядковане знання про можливість фальсифікувати такий документ. Наприклад, володіючи інформацією про передбачуваність в виборчому документі тих чи інших обов'язкових реквізитів, особистість фальсифікатора має здібності перетворити цю інформацію на цілісне й упорядковане знання з приводу необхідності створювати виборчий документ в певній формі. Що, в свою чергу, дає йому можливість більш ефективно реалізувати свій злочинний намір з фальсифікації такого роду документів.

Емоційні ознаки особистості. Як відомо, основу емоційних властивостей особистості складає його темперамент, а саме його вроджена стійка властивість психіки, яка є найважливішою структурною одиницею психодинамічної організації психічної діяльності, що визначає реакцію людини на інших людей та на події, що з нею відбуваються. Якщо проаналізувати існуючі в теорії психологічної науки види темпераментів (безпосередньо вона займається цими дослідженнями), можливо зробити висновок про те, що особистість, яка фальсифікує виборчі документи, в переважній більшості є сангвініком. Як результат, ми маємо можливість наголосити на тому, що це людина з сильною, врівноваженою і рухливою нервовою системою.

Вольові властивості особистості. Є. П. Ільїн під вольовими якостями особистості розуміє особливості вольової регуляції, які проявляються в конкретних специфічних умовах, пов'язаних з

характером подоланої труднощі [3, с. 148]. Іншими словами, вольові властивості особистості визначають її вміння або, навіть, спроможність свідомо регулювати свою діяльність та поведінку.

Підсумовуючи викладене вище, можливо наголосити на тому, що зазначений алгоритм дослідження морально-психологічних ознак фальсифікатора виборчих документів дає певну можливість створити найбільш об'єктивний та реалістичний кримінологічний портрет такої особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Головіна О. Ю. Духовність особистості: проблеми та перспективи психологічного дослідження. *Психологія і особистість*. 2016. № 1 (9). С. 278–289.
2. Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. Психология преступника и расследования преступлений. М., 1996. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2014/09/30/_antonian_yu.m._psihologiya_prestupnika_i_rassledovaniya_prestupleniy.pdf (дата звернення: 17.03.2020).
3. Ильин Е. П. Психология воли. 2-е изд. СПб. : Питер, 2009. 368 с.

Одержано 19.03.2020

УДК 343.9:658:343.352

Інна Олександрівна ХРИСТИЧ,

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)*

МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ

На сучасному етапі розвитку держави захист інтересів суспільства і окремого громадянина набувають істотного значення. Особливо це стосується протидії злочинності в різних її проявах. На сучасному етапі розвитку нашої країни велике значення має протидія корупції в різних сферах життя суспільства.

Для того щоб ефективно протидіяти тому чи іншому явищу необхідно мати чітке уявлення про його обсяг. На жаль, зараз в нашій країні чіткого уявлення про обсяги корупції у приватній сфері ми не маємо.

Необхідно зазначити, що Україна – це не єдина країна, яка зіткнулася з таким ганебним явищем, як корупція. Досі у світі немає жодної країни, абсолютно вільної від корупції. Як зазначається у доповіді ООН, світова економіка щороку втрачає 2,6 трильйони доларів через корупцію. Це понад 5 % глобального ВВП. Щорічний обсяг хабарів у світовому масштабі складає один трильйон доларів [1].

Як загальновідомо існує багато різних методів вивчення тих чи інших явищ, в тому числі корупції. Але на практиці при вивченні обсягів корупції в більшості країн світу використовують соціологічний метод у вигляді або опитування (інтерв'ю), або анкетування опитуваних осіб. Найчастіше використовується більш неточний – збір даних за допомогою анкетування. Зрозуміло, що система відповідних заходів має базуватися на принципах законності, гласності, невідворотності покарання за корупційні правопорушення, відновлення порушених прав, відшкодування громадянам, їх об'єднанням, державі збитку від правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Нами протягом року була розроблена анкета для такого опитування осіб, які стикаються з корупцією у приватному секторі. Спроба її розповсюдити з метою одержання відповідних даних закінчилася тим що дуже мала кількість була зібрана. Тому плануємо у 2020 р. дану анкету доопрацювати і розповсюдити таким чином, щоб зібрати дані, які дійсно охарактеризують рівень корупції у приватній сфері України. Тому, що згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України на 2017 – 2018 рр. сектор продовжує працювати над дослідженням за темою «Кримінологічні проблеми запобігання корупції у

приватній сфері», робота над якою розпочалась у I кварталі 2017 р. та триватиме до IV кварталу 2020 р., яка затверджена постановою Президії НАПрН України від 21 червня 2016 р. № 97/7 та постановою № 6/5 Вченої ради Інституту вивчення проблем злочинності від 28 грудня 2016 р. (Номер державної реєстрації 0117U000280.)

На жаль, такі ж методи застосовують і закордонні спеціалісти. Так, за результатами дослідження Всеукраїнської Мережі Добročесності та Комплаєнсу (UNIC) «Корупційні ризики у діяльності органів влади: погляд бізнесу» (2018 р). встановлено наступні види корупційного досвіду суб'єктів господарювання в Україні: підкуп співробітників своїх контрагентів чи конкурентів; «подвійна» бухгалтерія, в тому числі виплата зарплат у конвертах; патронаж або покровительство керівників органів державної влади і місцевого самоврядування; використання зв'язків та знайомств («торгівля впливом»/«блат»); «відкати при здійсненні публічних закупівель»; примусові благодійні внески [2].

Під час даного дослідження було опитано представників українського бізнесу, а також проведено глибинні інтерв'ю з метою: виявлення місця корупції серед існуючих перешкод бізнесу в Україні; дослідження поширеності корупції та основних видів корупційних практик у відносинах держави і бізнесу; визначення чинників існування корупційних практик та пропозицій щодо їх мінімізації [2]. 61 % з всіх респондентів вважають, що корупція дуже поширена в Україні.

У 13-му глобальному дослідженні з питань шахрайства «Боротьба з недотриманням законодавства: посилення прагнення до етичного розвитку бізнесу» (Overcoming compliance fatigue: reinforcing the commitment to ethical growth), що проводиться ЕУ, було заявлено про хвилюючі масштаби шахрайства, хабарництва та корупції в усьому світі. Дослідження базується на глибинних опитуваннях понад 2700 керівників вищої ланки в 59 країнах, включаючи фінансових директорів, начальників відділів регулювання та контролю, керівників юридичних відділів та служб внутрішнього аудиту. Близько 40 % респондентів вважають, що хабарництво і корупція процвітають в їхній країні [3].

29 жовтня 2019 р. на Інвестиційному форумі «RE:THINK Invest in Ukraine» були представлені результати опитування щодо бізнес-клімату в Україні. В опитуванні взяли участь топ-менеджери зі 110 компаній-членів Американської торговельної палати (ACC). Бізнес-спільнота висловлює стриманий оптимізм щодо інвестиційного клімату в Україні. Кроки, що допоможуть покращити бізнес-клімат в Україні та залучити прямі іноземні інвестиції, з точки зору опитуваних – це боротьба з корупцією (54 %) [4].

За даними кримінальної статистики у приватній сфері України фіксується помірний рівень корупційних злочинів. В середньому на рік обліковується близько 680 злочинів, що складає приблизно 10 % від загальної кількості зареєстрованих корупційних злочинів. За останні сім років (2013–2019 рр.) в Україні засуджено 379 осіб за вчинення корупційних злочинів у приватній сфері.

Станом на 2019 р. найбільша кількість облікованих корупційних злочинів у приватному секторі припадає на: зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України – 52 %); на другому місці йде зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України – 29 %). Третє місце посідають два склади злочинів – підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України – 7 %) та підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України – 7 %). Найменш поширеним є підкуп працівника підприємства, установи, організації (ст. 354 КК України – 5 %). Слід зазначити, що до 2018 р. в структурі корупційних злочинів у приватній сфері переважали злочини, передбачені ст. 364¹ КК України, але у зв'язку з щорічним зменшенням їх облікованої кількості, вони перейшли на 2 позицію.

Усе перелічене раніше свідчить про те, що корупція у приватній сфері України достатньо поширена, але істотних методів її встановлення, на жаль, не існує. Усі спроби зупинитися лише на соціологічних методах дозволяє характеризувати її поверхнево і оціночно.

Список бібліографічних посилань

1. Через корупцію світова економіка щороку втрачає 2,6 трлн доларів – ООН // Радіо Свобода : сайт. 09.12.2018. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/news-svitova-korupcija/29646249.html> (дата звернення: 18.03.2020).

2. Результати дослідження UNIC «Корупційні ризики у діяльності органів влади: погляд бізнесу» // Interfax-Україна. 12.02.2019. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/565758.html> (дата звернення: 18.03.2020).

3. Зростання корупції у світі змушує бізнес боротися, щоб вижити // Центр розвитку корпоративної соціальної відповідальності : сайт. URL: <http://csr-ua.info/csr-ukraine/news/eu-zrostanня-korupції-u-sвіті-zмушує-бі/> (дата звернення: 18.03.2020).

4. Інвестиційний потенціал України – результати опитування Американської торговельної палати (ACC) // Дніпропетровське інвестиційне агентство : сайт. 31.10.2019. URL: <http://dia.dp.gov.ua/investicijni-potencial-ukra%D1%97ni-rezultati-opituvannya-amerikansko%D1%97-torgoveln%D1%97-palati-acc/> (дата звернення: 18.03.2020).

Одержано 23.03.2020

УДК 343.98

Сабріє Сейтжелієвна ШРАМКО,

кандидат юридичних наук, виконувач обов'язків вченого секретаря

Науково-дослідного інституту вивчення проблем

злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України (м. Харків)

ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СТРАТЕГІЇ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

1. Пріоритетним та затребуваним напрямом стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів є віктимологічне запобігання злочинності. Ученими встановлено, що віктимізація нероздільно пов'язана з умовами та якістю середовища проживання на місцевому рівні, а також із безпечністю територіального простору, в якому відбувається соціальна взаємодія між людьми з різних питань. Життєве середовище і територія перебування сприяють віктимізації, підвищують ступінь уразливості людей [1, с. 169]. Відповідно до теорії рутинної діяльності людина частіше стає жертвою у ситуаціях із високим ризиком віктимізації. Такі ситуації виникають коли потенційний злочинець і підходяща жертва сходяться у просторі та часі. Іншими словами, на віктимізацію впливають індивідуальна поведінка та чинники, які сприяють настанню ризикових ситуацій, це можуть бути, наприклад, пияцтво, вживання наркотичних засобів, часті гуляння у нічних закладах халатне відношення до захисту особистого майна тощо.

2. Віктимність розглядається як особистісна схильність ставати жертвою зовнішніх обставин і соціального оточення. Така властивість тісно пов'язана з такими рисами особистості як низька самооцінка, невпевненість у собі, підвищене почуття провини, пасивність, нездатність брати на себе відповідальність, конформність, залежність від інших. Такі особи більше ніж інші стають жертвами домашнього та сексуального насильства, підпадають під вплив асоціальних і тоталітарних угруповань, потрапляють у категорії безробітних, малозабезпечених та інших соціально дезадаптованих громадян.

3. У зарубіжній кримінології вже тривалий час обговорюється і емпіричним шляхом доводиться, що значна частина злочинів вчиняється проти тих осіб, які ставали жертвами раніше, і це явище відоме як повторна віктимізація [2; 3]. Попередній досвід насильства здебільшого передбачає майбутнє насильство. Це стосується як майнових, сексуальних злочинів, так і злочинів проти життя і здоров'я. Саме тому вважається, що найбільш ефективними стануть стратегії запобігання злочинності, спрямовані на жертву злочину, а не на правопорушника. Такі стратегії допоможуть запобігти повторній віктимізації.

4. Профілактика віктимізації включає в себе оцінку ризиків, аудит безпеки для виявлення точок уразливості, посилення заходів, спрямованих на утруднення вчинення злочинів, застосування тактик щодо зниження привабливості об'єктів злочинних посягань. В узагальненому виді заходи профілактики віктимізації населення зводяться до:

– поліпшення фізичної безпеки, що включає оцінювання уразливості потенційної жертви та готовність до термінового вжиття щодо неї захисних заходів;

- утруднення вчинення злочину шляхом підвищення міцності фізичних перешкод поблизу конкретних об'єктів чи безпосередньо на цих об'єктах, а також обмеження доступу до них;
- захисту об'єктів можливого злочинного посягання полягає в установленні охоронних засобів, встановленні відеонагляду, освітлення, безперешкодній видимості та ін.;
- обмеження сприятливих для вчинення злочинів чинників та умов;
- інформування населення щодо криміногенного стану в районі проживання та віктимологічне просвітництво. Це стосується особливо тих осіб, які вже ставали жертвами злочинів і ставить на меті усунення можливих виправдань за свою ризиковану поведінку;
- посилення формального і неформального спостереження у місцях концентрації злочинів із залученням поліцейських патрулів, охоронних агентств та громадських формувань правоохоронної спрямованості, інших небайдужих громадян;
- зменшення вигідності від вчинення злочину шляхом зниження вартості об'єкта посягання, наприклад: фізичне видалення потенційних об'єктів злочину; маркування майна; зменшення спокуси вчинити злочин; установлення правил щодо обмеження та регулювання правил [4, с. 199];
- виявлення та моніторингу повторної віктимізації. Організація моніторингу повторної віктимізації може варіюватися залежно від виду злочину і поширеності повторної віктимізації. Суб'єктами такого моніторингу є: диспетчери викликів, аналітична служба в органах Національної поліції України, працівники кризових центрів та служб підтримки жертв, дільничні офіцери поліції, поліцейські патрульної поліції, слідчі та інші спеціалізовані суб'єкти запобігання злочинності;
- проведення віктимологічних опитувань у масштабах країни. Такі дані нададуть більш достовірну інформацію про стан злочинності та її детермінанти, що, у свою чергу, дозволить розробити дієву стратегію протидії злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Головкин Б. М. Як стають жертвами злочинів. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 161–172.
2. Repeat victimization can be prevented // Crimeprevention.fi : сайт. 14.11.2017. URL: https://rikoksentorjunta.fi/en/article/-/asset_publisher/repeat-victimization-can-be-prevented (дата звернення: 15.03.2020).
3. Analyzing Repeat Victimization : Tool Guide No. 4 (2005) // Arizona State University : сайт. URL: https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/tools/repeat_victimization/print/ (дата звернення: 15.03.2020).
4. Шрамко С. С. Поняття та специфіка стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. Вип. 1 (8). С. 193–202.

Одержано 23.03.2020

СЕКЦІЯ 3

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СУПРОВОДЖЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

УДК 343.4

Олександр Олександрович АВДЄЄВ,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ІНФЕКЦІЙНИМ ХВОРОБАМ І МАСОВИМ ОТРУЄННЯМ. ПОГЛЯД СЬОГОДЕННЯ.

Для будь-якої сучасної держави забезпечення нормального рівня життя та здоров'я її населення є одним із пріоритетних завдань, і Україна в цьому не є виключенням. Задля цього в нашій державі відповідно до закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та інших актів законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними захворюваннями створено систему заходів, що направлені на регулювання суспільних відносин під час карантину.

Починаючи з перших днів боротьби зі спалахом COVID-19, карантин був названий основним шляхом запобігання поширенню інфекції. Сьогодні майже вся світова спільнота проходить через безпрецедентні заходи соціального дистанціювання. В результаті, не тільки 56 мільйонів жителів найбільш постраждалої провінції Хубей знаходяться під фактичною забороною фізичного пересування, але схожі заходи практикуються і в інших державах, за тисячі кілометрів від епіцентру епідемії.

Обрана форма боротьби з інфекцією через тотальну соціальну ізоляцію завдає величезного удару по всесвітній економіці. Всі індустрії і галузі знаходяться під загрозою в зв'язку із загальним падінням економічної активності до нульових показників.

Повертаючись до правових аспектів, що задіюються державою в період боротьби із вірусом - КУпАП доповнено новою статтею 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей», якою встановлено адміністративну відповідальність за самовільне залишення місця обсервації (карантину) особою, яка може бути інфікована коронавірусною хворобою COVID-19. Цікаво, що чинне законодавство не містить поняття «карантин людей», а відтак кваліфікація адміністративного проступку за новою статтею може бути ускладнено.

У Кримінальному кодексі у статті 325 підвищено кримінальну відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням.

Якщо проаналізувати діяльність інституту державної влади, що направлена на законотворчість, в цей не простий для України час, можемо впевнено стверджувати – що зміни у законодавстві, та безпосередньо в Кримінальному кодексі мають вимушений характер. Як вже зазначалось мною у початку, найважливішою вимогою протидії розповсюдженню вірусу є ізоляція.

Тому органами місцевого самоврядування були здійснені заходи, щодо закриття ринків, та інших місць масових збирань людей. Однак, на жаль, сьогодні в такій ситуації існує увесь світ. І закриття місць, де люди можуть перетинатися, - це частина тих заходів, які допоможуть багатьом зберегти своє здоров'я та життя. Тому було підписане окреме доручення, яке передбачає перевірку і моніторинг спільно з підрозділами Національної поліції України несанкціонованої роботи ринків. І в разі виявлення таких фактів повинні вживатися заходи відповідно до статті 325 Кримінального кодексу України. А саме: порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням і масовим отруєнням.

Одержано 22.03.2020

УДК 364.442.6

Павло Станіславович БІЛЕНКО,

фахівець відділу організації служби

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Маріуполь)

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ: ФОРМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЧИ ОКРЕМИЙ ЗЛОЧИН?

Аналізуючи діяльність суб'єктів щодо протидії домашньому насильству, можна зустріти такі терміни як «дитина, яка опинилась у складних життєвих обставинах» та «жорстоке поводження з дитиною», роз'яснення яких дається у Законі України від 26.04.2001 №2402-III «Про охорону дитинства» [1].

Відповідно до зазначеного нами вище Закону жорстоке поводження з дитиною – це будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини. Щодо визначення «дитини, яка опинилась у складних життєвих обставинах», то під ним розуміють дитину, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини.

Виходячи із викладеного, можна зробити висновок, що домашнє насильство є формою жорстокого поводження з дитиною. Але чому тоді законодавець не використовує термінологію «жорстоке поводження з дитиною» при характеристиці домашнього насильства та навпаки?

2. Конвенція ООН про права дитини відзначає, що жорстоке поводження з дітьми – це всі форми фізичного і/або емоційного поганого поводження, сексуальне насильство, відсутність піклування, торгівля чи інші форми експлуатації, що здатні призвести чи призводять до фактичної шкоди для здоров'я дитини, його виживання, розвитку чи гідності [2, с. 167]. Тобто виходячи із змісту трактування поняття жорстокого поводження з дітьми цим міжнародно-правовим актом, домашнє насильство не є його формою.

Проведений нами аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що більшість дослідників жорстокого поводження з дітьми відносили його до насильства в сім'ї та при характеристиці форм насильства використовували термінологію Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». Також вони відзначали, що дії, які складають жорстоке поводження з дитиною, враховуючи комплексний характер цього поняття, можуть містити склади кримінальних правопорушень, передбачених широким переліком статей Кримінального кодексу України. Крім того, вчинення злочинів стосовно неповнолітнього або малолітнього внаслідок жорстокого поводження з ним членами їх сім'ї, особами, що їх замінюють, або будь-якою іншою осудною особою належить до обставин, що обтяжують покарання.

3. Пропозиції робочої групи, яка була створена у 2008 р. з ініціативи Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту з метою подальшого вдосконалення законодавства України у сфері протидії насильству в сім'ї, передбачали доповнення Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» такою термінологією як «домашнє насильство» та «жорстоке поводження з дитиною». Зокрема, пропонувалося під домашнім насильством розуміти будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування однієї особи по відношенню до іншої особи (у тому числі жорстоке поводження з дитиною), якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю. Жорстоке поводження з дитиною – усі форми фізичного, психічного та економічного насильства, образи, недбале поводження, залишення без догляду та піклування, результатом якого може стати заподіяння шкоди фізичному чи психічному здоров'ю дитини [3, с. 19].

4. У наказі Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 № 564/836/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» (втратив чинність на підставі наказу Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 06.05.2019 № 684/340/607/1008 «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19 серпня 2014 року № 564/836/945/577» [4] відзначалося, що жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, у тому числі: втягнення дитини в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства; примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру; ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю; статеві зносини та розпусні дії з дитиною з використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного середовища, у тому числі в сім'ї; будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини [5].

Підводячи підсумок, можна відзначити, що у КК України передбачено цілий ряд норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за те чи інше суспільно небезпечне протиправне діяння та відносяться до жорстокого поводження з дітьми.

Разом з тим, проведений нами аналіз нормативно-правових актів України дозволяє зробити висновок, що жорстоке поводження з дітьми є формою домашнього насильства, оскільки йому властиві його ознаки, а саме: порушує прав дитини; є умисним, протиправним діянням; вчиняється із застосуванням фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства.

Список бібліографічних посилань

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 №2402-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 15.03.2020).
2. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : зб. док. Київ : Столиця, 1998. 292 с.
3. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001–2011 роки / кол. авт.: О. М. Бандурка, О. Ф. Бондаренко, В. О. Брижик та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко ; вступ. слово О. О. Зарубінського. Харків : Права людини, 2011. 240 с.
4. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19 серпня 2014 року № 564/836/945/577 : Наказ М-ва соц. політики України, МВС України, МОН України, МОЗ України від 06.05.2019 № 684/340/607/1008 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-19> (дата звернення: 15.03.2020).
5. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення : Наказ М-ва соц. політики України, МВС України, МОН України, МОЗ України від 19.08.2014 № 564/836/945/577 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14> (дата звернення: 15.03.2020). Втратив чинність.

Одержано 17.03.2020

УДК 343.35

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІСТОТНОЇ ШКОДИ У КВАЛІФІКОВАНИХ РІЗНОВИДАХ ОКРЕМИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНУ

Вчинення кримінально-протиправного діяння неминує призводити до негативних змін в оточуючому середовищі й іманентно викликає настання суспільно небезпечних наслідків у різних їх проявах. Одним із таких проявів є заподіяння в результаті вчинення злочинного посягання істотної шкоди охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам або соціальним цінностям і благам. Причому заподіяння такої істотної шкоди є конструктивною ознакою суспільно небезпечних наслідків як тих негативних змін, що відбуваються у різних сферах життєдіяльності людини. Саме тому справедливим є твердження, що суспільно небезпечні наслідки власне і являють собою істотну шкоду, яка заподіюється охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам або соціальним цінностям і благам у результаті вчинення злочинного посягання [2, с. 134].

Системний аналіз положень чинного кримінального законодавства України дозволяє дійти до висновку, що істотна шкода, будучи конструктивною ознакою суспільно небезпечних наслідків, дуже часто знаходить свій вияв у виді кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак окремих складів злочину, передбачених в Особливій частині КК України. Так, ч. 2 ст. 150 КК України передбачена кримінальна відповідальність за експлуатацію дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці, якщо такі дії спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини. У ч. 4 ст. 323 КК України вказано, що дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони заподіяли істотну шкоду здоров'ю потерпілого або інші тяжкі наслідки, тягнуть кримінальну відповідальність у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років. І такі приклади можна продовжувати. Зокрема, нормативна регламентація істотної шкоди знаходить свій вияв у складах злочинів, передбачених ч. 2 ст. 182, ч. 3 ст. 359, ч. 3 ст. 382, ч. 2 ст. 410 КК України тощо.

Подібна законодавча позиція не може не викликати заперечень. В одному з науково-практичних коментарів КК України підкреслюється, що наявність істотної шкоди є обов'язковою властивістю будь-якого злочинного посягання, а тому використання законодавцем в окремих нормах Особливої частини КК України формулювань у вигляді «... якщо це заподіяло істотну шкоду...», належить розглядати передусім як уточнюючі характеристики певних суспільно небезпечних наслідків, а також спосіб акцентування того факту, що суспільно небезпечним наслідком відповідних діянь є реальне заподіяння істотної шкоди, а не створення загрози її заподіяння [3, с. 50].

Зазначимо, що істотна шкода, будучи конструктивною ознакою суспільно небезпечних наслідків у різних своїх видах, дійсно, з огляду на приписи ч. 2 ст. 11 КК України, є ознакою будь-якого складу злочину. Але у даному випадку йдеться про те, що істотна шкода є обов'язковою ознакою будь-якого простого (некваліфікованого) складу злочину. У зв'язку з цим її нормативна регламентація у кваліфікованих (особливо кваліфікованих) різновидах окремих складів злочину, передбачених в Особливій частині КК України, навряд чи виправдана, оскільки за такого законодавчого підходу складається враження, що прості (некваліфіковані) склади відповідних злочинів не є злочинами, оскільки їх вчиненням не заподіюється (або не може бути заподіяна) істотна шкода охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам або соціальним цінностям чи благам.

У даному випадку законодавець під істотною шкодою очевидно розуміє не ту істотну шкоду, про яку йдеться в ч. 2 ст. 11 КК України, а іншу більшу за ступенем суспільної

небезпечності шкоду, яку, власне, і можна розглядати як конструктивну ознаку відповідних кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочину. З огляду на вказане в законодавчих конструкціях подібних кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів злочину можливо необхідно або відмовитися від таких кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак шляхом їх виключення зі змісту диспозицій відповідних статей Особливої частини КК України, або там, де вони все ж таки законодавцем вказані, формулювати по-іншому, наприклад у вигляді заподіяння не істотної, а значної або тяжкої шкоди.

Аналізуючи особливо кваліфікований різновид умисного невиконання судового рішення (ч. 3 ст. 382 КК України), окремі вітчизняні науковці звертають увагу на те, що у ньому під істотною шкодою розуміється саме значна шкода, тобто реальна майнова шкода у вигляді витрат певного розміру. Так, Г. І. Богонюк зазначає, що під час вивчення відповідної судової практики вона не виявила жодного вироку, в якому б суд до істотної шкоди відносив спричинення потерпілому, наприклад, побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а також будь-якої іншої шкоди, що має нематеріальний характер [1, с. 89–90]. І дійсно, ознайомлення з приписами приміток до окремих статей Особливої частини КК України дозволяє говорити про те, що законодавець під істотною шкодою в кваліфікованих різновидах відповідних статей дуже часто розуміє власне значну майнову шкоду, яка за ступенем суспільно небезпечності є більш тяжкою, ніж істотна шкода в розумінні змісту ч. 2 ст. 11 КК України. Так, у примітці до ст. 182 КК задекларовано, що істотною шкодою у ч. 2 цієї статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. У примітці до ст. 254 КК України вказано, що істотною шкодою у ч. 2 цієї статті вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Отже, визначення поняття істотної шкоди у наведених статтях Особливої частини КК України фактично дорівнює законодавчо визначеному розумінню заподіяння значної майнової шкоди або майнової шкоди у великому розмірі в результаті таємного викрадення чужого майна (примітка 1 і 2 ст. 185 КК України).

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що нормативна регламентація істотної шкоди у кваліфікованих різновидах певних складів злочину, передбачених в Особливій частині КК України (ч. 2 ст. 150, ч. 4 ст. 323, ч. 3 ст. 382 та ін.), створює хибну ілюзію, згідно з якою відповідні прості (некваліфіковані) склади таких кримінально-протиправних діянь не можна визнавати злочинними діями, оскільки в результаті їх вчинення не заподіюється або не створюється заподіяння такої шкоди. Під час тлумачення істотної шкоди у таких складах злочинів ми вдаємося до певної фікції, оскільки, фактично, під істотною шкодою маємо розуміти іншу більшу за ступенем суспільної небезпечності шкоду, а не ту істотну шкоду, про яку йдеться в ч. 2 ст. 11 КК України. Ця обставина вимагає узгодження вказаних законодавчих положень шляхом внесення у КК України відповідних змін або уточнень.

Список бібліографічних посилань

1. Богонюк Г. І. Кримінально-правова характеристика невиконання судового рішення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 201 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / А. М. Яценко, В. Б. Харченко, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2019. 480 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1368 с.

Одержано 27.02.2020

УДК 343.43

Вікторія Леонідівна ДАВИДЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Юлія Костянтинівна ДЕРЕВІЦЬКА,

*магістр факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВІКТИМОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ З ВИКРАДЕННЯМ ДІТЕЙ

Особливе занепокоєння в суспільстві викликають злочини, які пов'язані з викраденням дітей. В період з 2013-2019 років в Україні зникло 6780 дітей.

Держава розробляє та запроваджує різноманітні заходи протидії злочинам вчиненим проти дітей. Особливе занепокоєння викликають злочини, які пов'язані з викраденням дітей. В соціальних мережах велика кількість повідомлень поширюється про зникнення або викрадення дітей. Багато із них виявляються фейковими, але є такі, що відповідають дійсності. У випадках зникнення дитини слід діяти негайно. Правоохоронні органи мають залучати до пошуку волонтерів, ЗМІ для надання розголосу і залучення якомога більше людей та задіяти всі свої сили.

Важливим є проведення організаційної роботи по недопущенню викрадення дітей. Так, запобіжні загальносоціальні заходи щодо недопущення викрадення дітей, мають включати заходи із інформаційно-пропагандистської роботи серед населення, формування правосвідомості та правової поведінки, підвищення відповідальності за своє життя та своїх близьких/рідних, здійснення соціально-правового дослідження проблематики, сприяння розвитку волонтерського руху.

Запобіжні спеціальні заходи щодо недопущення викрадення дітей включають заходи, які спрямовані на вдосконалення діяльності правоохоронних органів.

Віктимологічна профілактика населення є одним із важливих та ефективних запобіжних заходів щодо недопущення викрадення дітей. Систематична правова та інформаційно-роз'яснювальна робота повинна проводитися серед батьків та дітей.

Батьки повинні бути уважнішими: адже викрадачі, щоб заманити дитину, використовують різні способи та методи. Серед найпоширеніших – представитися знайомими батьків і запропонувати дитині відвезти її до мами чи тата на роботу. В інших випадках дитину просять показати кудись дорогу. За допомогу пропонують подарунок або солодощі.

В першу чергу потрібно пояснити дитині, що вона не повинна розмовляти з незнайомими людьми і брати щось у них із рук. Тим більше, не зобов'язана нікого проводити, якщо щось видається підозрілим, нехай кричить і кличе на допомогу.

По-друге потрібно встановити маячок на мобільний телефон дитини. Так батьки будуть знати, де вона знаходиться, а також чути, про що дитина розмовляє з незнайомими людьми.

Батькам необхідно бути постійно поруч та дотримуватися простих правил безпеки.

Насамперед не залишати дитину без нагляду в громадських місцях.

Дитина повинна пам'ятати прізвище/ім'я та адресу проживання, щоб поліція швидше знайшла батьків.

За можливості не дозволяти дитині навіть у середній школі самостійно пересуватись вулицею.

Якщо дитина зникла в громадському місці, відразу потрібно повідомити про це охорону, адміністрацію організації. Необхідно негайно почати контролювати входи-виходи, перевірити туалети, автостоянки, склади, оголосити по гучному зв'язку про зникнення дитини, розповісти її прикмети. Не можна випускати нікого з дітьми з приміщення – у разі викрадення зовнішність дитини можуть змінити. У транспорті не соромитися голосно кричати про зникнення дитини.

Звертатися за допомогою потрібно до відділення поліції і залишити заяву про зникнення дитини – пошук почнеться протягом доби. Звертатися можна вже через 5 хвилин після зникнення дитини. Найефективніше йти до відділення за місцем зникнення або ж викликати

патруль (102) просто на місце події. Протягом цього часу залучити до пошуків дитини якомога більше людей: сусідів, знайомих, співробітників навчального закладу, де вчиться дитина (дитячий садок, школа, вуз), добровольців. Не припиняти пошуки навіть уночі.

Нерідко через соціальні мережі деякі особи встановлюють контакт з неповнолітніми і навіть влаштовують зустрічі, які можуть закінчитися вчиненням злочину проти дитини. Згідно з порадами педагогів, психологів, медиків батькам слід дозволити своїм дітям користуватися інтернет-ресурсами лише у старших класах, при цьому взявши під свій контроль цей процес.

Фахівці також радять батькам постійно підвищувати свій рівень комп'ютерної грамотності, досліджувати нові технології, які можна застосовувати для безпечного користування комп'ютером, регулярно перевіряти ресурси, які відвідує дитина, користуватися програмами батьківського контролю [1, с. 338].

Спільні запобіжні дії державних та правоохоронних органів, а також громадськості і зокрема батьків, спроможні протидіяти такому негативному явищу, як викрадення дітей.

Список бібліографічних посилань

1. Юрченко О. П. Проблеми безпеки дітей в соціальних мережах та Інтернеті (віктимологічний аспект). *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3. С. 336–338.

Одержано 18.03.2020

УДК 343.9(477)

Тетяна Євгенівна ДУНАЄВА,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального процесу та судустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)

СЛУЖБОВА НЕДБАЛІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОШИРЕННЯ COVID-19

Для реалізації захисту конституційних прав людини у сфері охорони здоров'я в Україні необхідні безпечні умови життя та праці, надання якісної медичної допомоги та запровадження ефективного механізму фінансування і управління системою охорони здоров'я.

У сучасних умовах відбувається процес створення єдиного медичного простору, тобто системи організації надання медичної допомоги, яка об'єднує всі медичні ресурси держави спільним управлінням і визначеними механізмами фінансування та забезпечує доступність, якість і ефективність усіх видів медичної допомоги всім громадянам України, у тому числі і військовослужбовцям [1].

Належне виконання своїх службових повноважень службовими особами державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування є одним із факторів запобігання поширення інфекційним захворюванням.

Невиконання або неналежне виконання відповідних обов'язків, непослідовні або незавершені управлінські рішення різних рівнів розглядаються як одна з основних причин економічних, політичних і соціальних проблем. Саме негативні сторони управління, що проявляються в різних видах правопорушень та злочинів, є важливою проблемою для країни на сучасному етапі.

Будь-яке соціальне явище можна розглядати як факт соціальний, якщо його повторюваність, масовість, типовість, суспільна значущість установлені, тобто зафіксовані його ознаки і властивості [2, с. 444]. Отже, службова недбалість є соціальним явищем, яке має обумовленість та закономірності розвитку і впливу на соціальні процеси. Службова недбалість як соціальне явище має місце там і тоді, де і коли службові особи неналежно ставляться до виконання своїх службових обов'язків.

Одним із таких складних негативних явищ у сфері службової діяльності є службова недбалість. Легковажні рішення у сфері службової діяльності приймалися впродовж багатовікової історії функціонування державного апарату. Вони заподіювали значну шкоду суспільству, спричиняючи тяжкі наслідки. Також службова недбалість пов'язана зі здійсненням

керівництва владою в усіх сферах соціального життя із впливом у такий спосіб на підготовку й реалізацію рішень [3, с. 17].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) України відкрила кримінальне провадження за ч. 2 ст. 367 КК України через можливу службову недбалість членів Кабінету Міністрів України у заходах з протидії епідемії хвороби COVID-19, яку викликає коронавірус SARS-CoV-2. Зокрема, секретарем Ради Національної безпеки та оборони України на адресу прем'єр-міністра України було скеровано листи про нагальну необхідність обмеження експорту та реекспорту продукції, що прямо чи опосередковано може бути використана при реалізації протиепідемічних, профілактичних та лікувальних заходів на території України з метою недопущення поширення випадків захворювання на коронавірус COVID-19 [4].

На законодавчому рівні проблемі протидії службовій недбалості приділяється певна увага. Нормативною базою є Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)», а також прийнято у новій редакції статтю 325 «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням» Кримінального кодексу України, де підвищила кримінальну відповідальність. Санкція статті 325 КК України передбачала покарання у виді штрафу від ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, а чинна редакція статті передбачає покарання у виді штрафу від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років. Також доповнено Кодекс України про адміністративні правопорушення Статтею 44³. «Порушення правил щодо карантину людей» такого змісту: «Порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними захворюваннями, тягне за собою накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб – у розмірі від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [5].

Службова недбалість має багато проявів. Законодавець за вчинення службової недбалості встановлює кримінальну, адміністративну, цивільну та іншу відповідальність.

Доцільно вдосконалити нормативно-правове регулювання норм і правил техніки безпеки, протиепідемічної та іншої безпеки, безпеки у сфері громадського здоров'я, законодавче визначення розміру заподіяної шкоди, поліпшити контроль за технічним станом об'єктів і територій, підвищити рівень прокурорського нагляду за дотриманням органами влади прав і свобод людини і громадянина з цих питань, тому що саме вони впливають відчутно на ефективність заходів запобігання службовій недбалості.

Комплексний підхід до протидії службовій недбалості щодо поширення цієї хвороби та аналогічних вірусних респіраторних інфекцій сприятиме захисту найвищих конституційних цінностей – життя та здоров'я людей, зниженню рівня правопорушень, зменшенню рівня соціальної напруженості, подоланню кризових явищ, а формування правосвідомості населення із залученням усіх важелів громадянського суспільства – запорука протидії поширенню коронавірусу SARS-CoV-2.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Воєнно-медичної доктрини України : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2018 № 910 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018-p> (дата звернення: 21.03.2020).
2. Соціологічна енциклопедія / укл. В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
3. Дунаєва Т. Є. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості і: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 216 с.
4. Голубов О. CoVID-19: САП відкрила справу через можливу недбалість минулого уряду // DW : сайт. 23.03.2020. URL: <https://www.dw.com/uk/covid-19-sap-vidkrila-spravu-cherez-mozhovu-nedbalist-mynulogo-urjady/a-52886390> (дата звернення: 23.03.2020).
5. Набув чинності закон про протидію коронавірусу // РБК-Україна : сайт. 18.03.2020. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vstupil-silu-zakon-protivodeystvii-koronavirusu-1584520805.html> (дата звернення: 23.03.2020).

Одержано 24.03.2020

УДК 343.341(477)

Вячеслав Павлович ЄМЕЛЬЯНОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

КІЛЬКІСНИЙ СКЛАД ТЕРОРИСТИЧНОЇ ГРУПИ ЧИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗГІДНО ЗІ СТ. 258-3 КК УКРАЇНИ

У ст. 258-3 КК встановлюється відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так саме організаційне чи інше сприяння їх створенню або діяльності.

При цьому буквальный текст статті не дає відповіді на питання про те, а якій зміст має тут поняття «терористична група», тобто які само з перелічених у частинах 1, 2 чи 3 ст. 28 КК груп тут маються на увазі. Якщо буквально тлумачити положення диспозиції статті, то виходить, що будь-яка з вказаних у ст. 28 КК груп підпадає під ознаки ст. 258-3 КК. Однак така ситуація протирічить усієї системі КК України, оскільки згідно з його положеннями окремі криміналізації можуть підлягати лише організовані стійкі злочинні об'єднання. На це вказують положення статей 255, 257, 260, а також використане у диспозиції ст. 258-5 КК словосполучення «терористичної групи (організації)». Тобто у ст. 258-5 КК йдеться про фінансування такої терористичної групи, яка рівноцінна терористичній організації. На це вказується і в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», згідно з яким під стійкими злочинними об'єднаннями розуміються організовані групи (ч. 3 ст. 28 КК) чи злочинні організації (ч. 4 ст. 28 КК), та спеціальні види таких груп чи організацій, що передбачені статтями 257, 258, 260 КК [1] (на момент прийняття цієї постанови ПВСУ положення щодо створення терористичної групи чи терористичної організації містилися у частинах 4 і 5 ст. 258 КК). Про це ж свідчить і міжнародний досвід. Зокрема, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. у п. «а» ст. 2 вказує, що організована злочинна група означає структурно оформлену групу у складі трьох або більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів, а в ст. 5 вказує про умови окремої криміналізації участі у такій групі [2]. Тобто ніякі інші групи, крім стійких злочинних об'єднань не можуть бути піддані окремій криміналізації, тому використане у ст. 258-3 КК поняття «терористична група» підлягає обмежувальному тлумаченню, згідно з яким під такою групою слід розуміти організовану групу, яка відповідає положенням ч. 3 ст. 28 КК. Якщо ж тлумачення буде іншим, то виникне зовсім незрозуміла ситуація, коли вчинення терористичного акту за попередньою змовою групою осіб згідно з санкцією ч. 2 ст. 258 КК буде тягнути покарання строком від семи до дванадцяти років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої, а лише створення за попередньою змовою групи осіб з метою вчинення у майбутньому терористичного акту відповідно до санкції ст. 258-3 КК буде тягнути покарання строком від восьми до п'ятнадцяти років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої. Отже, викладене свідчить про те, що ст. 258-3 КК потребує законодавчого вдосконалення, згідно з яким слова «терористичної групи» слід замінити на слова «організованої терористичної групи».

Водночас в літературі існують неоднокові тлумачення стосовно кількісного складу терористичної організації. Одні автори, посилаючись на чинну редакцію ч. 4 ст. 28 КК, стверджують, що терористична організація – це стійке ієрархічне об'єднання у кількості п'ятих і більше осіб, а інші автори, посилаючись на незмінену редакцію визначення терористичної організації, що міститься у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638-IV [3], стверджують, що терористична організація – це стійке ієрархічне об'єднання у кількості трьох і більше осіб. Останню позицію слід вважати неточною. Справа в тому, що положення Закону України «Про боротьбу з тероризмом» на момент його прийняття цілком відповідали чинним на той час положенням ч. 4 ст. 28 КК. Однак, Законом України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI була змінена редакція ч. 4 ст. 28 КК, на підставі чого кількісний склад злочинної організації замість «трьох і більше осіб» був визначений у кількості «п'ять і більше осіб» [4]. Але в Закон України «Про боротьбу з тероризмом» відповідні зміни досі не внесені, що

породило колізію норм у праві. А при таких обставинах необхідно керуватися визначеними в юридичній науці правилами подолання колізії. Згідно з цими правилами, якщо про злочинність діяння неоднаковим чином вказується в КК України і в законодавстві інших галузей, то воно кваліфікується у відповідності з положеннями КК, при колізії між статтями Загальної та Особливої частини КК України застосовуються положення Загальної частини, а при колізії норм рівнозначних законів діють положення того закону, який прийнятий останнім. До того ж положення щодо кількісного складу терористичної організації не повинні суперечити положенням ст. 255 КК щодо кількісного складу злочинної організації. Таким чином, під терористичною організацією слід розуміти стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), загальні ознаки якого передбачені у ч. 4 ст. 28 КК України. А з метою остаточного подолання зазначеної колізії норм у праві положення Закону України «Про боротьбу з тероризмом» стосовно визначення ознак терористичних груп і терористичних організацій необхідно привести у відповідність з положеннями ст. 28 КК України.

Список бібліографічних посилань

1. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05> (дата звернення: 10.03.2020).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : від 15.11.2000 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 10.03.2020).
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 10.03.2020).
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15.04.2008 № 270-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17> (дата звернення: 10.03.2020).

Одержано 11.03.2020

УДК 343.5

Владимир Иванович ЖЕНУНТИЙ,

кандидат юридических наук, старший научный сотрудник,
ведущий научный сотрудник отдела
организации научной деятельности и защиты
прав интеллектуальной собственности
Национальной академии внутренних дел (г. Киев);

Вячеслав Витальевич АЛЕКСАНДРЕНКО,

адвокат, соискатель кафедры уголовного права, криминологии,
гражданского и хозяйственного права Национальной академии управления (г. Киев)

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ЖЕСТОКОЕ ОБРАЩЕНИЕ С ЖИВОТНЫМИ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Среди доставшихся нам по наследству от предков-христиан нравственных начал есть обязанность проявления заботы, соответственного отношения/обращения с животными, в первую очередь, домашними. Приручив и обратив их в своих непосредственных помощников, христиане возвели заботу о них в строго соблюдаемую моральную норму. Однако, со временем, морального осуждения для предупреждения и пресечения ненадлежащего отношения человека (хозяина положения) к животным оказалось явно недостаточно, что обусловило необходимость подведения под такое не одобряемое обществом обращение с животными правовой базы, выразившейся в определении правовых оснований привлечения к ответственности.

Состояние уголовно-правовой регламентации национальным законодательством общественных отношений в сфере обращения с животными требует дальнейшего совершенствования. Полагаем, что выделение этих недостатков не только отечественного

законодательства убедительнее всего осуществить с учетом накопленного в зарубежных странах опыта правового реагирования на подобные уголовные правонарушения. Основой для последующих наших выводов послужили результаты анализа уголовно-правовых оснований привлечения к уголовной ответственности за жестокое обращение с животными, закрепленных в соответствующих статьях действующих уголовных кодексов следующих постсоветских государств: Украины, Армении, Беларуси, Грузии, Казахстана, Молдовы, России. Наша выборка не является случайной. Она определена с учетом того, что основой возникновения и развития уголовного законодательства союзных республик выступали единые политические, идеологические, экономические, социальные и прочие начала, чем, по сути, и объясняется отсутствие в первых редакциях их уголовных кодексов 1960–1961гг. правовых норм об ответственности за анализируемое преступление и восполнение этого пробела лишь в конце 80-х годов прошлого столетия или даже намного позже. Так, в частности, Уголовный кодекс Украинской ССР 1960 года был дополнен ст. 207-1, предусматривавшей ответственность за жестокое обращение с животными, 29 апреля 1988 года [1].

Следует констатировать отсутствие единства в УК перечисленных стран при нормативном определении той или иной составной юридического состава преступления. В большинстве случаев (в УК Грузии, УК Казахстана, УК Молдовы и других из указанных стран) предметом преступления признаны вообще животные (их множество), тогда как ст. 339-1 УК Беларуси ответственность предусмотрена за жестокое обращение с животным (единственное число) [2]. По части первой ст. 245 УК РФ также наказуемо жестокое обращение с животным (единственное число) [3]. И лишь диспозицией ч. 1 ст. 299 УК Украины конкретизирована ответственность за жестокое обращение с животными, относящимися к хребетным, в том числе и беспризорными [4].

Еще больше наблюдается различий при обозначении объективной стороны. Наиболее распространенными, охватываемыми простым составом преступления, являются следующие две: а) жестокое обращение с животными; б) истязание животных/ применение пыток в их отношении (в УК Украины и УК Казахстана отсутствует ответственность за истязание животных). Вместо истязания животных простым составом преступления, согласно ч. 1 ст. 299 УК Украины, охватываются: а) травля животных одно на другое или иных животных; б) публичные призывы к совершению деяний, содержащих признаки жестокого обращения с животными; в) распространение материалов с призывами к совершению таких действий. Нет единства и при оценке правового значения наступивших вредных последствий. При бесспорном признании наказуемости деяния, выразившегося в жестоком обращении с животными, повлекшего их гибель или увечье, двойкой является оценка значимости наступления вредных последствий при истязании животных. Например, в УК Армении и УК Грузии пытки в отношении животных/их истязание признаны преступлением с формальным составом, тогда как по ч. 1 ст. 222-1 УК Молдовы наказуемы жестокое обращение или пытки животных, причинившие увечье или повлекшие смерть животных [5]. Относительно субъекта преступления наблюдаются два подхода при определении его роли в совершении преступления: а) ответственность предусмотрена за совершение преступления общим субъектом; б) признание квалифицированным составом преступления жестокого обращения или пыток животных, причинивших увечье или повлекших смерть животных, совершенных лицом, отвечающим за уход, защиту и благосостояние животных, за дрессировку или лечебную ветеринарную помощь (ч. 2 ст. 222-1 УК Республики Молдова). Роль и значимость признаков субъективной стороны также осуществляется с применением различных подходов. Например, в УК Армении и УК Республики Грузия сам факт установления ответственности за жестокое обращение с животными, повлекшее их гибель или увечье, а равно истязание животных/пытки в их отношении предполагает умышленное совершение подобных действий, а иные признаки субъективной стороны значения для признания их противоправности и наказуемости значения не имеют. Напротив, согласно ч. 1 ст. 339-1 УК Республики Беларусь, преступным признано жестокое обращение с животным, повлекшее его гибель или увечье, если оно совершено из хулиганских, корыстных или иных низменных побуждений [3]. Для признания преступным жестокого обращения с животным, повлекшего его гибель или увечье, согласно ч. 1 ст. 245 УК РФ, помимо установления его совершения из хулиганских или из корыстных побуждений, должно быть подтверждено его совершение в целях причинения животному боли и (или) страданий. Согласно п. «с» ст. 222-1 УК Республики Молдова соответствующее жестокое обращение или пытки животных, совершенные из садистских побуждений, признается квалифицированным составом преступления [5].

Вызывают замечания и некоторые иные признаки анализируемого состава преступления. Общим квалифицирующим признаком в УК перечисленных стран признано совершение жестокого обращения с животными группой лиц; реже встречаются совершение тех же действий повторно или неоднократно, группой лиц по предварительному сговору или организованной группой и пр. При этом нельзя не обратить внимания на следующие несоответствия. По ч. 1 ст. 339-1 УК Беларуси и ч. 1 ст. 316 УК Казахстана объективная сторона выражается в совершении тех же действий в присутствии малолетнего (малолетних); тогда как совершение такого преступления в присутствии малолетнего или несовершеннолетнего признается квалифицирующим признаком ч. 2 ст. 299 УК Украины и ч. 2 ст. 222-1 УК Республики Молдова [2; 4; 5].

Представляется, что результаты нашего исследования достаточно убедительно свидетельствуют о наличии разногласий в уголовно-правовой регламентации общественных отношений в сфере обращения с животными, но их несколько недостаточно для выработки предложений по усовершенствованию упомянутой регламентации, что обуславливает необходимость продолжения целевых научных исследований в данном направлении.

Список библиографических ссылок

1. Про кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 29.04.1988 року № 5822-11. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1988. № 19. Ст. 481.
2. Уголовный Кодекс Республики Беларусь : от 09.07.1999 № 275-3 // Kodeksy-by.com : сайт. URL: https://kodeksy-by.com/ugolovnyj_kodeks_rb.htm (дата обращения: 12.03.2020).
3. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 // ГАРАНТ : сайт. URL: <http://base.garant.ru/10108000/#ixzz6HT1usenW> (дата обращения: 12.03.2020).
4. Кримінальний кодекс України : офіц. вид. Київ : Ін Юре, 2001. 400 с.
5. Уголовный кодекс Республики Молдова : от 18.04.2002 № 985-XV // Континент : сайт. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923. (дата обращения: 14.03.2020).

Одержано 19.03.2020

УДК 343.9

Ольга Ігорівна ЗАГОРСЬКА,

*виконувач обов'язків начальника відділу
підвищення кваліфікації прокурорів з питань запобігання корупції
інституту підвищення кваліфікації прокурорів
Національної академії прокуратури України (м. Київ);*

Наталія Олегівна РИБАЛКА,

*доктор юридичних наук, доцент,
радник ректора Національної академії прокуратури України (м. Київ)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ

Як зазначено в Антикорупційній стратегії на 2014–2017 роки, корупція є однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 року – на початку 2014 року. Високий показник сприйняття корупції громадянами пояснюється відсутністю дієвих реформ у сфері протидії корупції та неефективною діяльністю органів правопорядку щодо виявлення корупційних правопорушень та притягнення винуватців до відповідальності [1].

Очевидно, що запобігання корупції має складати пріоритетний напрямок державної політики.

Втім Україною досі не прийнято Антикорупційної стратегії на 2018–2020 роки. Цей документ є підставою для розробки і затвердження Державної програми з впровадження антикорупційної стратегії, де вже більш чітко і конкретизовано передбачається план дій кожного з уже створених державних органів антикорупційного спрямування та інших органів державної влади. Як наслідок, через відсутність стратегії антикорупційні органи діють незлагоджено. Таким чином, можна з впевненістю констатувати, що на сьогодні в Україні фактично відсутня ефективна стратегія протидії корупції, яка б враховувала гостроту проблеми та актуальність ситуації.

Традиційно суб'єктами реалізації будь-якої політики виступають органи державної влади загальної та спеціальної компетенції.

Органами спеціальної компетенції в сфері запобігання та протидії корупції є, зокрема:

- Національне антикорупційне бюро України;
- Національне агентство з питань запобігання корупції;
- органи прокуратури;
- органи Національної поліції.

Таким чином, діяльність цих органів у протидії корупційним злочинам спрямована як на боротьбу, так і має як профілактичну спрямованість. Так, спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції в порядку ч. 3 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» з метою виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню корупційного правопорушення шляхом проведення службового розслідування мають право вносити подання, а Національне агентство – припис керівнику органу, підприємства, установи, організації, в якому працює особа, яка вчинила корупційний злочин [2].

Аналізуючи положення антикорупційного законодавства, до суб'єктів загальної компетенції можна віднести:

– Президента України – у межах своїх повноважень він затверджує загальнонаціональні програми, концепції тощо;

– Верховну Раду України. Саме нею визначаються засади антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія). Крім того, не пізніше 1 червня проводить парламентські слухання з питань ситуації щодо корупції, затверджує та оприлюднює щорічну національну доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики.

– Кабінет міністрів України, який затверджує державну програму з виконання Антикорупційної стратегії;

– керівників державних органів, визначених статтею 19 Закону України «Про запобігання корупції».

– Уповноважених працівників юридичної особи з питань застосування антикорупційних стандартів та процедур.

Для досягнення реального успіху в запобіганні корупційним злочинам необхідно, щоб нетерпимість до корупції стала частиною нашої загальнонаціональної культури, складовою менталітету нашої нації. Це завдання сьогодні повинно вирішуватися комплексно, одночасно в усіх напрямках.

Список бібліографічних посилань

1. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18> (дата звернення: 21.03.2020).

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 21.03.2020).

Одержано 23.03.2020

УДК 343.346.8

Інеса Сергіївна ЗАЄЦЬ,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник

відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАКОННОСТІ ДІЙ ЖУРНАЛІСТА В РАЗІ ВИЯВЛЕННЯ ФАКТУ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах розвитку інформаційного суспільства засоби масової інформації (далі – ЗМІ) виконують низку соціально значущих функцій. Саме працівникам пера, камери і мікрофона

належить особлива роль у висвітленні життя суспільства, зборі інформації, її аналізі та розповсюдженні. Завдання держави зводиться до того, щоб забезпечити безпеку роботи журналіста. Однією з таких гарантій є загроза настання відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, передбачена ст. 171 КК України.

Доводиться констатувати широку розповсюдженість актів протидії працівникам ЗМІ в зв'язку з виконанням ними своїх професійних функцій. У контексті з'ясування мети злочину, передбаченого ст. 171 КК України, ознака «законності» професійної діяльності журналіста потребує окремої уваги, адже від відповіді на це питання залежить і результат розгляду кримінального провадження по суті, а саме: визнання чи невизнання особи винуватою у вчиненні вказаного злочину.

На думку М. С. Пономарьової, критеріями законності діяльності журналіста, є її правомірна реалізація, тобто на підставах і порядку, визначених Законами України «Про пресу та інші засоби масової інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення»; межі наданих повноважень, така діяльність повинна бути реалізована виключно в межах наданих законодавством прав журналісту, журналісту редакції та журналісту інформаційного агентства та виконання обов'язків, передбачених для даного суб'єкта [1, с. 149].

Як відомо, змістом поняття професійної діяльності у журналістиці є соціальна функція ЗМІ: інформаційне обслуговування суспільства в цілому, задоволення інформаційних потреб усього суспільного організму, а не окремих його частин [1, с. 150]. Тобто, під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, має бути з'ясовано факт прагнення задоволення журналістом інформаційних потреб суспільства, а не власних інтересів. У протилежному випадку може бути поставлена під сумнів законність дій журналіста.

Слідчій практиці відомі випадки закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю у діях правопорушника ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, не вважаючи потерпілого журналістом. Зокрема, спостерігаються ситуації, коли слідчі вирішують питання про наявність чи відсутність складу злочину в залежності від того, чи видавалось журналісту редакційне завдання, що є абсолютно не виправданим і не має під собою законних підстав [2, с. 39]. Проаналізуємо слідчу і судову практику з цього питання.

Так, у кримінальному провадженні № 554/14518/15-к від 03.11.2017 р., слідчий суддя Олександрівського районного суду м. Полтави дійшла висновку про те, що виконання редакційного завдання перешкодила не описана поведінка особи, а індивідуальні психологічні особливості самої журналістки, поставивши тим само під сумнів професійність дій представника ЗМІ [3]. Тобто, причиною невиконання редакційного завдання стали індивідуально психологічні особливості журналістки, а саме - її емоційна чутливість та вразливість від відношення учасників мітингу до неї, що ставить під сумнів професійність його дій.

Скасовуючи зазначену ухвалу, Апеляційний суд Полтавської області наголосив, що під час досудового слідства необхідно ретельно дослідити конкретні обставини кримінального провадження, зокрема, щодо вимушеного повернення до приміщення Апеляційного суду Полтавської області відеорепортера та журналіста, причин виходу їх через запасний вихід приміщення апеляційного суду та, зокрема допиту працівників суду, які сприяли в цьому, а також необхідності допиту безпосередніх учасників подій, які перебували поруч з журналістом та водія, що привіз його до приміщення апеляційного суду [4].

Відомі судові й інші рішення, у яких констатовано перевищення меж дозволеного у діях журналістів. Так, у кримінальному провадженні № 755/19003/17 за ознаками ст. 171 КК України, Дніпровський районний суд м. Києва вирок від 16.08.2018 р. встановив, що журналіст В. разом з оператором С. без відома власника П. ходили та здійснювали відеозйомку на приватній території і на вимогу П. надати (пред'явити) відповідний дозвіл, не реагували. Врахувавши обставини кримінального провадження, у т.ч. й те, що обвинувачений викликав працівників правоохоронних органів для зупинення, на його думку, неправомірних дій представників ЗМІ, суд виправдав підсудного та, оцінивши в сукупності зібрані у справі докази, виніс щодо П. виправдальний вирок [5].

У таких випадках, перед виконанням редакційного завдання, працівник ЗМІ має бути чітко обізнаний про ймовірність порушення у результаті його дій законних прав та інтересів інших осіб, поставити під сумнів визнання діяльності журналіста «законними», що в результаті

конфліктної ситуації може трактуватись не на його користь. В цьому контексті ще до початку роботи над сюжетом важливим для працівників ЗМІ є визначення суспільного інтересу до тієї чи іншої теми та межі втручання в права інших осіб.

Як слушно зазначають Л. В. Опришко та О. М. Вдовенко, жоден нормативно-правовий акт України не містить обов'язку видавати редакційні завдання журналістам та іншим працівникам ЗМІ та не встановлює вимог до форми таких доручень. Тому відсутність зазначених документів чи відповідних усних вказівок не може бути підставою для визнання діяльності журналіста незаконною [2, с. 39].

Отже, слід наголосити на обов'язковому встановленні органами досудового розслідування, суду законності дій журналіста, потерпілого у контексті ст. 171 КК України. Наявність чи відсутність редакційних завдань не повинна бути чинником, який впливає на оцінку органами досудового розслідування, прокуратури, суду законності дій журналістів під час виконання ними професійних обов'язків, адже вони не є обов'язковими відповідно до законодавства України. Основним орієнтиром при оцінці законності дій журналістів мають бути законодавчі положення, які регламентують діяльність працівників ЗМІ. Якщо журналіст не порушив приписи відповідних правових актів – його дії є законними.

Список бібліографічних посилань

1. Пономарьова М. С. Перешкоджання законній професійній діяльності журналіста як мета у складі злочину, передбаченому ст. 375 КК України. *Публічне право*. 2017. № 2 (26). С. 147–154.
2. Опришко Л. В., Вдовенко О. М. Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні : аналіт. звіт. Київ : Платформа прав людини, 2019. 66 с.
3. Ухвала Ожтєбрського районного суду м. Полтави від 03.11.2017 : справа № 554/14518/15-к, провадження № 1-кс/554/5297/2017 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70141340> (дата звернення: 04.03.2020).
4. Ухвала Апеляційного суду Полтавської області від 27.11.2017 : справа № 554/14518/15-к, провадження № 11-сс/786/592/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70652112> (дата звернення: 04.03.2020).
5. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 16.08.2018 : справа № 204/2925/13-к, провадження № 1-кп/204/7/14 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38669208> (дата звернення: 04.03.2020).

Одержано 07.03.2020

УДК 343.451

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ОСОБИСТОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США

В усіх цивілізованих державах таємниця міжособистісних комунікацій, що складають основу приватного життя громадян, охороняється законом, зокрема й кримінальним. Однак, міжнародний досвід держав, що функціонують в умовах розвиненої демократії, свідчить про те, що змушених вести боротьбу зі злочинністю без вимушеного втручання в недоторканність приватного життя громадян, зокрема в недоторканність таємниці листування і телефонних переговорів, дуже важко, а інколи взагалі неможливо. Підходи до цієї проблеми, вироблені міжнародними контрольними органами з прав людини, також свідчать про те, що у сфері боротьби зі злочинністю такі заходи визнаються «необхідними в демократичному суспільстві».

Таємниця приватного життя (а також один з її проявів – таємниця листування, телефонних і телеграфних повідомлень, повідомлень по факсу, електронній пошті т. ін.) є конституційним правом особи в США. Четверта поправка до Конституції є правовою основою для американських

судів, що визначають обґрунтованість дій поліції у випадках, пов'язаних з прослуховуванням телефонних переговорів. Положення IV поправки були конкретизовані у ряді рішень Верховного суду США. У якості прикладу можна навести справи «Кац проти Сполучених Штатів» (Katz V. US) та «Сміт проти штату Мері ленд» (Mariland v. Smit), які стали хрестоматійними в Америці. У них наголошувалося, що ця поправка являє собою конституційну охорону громадян від неправомірного втручання в ті сфери їх приватного життя, які стали об'єднуватися в американській юриспруденції поняттям «прайвесі» [1, с. 109–110].

Діюче кримінальне право Сполучених Штатів явище вельми складне, але саме через це воно й представляє безперечний інтерес, зокрема щодо питання, яке розглядається. В цій державі відсутня єдина кримінально-правова система, що обумовлено особливостями американського федералізму. На відміну від кримінальних кодексів деяких інших великих федеративних держав, наприклад Німеччини, Бразилії або Індії, так званий Федеральний кримінальний кодекс США (в основному це норми ч. I розд. 18 Зводу законів США) має досить вузьку сферу дії – вона обмежується захистом «федеральних» інтересів і необхідністю боротьби з деякими найбільш небезпечними посяганнями в національному масштабі, наприклад з наркотрафіком або тероризмом [2, с. 82]. Крім того, далеко не всі норми, що відносяться до Особливої частини, зібрані у Федеральному КК: вони розкидані майже по всіх інших 49 розділах Зводу законів США. Для даного законодавства характерний описовий, вельми казуїстичний виклад матеріалу, що обумовило наявність в ньому великої кількості громіздких, багатосторінкових статей.

В названому Зводі, досліджуванім питанням присвячена ціла глава 119 «Перехоплення телеграфних і прослуховування усних повідомлень». Найбільший для нас інтерес представляє § 2511 «Заборона перехоплення і розголошення телеграфних, усних і переданих за допомогою електронного зв'язку повідомлень» [3, с. 632]. Проаналізувавши цю норму, зауважимо, що вона з одного боку досить «розмітно» охороняє таємницю особистої кореспонденції, але з іншого – санкція за даний злочин значно вища у порівнянні зі ст. 163 КК України.

Вражає той факт, що відповідальність за готування або замах на даний злочин передбачена в рамках цієї ж норми. Такі діяння, що за своєю суттю є незакінченим злочином, визнаються кримінально караними на рівні подібного закінченого злочинного діяння. Далі зауважимо, що в названій нормі також встановлена відповідальність осіб, які безпосередньо таємницю особистої кореспонденції не порушують, але «розкривають чи намагаються розкрити» або «використовують чи намагаються використовувати» зміст таких повідомлень [3, с. 632]. При цьому завідоме усвідомлення незаконного шляху отримання таких відомостей не є обов'язковим, у даному випадку для притягнення до кримінальної відповідальності досить навіть того, щоб така особа «мала розумну підставу вважати» про незаконний спосіб одержання цих відомостей.

Також, згідно § 2511, відповідальності підлягає особа, яка безпосередньо не вчиняє порушення таємниці кореспонденції, але «діє так, що інша особа перехоплює чи намагається перехопити» зазначені повідомлення або «діє так, що інша особа використовує чи намагається використовувати який-небудь пристрій для підслуховування усної розмови...» [3, с. 632]. З точки зору вчення про співучасть за вітчизняним кримінальним правом, такі дії особи повинні визнаватися як пособництво у вчиненні подібного злочину. Кримінальне ж законодавство США визнає особу, що діє у даний спосіб, в якості безпосереднього виконавця такого злочину.

Ще однією цікавою відмінністю є той факт, що законодавець Сполучених Штатів не зупинився в даній нормі на переслідуванні порушення тільки особистої кореспонденції. З тексту приведеної норми випливає, що аналогічна відповідальність настає за перехоплення, використання і розголошення усних повідомлень. Не зовсім зрозуміло, що необхідно розуміти під такими повідомленнями, але, на нашу думку, ними можуть визнаватися як розмови, що здійснюються за допомогою, наприклад, телефону, так і без використання будь-яких засобів зв'язку, тобто безпосередня бесіда.

Досить цікавим для розгляду нашого питання є також § 2515 титулу 18 Зводу законів, який забороняє використання перехопленої телеграфної або усної інформації у якості доказів. Дозвіл на перехоплення телеграфних, усних або переданих за допомогою електронного зв'язку повідомлень встановлений у § 2516 Зводу законів США. Аналіз даної норми свідчить про те, що дозвіл на перехоплення телеграфних, усних або переданих за допомогою електронного зв'язку повідомлень в США надається виключно суддею. Гарантії щодо відшкодування збитків особі,

«повідомлення якої були перехоплені, розголошені або умисно використані в порушення положень даної глави...» містяться у § 2520 цього Зводу [3, с. 632–633].

Також зауважимо, що у Сполучених Штатах законом (§ 2701) спеціально охороняється конфіденційність електронної пошти та мовної кореспонденції на сервері. У зв'язку із зростанням злочинності й особливо організованих її форм, 19 червня 1968 р. Конгресом США був прийнятий Закон «Про контроль над злочинністю і забезпечення безпеки на вулицях», який визначив більш чіткі межі прослуховування телефонних переговорів. Відповідно до цього закону прослуховування телефонних переговорів без ордеру заборонено. Закон допускає з метою захисту національної безпеки при крайній необхідності і винятковій терміновості прослуховування без ордеру, але з наступним його одержанням не пізніше 48 годин [1, с.127; 3, с. 219].

У Сполучених Штатах Америки також діє Закон про спостереження за діяльністю іноземних розвідувальних служб від 1978 року, який встановлює право президента США санкціонувати електронне спостереження з метою добути інформацію про іноземну розвідувальну діяльність. Проте це право може бути здійснено відносно іноземців, а період спостереження не повинен перевищувати один рік. А у 1986 р. Конгрес США, враховуючи появу нових технологій в області зв'язку, вніс зміни в законодавство. Принциповою новиною стало спостереження за блукаючим об'єктом, що виражається в прослуховуванні не конкретного засобу зв'язку, зазначеного в ордері, а особи, де і яким би зв'язком вона не користувалася.

Список бібліографічних посилань

1. США: конституція и права граждан / под ред. И. А. Геевского (отв. ред.), В. А. Власихина, С. А. Червонной. М. : Мысль, 1987. 315 с.
2. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть : учеб. пособие / под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. М. : Камерон, 2004. 528 с.
3. Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты / пер. с англ. ; сост. В. И. Лафитский ; под ред. и со вступ. ст. О. А. Жидкова. М. : Прогресс ; Универс, 1993. 768 с.

Одержано 20.03.2020

УДК 343.132(477)

Григорій Сергійович КРАЙНИК,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В УКРАЇНІ

1. У п. 3 ч. 1 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) впливає, що одним із видів запобіжних заходів є застава. Застава відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК України полягає «у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків». В. Ю. Дрозд зауважує, що недоліком чинного КПК України є те, що «при визначенні та обчисленні розміру застави використовують мінімальну заробітну плату, яка є нестабільною, на відміну від більш стабільної одиниці для обчислення – неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Недоцільним є також застосування застави до соціально небезпечних осіб та за тяжкі й особливо тяжкі злочини» [1, с. 74]. Перше твердження щодо нестабільності розміру мінімальної заробітної плати порівняно з «більш стабільною одиницею для обчислення» – неоподаткованого мінімуму доходів громадян видається дискусійним та таким, що не створює суттєвих проблем на практиці, а отже, не потребує невідкладної реакції законодавця у виді змін до чинного законодавства.

Друге твердження науковця - щодо недоцільності застосування застави до: 1) соціально небезпечних осіб та 2) за тяжкі та особливо тяжкі злочини потребує окремого розгляду. Щодо «соціально небезпечних осіб» – усі особи, які вчинили злочини, є більш або менш соціально небезпечними. Кожен злочин – суспільно небезпечне діяння (ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України), а отже, певна «соціальна небезпечність» притаманна усім злочинцям, а тому, увівши таке обмеження, запобіжний захід у виді застави стане фікцією, оскільки не буде застосовуватись на практиці, що недоцільно. Крім того, В. Ю. Дрозд не надає чітких критеріїв визнання особи «соціально небезпечною». Тому із твердженням щодо недоцільності застосування застави до «соціально небезпечних осіб» [1, с. 74] не можна погодитися, поки не буде визначено, які конкретно критерії дозволяють віднести злочинця до «соціально небезпечної особи».

Водночас, з певними уточненнями заслуговує на підтримку думка щодо недоцільності застосування застави за тяжкі та особливо тяжкі злочини [1, с. 74]. Слід зазначити, що за формою вини усі злочини поділяються на умисні та необережні. Суспільна небезпечність осіб, що вчиняють умисні та необережні злочини, різна. Тому, враховуючи судову практику щодо призначення покарань за тяжкі необережні злочини (наприклад, злочини проти безпеки виробництва та злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту), пропонуємо заборонити застосовувати заставу за тяжкі умисні злочини та особливо тяжкі злочини – незалежно від форми вини.

2. Стаття 299 КПК України містить положення, що «під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою». Суперечливою видається заборона застосування запобіжного заходу у виді застави під час досудового розслідування кримінальних проступків, та одночасний дозвіл на застосування подібного за правовою природою запобіжного заходу у виді особистої поруки. Із урахуванням того, що 1) суспільна небезпечність злочинів вища, ніж кримінальних проступків (але при цьому до суб'єктів злочинів можливе застосування застави, а для кримінальних проступків – поки що ні); 2) враховуючи мету запобіжних заходів (ч. 1 ст. 176 КПК України) та правову природу положень ст. 182 КПК України «Застава» і ст. 180 КПК України «Особиста порука», невиправдано видається заборона застосування запобіжного заходу у виді застави під час досудового розслідування кримінальних проступків. Отже, внаслідок подібності правової природи застави та особистої поруки, ці запобіжні заходи доцільно застосовувати під час досудового розслідування кримінальних проступків.

Заслуговує на підтримку думка О. І. Тищенко, що потребують удосконалення на законодавчому рівні положення кримінального процесуального законодавства «щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави та можливості його оскарження» [2, с. 141]. Ці положення потребують подальших досліджень, будуть розглянуті автором в наступних публікаціях.

Для дієвості застосування застави щодо осіб, які вчинили кримінальні проступки, слід доповнити ч. 5 ст. 182 КПК України вказівкою на кримінальні проступки і сформулювати так: «Розмір застави визначається у таких межах: 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні *кримінального проступку або злочину* невеликої або середньої тяжкості, - від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

Висновки. 1. Щодо недоцільності застосування застави до: 1) соціально небезпечних осіб та 2) за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Щодо «соціально небезпечних осіб». Усі особи, які вчинили злочини, є більш або менш соціально небезпечними. Кожен злочин – суспільно небезпечне діяння (ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України), а отже, певна «соціальна небезпечність» притаманна усім злочинцям, а тому, увівши таке обмеження, запобіжний захід у виді застави стане фікцією, оскільки не буде застосовуватись на практиці, що недоцільно. Крім того, не надано чітких критеріїв визнання особи «соціально небезпечною». Тому із твердженням щодо недоцільності застосування застави до «соціально небезпечних осіб» не можна погодитися, поки не буде визначено, які конкретно критерії дозволяють віднести злочинця до «соціально небезпечної особи». Враховуючи різну суспільну небезпечність осіб, що вчиняють умисні та необережні злочини та судову практику щодо призначення покарань за тяжкі необережні злочини, пропонуємо заборонити застосовувати заставу за тяжкі умисні злочини та особливо тяжкі злочини – незалежно від форми вини.

2. Виходячи з того, що суспільна небезпечність злочинів вища, ніж кримінальних проступків (але при цьому до суб'єктів злочинів можливе застосування застави, а для

кримінальних проступків – поки що ні); враховуючи мету запобіжних заходів (ч. 1 ст. 176 КПК України) та правову природу положень ст. 182 КПК України «Застава» і ст. 180 КПК України «Особиста порука», невинуватеною видається заборона застосування запобіжного заходу у виді застави під час досудового розслідування кримінальних проступків. Тому у чинній редакції ст. 299 КПК України доцільно змінити фразу «...домашнього арешту, застави або тримання під вартою» на «домашнього арешту або тримання під вартою». Вважаю, що, враховуючи викладене, доцільно сформулювати зміст ст. 299 КПК України таким чином: «під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у виді домашнього арешту або тримання під вартою».

3. Для дієвого застосування застави слід доповнити ч. 5 ст. 182 КПК України вказівкою не лише на злочини, але й на кримінальні проступки. Положення ч. 5 ст. 182 КПК України можна сформулювати таким чином: «Розмір застави визначається у таких межах: 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні кримінального проступку або злочину невеликої або середньої тяжкості, - від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

Список бібліографічних посилань

1. Дрозд В. Ю. Проблемні аспекти застосування застави як одного з видів запобіжних заходів, не пов'язаних з обмеженням волі особи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. № 1. 2016. С. 72–80.

2. Тищенко О. І. Окремі аспекти застосування запобіжного заходу у вигляді застави (за матеріалами судової практики). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 140–141. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2016/41.pdf (дата звернення: 20.03.2020).

Одержано 22.03.2020

УДК 343.83

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Ірина Олександрівна БАНДУРКА,

доктор юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕПІДЕМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СЛІДАМИ КОРОНАВІРУСУ

Початок ХХІ століття ознаменувався появою загрози глобального поширення низки інфекцій, що викликаються вірусами. Серед них атипова пневмонія, пташиний та свинячий грип. Проте проблеми людства не вичерпуються лише цими інфекціями. Щорічно на малярію хворіє близько 400 млн осіб, не менше 1 млн з них помирає. Також десятками і сотнями мільйонів хворих відзначені інші тропічні інвазії. До сьогодні у світі не зникла загроза епідемічного поширення чуми і холери, вірусних контагіозних лихоманок, туберкульозу, ВІЛ тощо. Всі вони перебувають під пильним оком Всесвітньої організації з охорони здоров'я, національних урядів, громадськості.

Цього року планету захопив коронавірус Covid-19. Пандемія грипу – явище, що періодично повторюється. У ХХ столітті було кілька таких ситуацій: «іспанський» грип у 1918 р. (H1N1), «азіатський» грип у 1957 р. (H2N2), «гонконгський» грип у 1968 р. (H3N2) і у 1977 р. (H1N1). У 1918 р. пандемія грипу забрала, за різними оцінками, 40–50 млн осіб в усьому світі. Ця пандемія, яка мала безпрецедентний характер, вважається однією з найбільших причин смертельних випадків в історії людства. Наступні пандемії були набагато слабші: приблизно 2 млн смертей у 1957 р. і 1 млн – у 1968 р. Потенціал можливої пандемії коронавірусу оцінюється експертами в 100 млн людських життів.

Інфекційні хвороби разом із масовими неінфекційними захворюваннями токсичного походження, зумовленими дією біологічних, хімічних та радіоактивних факторів, створюють у

світі так звані «надзвичайні» ситуації у сфері охорони здоров'я, що вимагають екстреного реагування. Стратегія по відношенню до гострих загроз полягає в тому, щоб своєчасно і в раціональних обсягах здійснювати відповідні дії, мінімізуючи при цьому соціально-економічні втрати і геополітичну шкоду. Наведені вище приклади епідемічних ситуацій підтверджують високу вірогідність соціально-гуманітарного колапсу в окремо взятій країні за умови негативного сценарію розвитку епідемічного процесу, помноженого на імпотентність влади, її зволікання з ухваленням своєчасних і жорстких рішень. Значною мірою це стосується актуальних, нових, тих, що поширюється на нові території, інфекційних хвороб, особливо вірусної етіології, з недостатньо вивченою епідеміологією, за відсутності адекватного набору діагностичних, профілактичних, лікувальних засобів і ефективних протиепідемічних заходів. І це положення на тлі чітко простежуваної тенденції появи в світі нових інфекцій та можливості штучного створення епідемічних ситуацій необхідно враховувати при забезпеченні кримінологічної безпеки населення країни.

Отже, актуальними сьогодні є аналіз і оцінка широкого спектру відповідних загроз і викликів на предмет виявлення криміногенних ризиків у сфері біологічної безпеки, умовами яких можуть виступати надзвичайні ситуації санітарно-епідеміологічного характеру національного значення, які в еру глобалізації набувають транскордонного вектору.

Щодо України та її дій в умовах поширення пандемії коронавірусу в усьому світі, то до основних причин і умов виникнення та подальшого ускладнення епідемічної ситуації можна віднести: інфраструктурну кризу та низьку ефективність медичної реформи; недостатнє нормативно-правове регулювання та низький державний контроль у сфері забезпечення біологічної безпеки; недостатнє фінансування науково-технічних досліджень; закритість інформації про потенційну небезпеку коронавірусу; людський фактор, що виявляється як у недостатньому професіоналізмі фахівців, так і низькому рівні епідемічної культури населення; абсолютну некерованість міграційних процесів, як внутрішніх, так і зовнішніх; кризу трудових ресурсів на територіях, схильних до ризику виникнення природних катастроф; виникнення внаслідок гібридної агресії бунтівної території у вигляді окремих районів Донецької та Луганської областей, яка протягом нетривалого часу перетворилась на плацдарм терористичної загрози і полігон відтворення найбільш небезпечних форм кримінальної діяльності; радикалізацію соціально-політичної сфери, ініціювання масових хвилювань і заворушень; зміну державного устрою через серію «ліберальних реформ», внаслідок чого відбулось перепрограмування державного апарату на дії в інтересах і на користь представників іноземних держав; руйнування агропромислового комплексу, який є основою продовольчого забезпечення та харчування населення, необхідність закупівель продовольства за кордоном; порушення або обмеження поставок життєво важливих продуктів і товарів при ініціюванні ажіотажного попиту на них тощо.

Усе це, а також ідеологія лібералізму у крайніх її проявах, примат «загальнолюдських цінностей» над суспільними, державними і національними інтересами створюють нові абсолютно унікальні умови, непередбачувані за своїми наслідками для безпеки і цілісності нашої держави, особливо в контексті катастрофічних впливів пандемії коронавірусу Covid-19.

Для розгойдування такої надскладної системи, як держава, існує безліч способів і технологій, перше місце посідають інформаційно-психологічні технології і серед них: помилкові чутки і дезінформація, відвертий обман у висвітленні подій, що відбулися, і реальної ситуації, несприятливі і загрозливі прогнози політичних і громадських діячів, астрологів, віщунів тощо.

На ситуацію поширення коронавірусу в нашій державі, ускладнену масовим поверненням українських заробітчан з країн Західної Європи, загальним падінням життєвого рівня населення, перманентною політичною кризою, збройним протистоянням, нашарувались такі обставини:

- фактор нової інфекційної хвороби, по відношенню до якої залишились неопрацьованими або недостатньо представленими засоби індикації та ідентифікації (лабораторні методи визначення етіологічного агента, методи специфічної профілактики і лікування, найбільш ефективні протиепідемічні заходи);
- ефект несподіванки, який зазвичай присутній при непрогнозованій інтродукції нової інфекційної хвороби на нову територію;
- феномен неготовності національних і міжнародних структур охорони здоров'я до зміни синдромного фону хвороби, який збільшив тривалість часу виявлення та диференціальної діагностики коронавірусу зараз у період інтенсивного поширення збудника в людській популяції;
- фактор непередбаченого і такого, що раніше не мав аналогу, темпу просування хвороби із сільської місцевості західних регіонів у соціуми великих населених пунктів і столичних міст

центральної, східної і південної України у поєднанні з експлозивним зростанням інтенсивності й екстенсивності епідемічного процесу, масштабування соціально-економічної значущості хвороби, що значно перевищує ресурсні можливості нашої країни;

– ризик потенційного рукотворного впливу на хід розвитку епідемічного процесу з метою випробування якостей біологічних агентів і вироблення ефективних заходів індикації, ідентифікації, моніторингу, лікування та епідеміологічного контролю.

Очевидно, що закономірним результатом дії наведених вище обставин може стати соціальна катастрофа, тобто зміна соціальної системи, що призводить до негативних результатів (потрясінь). За найгірших сценаріїв розгортання пандемії в Україні можуть статись різні форми соціальних катастроф. Вони можуть виявлятися в революціях і контрреволюційних переворотах, заколотах, бунтах, конфронтації, протистоянні між різними групами, економічних та інших кризах. Найстрашніші наслідки соціальної катастрофи уособлені в революціях, які часто призводять до деградації суспільства, масового його божевілля, деформації людської поведінки, руйнування фундаментальних духовно-моральних основ життя людей.

Попереджений – значить захищений. Попередити про небезпеку і загрозу – це перший рівень і найефективніший спосіб захисту, оскільки дозволяє якщо не виключити загрозу, то підготуватися до неї і вжити заходів, що зменшують можливі збитки і втрати. Катастрофа виникає не відразу, для цього повинні бути відповідні зовнішні впливи, період підготовки і внутрішні умови системи. Природна, техногенна та соціальна екосфера, як складна система, тривалий час зберігає пам'ять про всі попередні впливи, як аперіодичну активізацію, що має чітку спектрально тимчасову закономірність. Наступні дії, їх синергія, накопичення внутрішньої потенційної енергії, порушують стан стійкої динамічної рівноваги складної системи і переводять її в новий стан стійкої рівноваги або викликають її руйнування і катастрофу. Перед настанням катастрофи проявляються явища-ознаки або попередники, які можуть бути виявлені за допомогою моніторингу критичних параметрів стану системи. Даний підхід дозволяє вирішити велике коло прогностичних завдань, що стоять перед владою та її правоохоронними органами, в напрямку забезпечення епідемічної безпеки.

У цілому системність підходу до вироблення сучасної національної стратегії боротьби з інфекційними хворобами визначається такими положеннями, як:

- оптимізація алгоритму попередження, виявлення, реагування та ліквідації епідемічних наслідків надзвичайних ситуацій епідемічного характеру, адекватних новим загрозам;
- урахування всього комплексу проблем, пов'язаних із розповсюдженням інфекційних хвороб;
- максимальна мобілізація наукового, практичного та ресурсного потенціалу управління стримуванням поширення інфекційних хвороб;
- зміцнення глобальних мереж шляхом створення потенціалу попередження глобалізації нових біологічних загроз.

Одержано 17.03.2020

УДК 343.9

Ірина Геннадіївна ЛУЦЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Богдан Геннадійович ЛУЦЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ООС

Довгий і нелегкий шлях становлення викарбовує наша держава у часи своєї незалежності. Політичні, економічні, соціальні кризи, що регулярно вирують на території нашої країни вилились у значно більший конфлікт, до якого ані суспільство, ані держава не були готові – гібридна війна. Такий конфлікт відбувається у поєднанні із застосуванням тероризму, злочинної

поведінки, партизанської війни, а також звичайної зброї та військової тактики, із використанням як військових так і невійськових заходів, наприклад, політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних тощо. Тому цілком закономірно відбулося переформатування Антитерористичної операції на сході України у Операцію об'єднаних сил. До складу АТО також входили підрозділи ЗСУ, НГУ та інших силових структур, але правовий режим був обраний саме як антитерористична операція, яка спрямовувалася на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань на сході України та передбачала систему заходів для подолання терористичної загрози. Відтепер на Донбасі за все відповідає об'єднаний оперативний штаб Збройних сил, що був утворений в рамках реформування структури збройних сил України та Генерального штабу у 2016 році.

Відповідно до Закону України «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VIII під час ООС, Генеральним штабом Збройних Сил України за погодженням з відповідними керівниками залучаються та використовуються сили і засоби (особовий склад та спеціалісти окремих підрозділів, військових частин, зброя, бойова техніка, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку та телекомунікацій, інші матеріально-технічні засоби) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань (Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, Державної спеціальної служби транспорту), правоохоронних органів спеціального призначення, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, розвідувальних органів України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, а також працівники закладів охорони здоров'я [1].

Необхідність взаємодії такої кількості підрозділів різних структур цілком виправдана, оскільки на меті стоїть забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. Така ситуація, завжди, в усі часи, супроводжувалася збільшенням злочинності, у тому числі і найбільш небезпечних складів злочинів (перший розділ особливої частини ККУ, ст. 258, ст. 260, ст. 262 ККУ та ін.)

В сучасних умовах досягнення зазначеної мети неможливо без встановлення всіх криміногенних факторів, які є рушійною силою того чи іншого деструктивного процесу. Принагідно зауважити, що природа походження криміногенних факторів буде відрізнятися за різними критеріями, у тому числі від територіальної приналежності, а саме: 1) тимчасово окуповані території Луганської та Донецької областей; 2) окремі території України, які є прилеглими до ОРДЛО; 3) анексована територія АРК та міста Севастополя; 4) безпосередньо територія України. При чому, територіальний критерій є максимально взаємо обумовлюючим по відношенню один до одного.

Отже, вкрай необхідно з'ясувати повноваження, зазначених вище суб'єктів, саме в кримінологічній площині. Функції ЗСУ, передбачені ст. 1 ЗУ «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII, не дають нам підстав вважати ЗСУ спеціальним суб'єктом протидії злочинності, проте, не можна недооцінювати їх діяльність по здійсненню «...заходів щодо запобігання розповсюдженню зброї масового ураження, протидії незаконним перевезенням зброї і наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у відкритому морі...» [2].

Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями і відповідно до ст. 2 ЗУ «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-XII на нього покладаються завдання із «попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» [3].

До основних завдань Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України відповідно до ст. 3 ЗУ «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 23.02.2006 № 3475-IV належить також «...сферах використання державних інформаційних ресурсів в частині захисту інформації, протидії технічним розвідкам, функціонування, безпеки та розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку» [4].

Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII на поліцію покладається ряд завдань, серед яких безпосередньо передбачено і протидію злочинності [5].

Розглянуті вище завдання або функції сил, що можуть бути залучені до ООС, безсумнівно спрямовані на мінімізацію криміногенної ситуації та припинення злочинів. У той же час, можемо констатувати недосконалість чинного законодавства саме, у взаємодії цих підрозділів у протидії злочинності під час ООС. Законом України «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VIII [1] передбачено залучення і використання сил і засобів для забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, надання їм спеціальних повноважень та забезпечення їх необхідними засобами та ресурсами з цією ж метою, а також окремою статтею передбачено право представників вище зазначених підрозділів з метою забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави під час відсічі збройної агресії у зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій. У той же час, є необхідність законодавчого закріплення і забезпечення спільної діяльності із протидії злочинності у період проведення ООС. Така необхідність обумовлена самою формою існуючого конфлікту, оскільки гібридна війна передбачає гібридні правила її ведення та гібридні сили і засоби щодо її припинення, у тому числі і кримінологічні заходи.

Таким чином, здійснення протидії злочинності під час проведення ООС є комплексною діяльністю суб'єктів ООС, яка охоплює всі реально існуючі процеси, що відбуваються, у тому числі, і поза межами нашої держави, і спрямована як на забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, так і на зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до максимально сприйнятого рівня якісно новими способами. Дуже важливо, щоб результати зазначеної діяльності були справжніми, а не симулякрами. Отже, законодавче забезпечення протидії злочинності під час проведення ООС є життєво необхідним заходом для України і українського суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 13.03.2020).
2. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 13.03.2020).
3. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 13.03.2020).
4. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23.02.2006 № 3475-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15> (дата звернення: 13.03.2020).
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 13.03.2020).

Одержано 18.03.2020

УДК 343.2/.7

Ігор Іванович МИТРОФАНОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри галузевих юридичних наук

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ АКТ, ЩО РЕГУЛЮЄ ПРОТИДІЮ ЗЛОЧИННОСТІ

Не зважаючи на достатню кількість законів (Закони України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про запобігання корупції», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню

тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про розвідувальні органи України», «Про Національну поліцію», «Про національну безпеку України», «Про Службу безпеки України», «Про Державне бюро розслідувань» тощо), якими врегульовано організаційно-правові питання протидії кримінальній активності населення, Кримінальний кодекс (далі – КК) України був, є та залишиться єдиним нормативно-правовим актом, що визначає кордони такої протидії. Це пов'язано з велінням, зафіксованим в ч. 3 ст. 3 КК України.

Для протидії тим чи іншим актам суспільно небезпечної поведінки особи або групи людей законодавець визначає кримінальну протиправність таких актів поведінки, встановлює їх караність та визначає інші їх кримінально-правові наслідки. При цьому на різних етапах розвитку держави й її правової системи пріоритети в питаннях визначення кордонів протидії злочинності можуть бути різними, оскільки протистояння за кримінальне право триває постійно [1, с. 120–128]. Сьогодні політична кон'юнктура підказала законодавцю необхідність протидіяти незаконному видобуванню бурштину, тому ним до КК України була включена ст. 240¹, яка встановлено покарання за незаконне видобування бурштину, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами.

Законодавець, формулюючи цей норматив, навіть і не замислювався, що ст. 240 КК України достатньо для протидії незаконному видобуванню бурштину, частиною другою якої встановлено вже покарання за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Крім того, перелічення кримінально протиправних дій – «збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами», – яку шкоду довкіллю заподіюють? Такі дії, на мою думку, порушують встановлений порядок здійснення господарської діяльності, а не порядок охорони довкілля. Тобто, намагання законотворців вирішити нагальні проблеми протидії злочинності за рахунок бездумного введення нових кримінально-правових нормативів не призведуть автоматично до бажаних для влади результатів. Про це свідчить застосування існуючого нормативу, зафіксованого в ст. 240 КК України. Так, у єдиному державному реєстрі судових рішень в 2019 році розміщено 11 вироків, а в 2018 – 9 вироків за ст. 240 КК України за незаконне видобування бурштину. Майже в половині вироків фігурують узгоджені покарання у виді штрафу, а в решті – звільнення від покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України.

На що є політична воля – на протидію певним видам кримінально протиправної поведінки – там кримінальна юстиція «дає» результат. Наприклад, у 2017 році обліковано 89 випадків державної зради, в 2018 – 127, в 2019 – 123, а в 2013 – 1. Практика також, для прикладу, свідчить про одностороннє спрямування при застосуванні нормативу ст. Стаття 436¹ КК України Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. 11 жовтня 2019 р. Дзержинський районний суд м. Кривого Рогу засудив ОСОБУ_1, який 14 червня 2019 року приблизно з 11:00 години до 17:00 години, перебуваючи у громадському місці – біля торгово-розважального центру «Плаза», розташованого за адресою: проспект Гагаріна, 4Б, в Металургійному районі м. Кривого Рогу Дніпропетровської області, вдягнувши футболку червоного кольору з зображенням на фронтальній частині державного гербу СРСР, затвердженого 06.07.1923 Центральним виконавчим комітетом Союзу Радянських Соціалістичних Республік, до 1 року обмеження волі [2]. При цьому відсутні вирoki за виготовлення, поширення нацистської символіки та пропаганди націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, хоча таке явище набуло нечуваних для європейської спільноти масштабів.

Кримінальне право є легальним ресурсом насилля, за який завжди будуть протистояти різні політичні сили, тому слід обережно підходити до нововведень до КК України та застосування наявного в ньому потенціалу системи засобів кримінально-правового впливу [1, с. 120–128]. Успіх під час виконання завдань КК України пов'язаний зі станом та рівнем кримінальної активності населення в країні й її регіонах і з дієвістю протидії їй правоохоронними структурами держави. Проте не слід перебільшувати роль КК України в сфері протидії кримінальній активності населення, майже при суттєвій ефективній діяльності органів кримінальної юстиції в найширшому сенсі. Як відомо, протягом багатьох років домінування адміністративно-командної системи, а потім дезінтеграції конституційно-правових інститутів влади, що раніше існували в Українській РСР, в найскладніших умовах розбудови соціуму та

держави, перехід до ринкової економіки (створення олігархічно-кланової системи), коли ще не засновані модернові дієві інститути влади, кримінальна активність населення країни істотно зростає як якісно, так і кількісно. Це обумовлено комплексом негативних причин і факторів, включаючи: руйнацію правоохоронної системи, діяльність так званих активістів, розірвання усталених господарських зв'язків, економічну кризу, істотний спад виробництва (знищення багатьох галузей народного господарства), збільшення інфляційних процесів, які значно вплинули на стрімке зниження життєвого рівня населення України, появу безробіття та прискорення темпів зростання трудової міграції в Європу та Російську Федерацію. При цьому розкриття злочинів сьогодні перебуває на найнижчому рівні за всі роки незалежності. Організована та професійна злочинність, хоча й існували в усі періоди розвитку нашого соціуму та держави, в попередні роки інформація про неї нам не надавалася, хоча і не заперечувалося її існування, а за останні роки за різними причинами та факторами набула загрозливих масштабів. Під контролем стійких злочинних об'єднань перебувають всі органи державної влади та розгортаються: наркотичний та фармацевтичний бізнес (включаючи обіг фальсифікованих лікарських засобів, який вже давно суттєво перевищив за розмірами надприбутків наркобізнес як легальний (продаж алкоголю та тютюну), так і нелегальний), контрабанда тощо. Гроші, що заробляються на цих видах діяльності, спрямовуються на корупцію. Практика вказує на поширення фактів відмивання «брудних» грошей від кримінально протиправного бізнесу через банківські установи й інші суб'єкти підприємництва [2, с. 120–128].

Ураховуючи висловлене, потенціал кримінально-правових нормативів і велінь КК України має знайти своє віддзеркалення в реалізації наявних правових приписів, а також у наведенні встановленого законом порядку в усіх гілках влади, що повинні діяти на користь членів українського соціуму з метою підвищення рівня їх добробуту та правової захищеності.

Список бібліографічних посилань

1. Митрофанов І. І. Політичне протистояння за кримінальне право та кримінально-правова політологія. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 120–128.
2. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу від 11.10.2019 : справа № 210/4224/19, провадження № 1-кп/210/658/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85088106> (дата звернення: 6.02.2020).
3. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2017. 576 с.

Одержано 17.02.2020

УДК 343.3/.7

Юлія Сергіївна МИТРОФАНОВА,

аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

За останні три десятиліття насильство щодо жінок, включаючи домашнє насильство, привертає підвищену увагу з боку міжнародної спільноти, що знаходить своє відображення у міжнародному праві. Протягом цього періоду було здійснено кілька вирішальних кроків, серед яких: ухвалення Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в 1979 р., а також загальних рекомендацій та висновків, затверджених Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок; Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок в 1993 р.; Міжамериканської конвенції про запобігання, покарання і викорінення насильства щодо жінок в 1994 р.; Пекінської декларації в 1995 р.; Протоколу про права жінок в Африці до Африканської хартії прав людини і народів в 2003 р.; і це лише деякі з них [1]. Таким чином, існує потужна міжнародно-правова база в галузі боротьби з насильством щодо жінок.

Одним із різновидів насильства щодо жінок є сексуальне насильство. У законодавстві різних країн термін «сексуальне насильство» визначається по-різному. В цілому, цей термін охоплює примусовий сексуальний контакт. Сюди входить: зґвалтування, сексуальне рабство, приниження сексуального характеру, сексуальна наруга над дітьми або підлітками,

кровозмішення, сексуальна експлуатація. Як зазначає Емілі Нагоски, – «Сексуальне насильство часто не схоже на те, як ми собі уявляємо «насильство»; дуже рідко тут застосовується пістолет або ніж, здебільшого не проявляється «агресія» у звичному значенні цього слова. Це примус і позбавлення людини-жертви вибору стосовно того, що з нею станеться. Жертви не «борються», бо загроза надто несподівана, від неї неможливо втекти, і їхні тіла обирають «завмерти», бо це стресова реакція, яка максимізує шанси вижити...» [2, с. 158–159].

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (CETS № 210) від 11 травня 2011 р. (далі – Стамбульська конвенція) відносить до кримінальних порушень категорії «насильства проти жінок»: сексуальне насильство, включаючи зґвалтування.

За ст. 36 Стамбульської конвенції сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування це: а) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; с) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою.

Підвидом сексуального насильства Стамбульська конвенція визначає «сексуальне домагання – будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, мета або наслідок якої – порушення гідності особи, зокрема шляхом створення загрозливого, ворожого, принизливого або образливого середовища» [3].

7 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) [4]. Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства, визначаю систему заходів щодо запобігання та протидії фізичному, психологічному та сексуальному насильству.

Закон визначає, що насильством в сім'ї це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

За спрямованістю дій Закон виділяє чотири види насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне, – розкриваючи зміст кожного із зазначених видів насильства. Згідно п.п. 15) п. 1 ст. 1 Закону сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Отже, Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відносить до сексуального насильства такі дії:

- 1) будь-які діяння сексуального характеру без згоди;
- 2) будь-які діяння сексуального характеру стосовно дитини незалежно від її згоди;
- 3) примушування до акту сексуального характеру з третьою особою
- 4) інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи;
- 5) інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості вчинені стосовно дитини або в її присутності;

Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» запровадив зміни в Кримінальний кодекс України (далі - КК) і визначив у ст. 153 поняття сексуального насильства, як – вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) [5].

Отже КК України відносить до сексуального насильства такі дії тільки вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (ст. 153 КК).

Таким чином, поняття сексуального насильства міжнародне та національне законодавство трактують дещо по різному: у вузькому та широкому значенні.

У вузькому значенні до сексуального насильства слід відносити здійснення, без згоди особи будь-яких дій сексуального характеру (вагінальне, анальне або оральне проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета, інші акти сексуального характеру з особою) або стосовно дитини незалежно від її згоди або в її присутності, а також примушування до акту сексуального характеру з третьою особою та інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи.

У широкому значенні сексуальне насильство – це вчинення, крім зазначеного, також будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

Список бібліографічних посилань

1. Проект Закон України Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : від 12.07.2016 № 4952 // Ліга Закон : сайт. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH3TK00I.html (дата звернення: 18.03.2020).

2. Нагоски Э. Как хочет женщина. Мастер-класс по науке секса / пер. с англ. Н. Брагиной и В. Степановой. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 460 с.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. Київ : К.І.С., 2013. 104 с. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення: 18.03.2020).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 18.03.2020).

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 18.03.2020).

Одержано 19.03.2020

УДК 343.85(477)

Анна Олександрівна НАУМОВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ КАТУВАННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Повагу до людської гідності унормовано Конституцією. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст.28 Конституції України) [1].

Держава зобов'язана забезпечити проведення оперативного і неупередженого розслідування кожного факту протиправного насильства, катування, застосованого службовими особами органів досудового розслідування.

Заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання під час досудового розслідування переконливо свідчить про необхідність протидії зазначеним проявам у разі порушення такої заборони. За даними Департаменту процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про катування та інші серйозні порушення прав громадян з боку правоохоронних органів у 2018 році було розслідувано 58 проваджень, в 2019 – 42 провадження по факту перевищення службових повноважень, тоді як фактично мало місце подія злочину застосування катування під час досудового розслідування [2].

За даними Генеральної прокуратури України за три місяці 2020 року було відкрито 27 проваджень про перевищення службових повноважень та застосування насильства

працівниками поліції відносно осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. До кримінальної відповідальності судами притягнуто 7 поліцейських за ознаками ст.365 КК України [3]. Зазначене свідчить про те, що держава не забезпечує належне реагування на кожний факт протиправного катування під час досудового розслідування, що породжує безкарність службових осіб органів досудового розслідування, їх переконаність, що силові методи мають бути неодмінною складовою реалізації ними службових повноважень.

Як свідчать результати проведеного нами дослідження, 26 % опитаних осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі або відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі, повідомили, що їх примушували зізнатися у вчиненні злочину шляхом застосування катування, фізичного, психічного впливу. Застосування насильства та катування при допиті підозрюваного, обвинуваченого примушує останнього до самообмови та незаконного притягнення завідомо не винуватого до кримінальної відповідальності. Вважаємо, що примусова самообмова призводить до незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування, незаконного засудження і є підставою для скасування обвинувального вироку і закриття кримінальної справи відносно цієї особи за реабілітуючими підставами.

Науковий аналіз статей 365, 372, 373 Кримінального кодексу України дозволяє зробити висновок про відсутність кваліфікуючої ознаки – застосування катування, як силового методу роботи службових осіб, при реалізації ними владних повноважень під час досудового розслідування.

У «Новому тлумачному словнику української мови» термін «катувати» означає «допитуючи, піддавати тортурам; мучити; мордувати, рвати; сильно бити, завдавати тяжких фізичних мук, страждань; страчувати, карати на смерть» [4, с. 820]. У науковій літературі є різні трактування поняття «катування», які умовно можна звести до: 1) тих, котрі акцентують увагу на праві захисту від катувань; 2) тих, котрі відображають «катування» як одну зі стадій «негуманного» ставлення до людини (їх зміст впливає з прецедентного права Європейського суду з прав людини; 3) тих, котрі не містять у визначенні всіх ознак складу катування (наприклад, залякування, страждання, примус тощо); 4) тих, котрі, підкреслюючи особливості катування, разом із тим, містять помилкові ознаки, що суперечать практиці, що існує [5, с.176].

Дефініція «катування» міститься у таких міжнародно-правових актах із прав людини: Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ООН від 9 грудня 1975 року; Токійській декларації Основні лікарські принципи, стосовно тортур та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження або покарання при затриманні та ув'язненні Всесвітньої медичної асоціації від 1 жовтня 1975 року; Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ООН від 10 грудня 1984 року; Міжамериканській конвенції про запобігання катуванням чи покарань за їх застосування Організації американських держав від 9 грудня 1985 року.

На нашу думку, дефініція «катування» у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ООН, – найбільш повна серед зазначених у інших міжнародно-правових актах. В ній визначено, що катування – будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [6].

Аналіз дефініції «катування» в міжнародних нормативно-правових документах, дозволяє визначити, що катування тісно пов'язане із специфічним положенням потерпілого, тобто особи, яка знаходиться під вартою, яку допитують, від якої вимагають зізнання у вчиненні злочину або якихось відомостей, а суб'єкт катування, – спеціальний суб'єкт, – службові особи, які виступають як виконавці цього злочину або як підбурювачі. У зв'язку із цим, враховуючи, що особа, яку катують, знаходиться під вартою і від неї вимагають зізнання у вчиненні злочину, в більшості випадків, цей злочин може вчинити лише спеціальним суб'єктом – службовими особами, при реалізації ними владних повноважень під час досудового розслідування.

У зв'язку з цим пропонуємо ст. 373 КК України викласти у наступній редакції:

1. Примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, поєднані із застосуванням насильства або із знущанням над особою, за відсутності ознак катування, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії передбачені частиною першою, поєднані із застосуванням катування, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 18.03.2012).

2. Погляд експертів на проблему катувань в Україні та імплементацію Стамбульського протоколу // Правозахисна група «Січ» : сайт. 28.02.2020. URL: <http://sich-pravo.org/poglyad-ekspertiv-na-problemu-katuvan-v-ukrayini-ta-implementatsiyu-stamulskogo-protokolu/> (дата звернення: 18.03.2012).

3. Рябошапка назвав число правоохоронців, яких притягнуто до відповідальності за тортури // РБК-Україна : сайт. 05.03.2020. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/tri-mesyatsa-gpu-privlekla-otvetstvennosti-1583429391.html> (дата звернення: 18.03.2012).

4. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. 2-е вид. виправ. Київ : Аконт, 2003. Т. 1 (А–К). 928 с.

5. Яремко О. М. Законодавча регламентація кримінальної відповідальності за катування в Україні. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 8. С. 176–181.

6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : від 10.12.1984 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 18.03.2012).

Одержано 23.03.2020

УДК 343.(22+37)

Олексій Михайлович НЕСТЕРЕНКО,

аспірант докторантури та аспірантури

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

УМИСНА ФОРМА ПОВЕДІНКИ ОСОБИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ СТ. 205-1 КК УКРАЇНИ

Епоха постмодерну з власним особистим поглядом на розвиток суспільства, на розвиток особи в цьому суспільстві, на розвиток суспільних відносин в сучасному суспільстві, накладає певний відбиток на розуміння наукою та правозастосовчою практикою змісту окремих ознак складів злочинів, які вони досліджують. Постмодернізм, як характерна філософсько-культурна течія епохи постмодерну, висуває перед суспільством ряд притаманних тільки йому поглядів, а саме: відмова від традицій індустріального суспільства, відмова від традиційних поглядів на життя такого суспільства, діаметральний перегляд існуючих моральних цінностей в суспільстві (в деяких випадках навіть їх спотворення) тощо. Все це призводить до того, що в окремих випадках особа подекуди втрачає можливість адекватно оцінювати як власну поведінку так і її наслідки. Все вищезазначене ставить перед кримінально-правовою наукою завдання чітко визначати зміст тих чи інших ознак складу злочину.

Вважаємо за доцільне, зосередити власну увагу на аналізі умисної форми вини у випадку підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців. Чому нас так турбує це питання? Справа полягає в тому, що в епоху постмодерну, коли відбувається певне викривлення в свідомості особи сутності суспільної небезпеки окремих власних діянь відносно документів, існує нагальна потреба чітко розуміти яким чином визначає теорія кримінального права наявність умислу в такій ситуації як підроблення документів.

Для того щоб надати певну відповідь на поставлене нами запитання потрібно визначитись з рядом проблем, а саме: по-перше, змістом поняття умислу за кримінальним законодавством України та аналізом його ознак; по-друге, розумінням умислу в межах підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців.

Відповідно до положень ст. 24 Кримінального кодексу України (далі – *КК України*) умисел передбачений в двох видах: прямий (ч. 2 ст. 24 КК України) та непрямий (ч. 3 ст. 24 КК України).

Прямим умислом є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання (ч. 2 ст. 24 КК України). Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч. 3 ст. 24 КК України) [1]. В даному випадку, ми спостерігає який зміст вбачає законодавець в понятті умислу, при цьому, як прямого так і непрямого.

Що стосується наукового погляду на проблему змісту умислу, то в теорії кримінального права традиційно зміст умислу розкривають через призму аналізу його інтелектуальних та вольових ознак. Інтелектуальний момент умислу інколи називається інтенсивністю свідомості. Ця інтенсивність, за словами Р. В. Вереші, при умислі (прямому та непрямому) обумовлюється усвідомленням суспільної небезпечності діяння та передбаченням настання суспільно небезпечних наслідків [2, с. 211].

Що до вольового моменту, то прямий умисел характеризується бажанням настання суспільно небезпечних наслідків, непрямий умисел – свідомим їх припусканням [2, с. 213].

Розкриваючи зміст умислу існує відповідна потреба встановлення особливостей умислу при окремих видах складів злочинів, а саме: формальному, матеріальному та усиченому. Враховуючи той факт, що підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців, за особливостями побудови об'єктивної сторони є злочином з формальним складом, то нас цікавлять особливості умислу тільки в таких різновидах складів злочину. Справа полягає в тому, що злочини з формальним складом вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. При цьому, настання наслідків законодавця не цікавлять і на кваліфікацію не впливають. Іншими словами виникає запитання: чи можливо існування в формальних складах злочинів умисної форми вини.

В даний час, ми не ставимо перед собою завдання дослідити наукові погляди з приводу визначення інтелектуального та вольового моменту в злочинах з формальним складом, а зупинимось на більш обґрунтованому, на нашу думку, позиції.

Досліджуючи дану проблему, О. І. Рарог наголошує на тому, що при вчиненні злочину з формальним складом зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії й у бажанні вчинити цю дію. Такий умисел є прямим, і тільки він притаманний умисним злочинам, що мають формальний склад. Такі злочини не можуть вчинятись з непрямим умислом, вольовий зміст якого у вигляді свідомого припущення законом пов'язаний винятково із суспільно небезпечними наслідками, що входять в об'єктивну сторону тільки матеріальних складів [3, с. 39]. Як наголошує В. А. Ломако, інтелектуальна ознака умислу в цих випадках містить лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння, ставлення до наслідків тут не виникає та й не може виникнути. А вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинити конкретну дію чи бездіяльність [4, с. 159–160].

Що стосується нашого складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України, то можливо зазначити наступне: особа реалізуючи будь-які дії які пов'язані з внесенням в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця, завідомо неправдивих відомостей повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер такої поведінки. Тобто, коли особа вносить недостовірну інформацію про власну участь (наприклад, ставить підпис під протоколом установчих зборів як їх учасник, в реальності не маючи на це будь-яких підстав) в діяльності юридичної установи в документи які є установчими для цієї організації чітко усвідомлює протиправний характер своїх дій. Факт бажання вчинити такі дії, тобто внести недостовірну інформацію, визнається нами вольового моменту умислу.

Підводячи підсумок, необхідно наголосити на тому, що підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців, вчинюється тільки з умисною формою вини, що повинно обов'язково враховуватись правозастосовчими органами в процесі кваліфікації таких діянь.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.03.2020).
2. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.
3. Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие / отв. ред. М. А. Гельфер. М. : РИО ВЮЗИ, 1982. 63 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

Одержано 15.03.2020

УДК 343.4(477)

Олександр Володимирович ОЛІШЕВСЬКИЙ,

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ СВІТОГЛЯДНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СТАТЕЙ 161, 300 ТА 422 КК УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання [1]. З метою захисту даного права прийняті статті 161, 300 та 442 КК України.

У ст. 161 КК України встановлено кримінальну відповідальність за дії, спрямовані на порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. А у ст. 300 КК України передбачена відповідальність за ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Також даної теми стосуються питання геноциду. Відповідно до ч. 1 ст. 442 КК України, геноцид – це діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу [2]. Мова в статтях йде про релігійну нетерпимість та дискримінацію. Але поза увагою залишаються ідеології, філософії, зокрема, сучасна ліберальна ідеологія та атеїстичні переконання. Тому метою даної роботи є намагання визначити та обґрунтувати поняття «світоглядна нетерпимість та дискримінація» як правильне для застосування, щоб захищати людей, які є носіями інших, відмінних від релігійних, переконань.

У академічному словнику світогляд визначається як система поглядів на життя, природу і суспільство [3, с. 96]. Світогляд – у його сутнісному розумінні – це сукупність образів і уявлень, система понять і категорій, яка підпорядкована процесові визначення місця людини, людей у світі, їхнього історичного походження та ролі людини в плинному змінюваному світі [4, с. 54].

Розгляд філософських джерел дає можливість говорити про те, що загалом виділяють три історичні типи світогляду: міфологічний, релігійний і філософський. З аналізу норм КК України,

особи, які сповідують релігію є більш захищені на законодавчому рівні ніж ті, які мають відмінні від них переконання (міфологічні, філософські). Тому є необхідність зміни статей КК України в частині заміни поняття «релігійні» на «світоглядні». У зв'язку з цим, закономірним є питання: що собою представляє світоглядна нетерпимість та дискримінація.

Нетерпимість, відповідно до тлумачного словника української мови, – це небажання, невміння терпимо ставитися до кого-, чого-небудь; нетерпиме ставлення [5, с. 394].

Дискримінація – загальноправове поняття, яке являє собою обмеження прав держави, юридичних або фізичних осіб (у порівнянні з іншими державами, юридичними чи фізичними особами) [6, с. 67]. Відповідно до п. 2 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановлений цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [1].

Отже, світоглядна дискримінація – це будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевага з метою знищення або применшення визнання людини чи групи за релігійною, філософською чи іншою світоглядною ознакою при використанні чи здійсненні прав, свобод та інтересів людини у будь-якій сфері суспільного життя. Вона є поняттям оціночним і, відповідно, життєві ситуації, які виникають з цього приводу теж віддаються на розсуд судді. Але винятком із загального правила слід вважати дискримінацію за ознаками світогляду у випадку необхідності збереження життя або здоров'я певної людини чи групи.

Таким чином, світоглядна нетерпимість та дискримінація – це безпосередньо вчинення, заклик, прохання, умовляння, порада, доручення, вказівка або наказ вчинити незаконне діяння щодо представника/представників певного світогляду, наклеп/нецензурна лайка їх або самого типу світогляду, його елементів, а також інші розрізнення, виняток, обмеження чи перевага з метою знищення або применшення визнання людини чи групи при здійсненні прав, свобод та інтересів людини у будь-якій сфері суспільного життя без виправдувального контексту. Під останнім варто розуміти освітню, наукову, правоохоронну чи іншу соціально корисну мету.

Список бібліографічних посилань

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення: 10.03.2020).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.03.2020).
3. Світогляд // Академічний тлумачний словник (1970–1980) : сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/svitoghljad> (дата звернення: 10.03.2020).
4. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми : монографія / за заг. ред. В. М. Князева. Київ : Вид-во НАДУ, 2003. 320 с.
5. Нетерпимість // Академічний тлумачний словник (1970–1980) : сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/neterpymistj> (дата звернення: 10.03.2020).
6. Иванов А. А. Справочник по теории государства и права: основные категории и понятия. М. : Экзамен, 2007. 510 с.

Одержано 11.03.2020

УДК 343.6:342.746

Павло Олександрович ПЕРЕПЕЛИЦЯ,

курсант 2 курсу факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КЛОНУВАННЯ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Створення технологій у сфері клонування людини як виду штучного розмноження призводить до поступової зміни суспільної свідомості, а також є джерелом виникнення соціальних та етичних проблем, протиріч, спекуляцій й правових колізій. Так, можливість легалізації репродуктивного клонування актуалізує питання взаємовідносин між людьми і клонами, правового статусу останніх, прав й обов'язків клонованого щодо своїх клонів і навпаки. У зв'язку з цим виникає питання, чи слід легалізувати розвиток цієї сфери біотехнологій або врешті решт встановити чітку кримінально-правову заборону щодо цього виду діяльності.

Наразі питанні клонування людини в Україні не отримало достатньої законодавчої регламентації. Базовими міжнародним документами у цій сфері є Загальна декларація щодо геному людини та прав людини 1997 р. [1], Додатковий протокол до Конвенції про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину), який стосується заборони клонування людей 1998 р. [2], підписаний Україною 10.04.2006 р., проте й досі не ратифікований, та Декларація ООН щодо клонування людини, прийнятий Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 08.03.2005 р. [3] В Україні на законодавчому рівні питання клонування людини лише частково врегульовано в Законі України «Про заборону репродуктивного клонування людини» 2004 р., яким прямо заборонено репродуктивне клонування людини та ввезення на територію України і вивезення з території України клонованих ембріонів людини (зародку людини на стадії розвитку до восьми тижнів). При цьому закон не поширюється на клонування інших, ніж людський, організмів [4]. Питання виду і міри відповідальності за порушення норм цього закону має бути встановлено іншими законами, проте це не було досі здійснено.

На відміну від вітчизняного законодавства в інших країнах суспільні відносини у сфері клонування отримали чітку регламентацію. Наприклад, у 2001 р. в Італії та Австралії прийнято закони про заборону клонування. Парламент Південної Кореї під впливом громадськості у 1998 р. прийняв закон, що дозволяє клонування людської клітини тільки для боротьби з раком та іншими тяжкими недугами. Більшість розвинутих держав світу передбачили й кримінальну відповідальність за проведення експериментів у цій галузі: у Франції за репродуктивне клонування людини передбачене покарання до 20 років позбавлення волі, у Великобританії – до 10 років позбавлення волі та грошовий штраф, у Німеччині – до 5 років позбавлення волі, у Японії – до 10 років позбавлення волі [5, с. 50; 6, с. 151].

У деяких країнах дозволені лише певні види клонування. Наприклад, у Великобританії в 1990 р. було прийнято Human Fertilization and Embriology Act, згідно з яким «здійснювати злиття клітинних ядер людського ембріона з ядрами, виділеними з клітин тканини іншої людини, ембріона або утробного плоду, для наступної стадії його розвитку забороняється». В його основу покладено доповідь урядової комісії з етичних проблем ембріології. Закон забороняє клонування людини, «якщо для цього використовуються клітини, взяті з тканин ембріона». На випадки, коли донором є дорослий організм, ця заборона не поширюється [5, с. 50]. США і Австралія, встановивши заборону на репродуктивне клонування, також дозволяють клонування з терапевтичною метою [7].

Враховуючи той факт, що подальший розвиток технологій у сфері клонування людини є неминучим, а також те, що старт їх використання вже відбувся, вважаємо, що регламентація

правових аспектів клонування в Україні є наразі актуальним. Оскільки в Україні на законодавчому рівні вже встановлена заборона клонування, необхідним є закріплення відповідальності за вчинення цього діяння в Кримінальному кодексі України. Це має стати завершальним етапом імплементації заборони репродуктивного клонування, передбаченої Додатковим протоколом до Конвенції про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину), який стосується заборони клонування людей 1998 р.

Враховуючи значний потенціал України у розвитку біотехнологій, слід врегулювати питання й терапевтичного клонування. У ст.143 Кримінального кодексу України наразі встановлена відповідальність за умисне порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини що спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого, порушення порядку вилучення у людини анатомічних матеріалів з метою їх трансплантації та за незаконну торгівлю останніми. Вбачається, що після регламентації питання терапевтичного клонування нормами медичного права, подібні кримінально-правові заборони мають бути встановлені й щодо цього виду діяльності у сфері біотехнологій. Якщо ж така діяльність не буде дозволена, за терапевтичне клонування має бути встановлена чітка кримінально-правова заборона поряд із репродуктивним клонуванням. Зазначені доповнення до норм медичного і кримінального права мають нарешті визначити статус клонування в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Загальна декларація про геном людини та права людини : від 11.11.1997 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_575 (дата звернення: 01.03.2020).
2. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини, стосовно заборони клонування людських істот (ETS N 168) : від 12.01.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_526 (дата звернення: 01.03.2020).
3. Декларація Організації Об'єднаних Націй про клонування людини : від 08.03.2005 // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d57 (дата звернення: 01.03.2020).
4. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15> (дата звернення: 01.03.2020).
5. Короткий Т. Правові аспекти клонування людини. *Вісник Національної академії наук України*. 2002. № 3. С. 46–52.
6. Хімченко С. До питання криміналізації клонування людини. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2017. № 7. С. 151–153.
7. Prohibitions related to scientific research and clinical applications // Government of Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/drugs-health-products/biologics-radiopharmaceuticals-genetic-therapies/legislation-guidelines/assisted-human-reproduction/prohibitions-scientific-research-clinical-applications.html> (дата звернення: 01.03.2020).

Одержано 09.03.2020

УДК 341.4

Анна Сергіївна ПОЛІТОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри юридичних дисциплін факультету № 2

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Маріуполь)

НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ: ВІДПОВІДНІСТЬ ПОЛОЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ

Закон України про кримінальну відповідальність постійно зазнає змін – криміналізація та декриміналізація суспільно небезпечних діянь, внесення змін та доповнень у кримінально-правові норми. Як слушно зауважує Є. О. Письменський, починаючи з 2014 року, законодавець

використовував криміналізацію як реакцію на нові виклики, загрозливі для безпеки всієї держави [1, с. 231].

15 лютого 2015 року МВС України оприлюднило список з даними про 1331 зниклих безвісти осіб в зоні воєнного конфлікту. За даними управління Національної поліції України в Донецькій області з квітня 2014 року до початку 2017 року на підконтрольній території Донецької області зникли безвісти 2727 осіб, доля 1053 з них невідома. За даними Луганської обласної військово-цивільної адміністрації на території області розшукується 1205 осіб, знайдено 633 людини, доля 572 залишається невідомою. У базі даних громадської організації «Мирний берег» наявна інформація про 2878 зниклих безвісти за весь час воєнного конфлікту. На кінець травня 2018 року в базі даних нараховується 1148 зниклих, з них військових – 150, цивільних – 998, невпізнаних загиблих – 152 [2].

Враховуючі цю обставину, однією із «вимушених» новел стало доповнення КК України ст. 146-1 «Насильницьке зникнення», що була внесена Законом України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», яка з однієї сторони якби є імплементацією положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р. у національне законодавство. Разом з тим, іншою причиною, на наш погляд, яку ми вважаємо більш ґрунтовною, для криміналізації цієї статті є реакція нашої держави на події на Сході України, де в окремих районах Донецької та Луганської областей органи державної влади не здійснюють своїх повноважень, де відзначається значна кількість випадків щодо викрадення людей.

Як відзначалося нами вище, 12 липня 2018 року КК України доповнено статтею 146-1 «Насильницьке зникнення», яка набрала чинності 2 серпня 2018 року. Частина 1 цієї статті визначає це діяння, як арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування. У ч. 2 ст. 146-1 КК України зазначено, що видання наказу або розпорядження про вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, або невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, його підлеглими заходів для їх припинення та повідомлення компетентних органів про злочин.

Деякі дослідники проблеми насильницького зникнення відзначають, що юридичне поняття «насильницького або примусового зникнення» відрізняється від поняття «зниклого безвісти», визначеного в міжнародному гуманітарному праві [3]. Відповідно до міжнародного гуманітарного права, зниклою особою є той, чиє місцезнаходження невідоме внаслідок збройного конфлікту. У зв'язку з цим Додатковим протоколом I до Женевської конвенції передбачено, що сторони міжнародного збройного конфлікту повинні сприяти пошуку осіб, про які повідомляли зниклі безвісти в цьому контексті, як тільки обставини дозволяють [4]. З іншого боку, насильницьке зникнення регулюється міжнародним законодавством про права людини і включає арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону [5].

У міжнародному праві також існують й інші акти, які стосуються питання насильницьких зникнень, наприклад, на регіональному рівні – це Міжамериканська конвенція про насильницькі зникнення людей [6], а також Римський статут міжнародного кримінального права [7].

Якщо ж проаналізувати практику застосування ст. 146-1 КК України правоохоронними органами України, то можна відзначити, що жодного вироку за цією статтею не має. Це пов'язано з тим, що дії щодо насильницького зникнення продовжують кваліфікуватися за ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» КК України.

Можемо відзначити, що ми стикнулася з подібною кваліфікацією дій при насильницьком зникненні за ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини». Відстоюючи таку точку зору щодо такої кваліфікації дій винних осіб, правоохоронці доводять наявність у діях винних осіб об'єктивної сторони незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Усі аргументи проти такої кваліфікації не сприймається, обґрунтовується відсутністю у КК України

норми, яка б охоплювала протиправні дії щодо викрадення чи позбавлення людини волі в будь-якій іншій формі або приховування даних про її долю чи місцеперебування. Гострим питанням цієї проблеми стає також і суб'єкт злочину.

Підводячи підсумок, можна відзначити, що норма, що передбачає відповідальність за насильницьке зникнення у КК України, відповідає міжнародно-правовим актам з питань насильницького зникнення. Разом з тим, відсутність правозастосовчої практики щодо цієї норми викликає необхідність вивчення зарубіжного досвіду. Це дозволить визначити ефективність застосування цієї статті та надасть можливість внесення, у разі потреби, в неї змін та доповнень для її удосконалення.

Список бібліографічних посилань

1. Письменський Є. О. Реалізація кримінально-правової політики шляхом криміналізації та декриміналізації: аналіз поточних законодавчих ініціатив. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 230–234.
2. Насильницькі зникнення в Україні та зникнення безвісті під час воєнного конфлікту на сході в 2014–2018 рр. // Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи : сайт. 11.06.2018. URL: <http://khp.org/index.php?id=1528705847> (дата звернення: 15.03.2020).
3. Crettol M., Milner L., Marie La Rosa A. and Stockwell J. Establishing Mechanisms to Clarify the Fate and Whereabouts of Missing Persons: A Proposed Humanitarian Approach. *International Review of the Red Cross*. 2017. № 99 (2). Pp. 589–618.
4. Protocol Additional (I) to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, 1125 UNTS 3, 8 June 1977 (entered into force 7 December 1978) (AP I), Art. 33.
5. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, 2716 UNTS 3, 20 December 2006 (entered into force 23 December 2010) (ICPPED), Art. 2.
6. Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons, OASTS 60, 9 June 1994 (entered into force 28 March 1996).
7. Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 UNTS 3, 17 July 1998, Art. 7(1)(i).

Одержано 17.03.2020

УДК 343.63

Ольга Анатоліївна СМАГЛЮК,

аспірант Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРИ ВСТАНОВЛЕНІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТЕВІ ЗНОСИНИ З ОСОБОЮ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА ШІСТНАДЦЯТИРІЧНОГО ВІКУ

1. Криміналізації суспільно небезпечних діянь полягає у визначенні цілей, підстав і аналіз можливостей призначення кримінального покарання та як наслідок визначення відповідної заборонної кримінально-правової норми.

Науковцями висловлюються різні точки зору щодо принципів чи обставин, що зумовлюють криміналізацію тих чи інших діянь. Так, наприклад, О. І. Коробєєв називає принципи факторами встановлення кримінально-правової заборони і поділяє їх на три групи: юридично-кримінологічні, соціально-економічні, соціально-психологічні [1, с.37]. В. В. Кузнецов вважає, що вони є рушійною силою вдосконалення кримінального законодавства вважає міжнародно-правовий, конституційно-правовий, судовий, економічний, політичний, кримінологічний, соціально-правовий і нормативний фактори. О. О. Титаренко серед найсуттєвіших обставин криміналізації вказує: суспільну небезпечність діяння, несприятливу динаміку певного виду суспільно небезпечних діянь, необхідність впливу за допомогою кримінально-правових заходів; засудження суспільством діяння, що оголошується злочином, наявність можливостей системи кримінальної юстиції для реалізації кримінально-правової охорони, політичний, кримінологічний, соціально-правовий і нормативний фактори [2, с. 37–38].

Найбільш розгорнуту класифікацію принципів криміналізації наводить Г. А. Злобін, який поділяє їх на:

- ті, що виражають об'єктивну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності (соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації);
- ті, що визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечливості норм права (системно-правові), які, своєю чергою, поділяються на загальноправові (несуперечливість системи норм кримінального та інших галузей права) та кримінально-правові (несуперечливість всередині системи кримінального законодавства) [1, с.210].

2. Говорячи про кримінальну відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, ми враховуємо той факт, що сьогодні всебічне забезпечення захисту статевої свободи та статевої недоторканості, вважається виміром цивілізаційної зрілості суспільства, його здатності створити умови для гармонійного розвитку підростаючого покоління. Можна відзначити, що здатність і бажання вести активне статеве життя у підлітків з'являється раніше, ніж можливість зрілої реалізації таких відносин. Разом з тим, вступаючи в статеві відносини, в більшості випадків, підлітки повною мірою не усвідомлюють наслідків, а здатність нести за них відповідальність – взагалі обмежена.

Виходячи із вищевикладеного, проведемо аналіз принципів криміналізації при встановленні відповідальності за статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Розглянемо більш детально принципи криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного.

Першим таким принципом є принцип відносної поширеності діяння, який полягає у виділенні верхньої та нижньої межі криміналізації. За нижньою межею визначають мінімальну поширеність суспільно небезпечного явища, за верхньою – максимальну поширеність суспільно небезпечного явища.

Що ж стосується нашого предмета дослідження, то оперуючи статистичними даними з офіційних джерел, відмічаємо, що злочини, розташовані в Розділі IV. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи КК України, можна відзначити, що вони мають велику латентність – близько 90%. Що ж стосується ст. 155 КК країни, то зареєстровано таких злочинів тільки близько 2% випадків. Так, зокрема, за 9 місяців 2019 року в Єдиному Державному реєстрі судових рішень України винесено 57 вироків, серед яких по ст. 155 – тільки 2.

Другим таким принципом є процесуальна здійсненність переслідування, який полягає в тому, що ознака складу злочину повинна бути сформульована таким чином, аби факт її існування у більшості випадків міг бути виявленим та доведеним: а) із достатнім ступенем достовірності; б) процесуально допустимими діями; в) без шкоди для моралі та соціально позитивних міжособових зв'язків людей.

Переважно можливість виявлення й доведення злочину визначається такими властивостями, як залишення матеріальних слідів і відбиття вчиненого у свідомості осіб, не зацікавлених у приховуванні злочину. Шкода, яка спричиняється особі, котра не досягла шістнадцятирічного віку (життю, здоров'ю, нормальному психічному розвитку тощо), завжди є матеріальним доказом вчинення злочину. Однак, для виявлення цих негативних наслідків діяння в організмі людини, в тому числі її свідомості, і відокремлення їх від інших хворобливих процесів, не пов'язаних зі злочином, необхідне застосування спеціальних знань у сфері медицини. Для цього проводиться відповідна (судово-медична, судово-психіатрична, судово-психологічна) експертиза, висновки якої надають правоохоронним органам матеріальні докази вчинення злочину.

Наявність хоча й не великої, судової практики наочно свідчить про реальну можливість доведення наявності усіх ознак складу злочину і дотримання принципу процесуальної здійсненності переслідування.

Наступний принцип, що потребує уваги, є принцип домірності санкції та економії репресії. Дотримання цього принципу в процесі законотворчої діяльності має своїм наслідком відповідність виду та міри покарання за вчинений злочин тяжкості вчиненого діяння, а покарання обмежуються суспільною потребою. Що ж стосується ст. 155 КК України, то виходячи із положень ст. 12 КК України, відносить до тяжких злочинів.

Четвертий принцип, це принцип визначеності та єдності термінології. Криміналізація будь-якого суспільно небезпечного діяння повинна здійснюватися у певних термінах – однакових для Загальної та Особливої частин чинного кримінального законодавства. Що ж

стосується предмета нашого дослідження, то використання у законі вікового критерію та відмова від вживання терміна «статева зрілість» різко знизить ймовірність об'єктивного ставлення, так як суб'єктивна сторона цього складу злочину вимагає від винного усвідомлення, що потерпіла особа не досягла шістнадцяти років. А тому в рамках статті 155 ККУ чітко спостерігається дотримання принципу визначеності та єдності термінології.

Останній принцип – це принцип достатнього рівня суспільної правосвідомості. Встановлюючи відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, законодавець виходив з положень ст. 18 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (ратифікована Україною 20 червня 2012 року), відповідно до якої до держав ставиться вимога до визначення кожною стороною віку, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною. Проте, у нашому суспільстві трапляються випадки, коли статеві злочини щодо неповнолітніх вчиняє близька особа або опікун. Тому розуміння кримінально-правова заборона статевих зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, є не тільки обґрунтованою, але й суспільно необхідною для забезпечення протиправності таких посягань.

Таким чином, виходячи із аналізу принципів криміналізації при встановленні відповідальності за статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можна сказати, що вона є закономірним та соціально зумовленим кроком.

Список бібліографічних посилань

1. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин и др. ; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. М. : Наука, 1982. 304 с.
2. Кузнецов В. В. Сучасні фактори нормотворення у сфері кримінального права. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 12. С. 37–39.

Одержано 10.03.2020

УДК 343.326

Олексій Іванович УЛЬЯНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри тактико-спеціальної, вогневої та фізичної підготовки факультету № 1
Одеського державного університету внутрішніх справ;

Володимир Валентинович ДУЛГЕР,

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
тактико-спеціальної, вогневої та фізичної підготовки факультету № 1
Одеського державного університету внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ

Характеризуючи тероризм О. М. Литвак зазначає, що проблема тероризму багатоаспектна. Автор поряд із соціальним, політичним, правовим, економічним аспектом виділяє психологічний аспект акцентуючи увагу на необхідності вирішення проблеми оперативно-тактичної діагностики людей, схильних до тероризму [1, с. 9–14].

Глобалізація сучасного тероризму поставила перед світовим товариством в цілому та перед кожною державою зокрема широке коло завдань, що потребують негайного вирішення. Реальна загроза від терористичних посягань полягає в тому, що жодна країна світу сьогодні не убезпечена від терористичних проявів, а відтак кожна держава повинна з метою збереження своєї територіальної цілісності та національної безпеки вживати невідкладних заходів щодо створення системи протидії терористичним загрозам.

Як зазначено у Концепції боротьби з тероризмом в Україні від 05.03.2019 року № 532019, у Глобальному індексі тероризму, який розробляється для визначення рівня уразливості держав до терористичних загроз, Україна перемістилася з 51-го (2013 рік) на 21-е місце (2018 рік) серед 163 країн.

Серед основних пріоритетів боротьби з тероризмом є запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, усунення та мінімізація її наслідків, антитерористичне забезпечення об'єктів можливого терористичного посягання, інформаційне, наукове та інше забезпечення боротьби з тероризмом, розвиток міжнародного співробітництва у відповідній сфері.

Серед завдань щодо запобігання терористичній діяльності на першому місці в Концепції зазначено удосконалення організаційно-правових засад діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом [2].

Законодавчо боротьба з тероризмом закріплена у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 2003 року в якому визначено правові та організаційні основи протидії цьому небезпечному явищу, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю у боротьбі з тероризмом [3].

Слід зазначити, що серед суб'єктів боротьби з тероризмом визначених у вказаному законі відсутня Національна гвардія України, яка відповідно до ст. 1 закону України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [4].

Серед основних обов'язків закріплених у законі щодо боротьби з тероризмом є:

- участь Національної гвардії України в антитерористичних операціях;
- вживання заходів щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій;
- затримання, доставляння та/або передавання уповноваженим державним органам озброєних осіб під час здійснення антитерористичних операцій;
- проведення огляду транспортних засобів і вантажів під час виконання Національною гвардією України покладених на неї завдань в районі проведення антитерористичної операції;
- припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій у разі їх збройного опору.

І це ще не повний перелік обов'язків Національної гвардії щодо боротьби з тероризмом передбачених законом «Про Національну гвардію України».

З метою виконання передбачених законом завдань у системі Національної гвардії створено спеціальні підрозділи, які ведуть боротьбу з тероризмом. Серед таких підрозділів можна назвати загін спеціального призначення по боротьбі з тероризмом «Омега». Окремий загін спеціального призначення «Вега» – загін

спеціального призначення Національної гвардії України Західного територіального управління. В 2016 створений на базі раніше розформованого спеціального підрозділу внутрішніх військ МВС України «Вега».

Спеціалізація підрозділу – запобігання диверсіям і боротьба з диверсійно-розвідувальними силами противника та ін.

Тобто можна констатувати, що Національна гвардія України спроможна виконувати завдання боротьби з тероризмом, повинна бути визнана суб'єктом боротьби з тероризмом наряду з іншими суб'єктами, які закріплені у законі України «Про боротьбу з тероризмом». Слід звернути увагу, що Закон України «Про Національну поліцію», який був прийнятий 02.07.2015 року, а ні у визначенні, що таке Національна поліція, а ні в основних завданнях не зазначає її участі у боротьбі з тероризмом [5]. Разом з тим, Відповідно до Закону України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» від 23.12.2015 року, внесені зміни до закону України «Про боротьбу з тероризмом» включивши до суб'єктів боротьби з тероризмом Національну поліцію України.

На наш погляд Законодавство України у сфері боротьби з тероризмом потребує подальшого удосконалення, зокрема щодо уточнення переліку суб'єктів боротьби з тероризмом.

З цією метою необхідно підготувати законопроект щодо внесення змін до статті 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», додавши Національну гвардію України до переліку суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції.

Список бібліографічних посилань

1. Литвак О. М. Психологічні витоки тероризму. *Актуальні проблеми держави та права*. 2000. Вип. 8. С. 9–14.
2. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019> (дата звернення: 11.03.2020).
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 №638-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 11.03.2020).
4. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-185> (дата звернення: 11.03.2020).
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 11.03.2020).

Одержано 13.03.2020

УДК 343.232

Марина Василівна ФОМЕНКО,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ У КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН УКРАЇНИ

З прийняттям 22.11.2018 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» серед науковців, правників та практичних працівників постійно ведуться жваві дискусії щодо необхідності та доцільності таких трансформацій у національне кримінальне законодавство [1]. Наразі в інтернет –просторі та в окремих наукових виданнях можна зустріти як прибічників запроваджуємих змін, так і їх опонентів. Перші в якості найбільш вагомих аргументів наводять необхідність зменшення навантаження в роботі слідчих підрозділів, останні – надмірну криміналізацію діянь, зниження ефективності кримінально-правових засобів у боротьбі із злочинністю [2]. Не останню краплю у загостренні дискусії зіграло відкладання набрання чинності означеного документу. В юридичному полі поки що відсутні ґрунтовні дослідження з даного приводу, що не відкидає питання пошуку аргументів на користь чи проти внесення відповідних змін у Кримінальний закон України.

Встановлення у главі 25 КПК України процесуальних норм щодо особливостей досудового розслідування кримінальних проступків поставило на порядок денний питання щодо запровадження відповідних змін до матеріального закону [3]. Головним критерієм розмежування злочину і кримінального проступку є правові наслідки вчинення останнього, а саме тяжкість призначеного покарання, яка найбільш яскраво виражає ступінь суспільної небезпеки учиненого діяння. Авжеж, кримінальні проступки, являючись одним із різновидів кримінальних правопорушень, повинні володіти найменшим ступенем суспільної небезпеки порівняно із злочинами. Так, кримінальними проступками будуть вважатися діяння, кримінальна відповідальність за які обмежується призначенням покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суспільно-корисних робіт, обмеження волі, арешту та іншими більш м'якими ніж позбавлення волі покараннями. Такий підхід, перш за все, відображає правову позицію нашої держави щодо наближення до європейських стандартів класифікації правопорушень, врахування рекомендацій Венеціанської комісії та низки рішень Європейського суду з прав людини стосовно України.

Для відома, в переважній більшості зарубіжних країн зі схожою з нашою правовою системою є положення про кримінальні проступки та злочини. Такі положення містять кримінальні кодекси Бельгії, Іспанії, Німеччини, Швейцарії, Голландії. Цікавою є класифікація правопорушень у кримінальних законах Бельгії та Швейцарії, які визначають триступеневий поділ на: порушення, проступки та злочини. Градація між проступками та кримінальними правопорушеннями у європейському зарубіжному законодавстві візуалізується через санкцію: для проступків, як правило, характерно покарання у виді найнижчого мінімуму позбавлення волі або штраф. Крім того, в кримінальному кодексі Бельгії така диференціація здійснюється в залежності не тільки від ступеня тяжкості та покарання, а й виду покарання: кримінальне, виправне та поліцейське. В залежності від призначеного виду покарання визначається вид правопорушення. Країни англо-саксонської правової сім'ї (США, Великобританія) також виділяють різновиди кримінально-караних діянь: фелонії та місдімінори.

Майбутні зміни до чинного кримінального закону України фактично передбачають віднесення до кримінальних проступків категорії злочинів невеликої тяжкості та адміністративних правопорушень, які посягають на інші сфери життєдіяльності людини, окрім встановленого порядку управління та володіють ознакою суспільної небезпечності, через що і повинні бути криміналізовані. Останні нововведення, що стосуються перегляду низки адміністративних правопорушень, піддають не абиякій критиці. На думку противників таких змін такий підхід призводить лише до надмірної криміналізації тих діянь, які раніше визнавалися адміністративними правопорушеннями та суперечить цілям запровадження інституту кримінальних проступків. Аналіз деяких адміністративних правопорушень, таких як дрібне викрадення чужого майна, дрібне хуліганство, вчинення домашнього насильства, порушень безпеки дорожнього руху свідчить про кримінально-правову природу таких правопорушень. Адміністративні стягнення, які застосовуються за їх вчинення, є аналогічними покаранню за вчинення кримінального проступку, а тому їх переведення у кримінальну площину є необхідною умовою додержання прав і свобод людини, що регламентується Конституцією України та Конвенцією про захист прав і основоположних свобод людини і громадянина.

Позитивним є також рішення законодавця щодо внесення таких змін у діючий Кримінальний кодекс. Створення окремого кодифікованого акту не вирішило б проблеми, оскільки більшість положень Загальної частини КК України є типовими для кримінальних проступків. Загалом, запровадження кримінальних проступків у діюче кримінальне законодавство має більше переваг, ніж недоліків: 1) у правозастосовній практиці – це спрощений порядок досудового розгляду кримінальних проступків, що надасть переваги у вигляді зменшення робочого навантаження, можливості більш якісного розгляду справ про більш тяжкі порівняно з проступками кримінальні правопорушення; 2) можливість їх провадження іншими підрозділами, окрім органів досудового розслідування; 3) досягнення принципу системності та взаємопов'язаності права процесуального з правом матеріальним; 4) забезпечення принципу економії кримінальної репресії шляхом обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі; 5) сприятиме виконанню міжнародних зобов'язань, реалізації концепції кримінальної юстиції.

Відтермінування ж вступу в дію цього закону пояснюється відсутністю закону, який би встановлював повноваження органів досудового розслідування кримінальних проступків, що є справою часу.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 20.03.2020).
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : від 20.04.2018 № 7279-д / ініціатори А. А. Кожем'якін, М. П. Паламарчук, І. О. Котвіцький та ін. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 20.03.2020).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.03.2020).

Одержано 21.03.2020

УДК 796.323.2(477)

Сергій Дмитрович ХАРА,

курсант 2 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕСЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Обіг зброї багато століть був предметом посиленої уваги суспільства та держави, особливо враховуючи, що історія цивілізації – це, у більшості, історія війн. В сучасному суспільстві зброя так само не перестає бути предметом наукових дискусій, особливого законодавчого регулювання, а також предметом низки злочинів.

Питання, пов'язані з обігом зброї та вибухових речовин, є предметом регулювання різних галузей права. Так, цивільне право вивчає зброю з точки зору власності, що має особливий статус предметів, обмежених або вилучених із цивільного обороту, а також як джерело підвищеної небезпеки; адміністративне право регулює адміністративно-правовий режим обігу зброї та вибухових речовин, що регламентується комплексом різного виду нормативно-правових актів, які забезпечують правомірну поведінку суб'єктів відносин у цій сфері; кримінальне право, реалізуючи свою основну охоронну функцію, захищаючи суспільство від протиправного використання зброї, встановлює кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї та вибухових речовин, зокрема, ст.ст. 201, 262, 263, 263-1, 410, 414 КК України тощо.

Як свідчать офіційні дані, незаконний обіг зброї в Україні зростає стрімкими темпами. Згідно з оцінками Української асоціації власників зброї на початок 2014 року в протиправному володінні українців знаходилось близько 4 млн нелегальних одиниць вогнепальної зброї [1]. Кількість вогнепальної зброї, яка незаконно перебуває у володінні громадян набагато збільшилась з початком антитерористичної операції, а згодом і операції об'єднаних сил на території нашої держави. З настанням таких проблем в сфері обігу вогнепальної зброї, законодавство України потребувало змін, доповнень, нововведень, але правова регламентація порядку обігу зброї не відповідає часу, та має значну кількість недоліків.

На сьогодні суспільні відносини, пов'язані з обігом зброї, регулюються нормативно-правовими актами, серед яких є постанови, укази, накази. Однак закон, який регламентував би вищевказані проблемні питання, до цього часу не було прийнято. Окремі значущі аспекти вказаної проблеми (правові підстави обігу зброї, його місце в законодавстві України й зарубіжних країн, реалізація на практиці тощо) до цього часу залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшої наукової розробки. Відсутність їх ґрунтового теоретичного аналізу й труднощі в правозастосовній практиці обумовлюють актуальність теми дослідження. Метою вивчення є аналіз чинних нормативно-правових актів, положення яких регламентують порядок придбання, носіння й використання зброї в Україні, та вироблення на його основі практичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію законодавства у вказаній сфері. Розпочинати аналіз поставленого питання, доцільно з вивчення правового регулювання правил придбання громадянами спеціальних засобів, їх права власності на ці спеціальні засоби та ті чи інші види зброї. Правова регламентація питань у вказаній сфері в Україні розпочалася 17 червня 1992 року з прийняттям Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» та Додатку № 2 до неї, що визначає спеціальний порядок придбання громадянами окремих видів майна. Так, спеціальний порядок набуття права власності було поширено на вогнепальну мисливську гладкоствольну й нарізну зброю, газові пістолети, револьвери та патрони до них, холодну й пневматичну зброю [2].

Офіційно процедура правового закріплення обігу зброї в Україні завершилася 21 серпня 1998 року. Цього дня Наказом МВС України № 622 було затверджено Інструкцію про порядок

виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів [3].

Ще однією прогалиною законодавства є неврегульованість класифікації зброї, що завдає певної незручності у внутрішніх справах при запобіганні злочинів здійснених з застосуванням зброї. Наведена класифікація надає можливість визначати вогнепальну зброю за такими ознаками: по-перше, використання вогнепальної зброї на стадії вчинення злочину (розбій, грабїж, крадіжка, хуліганство тощо); по-друге, кримінально-правова характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак вчинення таких злочинів; по-третє, характеристика методів та форм кримінального та адміністративного впливу на заборону вчиняти протиправні дії у сфері обігу зброї та її використання. На жаль, можна констатувати, що чинне законодавство, яке регулює обіг зброї в Україні, не відповідає потребам сьогодення, не завжди відповідає їм і діяльність органів внутрішніх справ щодо запобігання вчиненню злочинів з використанням вогнепальної зброї [4].

В Україні суспільні відносини, пов'язані з обігом зброї, регулюють майже 90 нормативно-правових актів: накази, постанови, укази, навіть закони (Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» тощо). Однак, на жаль, у наведеній правовій базі відсутній головний документ - базовий регуляторний закон про зброю. Важливість існування такого документа й актуальність цієї теми обумовлюються тим, що нового імпульсу набула розбудова демократичної, правової держави, головним завданням і змістом діяльності якої є забезпечення та захист прав і свобод людини й громадянина від протиправних посягань [5].

Створення в Україні належного адміністративно-правового режиму реєстрації вогнепальної зброї та її застосування дозволить визначити цілісну систему врегулювання всіх видів правовідносин у сфері обігу зброї і надасть змогу захистити інтереси держави, права і свободи, які охороняються чинним законодавством України. Сьогодні є всі підстави прийняти нарешті в Україні Закон України «Про зброю» [6].

На думку фахівців, однією з причин, яка стоїть на заваді прийняттю закону про зброю, є побоювання правоохоронців щодо теоретичної можливості масового озброєння населення, які з огляду на відсутність в українців елементарної культури поведінки зі зброєю часто себе виправдовують. Потрібно враховувати також, що значна кількість населення не задоволена діями існуючої влади, тому не відомо, на які дії штовхне наших громадян вільний обіг зброї. Що ж стосується незадоволених владою громадян, то вже зараз у нашій країні є тисячі принижених і знедолених озброєних людей. Однак вони не скоюють насильницьких дій щодо представників влади із застосуванням власної зброї [7].

Отже, дивлячись на вищенаведене, можна дійти до висновку, що систематизація, вдосконалення, внесення змін та доповнень до законодавства, яке стосується обігу вогнепальної зброї є дуже важливим компонентом в будівництві національного законодавства. Наразі в Україні є гостра потреба створенню єдиного нормативно-правового акта, який би регламентував обіг вогнепальної зброї серед населення. Таким чином, питання права на вільний доступ до вогнепальної зброї є досить дискусійним. Стан нормативно-правового регулювання обігу зброї в Україні є незадовільним унаслідок відсутності законодавчого регулювання щодо її придбання, зберігання, носіння та застосування для самозахисту.

Список бібліографічних посилань

1. Запаси боеприпасів, стрілецької зброї і легких озброєнь в Україні: ризики та виклики : аналіт. доп. Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2014. № 2. С. 3–20.
2. Про затвердження Положення про дозвільну систему : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 № 576 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-п> (дата звернення: 16.03.2020).
3. Савченко А. В. До зброї з повною відповідальністю. *Міліція України*. 2003. № 5. С. 14–15.
4. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових

матеріалів : затв. Наказом МВС України від 21.08.1998 № 622. *Офіційний вісник України*. 1998. № 42. Ст. 1574.

5. Литвин А. П. Борьба органов внутренних дел с незаконным обладанием предметами вооружения: уголовно-правовые и криминологические вопросы : учеб. пособие. Киев, 1990. 74 с.

6. Щодо правових аспектів організації протидії незаконному обігу вогнепальної зброї. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. 05.11.2012. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-pravovikh-aspektiv-organizacii-protidii-nezakonnomu-obigu> (дата звернення: 16.03.2020).

7. Тихий В. П. Коментар до статей 262, 263, 264 розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» Кримінального кодексу України. *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2004. № 8. С. 51–60.

Одержано 18.03.2020

УДК 343.85(477)

Петро Васильович ХРЯПІНСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри публічного права Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро)*

ПРАВОМІРНА ПОСТКРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА ЯК ЗАХІД ПРИПИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

В контексті планування та прогнозування спеціально-криминологічного запобігання злочинності звернемося до малодослідженої у криминології проблеми правомірної посткримінальної поведінки як заходу припинення злочинів. Слід погодитися із О. М. Бандуркою та О. М. Литвиновим, що об'єктами спеціально-криминологічного запобігання злочинам, як, зокрема, й інших рівнів даного виду суспільної діяльності, є: а) злочинність; б) її детермінанти; в) особа злочинця; г) умови формування особи злочинця, які підлягають корегуванню. У широкому сенсі спеціально-криминологічне запобігання злочинам полягає у: 1) цілеспрямованому здійсненні цього виду запобіжної діяльності як функції; 2) зв'язку з елементами системи «по горизонталі» (взаємодія) і «по вертикалі» (підпорядкування); 3) неухильному виконанні команд управляючого механізму системи; 4) виборі лінії поведінки відповідно до стану об'єкта профілактичного впливу. У більш вузькому розумінні спеціально-криминологічне запобігання злочинам мислиться як синтезована криминологічна теорія і практика організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів криминології та інших галузей (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо) [1, с. 101].

Серед заходів спеціально-криминологічного запобігання злочинам певну роль, на наш погляд, відіграє правомірна кримінально-правова поведінка, яка передбачена у заохочувальних нормах кримінального права. Формування правомірної поведінки є головною метою у механізмі кримінально-правової охорони (регулювання), в якому на першому місці знаходяться правова норма, що містить правову вимогу (заборону чи дозвіл) та суб'єкт правового впливу, її адресат, – людина, спроможна усвідомити вимогу кримінального закону та співвіднести із нею свою поведінку. Саме на цю обставину звертають увагу сучасні дослідники, котрі бачать сутність позитивного аспекту кримінальної відповідальності у тому, що вона виступає об'єктивно обумовленою і встановленою кримінальним законодавством мірою мінімально необхідної соціально-рольової поведінки і, відповідно, вимогою не вчиняти найбільш небезпечні відхилення від конкретної соціальної ролі. Так, В. К. Гришук позитивну (перспективну) юридичну відповідальність людини визначає як реалізовану нею необхідність свідомого і добровільного використання свого права, виконання обов'язку, дотримання заборони, що містяться у правових нормах [2, с. 196]. Кримінально-правова норма передбачає необхідність відповідної реакції держави на вчинення як протиправної, так і правомірної поведінки, по-перше, тому, що так зобов'язує суспільна необхідність, а, по-друге, тому, що цього потребує й природа самого кримінального права. Право, за звичай, втратило б загальну обов'язковість й нормативність,

якби не було спроможне спонукати до виконання своїх заборон або дозволів [3, с. 234]. У межах загальної проблеми боротьби із злочинністю, обґрунтовано зазначають М. І. Панов та С. В. Панова, кримінологія та кримінальне право тісно взаємодіють і об'єднуються, виходячи, перш за все, із спільних для них завдань, що визначаються нагальними об'єктивно існуючими потребами цієї діяльності держави й суспільства. Отже, в дослідженні співвідношення кримінології та кримінального права в реальній дійсності простежуються не лише відзначені диференційні, але й досить значні й інтенсивні інтеграційні процеси [4, с. 61].

Вважається, що спеціально-кримінологічне запобігання злочинам здійснюється за трьома головними напрямками, за якими розробляють і реалізують заходи: а) кримінологічна профілактика; б) відвернення злочинів; в) припинення злочинів [1, с. 102]. В якості постановки проблеми зазначимо, що саме в площині спеціально-кримінологічне запобігання злочинам знаходиться формування окремих різновидів правомірної посткримінальної поведінки. Ми виділяємо в Загальній частині кримінального права такі різновиди правомірної посткримінальної поведінки, а саме, спрямовані на: 1) припинення злочину, готування до злочину або замаху на злочин, що вчиняється одноосібно чи у співучасті (ст.ст. 17, 31 КК); 2) припинення злочину, щире каяття винних, у тому числі неповнолітніх осіб, усунення суспільно-небезпечних наслідків, відшкодування завданих збитків, надання медичної допомоги потерпілому після вчинення злочину, активне сприяння розкриттю злочину (ст.ст. 45–49, пп. 1, 2, 2-1, 8, 9 ч. 1 ст. 66, ст. 69 (у випадках, коли до кількох обставин, що пом'якшують покарання, входять пп. 1, 2, 2-1, 8, 9 ч. 1 ст. 66, ст. 69-1, 103 КК); 3) досягнення виправлення засуджених, у тому числі неповнолітніх осіб, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами як цілей кримінального покарання (ст.ст. 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85–87, 104–107 КК); 4) доведення виправлення особи, яка відбула покарання, та припинення обмежень прав і свобод, у тому числі неповнолітніх осіб, що зумовлені достроковим зняттям судимості (ст. 91, ч. 3 ст. 108 КК). В Особливій частині кримінального права правомірною посткримінальною поведінкою виступає підстава звільнення від кримінальної відповідальності. З позицій запобігання злочинам заохочувальні кримінально-правові норми поділяються на такі, що спрямовані: 1) на припинення злочину, самовикриття і викриття інших осіб винних у його вчиненні, активне сприяння розкриттю злочину (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 309, ч. 5 ст. 321, ч. 5 ст. 354 КК); 2) на припинення злочину, виключення з обігу предметів, засобів, речовин, що становлять підвищену суспільну небезпеку (ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК); 3) на припинення злочину, повернення майна, здобутого злочинним шляхом, або на відшкодування завданих збитків (ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 4 ст. 289 КК) [5, с. 895].

Підсумовуючи проблему правомірної посткримінальної поведінки як заходу припинення злочинів, слід дійти висновку, що спеціально-кримінологічне запобігання злочинам є найважливішою цінністю заохочувальних кримінально-правових норм. В нормах кримінального права правомірною посткримінальною поведінкою передбачається щодо припинення готування до злочину або замаху на злочин при незакінченому злочині; щирого каяття винних, у тому числі неповнолітніх осіб, усунення суспільно-небезпечних наслідків, відшкодування завданих збитків, надання медичної допомоги потерпілому після вчинення злочину, активного сприяння розкриттю злочину та ін.; досягнення виправлення засуджених, у тому числі неповнолітніх осіб, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами; доведення виправлення особи та припинення обмежень прав і свобод, що зумовлені достроковим зняттям судимості (Загальна частина), а також припинення злочинної поведінки; добровільного повідомлення про злочин; самовикриття у злочині; викриття інших осіб, винних у злочині; нейтралізації, мінімізації, відшкодуванні суспільно-небезпечних наслідків майнового типу (податки, збори, обов'язкові платежі, фінансові санкції, пені, тощо); вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу – є носіями державної таємниці, наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя, бойові припаси або вибухові пристрої тощо (Особлива частина).

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття та зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2. С. 98–108.
2. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія. Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управління та права, 2012. 736 с.

3. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у законодавстві України про кримінальну відповідальність // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17. Кримінальне право / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна та ін. Харків : Право, 2017. 1064 с.

4. Панов М. І., Панова С. В. Кримінологія та кримінальне право: до проблеми співвідношення й міждисциплінарних наукових зв'язків. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1. С. 59–69.

5. Хряпінський П. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17. Кримінальне право / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна та ін. Харків : Право, 2017. 1064 с.

Одержано 17.02.2020

УДК 343.85(477)

Наталія Юрїївна ЦВІРКУН,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ

На сьогоднішній день світова економіка знаходиться в стані занепокоєння через появу віртуальних грошей, які протяг певного проміжку часу з простих обчислювальних операцій перетворилися в реальний засіб платежу, беруть участь цивільному обороті і мають свою вартість, що визначається реальними ринковими механізмами через відповідні біржі. Світові регулятори не усвідомлюють всіх можливостей, які виникають в цій сфері, але тим не менш не готові здійснити пряму заборону таких фінансових сурогатів, прогнозуючи перспективу економічної вигоди від використання комп'ютерних грошей. Сьогодні інтернет є невід'ємною частиною суспільного життя. Як у теорії, так і в практичній діяльності виникла низка питань щодо кримінально-правової кваліфікації діянь, де фігурує термін «криптовалюта».

В економічній теорії поступово встановлюється думка про те, що криптовалюта – це певна інновація, яка дає певні можливості для розвитку науки і економіки країни. Однак фінансові операції з використанням криптовалюти є здебільшого ризикованими, де існує однакова ймовірність отримання від них значного прибутку, з одного боку, і цілковитої руйнації валютного гравця – з іншого. Незважаючи на це, результатом економічної дискусії став висновок про те, що криптовалюта фактично є одним з фінансових інструментів, має властивості платіжного засобу поряд з грошима і цінними паперами. Існують думки про те, що криптографічні платіжні носії можуть в кінцевому рахунку витіснити з усього світу застарілі банківські, фінансові та платіжні послуги [1].

Труднощі пов'язані насамперед із тим фактом, що в Україні натеper законодавець не визначив правового статусу цього феномена. Тому немає єдиної думки щодо віднесення криптовалюти до електронних грошей, валютних цінностей, цінних паперів. Саме тому, не є випадковим те, що останнім часом питання про економічну природу криптовалюти перейшло в площину обговорення проблеми її правового регулювання. Крім того, актуальним є питання про кримінально-правову оцінку протиправних дій з криптовалютою. Часто криптовалюта розглядається як культурний феномен, що впливає на просту реальність. При цьому підкреслюється анонімність як характерна риса таких валют, немає прив'язки до жодної держави, ні до однієї банківської системи, не є обов'язковим підтвердження особи. Інколи криптовалюту називають економічним феноменом, порівнюючи її з електронної платіжної системою, з тією лише відмінністю, що віртуальна валюта має децентралізовану мережу.

Криптовалюту НАЗК визначає як «грошовий сурогат», що жодним чином не вирішує проблем кримінально-правової кваліфікації. Це становить серйозну проблему, тому що при кримінально-правовій кваліфікації розмір шкоди визначити не можливо, оскільки єдиного способу конвертації криптовалюти у грошовому розмірі натеper немає, відповідно, злочинні діяння кваліфікуються як менш суспільно небезпечні. Тому визначення правового статусу

криптовалюти на законодавчому рівні є не тільки правовою проблемою, а і має безпосереднє політичне значення.

Кримінально-правова оцінка використання криптовалюти в протиправних цілях є неоднозначною. У тих державах, в яких криптовалюта визнана законним засобом платежу або законним модифікованим засобом платежу, в повній мірі поширюється чинне кримінальне законодавство в разі вчинення протиправних дій. В тих державах, в яких обіг криптовалюти законодавчо заборонено, протиправні дії будуть тягнути за собою кримінальну або адміністративну відповідальність.

У світовій практиці позначилося кілька основних напрямків злочинної діяльності, пов'язаної з використанням криптовалюти: ухилення від податків, відмивання грошей, контрабандні транзакції і вимагання, шахрайство і крадіжки. Зокрема, нерідко відбувається використання електронних грошей при вчиненні незаконних транзакцій під час продажу наркотичних засобів, зброї й торгівлі людьми. Іншими словами, криптовалюта в даному випадку є не предметом злочину, а його засобом.

Очевидно, що юридичне, в тому числі кримінально-правове, значення криптовалюти визначається не її фізико-технічними властивостями, а в першу чергу економічним значенням даного соціального феномена, тією функцією, якою наділяється криптовалюта учасниками економічного обороту, її роллю в системі об'єктів цивільного обороту. Іншим фактором, що впливає на правову оцінку криптовалюти, є легітимація з боку держави даного фінансового інструменту в якості законного платіжного засобу на території України.

Отже, питання щодо використання криптовалюти в Україні потребує правового врегулювання [2]. Існують пропозиції по створенню спеціального реєстру осіб, у власності яких перебуває криптовалюта, що дасть змогу державі контролювати законність операцій з криптовалютою і сприятиме недопущенню порушень у здійсненні кримінально-правової кваліфікації на стадії встановлення відповідності між юридично значущими фактичними ознаками діяння й ознаками, передбаченими законом.

Список бібліографічних посилань

1. Пашко Д. В., Омельчук Л. В. Потреба визначення статусу криптовалют в Україні: економічні та кримінальні процесуальні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 1. С. 173–179.
2. Дорохіна Ю. А. Електронні гроші та криптовалюти як предмет злочинів проти власності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3. С. 46–55.

Одержано 17.03.2020

УДК 343.9

Сергій Кузьмич ШАБЕЛЬНІКОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Злочинність – одна з основних загроз національній безпеці України. Певна річ, таке судження є узагальненим, адже і національна безпека, і сама злочинність є феноменами складними, а їх пізнання поруч з іншим передбачає застосування системно-структурного аналізу. Відповідна гносеологічна проекція візуалізується і у сфері протидії злочинності, функціонування якої забезпечується системою законодавства, що задає контури правового регулювання і впливу – надважливих елементів становлення правової держави. В цьому контексті не можна не погодитись із Г. І. Забрянським, який наголошує, що в перехідний період розвитку суспільства право займає особливе місце в системі формального соціального контролю, оскільки інші способи організації та регулювання людської життєдіяльності ослаблені й повільно відтворювані [1, с. 91]. І хоча український демократичний транзит триває вже майже три десятки років, його не можна вважати завершеним.

Ба більше: існують підстави вважати усталений транзитивний стан новою константою українського суспільства й держави, що візуалізується у контурах гібридного політичного

режиму, з номінально демократичними, реально олігархічними параметрами організації та функціонування. В подібних умовах сформованими і вельми потужними виявляються неформальні механізми політичної та економічної саморегуляції у сферах глибинної держави (*deep state*). Однак її механізми є антогоністичним для інститутів публічної держави (останні набувають істотно симулятивних, імітаційних властивостей) та громадянського суспільства. Організація ефективної протидії є – справа згущення та правового оформлення політичної волі, в тому числі і зокрема у напрямі протидії злочинності. Відтак, є всі підстави визнати, що наразі стоїть гостра потреба в науковому осмисленні природи, змісту, оптимальних форм побудови, забезпечення реалізації законодавства за цим напрямом правового регулювання.

Принагідно зауважимо, що в кримінологічній науці цю систему прийнято іменувати як законодавство у сфері протидії злочинності, антикримінальне або ж як кримінологічне законодавство. Водночас не можна не помітити відсутність єдності у підходах до визначення поняття, змісту, інших характеристик останнього. Так, В. М. Бурлаков, Д. А. Шестаков та Я. І. Гілінський під законодавством про протидію злочинності розуміють ті нормативні акти, які у сукупності утворюють юридичну базу для реагування на злочинність та, зокрема, для запобігання злочинам [2, с. 122; 3, с. 259]. На думку В. О. Зікєєва кримінологічне законодавство є масивом нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у царині протидії злочинності, а саме у сфері запобігання, виявлення, припинення та боротьби зі злочинністю, усунення її причин та умов, застосування заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчинили злочин, сприяння соціальній адаптації осіб, які відбули покарання за вчинений злочин, зниження криміногенного потенціалу всіх сфер життєдіяльності суспільства, зведення до мінімуму віктимізації суспільства [4].

М. О. Городецька стверджує, що кримінологічне законодавство утворює самостійну групу нормативно-правових актів, які регулюють значну за обсягом якісно однорідну сукупність суспільних відносин, пов'язаних з існуванням потенційної можливості вчинення злочинів окремими особами під впливом певних причин та умов й обумовлені необхідністю превентивного впливу на таких осіб, усунення або нейтралізації криміногенних детермінант. Саме ці відносини, на думку вченої, створюють самостійний предмет правового регулювання, а систематизація указаних нормативних актів дозволить не лише розв'язати важливі проблеми підвищення ефективності запобіжної роботи у сфері боротьби зі злочинністю, а й завершити формування кримінологічного права [5, с. 73; 6, с. 58].

Загалом можна погодитися і з А. В. Калініною у тому, що в наш час у пострадянських державах склалися ґрунтовні передумови до формування нової віхи у розвитку кримінологічної науки, а саме – теоретизації положень кримінологічного законодавства, а можливо, навіть і формування кримінологічного права у майбутньому [6, с. 61].

Водночас зауважимо, що кримінологічне законодавство не має своєї галузевої відособленості. Відтак, при його визначенні, в тому числі й визначенні сутнісних характеристик кримінологічної правової норми, не доцільно відштовхуватись від розуміння конститутивної природи, специфіки окремих галузей права, законодавства, їх норм, в тому числі й тих, які традиційно вважаються ядром контркримінальних практик – кримінального, кримінально-виконавчого права і законодавства.

Саме тому важко погодитись із тим, що кримінологічне законодавство – самостійна група нормативно-правових актів, як про це наголошується у низці досліджень. Чим визначається самостійність? Переважаючою антикримінальною (кримінально-превентивною) метою в конкретних нормативно-правових актах? Якщо так, то за такого підходу надто звужується обсяг поняття «кримінологічне законодавство», адже з нього будуть виключені ті законодавчі джерела, які мають некримінологічне основне призначення (інше галузеве чи загальносоціальне), однак містять окремі кримінологічно значущі норми. На нашу ж думку такі джерела також мають складати кримінологічне законодавство. При цьому важливо зберігати і відповідні предметні межі, кримінально-превентивну цільову установку та, зберігаючи системно-правову єдність галузей законодавства і права, виокремлювати в сегмент кримінологічного законодавства тільки ті положення законодавчих актів, правові норми, які *безпосередньо* можуть бути співвіднесені з регулюванням суспільних відносин, що складаються у зв'язку зі здійсненням спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, протидії злочинності через вплив на групові, видові, інші типові (наприклад, особистісні, що нейтралізуються (мають нейтралізуватися) зокрема і засобами покарання, його відбування) її фактори. Водночас слід бути свідомим і того,

що спектр цих факторів – вельми широкий та окремі, власне, безпосередньо криміногенних, має охоплювати також і фактори фонових для злочинності явищ (суїцидальності, ксенофобії, нелегальної міграції, дитячої безпритульності тощо). Лише в такому розумінні, тобто телеологічному, варто сприймати самостійність (не як інституціональну, галузеву, а цільову) відповідної джерельної у сфері права бази для кримінологічної діяльності.

Таким чином, під кримінологічним законодавством пропонуємо розуміти міжгалузеву систему нормативно-правових актів та їх положень, що регулюють суспільні відносини у сфері протидії злочинності шляхом визначення стратегії, окремих напрямів, рівнів, шляхів, способів, а також суб'єктів впливу на детермінаційний комплекс злочинності та фонових для неї явищ. Також вважаємо за недоцільне та безперспективне виокремлення окремої галузі законодавства. Кримінологічність законодавства означає не його структурну цілісність, а *властивість*, що виводиться з розуміння цільової природи, соціального призначення відповідних норм права, що розміщені у нормативно-правових актів різних галузей права: від конституційного адміністративного, екологічного й до кримінально-виконавчого. Цією властивістю можна управляти; її можна закладати, моніторити, що і має стати предметом кримінології закону – окремого напряму (галузі) кримінологічної доктрини.

Список бібліографічних посилань

1. Забрянский Г. И. Социология преступности несовершеннолетних. Минск : Минсктипппроект, 1997. 174 с.
2. Бурлаков В. Н., Гишинский Я. И., Шестаков Д. А. Преподавание криминологии в современных условиях. *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета*. 1996. Вып. 3. С. 121–129.
3. Шестаков Д. А. Криминология. Новые подходы к преступлению и преступности. Криминогенные законы и криминологическое законодательство. Противодействие преступности в изменяющемся мире : учебник / предисл. В. П. Сальникова. 2-е изд., перераб. и доп. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. 561 с.
4. Зикеев В. А. Понятие криминологического законодательства // Проблемы современной юридической науки: актуальные вопросы : сб. науч. тр. по итогам междунар. науч.-практ. конф. (Красноярск, 2015). № 2. URL: <http://izron.ru/articles/iz-voprosov-okhvatyvayemykh-problemy-sudebnykh-resheniy-vazhneyshee-teoreticheskoe-i-prakticheskoe-z-sektsiya-6-ugolovnoe-pravo-i-kriminologiya-ugolovno-ispolnitelnoe-pravo-spetsialnost-12-00-08/ponyatie-kriminologicheskogo-zakonodatelstva/> (дата звернення: 15.03.2020).
5. Городецкая М. А. Криминологическое законодательство: состояние и перспективы развития в Республике Беларусь. *Право.by*. 2017. № 2 (46). С. 69–75.
6. Калініна А. В. Кримінологічне законодавство у пострадянських державах. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 55–67.

Одержано 21.03.2020

УДК 343.9

Костянтин Євгенович ШЕВЕЛЕВ,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Ганна Михайлівна ГАРЯЄВА,

доцент кафедри права

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ

На сучасному етапі існування України, у зв'язку з веденням на території держави бойових дій, вельми актуальною постає проблема протидії «рейдерству», у тому числі, скоєному у складі організованих злочинних угруповань та використанням посадовцями службового становища.

Так, за словами Міністра юстиції Дениса Малюська, 90 % рейдерських захоплень відбувалось за допомогою реєстраторів комунальних підприємств.

На сьогодні, саме суб'єкти господарювання зазнають неправомірних захоплень з боку рейдерів. Однією з найпоширеніших рейдерських тактик є незаконна зміна власника шляхом введення в оману державного реєстратора шляхом подання підроблених документів для проведення державної реєстрації прав.

Завдяки спрощенню процедур реєстрації права власності на нерухомість та реєстрації бізнесу кількість випадків рейдерського захоплення юридичних осіб чи активів підприємства в останні роки значно зросла.

Однією із найбільших проблем при виникненні рейдерських захоплень підприємств є те, що у спадщину ми отримали недоліки в документальній та електронній реєстрації об'єкта власності, майна і прав на нього, в оформленні правовстановлюючих документів, що виникали внаслідок численних змін законодавства, передачі повноважень, зміни компетенції, реорганізації органів державної влади та місцевого самоврядування, також зміни способів в документування при оформленні прав власності.

До гострих проблем можна також віднести відсутність кадастрових номерів на розпайовані земельні ділянки, право власності на які посвідчувалося державними актами зразка, встановленого на час оформлення прав, відсутність земельних ділянок у Державному земельному кадастрі або недостовірність внесених до нього даних, невідповідність даних у Державному земельному кадастрі їх паперовим джерелам, неоформлені спадкових прав на земельні ділянки. Крім того, мають місце помилки в технічній документації, суперечності внаслідок зміни підходів та способів обмірів тощо.

Як же протидіяти «рейдерству» через призму кримінального законодавства розглянемо приклад:

Так, у 2019 органами національної поліції було встановлено, що відповідно до договору від 12.10.2019 між виконкомом міськради та ТОВ «Н» останньому передано в оренду будівлю, що у м. Вінниці, по вул. Соборній.

У липні 2019 року представники ТОВ «Н» з метою незаконного заволодіння даною будівлею звернулись до місцевого суду м. Вінниці з позовом про зобов'язання Вінницької міськради включити будівлю в перелік об'єктів комунальної власності, що підлягають приватизації шляхом викупу та визнати за ТОВ «Н» право власності на неї, у разі сплати підприємством в бюджет м. Вінниці її вартості - 5 014 816 грн.

Місцевим районним судом м. Вінниці 13.07.2019 винесено рішення про задоволення позову, включення будівлі в перелік об'єктів комунальної власності, що підлягають приватизації шляхом викупу та визнання права власності на неї за ТОВ «Н» після сплати товариством в бюджет м. Вінниці 5 014 816 грн.

Продовжуючи злочинний намір щодо шахрайського та незаконного заволодіння комунальним майном представники ТОВ «Н» підробили та подали до районного суду м. Вінниці офіційні документи про перерахування товариством до бюджету м. Вінниці 5 014 816 грн за вказану будівлю по платіжному дорученню № 213 від 19.09.2020 На підставі цих підроблених документів райсудом м. Вінниці видано довідку про перерахування ТОВ «Н» в бюджет м. Вінниці вказаних коштів. На підставі згаданих судового рішення та довідки суду КП «Вінницьке ОБТ» зареєструвало право власності на будівлю за ТОВ «Н». Однак, кошти в сумі 5 014 816 грн від ТОВ «Н» в бюджет м. Вінниці не надходили.

Таким чином, представники ТОВ «Н» шляхом обману, підроблення документів і їх використання заволоділи комунальним майном територіальної громади м. Вінниці вартістю 5014816 грн., тобто в особливо великих розмірах.

За даним фактом 14.12.2019 прокуратурою м. Вінниці розпочато кримінальне провадження за фактом незаконного заволодіння будівлею шляхом шахрайства, підроблення і використання підроблених документів за ст.ст. 190 ч. 4, 358 ч. 3 КК України.

При проведенні аналогічної перевірки правомірності відчуження державної власності – приміщення кафе, що знаходиться у м. Вінниці, по вул. Соборній, до КП «Л», встановлено, що представники підприємства ввели в оману Тульчинський районний суд щодо сплати до місцевого бюджету Вінницькій області вартості цього приміщення у сумі 107210 грн (в дійсності кошти не сплачено). Як наслідок чого судом прийнято рішення про визнання права власності на вказане приміщення КП «Л» (загальною площею 371,9 м²).

У подальшому було підроблено і саме рішення районного суду шляхом внесення недостовірної інформації щодо загальної площі приміщення (збільшено площу приміщень до

411,5 м²), на підставі якого зареєстровано право власності на приміщення за КП «Л», і перепродано ТОВ КП «Ф», яке в свою чергу відчужило його ТОВ «Д».

Головним управлінням НП у Вінницькій області 28.01.2020 розпочато кримінальне провадження за фактом незаконного заволодіння приміщенням зазначеного кафе шляхом шахрайства та підроблення і використання підроблених документів, за ознаками злочинів, передбачених ч. 4 ст. 190, ч.3 ст. 358 КК України.

Таким чином, ми бачимо, що на «озброєнні» правоохоронних органів, лише «застарілі» норми кримінального кодексу України. У Кримінальному кодексі України досі не визначено таке поняття як рейдерство, коли в незаконний спосіб захоплюються підприємства чи установи.

Є ряд статей, які лише в деякій мірі охоплюють склад такого правопорушення, як рейдерське захоплення підприємства, саме: основна стаття, 206-2 Кримінального кодексу. Зокрема, вона передбачає кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. Стаття 197-1 Кримінального кодексу України - у цій статті передбачено відповідальність за два самостійних (хоч і пов'язаних між собою) злочини - самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному володільцю або власнику, і самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці встановлена кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному володільцю або власнику.

Звичайно, в таких умовах про рух до цивілізованого бізнесу та західні інвестиції в сектор економіки не може йти і мови. Слід зазначити, що цьому соціальному феномену вже більше 20 років, однак поняття рейдерства так і не знайшло законодавчого закріплення. Тому станом на сьогодні у національних та західних інвесторів фактично відсутні дієві правові механізми захисту прав та законних інтересів та притягнення до відповідальності осіб, винних у здійсненні рейдерства.

Одержано 21.03.2020

УДК 351.75:324:342.9(477)

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПРАКТИКУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Стрімкий розвиток всіх державних інституцій у нових соціально- економічних, політичних, правових умовах сприяє зміні «обличчя» злочинності. Тому незмінно актуальним є питання щодо пошуку нових шляхів комплексного системного удосконалення кримінологічної основи правоохоронної діяльності, як базису протидії злочинності.

Підвищення ролі кримінологічної науки в діяльності Національної поліції, перш за все, шляхом впровадження наукової продукції в цю сферу, є практично затребуваним, адже наука і практика мають однакові цілі в сфері протидії злочинності.

Кримінологічна наука і практика протидії злочинності завжди стоять разом, і по суті, неподільні. По-перше, попередження злочинності являється одночасно і предметом кримінологічної науки і метою її досліджень, по – друге, попередження злочинності без наукової основи, перш за все, кримінології, перетворилося б на спонтанні, безсистемні і головне малоефективні і більшою мірою безрезультатні спроби будь що зробити для недопущення вчинення окремих злочинів, не кажучи вже про стримання злочинності в соціально допустимих рамках [1, с. 74].

Основною формою перетворення науки у практику протидії злочинності є проведення кримінологічних досліджень та впровадження їх основних положень і висновків у правозастосовчу діяльність.

Кримінологічне наукове дослідження, результати якого будуть впроваджені у практичну діяльність відповідних правоохоронних органів, повинно відповідати таким вимогам: належний

рівень інформаційно-аналітичної та методологічної обґрунтованості дослідження; тематика, що відповідає сучасним змінам у суспільстві; високий рівень теоретизації наукових досліджень; достатня емпірична база як підґрунтя кримінологічних досліджень [2, с. 92].

Однак, результати далеко не всіх кримінологічних досліджень знаходять практичне застосування у зв'язку з тим, що цей процес ускладнений рядом обставин (об'єктивного і суб'єктивного характеру), зокрема це:

- *недоліки самої наукової продукції* (як то неактуальна тематика, занадто «розмиті» рекомендації, відсутність належної методологічної основи, недостатній рівень апробації основних положень і узагальнень робіт і т. п.), декларативний характер висновків кримінологічних досліджень, їх неконкретність, відірваність від реально існуючих практичних проблем протидії злочинності. Часто спостерігається запізнiла, несвоєчасна реакція науковців на зміни в життєдіяльності суспільства, що впливають на кількісно – якісні показники злочинності і потребують вчасного наукового аналізу. Вирішення цієї проблеми пов'язане, перш за все, із науковою та практичною значимістю обраної для розробки тематики. Необхідним є дотримання Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років [3] та орієнтування на реалії сьогодення та запити сучасної дійсності.

- *прогалини у організаційному забезпеченні* впровадження, що проявляються у відсутності чіткого механізму взаємодії розробників (науковців) та безпосередньо користувачів/отримувачів інформації (практичних працівників) на всіх стадіях проведення наукового дослідження. Подекуди немає науково – практичної двосторонньої зацікавленості в успішному впровадженні його результатів. У зв'язку з чим вважаємо за необхідне забезпечення авторського супроводу на стадії безпосереднього впровадження результатів кримінологічних досліджень, який передбачає тісний зв'язок між автором кримінологічного дослідження та безпосередньо користувачем науково – методичних рекомендацій у вигляді надання консультацій, обговорень проблемних питань при практичному застосуванні матеріалів, можливо корекції результатів дослідження у зв'язку із особливостями практичного впровадження, конкретною ситуацією, що склалась «на місці» і т.п.

Крім того, залишається недосконалою система розповсюдження наукових доробок серед практичних працівників, відсутність єдиної кримінологічної – інформаційної мережі банків (баз) даних та науково – методичних матеріалів, що полегшують доступ практичних працівників до них.

- *упущення в кадровому забезпеченні*, що проявляється у відсутності спеціальних знань, вмінь та навичок щодо використання методичних рекомендацій, незацікавленості практичних працівників в проведенні наукових досліджень та практичному впровадженні їх результатів, обмеженістю мислення новими категоріями, вплив стереотипів на форми і методи протидії злочинності якісно нового типу, небажання їх оновлення. Це є недопустимим, адже взаємозв'язок науки і практики у своїй основі спирається, перш за все, на кваліфіковані кадри спеціалістів, здатних вміло управляти і ефективно впливати на процеси попередження злочинності, що залежить значною мірою від ступеня підготовки людей до творчого сприйняття нових наукових ідей і їх використання.

Необхідною в даному випадку є як теоретична, так і практична підготовка спеціалістів, їх кримінологічна професійна освіченість. У цьому контексті перед кримінологічною наукою постає задача не простого навчання, а кримінологічного виховання майбутніх спеціалістів правоохоронних органів, формування в рамках професійного навчання їх кримінологічно значущих якостей, основаних в першу чергу на знанні кримінологічної теорії [1, с. 74].

Доцільною і затребуваною є підготовка фахівців – кримінологів для роботи в органах влади і управління, у правоохоронних органах. Нажаль, кримінологічна наука витісняється з навчальних програм незважаючи на те, що криміногенна ситуація в нашій країні стрімко погіршується, а темпи криміналізації суспільства становлять загрозу національній безпеці. З огляду на це, в наукових колах є пропозиції необхідності введення спеціальної освітньої програми для підготовки кримінологів. В системі правоохоронних органів мають бути створені кримінологічні підрозділи і введені посади кримінологів [4, с. 65].

Професіоналізм – ось головна риса фахівців сьогодення, в повній мірі це стосується і працівників поліції. Постійно підвищуються вимоги до професійного рівня спеціалістів, вони

повинні бути не просто висококваліфікованими своїй галузі, а й володіти навичкам орієнтування в досить широкому інформаційному просторі, умінням аналітично мислити, аналізувати, узагальнювати, прогнозувати події і явища, знаходити оптимальні шляхи вирішення професійних задач. Сучасний спеціаліст тільки тоді в повній мірі засвідчить свою професійну компетентність, коли не стоятиме на місці, а буде в постійному пошуку, реальному поглибленні своїх знань, вмінь, досвіду. Не останнє місце в цьому займають науково-дослідницькі навички, використання яких у практичній діяльності є запорукою успішного виконання професійних обов'язків та розширення сфери особистісного потенціалу.

Впровадження результатів наукових досліджень в практичну діяльність правоохоронних органів – це надскладний процес, який потребує інноваційних змін, перш за все, з метою усунення протиріч між високим науковим потенціалом і низьким практичним запитом на проведення кримінологічних досліджень.

Науковці і практики, які розробляють юридичну науку теоретично і практично застосовують її результати у правозахисній діяльності, тільки у симбіозі повинні знаходити механізми протидії новітнім викликам злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Аванесов Г. А. Кримінологія : учебник. 5-е изд., перераб. и доп. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 575 с.
2. Бесчастний В. М. Форми наукового забезпечення протидії злочинності. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 2 (60). С. 92–99.
3. Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років : Наказ МВС України від 16.03.2015 № 275 // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS578> (дата звернення: 24.02.2020).
4. Дрьомін В. М. Сучасні функції кримінології. *Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. №29, т. 2. С. 64–67.

Одержано 25.02.2020

УДК 343.221.51

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Микола Валентинович КРИЖАНОВСЬКИЙ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТРАФУ ЯК ЗАХОДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Юридичним наслідком вчинення уповноваженою особою юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України, а також вчинення іншою особою, яка не має права діяти від імені юридичної особи, одного зі злочинів, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України в інтересах відповідної юридичної особи, через незабезпечення виконання уповноваженою особою юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, є застосування до юридичної особи приватного права в обвинувальному вироку суду щодо вказаних категорій фізичних осіб такого основного заходу кримінально-правового характеру як штраф. Під час реалізації цього основного примусового заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб можуть виникати певні складнощі. У зв'язку з цим, хотілося б звернути увагу на таке.

О. В. Панченко, аналізуючи нормативні приписи ст. 96-7 КК України, зазначає, що: а) визначенню розміру штрафу має передувати встановлення розміру незаконно отриманої неправомірної вигоди, яка, у свою чергу, має бути встановлена експертним шляхом; б) навіть коли уповноважена особа вчинила злочин, передбачений ст. 96-3 КК України, а юридична особа не отримала ніякої неправомірної вигоди внаслідок цього діяння, остання все одно має сплатити штраф, розмір якого встановлюється в ч. 2 ст. 96-7 КК України залежно від ступеня тяжкості

злочину. Таке правило діє й у тому випадку, коли неможливо обчислити розмір неправомірно отриманої вигоди, наприклад пільги юридичної особи, які не піддаються грошовому виразу; в) майновий стан юридичної особи може бути критерієм розстрочки виплати штрафу строком до трьох років [3, с. 155–156].

Зазначимо, що положення ч. 3 ст. 96-7 КК України дійсно засвідчують, що з урахуванням майнового стану юридичної особи суд може застосувати штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років. З огляду на це, навіть, в одному з науково-практичних коментарів до КК України вказано, що у ч. 3 ст. 96-7 КК та ст. 374 КПК відсутні конкретні орієнтири щодо того, чи повинен суд вирішувати питання про розстрочку штрафу при постановленні обвинувального вироку або в порядку виконання вироку відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК України. Тому доречно звернутись до порядку застосування розстрочки виплати штрафу як виду покарання (ч. 4 ст. 53): згідно зі ст. 26 КВК вона можлива як на підставі обвинувального вироку, так і на підставі ухвали суду. Таким чином, питання про розстрочку виплати штрафу (ч. 3 ст. 96-7) може вирішуватись як обвинувальним вироком суду, так і ухвалою, постановленою в порядку п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК [2, с. 303]. М. Сийпловіч, аналізуючи подібну доктринальну точку зору, зазначає, що вирішення судом питання про розстрочку виплати юридичною особою штрафу певними частинами, з огляду на приписи п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК України, можливе лише під час виконання обвинувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи, в якому безпосередньо і прийнято рішення щодо застосування до юридичної особи штрафу як заходу кримінально-правового характеру. В іншому випадку має місце аналогія, закону, яка заборонена законом України про кримінальну відповідальність [7, с. 397].

Вочевидь, у даному випадку керуватися положеннями ч. 4 ст. 53 КК України, а також ст. 26 КВК України не можна, оскільки у такому разі дійсно матиме місце аналогія закону. Попри це, зі змісту ч. 3 ст. 96-7 КК України вбачається, що суд може застосувати штраф із розстрочкою. Відповідно до абз. 6 п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України рішення про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи зазначається у резолютивній частині обвинувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи. З огляду на це, очевидно, що і рішення про застосування штрафу із розстрочкою строком до трьох років, з урахуванням майнового стану юридичної особи, суд може прийняти також виключно у резолютивній частині обвинувального вироку щодо уповноваженої особи. Отже, питання про розстрочку виплати юридичною особою штрафу певними частинами можливе лише під час ухвалення обвинувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи, а не його виконання.

Також зазначимо, що зі змісту ч. 2 ст. 96-7 КК України вбачається, що мінімальний розмір фіксованого штрафу становить п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (за злочин невеликої тяжкості), а максимальний – сімдесят п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У юридичній літературі з цього приводу зазначається, що ч. 2 ст. 53 КК України може стати орієнтиром для встановлення на законодавчому рівні подібного спеціального правила щодо застосування кримінально-правової санкції у вигляді штрафу щодо юридичної особи за межами максимального можливого його розміру, тобто за межами сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [6, с. 118–119].

Уявляється, що подібна пропозиція навряд чи заслуговує уваги, оскільки вона також ґрунтується на аналогії закону навіть за умови її законодавчої регламентації. Згідно з ч. 4 ст. 3 КК України застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено. Крім того, правило щодо застосування кримінально-правової санкції у вигляді штрафу щодо фізичної особи за межами максимального можливого його розміру, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України, гарантується положеннями ч. 5 ст. 53 КК України у разі виникнення ситуацій, згідно яких фізична особа не може сплати штраф. У такому разі суд замінює несплачену суму штрафу покаранням або у виді громадських чи виправних робіт, або у вигляді позбавлення волі, з визначеного законом відповідного розрахунку. Подібна гарантія на випадки виникнення ситуацій, згідно яких юридична особа не зможе сплати штраф, законом не визначена. Коментуючи положення ст. 96-7 КК України О. Ф. Пасека зазначає, що приписи цієї статті не передбачають можливості заміни штрафу в разі його несплати іншим заходом кримінально-правового характеру [4, с. 246–247]. Якщо потенційно і припустити можливість встановлення на законодавчому рівні спеціального правила щодо застосування кримінально-правової санкції у вигляді штрафу щодо юридичної особи за межами

максимального можливого його розміру, то, на наше переконання, така можливість лише призведе до ситуацій, за яких така юридична особа в силу будь-яких причин, просто не зможе буде реально виконати цей захід кримінально-правового характеру. Ця обставина лише погіршить показники ефективності реалізації цього основного заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, до речі, які сьогодні взагалі дорівнюють нулю.

Тут варто звернути увагу також і на те, що окремі вітчизняні науковці, не виключають можливих ситуацій, за яких юридична особа не буде сплачувати штраф за рішенням суду навіть в тих мінімальних і максимальних межах, що вже визначені законом. За їх наявності вчинений уповноваженою особою злочин залишатиметься без належної кримінально-правової оцінки, оскільки нормами чинного КК України не передбачена квазікримінальна відповідальність юридичної особи за ухилення від застосування заходу кримінально-правового характеру у виді штрафу. У зв'язку з цим, на їх думку, виникає необхідність доповнення ст. 96-7 КК України частиною четвертою, в якій би передбачалась можливість заміни штрафу на інші заходи кримінально-правового характеру. В основу такої заміни повинен бути покладений ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, розмір завданої шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою [5, с. 97; 4, с. 260]. Коментуючи подібну доктринальну точку зору, зазначимо, що її реалізація можлива лише за умови одночасного доповнення розділу XIV-І Загальної частини КК України новими видами основних примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. За наявності чинних таких видів її реалізація виглядає визначально не здійсненою.

Наприкінці зазначимо, що на думку окремих науковців, у разі призначення юридичній особі заходів кримінально-правового характеру за сукупністю злочинів чи вироків (ст. 96-11 КК України) штраф окремо не виконується, а поглинається: а) іншим, більшим за розміром, штрафом; б) більш суворим видом заходів кримінально-правового характеру (ліквідацією) [1, с. 246-247]. Тут варто зауважити, що у разі призначення юридичній особі заходів кримінально-правового характеру за сукупністю вироків, штраф не може окремо не виконуватися і поглинатися іншим, більшим за розміром, штрафом за новим вироком. Згідно з ч. 2 ст. 96-11 КК України, штраф має виконуватися самостійно за новим вироком суду, за наявності невиконаного такого заходу за попереднім вироком (вироками) суду, який також має виконуватися самостійно. Отже, у такому разі ні якого поглинання штрафу, призначеного за попереднім вироком, іншим, більшим за розміром, штрафом, призначеним за новим вироком, не має відбуватися. У разі ж виконання призначеного за попереднім вироком суду штрафу, положення ч. 2 ст. 96-11 КК України втрачають свою актуальність в аспекті їх практичної реалізації. Лише у разі застосування судом за новим вироком примусової ліквідації, штраф окремо призначений за попереднім (попередніми) вироками не виконується або його виконання припиняється, оскільки він поглинається більш суворим видом заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб – примусовою ліквідацією.

Список бібліографічних посилань

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1368 с.
3. Панченко О. В. Кримінальне провадження щодо юридичної особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 203 с.
4. Пасека О. Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 4. С. 253-263.
5. Попович О. В. Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб: проблеми застосування та шляхи удосконалення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 18, т. 2. С. 96-99.
6. Провоторов О. П. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як інститут кримінального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 209 с.
7. Сийплові М. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 614 с.

Одержано 11.03.2020

СЕКЦІЯ 4

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС В СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НОВОГО ТИПУ

УДК 343.132

Филипп Сергеевич АБАРИНОВ,

магістрант Гомельського філіала

Международного университета «МИТСО» (г. Гомель, Республика Беларусь)

ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ДОСТАТОЧНОСТИ ДАННЫХ ДЛЯ ПРОИЗВОДСТВА ОБЫСКА

Предупредительная деятельность невозможна без успешного расследования и раскрытия преступлений. Одним из наиболее эффективных следственных действий, для получения необходимой доказательственной информации, является обыск. Однако производство этого действия тесно связано с существенным ограничением конституционных прав и свобод граждан, что порождает определенные проблемы в его правовом регулировании. Одной из таких проблем, на наш взгляд, является отсутствие определения достаточности фактических оснований, которыми обосновывается решение о производстве обыска в жилище.

В использованной в ст. 208 Уголовно-процессуального кодекса (далее – УПК) Республики Беларусь формулировке фактических оснований производства обыска законодатель употребляет словосочетание «достаточные данные», но определения этого термина им не даётся [1].

В юридической литературе высказывается мнение, что «достаточные данные» – это доказательства (а именно конкретные данные, сведения, информация). К примеру, А. Н. Гувев характеризует достаточные данные, упомянутые в ст. 182 УПК Российской Федерации, как доказательства, в том числе «результаты оперативно-розыскной деятельности, которые отвечают требованиям, предъявляемым УПК к доказательствам» [2, с. 298]. В свою очередь, В. Л. Кузьмич указывал на то, что в УПК РБ под достаточными данными, как основаниями принятия мер безопасности, следует понимать «содержащиеся в материалах уголовного дела сведения, свидетельствующие о реальности посягательства на участника уголовного процесса и других лиц» [3, с. 48-51]. В. А. Нечаева, в курсе лекций утверждает, что «должностные лица, решающие вопрос о возбуждении уголовного дела, должны располагать данными не только о наличии юридических признаков состава преступления, но и фактическими данными, позволяющими сделать вывод о том, что само событие имело место в действительности» [4, с. 55].

Таким образом, в юридической литературе на первое место по значимости выдвигается собственно наличие данных для производства обыска, а не их достаточность. По нашему мнению, это не в полной мере раскрывает изучаемое положение УПК. К примеру, если предположить, что использованный законодателем термин нацеливает правоприменителя на собирание конкретной количественной совокупности доказательств, которая была бы достаточна для вынесения законного и обоснованного постановления о производстве обыска, то это может означать для правоприменителя, что одного наличия доказательств (данных) для принятия решения о производстве обыска мало. Необходимо располагать «достаточной» совокупностью таковых. Наличие в распоряжении работников следственного органа доказательств, позволяющих «полагать, что в каком-либо месте или у какого-либо лица могут находиться орудия преступления, предметы, документы и ценности, которые могут иметь значение для уголовного дела» [5, с. 1] еще не говорит о том, что он обладает фактическими основаниями производства обыска. Данные могут быть недостаточными.

В странах Содружества наций и США проблема неточности определения «достаточности данных» не является столь остро выраженной, как на постсоветском пространстве. Там также отсутствует точное определение данного термина, но европейское и американское юридические

сообщества не считают это важной проблемой. Подобное отношение, по нашему предположению, сложилось, в том числе, и из-за многочисленных комментариев и уточнений зарубежного законодателя. Например, одним из главных законодательных актов, регулирующих этот вопрос в США, является 4-я поправка Конституции США, текст которой гласит следующее: «Право народа на охрану личности, жилища, бумаг и имущества от необоснованных обысков и арестов не должно нарушаться; ни один ордер не должен выдаваться иначе как при наличии достаточного основания, и он должен быть подтвержден присягой или торжественным заявлением и содержать подробное описание места, подлежащего обыску, личностей или предметов, подлежащих аресту» [6]. Т.е. она запрещает выдачу ордера на обыск, арест и досмотр без наличия «достаточных оснований» – или, используя дословный перевод – без «вероятной причины» (ориг. *probable cause*). Под «вероятной причиной» понимается такое стечение обстоятельств, при котором «разумный человек будет понимать, что преступление было в процессе совершения, было совершено или могло бы быть совершено». Под «разумными основаниями подозревать» понимается «использование здравого смысла и знаний о человеческом поведении, которыми руководствуются практичные люди». Т.е. при использовании термина «разумными основаниями подозревать» в законодательстве США имеется в виду, что любой человек в здравом рассудке мог бы подозревать, что преступление совершалось, либо было совершено, либо в скором времени будет совершено. Позже Верховный суд США несколько раз уточнял и комментировал термин «разумные основания», каждый раз, тем не менее, делая оговорку о том, что «разумные основания» – это «неточное, постоянно меняющееся и сильно зависящее от контекста определение». К примеру, в деле *Иллинойс против Гейтс* Верховный суд США дал термину «достаточные данные» следующее определение: «практичный стандарт которым, в повседневной жизни, руководствуются разумные люди». Ещё одним, важным термином для понимания, сути является словосочетание «разумные люди/разумный человек/» (*reasonable person/man*). Это словосочетание, изначально пришедшее из британского законодательства, на текущий момент повсеместно используется англоязычным юридическим сообществом. Под ним понимается модель гипотетического человека в юридической фикции. Как правило, этот человек является хорошо образованным, с усредненными профессиональными навыками в релевантных для дела областях, не слишком доверчивого, но и не параноидального и т.д. Данная модель используется судами, в тех случаях, когда необходимо установить, действовала ли одна из сторон разумно, т.е. как «разумный человек» в конкретных ситуациях [7, с. 2; 8]. В Великобритании не существует такого понятия как «*probable cause*». Вместо него, законодателем используется термин «обоснованные подозрения» (ориг. *reasonable suspicion*) или «разумные основания для наличия подозрений» (ориг., *reasonable grounds for suspicion*), которые, в обоих случаях, являются почти идентичным аналогом термина «*reasonable grounds to suspect*», используемого в США.

Учитывая вышесказанное, можно заключить, что термин «достаточные данные» в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Беларусь нуждается в уточнении. Мы предлагаем внести в постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 28 сентября 2001 г. № 9 «О приговоре суда» следующее разъяснение: «Достаточные данные – это совокупность доказательств, позволяющая установить обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу, руководствуясь которой разумный человек смог бы прийти к аналогичному умозаключению, что и лицо, принимающее решение о выдаче постановления на проведение обыска».

Наряду с этим, на наш взгляд, стоит подробнее изучить концепцию «*reasonable person*» и частично имплементировать эту концепцию в юридическую практику.

Список библиографических ссылок

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : от 16.07.1999 № 295-3 // *Kodeksy-by.com* : сайт. URL: https://kodeksy-by.com/ugolovno-protsessualnyj_kodeks_rb.htm (дата обращения: 15.03.2020).
2. Гуев А. Н. Постатейный комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. М. : Контракт ; ИНФРА-М, 2003. 928 с.
3. Кузьмич В. Л. Применение мер по обеспечению безопасности участников уголовного процесса и других лиц. *Законность и правопорядок*. 2008. № 3 (7). С. 48–51.
4. Нечаева В. А. Курс фондовых лекций по учебной дисциплине для специальности «Охрана общественного порядка и обеспечение безопасности (квалификация специалист в сфере охраны общественного порядка)». Могилёв : Могилёв. ин-т МВД РБ, 2018. 74 с.

5. Мальцев Д. И. Особенности проведения обыска и выемки по делам о незаконной охоте (на примере Республики Беларусь). *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 1-1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18740> (дата обращения: 15.03.2020).

6. Конституция Соединенных Штатов Америки. 1787 г. // Исторических факультет Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова : сайт. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnstUS.htm> (дата обращения: 20.03.2020).

7. Probable Cause Versus Reasonable Suspicion // Maricopa Country : сайт. URL: <https://www.maricopa.gov/919/Probable-Cause-Versus-Reasonable-Suspici> (дата обращения: 20.03.2020).

8. Healthcare at Home Limited v. The Common Services Agency : 30 July 2014 UKSC 49 // The Supreme Court. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2013-0108.html> (дата обращения: 20.03.2020).

Одержано 21.03.2020

УДК 343.9

Оксана Михайлівна ДУФЕНЮК,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівського державного університету внутрішніх справ

ЕПОХА FACEBOOK – НОВІ ВИКЛИКИ І НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПОЛІЦІЇ

Малоймовірно, що у 2004 р. М. Цукерберг та його однокласники з Гарварду, створюючи Facebook, передбачали наскільки стрімким виявиться розвиток цієї комунікаційної платформи і що сьогодні у 2020 р. її ресурси по всьому світу будуть використовувати правоохоронні органи та спеціальні служби під час розслідування кримінальних правопорушень. Цифри справді приголомшують. Так, за даними останніх досліджень, сьогодні користувачі Facebook публікують приблизно 510 млн коментарів кожні 60 секунд. Понад 2 мільярди людей щодня використовують Facebook, Messenger, Instagram або WhatsApp. Користувачі Twitter публікують приблизно 500 мільйонів твітів на день, тобто 200 мільярдів твітів на рік, тоді як користувачі Instagram створюють ще 95 мільйонів публікацій в день. За даними дослідницької групи Pew, майже 75 % людей мають свої профілі на кількох платформах (Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, LinkedIn та ін.). До 2021 р. очікується, що кількість користувачів соціальних медіа перетне межу 3 млрд [1]. Зрозуміло, що у цьому шаленому потоці повідомлень існує велика частка таких публікацій, які прямо чи опосередковано пов'язані з кримінальними подіями та можуть мати значення для кримінального провадження. Відтак нове покоління поліцейських повинно бути готовим до викликів, які зумовлені такими сучасними тенденціями, знати і вміти ефективно використовувати цей ресурс для реалізації завдань кримінального судочинства.

Facebook доволі часто стає місцем віртуальної самореалізації особи. Злочинці хизуються у соціальних медіа своїми відеоматеріалами та фотографіями зі зброєю, викраденими речами, демонстрацією насильства, кримінальними зв'язками тощо. Хоча самопрезентація – це тільки одна з частин того обсягу цифрової інформації, яка може виявитись цінною для органів поліції. Найбільш інформативними традиційно вважаються наступні блоки:

– персональні дані осіб (контактна інформація, місцезнаходження, місце праці/навчання, сімейний статус, електронна та інші адреси тощо);

– власні повідомлення та фотографії, які викладаються у життєписі;

– поширення чужих дописів у життєписі;

– друзі та запити друзів (які приймаються, які не приймаються та які заблоковані);

– коментарі та позначки до чужих дописів та фото;

– сторінки, відмітки, вподобання, зацікавлення подіями, групи (відкриті та закриті) тощо;

– типова локалізація, остання локалізація, маршрути руху;

– IP-адреси, використані для входу, реєстрації, активності.

Можна здійснювати темпоральний та геокаційний аналіз даних, дослідити зв'язки (використовуючи з цією метою, наприклад, хештеги), порівнювати дані з даними події, що сталася.

Втім збір інформації не обмежується пасивним переглядом даних у життєписі та інших розділах сторінки Facebook. Існує практика, коли детективи створюють спеціальні акаунти і надсилають запити дружби особі, яка їх цікавить. Це забезпечує новий рівень доступу до інформації про коло зв'язків особи, вподобання тощо. І хоча створення фейкових профілів є поза правилами компанії, вони не є заборонені законом, водночас можуть підвищити успішність збору цінної з точки зору розслідування інформації. Підтвердженими є іноземний досвід ефективного використання такої інформації при розслідуванні грабежів, викрадення дітей, сексуального насильства, домашнього насильства, тероризму, викриття діяльності організованих злочинних груп та злочинних організацій [2, с. 8].

За даними опитування, проведеного в 2015 р. Міжнародною асоціацією керівників поліції, було встановлено, що 96,4 % співробітників правоохоронних служб використовували ресурси соціальних мереж, причому 88,7 % опитаних використовували таку інформацію для реалізації кримінальних розслідувань [1]. Основними цілями обробки даних соціальних мереж є: ідентифікація особи потерпілої, ідентифікація підозрюваного, визначення інших імен підозрюваного, відстеження зв'язків підозрюваного, моніторинг інтересів особи, відстеження автотранспорту, використаного при вчиненні злочину, моніторинг зв'язків свідків з подією злочину або з людьми на місці злочину, локалізація викрадених речей, встановлення останньої активності потерпілого, розшук осіб, отримання даних для того, щоб переконати злочинця зізнатися, пошук інших «зачіпок» та виконання інших задач [2, с.10; 3, с. 19]. Закордоном вже напрацьована ціла судово-практична практика використання цифрових доказів зі сторінок Facebook у судовому провадженні [4].

Слід відзначити, що й сама компанія Facebook активно співпрацює з правоохоронними органами у сфері протидії злочинності. Зокрема, у США впроваджено автоматичні алгоритми сканування чатів та іншої особистої інформації користувачів за певними ключовими словами (фразами) з метою виявлення та попередження злочинів (як правило, йдеться про факти сексуального насильства щодо дітей, обігу наркотиків, зброї, вибухових пристроїв тощо). Як свідчать дані досліджень В. Гавловського, така система самостійно сканує листування та публікації користувачів Facebook і, якщо виявляє підозрілу активність, позначає профіль і повідомляє про нього спеціальному співробітнику Facebook. Цей співробітник оцінює ступінь потенційної небезпеки і в разі її наявності повідомляє про злочинця до правоохоронних органів США [5, с. 278].

Підсумовуючи, маємо підстави для висновку: сьогодні зростає важливість навиків аналізувати, нагромаджувати, фіксувати інформацію з соціальної платформи Facebook. Ці дані в подальшому можна використати для реалізації оперативно-розшукових заходів, перевірки версій, або ж як доказову інформацію у суді. Важливими сьогодні є навички роботи з спеціальним програмним забезпеченням, яке на основі певних алгоритмів вивчає великі масиви інформації (big data).

Британські правоохоронці вже офіційно визнали важливу роль соціальних мереж у попередженні та розкритті злочинів і включили відповідний курс у програму підготовки молодих фахівців [5, с. 277]. Натомість в Україні сьогодні працівники поліції, як правило, самостійно освоюють вміння аналізувати інформацію соціальних мереж, виходячи зі власного досвіду користування. Фактично відсутня інформація про спеціалізовані тренінги для працівників поліції, а враховуючи попит на таку аналітичну роботу, видається вкрай важливим їх системне проведення.

Список бібліографічних посилань

1. Hamric P. Is Social Media Evidence Too Much For Criminal Investigators To Handle? // Nuix : сайт. 28.01.2019. URL: <https://www.nuix.com/blog/social-media-evidence-too-much-criminal-investigators-handle> (дата звернення: 10.02.2020).
2. Abdalla A., Yayilgan S. Y. A Review of Using Online Social Networks for Investigative Activities // Springer Link : сайт. URL: https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-07632-4_1.pdf (дата звернення: 10.02.2020).
3. Feist A. The Effective Use of the Media in Serious Crime Investigations. Policing and Reducing Crime Unit. Paper 120. London, 1999, 54 p. URL: <https://www.politieacademie.nl/kennisenonderzoek/kennis/mediatheek/PDF/3435.pdf> (дата звернення: 10.02.2020).
4. Social network services // Wikipedia : the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Use_of_social_network_websites_in_investigations. (дата звернення: 10.02.2020).

5. Гавловський В. Щодо використання соціальних мереж для виявлення, розкриття та попередження злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 271–282.

Одержано 16.03.2020

УДК 343.9:141.78

Юрій Миколайович КАНІБЕР,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

РИЗИКИ ДИСКУРСИВНОГО СПОСОБУ ДЕМАРКАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Філософія та методологія кримінологічної науки, відповідно як і змістовне наповнення утворюючих її теорій, постійно потребують оновлення до рівня актуальності суспільного життя та рівня сучасних уявлень про науковість знання в кримінологічному середовищі. Кримінологічна наукова спільнота неодноразово продукувала питання про те, яка кримінологія нам потрібна та ініціювала запрошення до дискусії з приводу пошуку самобутнього змісту і методологічних засад української кримінології. Наразі дебютований системний проект пошуку наукової ідентичності української кримінології на теренах філософських концепцій постмодерну [1], який екзистенційно сприймається як об'єктивний до фаталізму процес затягування усталеної української кримінологічної ментальності у вир європейського наукового простору, що супроводжується інтродукуванням у науковий обіг новітніх для наукового сприйняття філософських концепцій, методологічних підходів, наукових практик розробки кримінологічних теорій, відмінних від традиційно прийнятих у академічній кримінології. У зв'язку з цим виявляються певні ґносеологічні предостороги, які не можливо залишити без уваги.

Пошук нової наукової кримінологічної ідентичності пов'язаний з вирішення важливого питання філософії науки кримінології – демаркації кримінологічного знання, тобто визначення критеріїв його істинності, наукової достовірності. Загальна сучасна тенденція вирішення проблеми демаркації маніфестується вибором ймовірного стилю наукового мислення (пробабілізму), спрямованого на зняття напруги категоричності з приводу науковості знання. Це шлях визнання багатомірності і варіативності визначення істини, раціональності, реальності, методології тощо. Демаркаційна лінія, якщо і може бути проведена, то, по-перше, лише у відповідності до пануючої або обраної за провідну в конкретний історичний період наукової парадигми, та, по-друге, визначення меж науки залежить від колективного рішення більшості кримінологічної наукової громади з огляду не тільки на логіко-методологічні аргументи. Постмодернізм у питанні демаркації еволюціонував до визнання демаркації наукового знання такою, що не має вирішення і сенсу, елімінуючи проблему демаркації як таку.

Однак, на мій погляд, проблема демаркації науковості знання в українській кримінології лишається. Підстави до цього різні. Питання демаркації актуальне для маркування меж інтродукції постпозитивізму і постмодернізму в традиційно діалектико-матеріалістичне поле кримінологічної теорії. Залишається необхідність існування інструменту розмежування з метою пом'якшення та стримування методологічних і концептуальних протиріч у спробах цілісного відображення кримінологічної дійсності. ґносеологічні концепції постмодерну пропонують застосовувати задля досягнення інтегративного стану кримінологічної науки різні інструменти, зокрема, синергетичне інтерпретування, дискурсивні методики, ідеологію прагматизму, аксіологізацію знання та інші засоби. Звернемо увагу на ризики застосування дискурсивної методики досягнення гармонії кримінологічної науки.

Категорія «дискурс» вважається центральною для інтерсуб'єктивних (комунікативних) філософських теорій пізнання. На думку аналітиків постмодернізму, створення певних дискурсів є найбільш адекватним проміжним засобом вирішення проблеми демаркації кримінологічного знання на шляху до повного зняття проблеми демаркації з порядку денного. В традиції

постмодернізму дискурс – характеристика особливого ментального налаштування та світоглядних орієнтирів, зафіксованих в лінгвістичних формах, що становлять єдність і цілісність та занурені у певні філософські, соціальні, психологічні та інші контексти. Дискурсивне кримінологічне світосприйняття є синтетичним проектуванням, конструюванням достовірного знання шляхом узгодження позицій, як результат комунікації між публічною владою, громадянським суспільством, включно кримінологічну наукову спільноту, і суб'єктом-науковцем, який продукує кримінологічне знання, при наявності четвертої складової комунікації – «мовчазної більшості» суспільства, яка, очевидно, не переймається філософією кримінологічної науки. Дискурс створює дискурсивне поле сенсів, орієнтирів на певне розуміння наукової дійсності. Дискурсивність розуміння науковості, а тому прийнятності кримінологічного знання, реалізується не тільки в теоретичній кримінологічній діяльності, а й у формуванні та запровадженні кримінологічної політики. Ідея дискурсивності кримінологічного знання базується на давно відомій в академічній кримінології ідеї конвенціоналізму – вирішення проблеми науковості кримінологічного знання шляхом договору, домовленості про наукову достовірність та допустимість його в кримінологічній теорії. Проте з конвенціями з певних питань завжди були проблеми, бо вони знаходяться у протиріччі з природними амбіціями окремих науковців, руйнувались науковою конкуренцією. Крім того, в залежності від засобів досягнення і характеру дискусії, яка привела до згоди, конвенція може бути природною, примусовою, ситуативною, що суттєво впливає на зміст науковості кримінологічного знання і цінність дискурсивних практик. Основна проблема дискурсивного визначення науковості знання вбачається в тому, що конвенція може досягатись на позиціях не тієї сторони, яка більш реалістично відображає кримінологічну дійсність, а тієї, яка має більше можливостей впливу на процес комунікації. І тут на передній план виходить вирішення проблем, пов'язаних не с формуванням власне дискурсивного поля (теоретичного каркасу, категорійного апарату, мови спілкування, меж поля, науковий стиль мислення, прояви інституалізації т.і.), а з формуванням з формуванням дискурсивної спільноти: лідерів, послідовників, вимог специфічної наукової етики постмодернізму, загострення наукової конкуренції, тощо. Сумним прикладом наукової конкуренції такого типу є доля девіантологічного напрямку в кримінологічному дискурсі нашого ЗВО – науковий напрямок соціології злочинності припинив свої локальне існування. Множинність кримінологічних дискурсів у такому розрізі може бути суттєвою проблемою щодо розуміння кримінологічної політики. Треба зважати і на те, що наукові теорії і науковий дискурс можуть бути суб'єктивно упередженими, обтяженими корпоративізмом, заангажованими політично і ідеологічно. Крім того, у науковій громаді нема щеплення від відтворення квазікомунікативного типу дискурсу на нових паттернах. За логікою розвитку академічної науки процес розбудови дискурсивного поля закінчується створенням наукової школи, яка з одного боку глибоко розробляє певну проблематику, а з іншого є доволі ригідною інституцією, стримує науковий пошук рамками дискурсивного поля, заданими маркерами і червоними лініями. Тому в умовах нашої переважно традиційно діалектико-матеріалістичної кримінологічної наукової дійсності використовувати потенціал дискурсивного типу демаркації наукового знання потрібно у сукупності з іншими близькими до філософії постмодерну засобами усунення демаркаційних протиріч, зокрема, синергетичного інтерпретування, прагматизму, аксіологічності, компліментарності. В цілому такий стан може досягти кумулятивного ефекту - такого рівня взаємодії елементів системи кримінологічної науки, за якого вони будуть залежати один від одного, залишаючись відносно самостійними, цілісними у стані рівноваги, ефективно виконувати свою місію, залишаючись у межах сучасної гуманістичної, антропоцентричної парадигми. Очевидно, що до дискурсивності в постмодерновому розумінні потрібно ставитись інструментально, критично, без зайвої ідеалізації і тоталізування, не забуваючи про можливість в умовах загрози науково-організаційного безладу прагматичного використання авторитарних адміністративних засобів вирішення проблеми демаркації науковості кримінологічного знання.

Список бібліографічних посилань

1. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків : Право, 2019. 278 с.

Одержано 15.03.2020

УДК 343.9

Катерина Сергіївна ЛАБУНЕЦЬ,

студентка 2 курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Ірина Геннадіївна ЛУЦЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЛЕГАЛІЗУВАТИ НАРКОТИКИ НЕ МОЖНА, ПРОТИДІЯТИ

Існує гіпотеза, що перше знайомство людини з наркотиками відбулось приблизно 40 тис. р. до н.е. Із документів історичної хроніки відомо, що китайці, індуси, стародавні греки, ацтеки і сибірські племена використовували їх для власних потреб. Вживання наркотиків у державах Західної Європи і в США розпочалося з середини XIX ст. Однак розповсюдження наркотичних засобів і торгівля ними до кінця XIX ст. розглядались як законний промысел у медичних цілях. Перші закони про заборону опіювання і розведення опійного маку та запобігання контрабанді наркотиків були прийняті в Індії і Китаї. У 1845 році закон про наркотичні засоби був прийнятий у Франції. В кінці XIX і на початку XX ст. прийняли постанови проти наркоманії деякі штати США. Ситуація з наркоманією після I Світової війни кардинально змінилася і потребувала врегулювання на міжнародному рівні, в результаті чого контроль за міжнародним співробітництвом у сфері боротьби з розповсюдженням наркотиків був покладений на Лігу Націй.

Україна є стороною Єдиної конвенції ООН про наркотичні засоби 1961 р., Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 р. та Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. Згідно з вимогами цих Конвенцій, Україна прийняла відповідне національне законодавство, зокрема: Закони України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зловживання ними» тощо. Це свідчить про значну увагу нашої держави до питання протидії наркозлочинності [1, с. 50].

Усвідомлюючи небезпеку, яку несе розповсюдження наркоманії, керівництво нашої держави та Уряд України включили контроль за наркотиками до першочергових національних завдань. Саме тому одним із найперших міжнародних актів, який набув чинності 27 листопада 1991 р. на території незалежної України, була Конвенція 1978 р., ратифікована постановою Верховної Ради УРСР. Україна стала однією з перших держав колишнього Союзу радянських соціалістичних республік, яка прийняла національне антинаркотичне законодавство, адаптоване до міжнародних вимог.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день, в Україні ситуацію щодо наркотиків намагаються змінити, а саме: розглядаються питання щодо легалізації, так званих, «легких» наркотиків (канабісу). Так званих, тому що цей термін вигадали самі наркомани, так би мовити, заспокоїти самих себе. Це питання є одним із гострих і дискусійних, оскільки канабіс (марихуана) відноситься до Списку № 1 «Особливо небезпечні наркотичні засоби, обіг яких заборонено» Таблиці 1 Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Зокрема Уряди Німеччини, Швейцарії, Польщі обрали ліберальний метод протидії наркоманії. Голландія є першою країною у світі, яка на законодавчому рівні дозволила населенню вживати наркотичні засоби у визначених дозах. Франція та США обрали інший шлях, проводячи так звану «жорстку політику» щодо порушників антинаркотичного законодавства і, як наслідок, у США за останнє десятиріччя кількість осіб, які вживають наркотики, зменшилася у два рази. Нещодавно і в пострадянських державах розпочалося обговорення питання про введення закону про легалізацію легких наркотиків.

Проте, обрання ліберального аргументу на користь легалізації наркотиків може призвести до погіршення і так складної ситуації – «наша держава посідає перше місце в Європі та Центральній Азії за темпами поширення ВІЛінфекції, входить до переліку країн із загрозливим рівнем немедичного споживання наркотиків. Лише 2 % наркоманів виліковуються, решта

помирає. У середньому за добу в країні помирає 329 наркозалежних, а на рік це число сягає 120 тис. осіб. Відповідно до останніх досліджень даної проблеми, за результатами досліджень Українського медичного та моніторингового центру з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я України, наркотики вживають від 324 тис. до 424,7 тис. осіб» [2, с. 60].

В Україні відбувається довготривала і не дуже успішна боротьба з наркоманією, як з соціальним явищем, так і з наркозлочинністю, як з об'єктом кримінального-правового і кримінологічного впливу.

Попри існування багатьох прихильників легалізації «легких» наркотиків, при чому не тільки в медичних, а й рекреаційних цілях, зазначене питання зовсім не часі, і на це є ряд причин:

– по-перше, результати існуючих медичних досліджень не мають однозначної відповіді щодо користі канабісу, навіть у медичних цілях. Поряд із знеболюючим і розслаблюючим ефектом, виникає занепокоєння, підозра, паніка і параноя, галюцинації, в деяких випадках відчувається запаморочення;

«Свіже дослідження Національного інституту з питань зловживання наркотиками США демонструє, що в Америці кількість школярів старших класів, які хоча б раз за останній місяць курили марихуану через вапорайзери, збільшилася вдвічі у період з 2018-го до 2019-го. Експерти акцентують на цьому увагу, оскільки влітку і восени 2019-го в США стався спалах захворювань легенів у людей, які використовували вапорайзери. Після дослідження причин цих хвороб в американському Центрі з контролю і профілактики захворювань дійшли висновку, що більшість людей, які померли після куріння вейпа, використовували рідини на основі ТНС (тетрагідроканнабінол)» [3].

– по друге, доволі складним питанням буде правове урегулювання законних підстав вживання канабісу. В умовах тотальної корумпованості владних структур, прозорість і законність виробництва, якості, медичне призначення, контроль за медичним споживанням викликає занепокоєння і не безпідставні сумніви. На сьогоднішній день, контроль, щодо так званої замісної терапії, дуже умовний, хоча у тих же США є відповідні служби, які у будь який час можуть перевірити у пацієнта кількість препаратів виданих йому на тиждень;

– по третє, кризи, що останнім часом здригають наше суспільство, призводять до розколу українського суспільства, втрату своєї самобутності, ідентичності, врешті решт людяності, і тому у соціумі з'являється місце для ворожості, стресу, нудьги і втрати сенсу життя, втрати дружніх стосунків. І одним із способів вижити в таких умовах нашому суспільству (особливо підліткам) пропонують через вживання наркотиків, звичайно легких наркотиків, це ж не залежність – це «дозвілля, можливість привернути до себе увагу, відволіктися від проблем». Звичайно це тільки уява, яка тільки додає проблем;

– по четверте, наркотики і злочинність завжди йдуть рука об руку: злочини, що вчиняються у сфері обігу наркотиків – злочинний наркобізнес (дії фізичних і юридичних осіб, які займаються заготівлею сировини, виготовленням, зберіганням, транспортуванням, реалізацією наркотичних засобів, рослин або наркомістких лікарських препаратів, або самих наркотичних речовин у чистому вигляді, пов'язані з їх незаконним обігом) та злочини, що вчиняються у загальнокримінальний спосіб (крадіжка, розбій, грабіж, убивство тощо з метою заволодіння наркотиками для їх вживання, розповсюдження чи заволодіння грошима для їх придбання або вчинення інших злочинних дій під безпосереднім впливом наркотичного або токсичного сп'яніння). Навіть за приблизними показниками у відсотковому співвідношенні розподіл між зазначеними групами злочинів складатиме приблизно 25-30 % та 70-75 % відповідно. А отже, злочини з другої групи нікуди не дінуться. «Препарати конопель викликають залежність також як і всі наркотики. До того ж курці марихуани і гашишу можуть проявляти агресію по відношенню до самих себе і іншим людям. Як показало вивчення смертних випадків наркоманів, у яких за результатами посмертних хіміко-біологічних досліджень в організмі присутній тільки ТГК, обставини смерті носили виражений драматичний характер. Це були вбивства і самогубства під час психозу, а також дорожньо-транспортні пригоди. До того ж багато вбивства були скоєні злочинцями, які перебувають під впливом канабіса» [4].

На нашу думку, легалізація наркотиків у нашій країні є недоцільною, так як надання цьому питанню всюдозволеності тягне за собою не зменшення наркоманії, а навпаки, ще більше заохочення бажаючих спробувати. Тобто легалізація наркотиків призведе до скасування моральної заборони на їх вживання. Таким чином, тільки протидія наркотикам збереже здоров'я

нації, згуртує суспільство і підвищить рівень його відповідальності та врази знизить рівень злочинності за участю наркотиків.

Список бібліографічних посилань

1. Гладкова Є. О. Правові засади протидії наркозлочинності в Україні // Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8–9 верес. 2017 р.). Київ : Центр правових наук. досліджень, 2017. С. 65–70.
2. Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : В справі, 2017. 358 с.
3. Курить на здоров'я. Що потрібно знати про вплив марихуани на організм людини // НВ : сайт. 03.01.2020. URL: <https://nv.ua/ukr/health/medicine/yak-marihuana-vplivaye-na-zdorov-ya-diya-efekti-naslidki-50060722.html> (дата звернення: 20.03.2020).
4. Навіщо легалізація наркотиків в Україні: 10 аргументів за і проти! // Правова консультація : сайт. URL: <https://www.pravoconsult.com.ua/shok-legalizatsiya-narkotikiv-v-ukrayini-10-argumentiv-za-i-proti/> (дата звернення: 20.03.2020).

Одержано 23.03.2020

УДК 343.851

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ: НА ПОРОЗІ ЦИФРОВОГО ДАХАУ

Діджиталізація – це, перш за все, явище, що спричиняє послідовні трансформації соціокультурного коду, об'єднані загальним вектором розвитку. Сьогодні експоненціальне зростання цифрових технологій тягне за собою і зростання по експоненті кількості й якості інтеграційних змін в системі комунікації в суспільстві, що склалась в індустріальну епоху. Поява таких технічних засобів, як Інтернет і мобільні пристрої, що дозволяють членам суспільства перебувати в постійній комунікації один з одним, є першою сходинкою діджиталізації і, відповідно, провісником глобальних модифікацій соціальних інститутів і вектору розвитку суспільства в цілому.

Тренд сучасної соціогенези явно має перекис в бік фетишизації технологічних новацій. Щоб зрозуміти характер інтеграційних змін в системі комунікації суспільства, що сьогодні відбуваються і зараз прискорюються, і визначити напрямок цих змін в майбутньому, необхідно визначити характерні риси їх теперішнього стану.

Незаперечним є факт, що в цей момент ми спостерігаємо захід планетарного простору товарів, що бере свій історичний початок з моменту зародження інституту глобального ринку. Організаційним принципом в даному просторі є рух ресурсів, товарів, капіталу, праці та інформації. Територіальні межі в даному антропологічному просторі вже не є визначальним чинником в економічному і соціальному житті. Кордони як і раніше існують, але прибуток тепер формується за рахунок контролю не за кордонами, а за потоками капіталу і ресурсів, що рухається. З'являються індустрії, які володіють ресурсами й інформацією і стимулюють економічний розвиток. Ідентичність ж включеного в суспільні відносини «індивіда» тепер нерозривно пов'язана з виробництвом і обміном товарами і послугами. Виражається вона не тільки в його персональних даних, але і в його професії, посаді, яку він обіймає в системі відтворення економічних відносин. Ба більше, як позиція індивіда, так і його пізнання, стають все більш раціоналізованими. З появою цифрових пристроїв взагалі і електронно-обчислювальних машин зокрема метод теорії і практики, характерний для наукового пізнання епохи модерну, тепер змушений зазнавати постійного тиску з боку методів симуляції і цифрового моделювання, що набирають силу. Поява останніх передбачила прихід нової цифрової епохи і відповідного простору.

Однак при критичному осмисленні поняття «цифровий простір» ми можемо спостерігати його хиткість і ненадійність. Інтерактивний кіберпростір, в який включені дивіди, об'єднані

колективним інтелектом і колективною уявою, саме, всередині себе формує «знання», яке, будучи вільним від будь-яких законів, в кінцевому підсумку, може виявитися помилковим. Постійна мобілізація когнітивних ресурсів призводить до привнесення індивідуальності у здійснювану професійну працю, проте стирає межу між сферою робочої діяльності та сферою особистого простору.

Постмодерністи, описуючи «суспільство споживання», також передчували панування суб'єктивності як домінанти в економічній діяльності. Важко сперечатися з тим фактом, що в нинішній економіці продукти дійсно розробляються під певні цільові групи, що володіють характерною для них ідентичністю. Але, залишаючи осторонь відомі морально-етичні проблеми збагачення корпорацій і подальшого зростання різниці доходів населення, ми можемо неупереджено говорити, що суб'єктивність користується популярністю. Рольові моделі успішних бізнесменів, популярні інтернет-блогери, які викликають інтерес у суспільстві своєю індивідуальністю і характером, спортсмени і музиканти – все говорить про те, що яскрава індивідуальність дійсно викликає справжній інтерес в сучасному суспільстві. І ця тенденція буде неухильно зростати разом з триваючим розмиванням кордонів між професійною та особистою сферами діяльності.

Сучасний етап розвитку технологічних новацій ставить на порядок денний питання про соціальну та гуманітарну сутності змін, що відбуваються. Науково-технічний прогрес привів нас до розвилки. Нам потрібно відповісти на сакраментальне запитання про наслідки для самої людини реалізації на практиці всіх принад діджиталізації. Таким чином, вперше в такій категоричній формі постає питання про ціну науково-технічної революції та її користі для людини. В іншому разі виходить, що можна уникнути небезпеки руйнівної ядерної війни, але тихо і непомітно «розчинитися» в новій віртуальній реальності. Причому навіть не помітивши змін і не бажаючи спочатку саме такого розвитку подій, за яких пересічна людина зникне з мапи планети або перетвориться на кіборга, раба цифри і придаток машини.

Технократична цивілізація вхопила людину за горло своїй міцною хваткою і все більше затягує її в свої обійми. Насправді, обраний варіант – лише один з можливих, а не єдиний і тим більше не магістральний шлях розвитку людського соціуму, як сьогодні впроваджують в масову свідомість. Людей намагаються всіляко переконати в неминучості проникнення в людську життєдіяльність тих чи інших проявів науково-технічної революції. Але, як видається, надзвичайно важливою обставиною є те, що потрібно на перше місце ставити не торпедування і всіляке прискорення технологічного прогресу, а глибинний аналіз соціальних процесів. Інакше кажучи, спочатку слід фундаментально опрацювати те, які завдання потрібно вирішувати в першу чергу людській спільноті, а потім підтягувати під це конкретні технологічні рішення. Не підлаштовуватись під технологічний фарватер, а формувати справжній, людський, гуманітарний порядок денний. В іншому випадку може так статися, що ми все будемо зв'язані цифрою й інтернетом, але в той самий час загрузнемо під купами реального рукотворного сміття і не зуміємо знайти способи зберегти екосистему планети, катастрофічно вплинемо на зміну клімату. Як в розширенні знань допоможе цифра, якщо лінь охопила багатьох людей? За такого бурхливого розвитку технологій ми так до сих пір не знаємо, що, наприклад, знаходиться на дні океану. Це питання може здаватися дивним, але воно реально існує. Тільки 5 % дна океану вивчено. Що знаходиться на інших 95%, не знає ніхто. І, схоже, вчені цим не переймаються; набагато більше їх цікавить, як простіше і швидше дістатися до Місяця, ніж спуститися в найглибшу частину океану. А з чого складається Всесвіт? Здається, це просто, адже все складається з атомів. Але як би не так, адже мова йде про Всесвіт, де атоми – це лише 5 % змісту. Про решту 95 % нічого не відомо. Тому ця частина Всесвіту отримала назву темної матерії. Чи зможе діджиталізація вплинути на те, щоб зменшити кількість шкідливих хімічних речовин в океані, що виникла у зв'язку з діяльністю людини, і мікропластику – в організмі людини? Суцільні запитання, на які наука не може відповісти. І ніякі ноу-хау в кіберсфері не допоможуть наблизитися до істини, якщо сама людина не розставить потрібні пріоритети пізнання дійсності.

Ще один фундаментальний парадокс пов'язаний зі здатністю людини керувати «цифрою». Щоб контролювати «машинний розум», сама людина повинна володіти широтою знань і критичним мисленням. За сучасних тенденцій до деградації освітньої сфери, примітивізації самої людини і всієї системи управління процесами життєдіяльності, збільшення маніпуляційних впливів на особу важко очікувати, що нам вдасться зберегти природного розумного суб'єкта,

який зуміє тверезо оцінити всі варіанти «співпраці» з розумною машиною. Самостійні люди з критичним системним мисленням і знаннями сьогодні не потрібні. Тоді хто і для кого ініціює бурхливу діджиталізацію? Кому вона потрібна, якщо 10-15 %, що вміють креативно і системно думати і володіють критичним мисленням, «закатані в асфальт»? Діджиталізація при розумній людині або штучний інтелект замість людини, тому що семимильними кроками йде приниження і деградація особистості? Чому може «навчити» машину така людина? Як дурити ближнього, стежити за конкурентом і красти чужі ідеї? Чим зможе допомогти таким чином сконструйована машина? Транслювати людську дурість у всесвітньому масштабі?

Надзвичайно важливим завданням сьогодні є збереження і примноження ціннісного смислового знання, що спирається на моральний і культурний імператив. Раніше цю роль виконували бібліотеки, паперові носії інформації – книги. Зараз, на новому витку технологічного розвитку, це завдання може і повинна взяти на себе цифра. Але питання-то якраз в іншому: які дані вона буде зберігати і як вибирати серед них найважливіші і якісні? Адже поки що на поверхню впливають лише модні тренди і розкручені люди. А найбільш цікаве, оригінальне і навіть унікальне виявляється незатребуваним і може бути втрачено безповоротно. Іншого не дано. Інтелектуальне поле системно «зачищають» від значимого контенту, залишаючи в мережі суцільний треш. При цьому, іноді з суто політичних міркувань, мережу хочуть «зачистити» за допомогою фільтрації різного «сміття», але хто його фільтруватиме, і за якими критеріями щось визнаватиметься за не потрібне – не зрозуміло. За тисячолітню історію свого існування людство так і не змогло виробити протиотруту від тоталітарних структур. Новий цифровий тоталітаризм цілком може бути здійснений під слухним приводом діджиталізації.

Проект цифрової економіки може цілком виявитися підготовкою інфраструктури для перехоплення влади і встановлення диктатури наднаціонального фінансового капіталу. У цьому сенсі діджиталізація може створити привілейоване становище для вузької касти обраних і тотальний контроль над усіма сферами життя основної маси населення. Держава при цьому втратить залишки суверенітету і перетвориться в кластер транснаціональних корпорацій, яким гратимуть, як в карти. Людину перетворюють на безправний товар на ринку послуг («люди як нова нафта»), сильно обмеживши її свободи, скасувавши моральні норми і встановивши жорсткий регламент існування. Прояви ж нелояльності до режиму призведуть до моментального відключення людини від усіх систем життєзабезпечення. Зробимо припущення, що з цією метою будуть активно експлуатуватися людські страхи перед хворобами і смертю, що ми спостерігаємо зараз на тлі істерії, пов'язаної з пандемією вірусу Covid-19 у світі. Свої свободи, приватність і особистий простір багато людей з радістю обмінюють на тотальне 24/7 біометричне стеження як запоруку безболісного і відносно тривалого існування, надії на що виявляються по факту марними. А обґрунтовано це буде необхідністю моніторингу стану здоров'я в постійному режимі, оперативністю надання медичної допомоги, загальним благом тощо. У той день, коли почнеться чергова епідемія, усі відразу дізнаються, хто її переносить, та почнуть волати про настання «судної ночі»...

Перш ніж рухатися далі шляхом тотального впровадження різних технологічних нововведень в людське життя, потрібно потурбуватися над осмисленням ролі «цифри» в житті людини біологічної, утриматися від магії «цифри», влади алгоритмів і регламентацій і зрозуміти етику «цифри», оцінити з усією відповідальністю діджиталізацію не як шанс прискореного розвитку через занурення у віртуальну реальність, а саме як виклик для природного, біологічного ареалу проживання людини, як основу можливого знищення біологічної і соціальної цивілізації. Необхідно зрозуміти наслідки діджиталізації для зміни ролі держави, приватного життя громадян; подумати про те, навіщо ми добиваємося цифрового перевороту у свідомості, якщо це призведе до втрати культурного і біологічного коду людини. При цьому слід відповісти на сакраментальне запитання: таке цифрове перетворення і перевтілення соціально-біологічної сутності в цифрову – це логічний підсумок всього шляху людської цивілізації, що досягла своєї кульмінаційної і останньої точки розвитку, або ж дурість, марнославство і меркантильність сучасних можновладців? Якщо діджиталізація – це фетиш, потрібно вивчати це явище з точки зору ідолопоклонства і шаманів-жерців, які це все просувають в маси.

Одержано 17.02.2020

УДК 343.9

Лариса Михайлівна МАР'ЄНКО,
аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ПОГРОЗ І НАСИЛЬСТВА ЩОДО СУДДІВ, НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ, ПРИСЯЖНИХ

Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України) – один з найбільш небезпечних злочинів, що посягає на сферу правосуддя. Маючи подвійну соціально деструктивну властивість, через здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного – вплив на правосуддя, цей злочин маніфестує нівелювання значення і значущості як окремої людини, так і суспільства в цілому, базових засад суспільного договору. В структурах останнього розподіл влад, демократичність та право на справедливий суд – одні із засновків, на яких тримається і якими забезпечується солідарність та цивілізаційний шлях українського суспільства. Насильницький вплив на правосуддя є брутальною, небезпечною формою заперечення концепту української державності, цінності права, його гуманістичного ядра. Саме тому поширення вказаних кримінальних практик не обмежується виключно на правосудді, виявляється вмонтованим в більш широку самодетермінаційну панораму кримінальної активності населення, що серед іншого може бути описане в аналітичних схемах теорії «розбитих вікон», аномії, інтеракції. Протидія ж погрозам або насильству щодо суддів, народних засідателів, присяжних є, таким чином, одним з важелів переривання зв'язків у вказаному комплексі криміногенної самодетермінації, здатних істотно його послабити, забезпечивши комплексний кримінологічний ефект.

Викладене бачення природи, ключової обструктивної властивості злочинів, передбачених ст. 377 КК України, виводить на розуміння тієї обставини, що в механізмі їх детермінації особливе місце обіймають фактори культурно-психологічного характеру. Їх досить складно формалізувати; вони не можуть бути зведені до практико-верифікованого опису, емпірично зафіксовані. Культура – динамічний конструкт, феномен, який у випадку його матеріальної фіксації «застигає у цивілізації». Сфера ж психічного й дотична до неї – психологічного лише опосередковано, як і культурний драйв, сутнісні (а не номінальні, атрибутивні) грані якого проявляються виключно пластах ментального, на порубіжжі екзистенції й рефлексії (як особисті імперативи, колективно ідентифіковані й самоідентифіковані), залишає свій динамічний шлейф у явищах праксеології, групових мисленнєвих узвичаєнь. В науці їх прийнято пов'язувати з явищами масової свідомості, їх відповідними вадами.

Можна виокремити декілька основних групи культурно-психологічних фактори злочинів, передбачених ст. 377 КК України. Кожна з них включає в себе низку підгруп, окремих видів детермінант; вони пов'язані між собою.

Низький авторитет органів судової влади, держави в цілому. Ключову роль в цьому відіграє і реальна корупція в судовій системі, і так звана суспільна думка щодо проблеми корупції в судах України. Параметри суспільної думки залежать не стільки від наявного досвіду її носіїв, скільки від інтенсивності «споживання» ними інформаційних продуктів відповідного змісту. Цілком зрозуміло, що судова влада, як і будь-яка інша гілка державної влади в Україні, користується вкрай низьким рівнем довіри з боку громадян. Відповідно до результатів соціологічного дослідження, проведеного Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова (лютий 2019 р.) переважна більшість українців не вважають українські суди об'єктивними та незалежними. Лише 22,0 % опитаних за загальнонаціональною вибіркою вважають, що сьогодні судді в Україні є повністю або в цілому незалежними, тоді як протилежної точки зору дотримуються 67,3 % опитаних. Навіть серед тих респондентів, які позитивно ставляться до судової реформи, лише 38,6 % вважають, що судді в Україні є незалежними, а 53,4 % не згодні з цим [1].

10,9 % усіх опитаних відповіли, що протягом останніх двох років члени їх родини, близькі друзі брали участь у розгляді судових справ у будь-якій якості (свідка, позивача, відповідача, потерпілого, обвинуваченого, експерта, судді, співробітника суду). Серед тих, хто має таких родичів та друзів, лише 24,7 % зазначили, що рішення судів, в яких вони брали участь, частіше

були законними і справедливими, 33,7 % – що вони частіше були незаконними і несправедливими, 36,5 % – приблизно рівною мірою законними і справедливими та незаконними і несправедливими. Ті респонденти, які безпосередньо брали участь у судовому процесі і вважають, що рішення суду не було законним і справедливим, називають такі причини цього: суддя недостатньо добре ознайомився з матеріалами справи (26,9 %), одна сторона найняла кращого адвоката, краще підготувалася до процесу (25,4 %), одна сторона пов'язана з органами влади (20,2 %), особа, що представляла одну сторону судового процесу, має вищий соціальний статус, ніж опонент (17,0 %), вважають, що одна сторона дала неправомірну вигоду судді (14,0 %), суддя пов'язаний з однією зі сторін (5,3 %), суддя має низьку кваліфікацію (4,4 %), одна сторона в силу якихось причин не сподобалася судді (3,5 %), інші причини (7,9 %) [1].

Але ж і поняття довіри на рівні масових соціальних практик, елементів докси ґрунтується не стільки на об'єктивній параметрії, скільки на суб'єктивних образах, соціальних міфах і чутках, а тому в переважній своїй більшості конструюються засобами масової комунікації. Так, відповідно до результатів соціологічного дослідження, проведеного центром ім. О. Разумкова більшість (55,0 %) громадян України отримують інформацію про діяльність українських судів лише із засобів масової інформації. 22,8 % поєднують інформацію, отриману із досвіду своїх родичів, друзів та знайомих, з інформацією, отриманою із ЗМІ, 10,3 % поєднують власний досвід з інформацією, отриманою із досвіду своїх родичів, друзів та знайомих, та інформацією, отриманою із ЗМІ. І лише 3,0 % судять про діяльність судів на основі лише власного досвіду та досвіду і досвіду знайомих, а 1,3 % – з власного досвіду [1].

Крім того, цікаво також відмітити і те, що за багатьма показниками зі зниженням рівня доходу респондентів знижується оцінка діяльності судів (територіальна досяжність судів, умови очікування, пунктуальність слухань та умови розгляду справи, неупередженість суддів під час проведення усних слухань, зрозумілість рішення суду, витрати на доступ до правосуддя). Таким чином, рівень економічного благополуччя загалом впливає і на відчуття генеральних параметрів стану соціальної справедливості (несправедливості); приватний статус окремої особи, відтак, екстраполюється на публічну сферу, в якій найбільш доступним об'єктом. Це – типова схема ресентименту.

Поширення практик ресентименту. Під ресентиментом в кримінологічній науці розуміють соціально-психологічний феномен, який полягає у генерації, підтриманні наративів і дискурсу ідентичності у повністю або частково сфальсифікованих умовах протистояння загрозам існування групи, що супроводжується агресивними практиками опозиційно-консолідуючого значення. Політика ресентименту – кероване та аморальне використання почуття страху перед штучно створюваними та/або інтерпретованими загрозами соціальної смерті групи (заборона використання рідної мови, відправлення релігійних обрядів, вигнання з територій і т. п.) [2]. Є підстави вважати, що в українському суспільстві наразі активно поширюються ресентиментарні практики. За механізмом останніх агресивна енергія, ненависть зміщується з дійсних причин суб'єктивного незадовільного становища соціального актора на державу загалом та на судову владу, зокрема. Ресентиментування останньої в особі судді, народного засідателя, присяжного має ситуативну залежність, здійснюється виключно при участі особи у судовому процесі. При цьому суд як об'єкт ресентиментування не є принципово важливим, виключним. Ненависть завжди первинна щодо її об'єкту (Л. С. Рубінштейн).

Звісна річ, що структурі культурно-психологічних факторів злочинів, передбачених ст. 377 КК України, вагомими виявляються і такі загальносоціальні чинники як *конс'юмеризм, економізм масової свідомості, правовий та моральний нігілізм*. Вони визначають ставлення до інститутів судової влади не як до авторитетів, вузлів суспільної солідаризації, а надлишкових компонентів в системі симуляції соціальності, імітації установок на загальне благо. Отже, саме від планомірної, комплексної та глибокої роботи по зниженню нігілістичних установок і орієнтацій в соціальних практиках і мисленні, а також від інформаційної політики по зміцненню авторитету, позитивного іміджу судової влади в Україні, від успішної протидії корупції в судовому корпусі залежить ефективність запобігання погрозам та насильству щодо суддів, народних засідателів, присяжних.

Список бібліографічних посилань

1. Ставлення громадян України до судової системи // Разумков центр : сайт. 24.06.2019. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-sistemy> (дата звернення: 19.03.2020).

2. Орлов Ю. В. Ресентимент: шлях від жертовності до злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 16–25.

Одержано 22.03.2020

УДК 343.9

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

МЕНТАЛЬНІ ЗАГРОЗИ ГЛОБАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ: КРИМІНОЛОГІЧНА ПАНОРАМА

Базовий глобальний виклик – руйнація мислення, що тягне за собою втрату смислів, вихолощення на його предмет дискурсу. Саме ментальні загрози фундують загрози природничо-антропогенні, економічні та інші, накладають вітальні обмеження на майбутні покоління. Цю обставину не може не враховувати кримінологічна наука, яка зобов'язана охопити своїм дослідницьким та практико-перетворювальним інтересом проблеми мислення, дискурсу як більш глибоких пластів розгортання детермінаційного комплексу злочинності найбільш широкого спектру: починаючи від факторів конс'юмеризму, мови ворожнечі, й закінчуючи криміногенністю біотехнологій.

Ментальні загрози – ті, що народжуються у матрицях смислоутворення, виражають небезпечні стани і тенденції у сфері осмислення дійсності, здатності адекватно її відображати, перетворювати, адаптуватися. Нижчий (фундаментальний) рівень їх відтворення (поруч з чим є середній і верхній) представлений чотирма базовими загрозами:

1. *Абсурдизація* як результат загострення станів соціального неадеквату, що полягає не стільки у розриві між мисленням, діяльністю і дійсністю, скільки у вихолощенні смислів із соціальних практик, ототожнення кількісних показників (в економіці, політиці, соціальній сфері тощо) із категорією «розвиток». Зростання заради самого лише зростання; вище, швидше, далі, а куди і заради чого – невідомо. Хоча ні, відомо: заради зростання, адже зростання – самоцінне видовище (!), *метод одночасно постає є ціллю*, «бути» поступається місцем «мати»; заради вищих швидкостей, більшого доступу до інформації, для донесення реклами, для зростання продажів, для керованості мисленням заради зростання продажів і т. д. Справжня конс'юмерна сансара. Тому не є дивиною, що ХХІ ст. розпочалося під знаком тероризму, передумсім – релігійного. Цілком зрозумілим є політичне підґрунтя феномену тероризму. Але варто також бути свідомим і того, що політична компонента не є виключною, хоча й провідною для релігійного тероризму, екстремізму. На рівні конкретних терористичних практик, на рівні безпосередніх виконавців злочинів – це розрив «колеса сансари», маніфестуюче жертвоприношення, гальмування нестримної ритміки соціального часу, спроба утримання цілісної картини світу (хоча й, звісно що, також неадекватної), габітусу. У цьому розумінні релігійний тероризм – закономірний продукт цивілізації, перманентний фон абсурдизації.

2. *Номіналізація концепту «уселюдство»*, що є закономірним наслідком внутрішнього ускладнення суспільства спектаклю. Це означає подальше дистанціювання у мисленні і соціальних практиках від установки на уселюдство, що не в останню чергу стає наслідком постмодерної фрагментації, перенасичення інформаційного простору, втрати габітусів. Проблема полягає в тому, що така фрагментація, утвердження принципової установки на множинність рівнозначностей метафізичного була розгорнута з концепту уселюдства («всечеловечество»), фактично візуалізувала його ризомність та була визначена до життя протидією концепту співлюдства («общечеловечество»).

Слід зауважити, що не лише натуральна цілісність складає зміст концепту співлюдства. Має бути додатковий компонент, що якісно вирізняє *homo sapiens* з ряду інших представників натуральності та репрезентує антропосферу або гомосферу (Д. С. Ліхачов). І цей компонент, очевидно, має утворюватися у модусі *cogito*. Близько 100 років тому В. І. Вернадський

сформулював концептуальну відповідь на це питання, що представлена ідеєю ноосфери. Інформаційне поле сутностей є спільним для всього людства. Ноосфера – не лише набір інформації, це повноцінна сфера буття, виключно в якій формуються підстави ідентичності. І це – принципово важливе зауваження, адже концепт співлюдство при більш наближеному аналізі, так само як і при аналізі концепції солідаризації (О. М. Костенко), репрезентує зв'язну транссуб'єктність, іншими словами – ідентичність. В тому ж разі, коли мова йде про масштаб людства, відповідною йому має бути й ідентичність. Таким чином, ми виходимо на ще одну глобальну ментальну проблему, загрозу глибинного рівня.

3. *Втрата вісї ідентичності «уселюдство – група – індивід»*, що маніфестує виродження соціальності; соціальність обмежена виробництвом, фактично зведена до економічності. Необхідною умовою існування ідентичності на рівні уселюдства є оперування концептом співлюдства як *принципом*. Слідування йому, хоча і не пред'являє нових смислів, проте дозволяє зі всією однозначністю стверджувати про: а) перегляд парадигми соціального розвитку, його критеріїв; б) про переосмислення взаємин натурального та ноосферичного як паритетних, суб'єкт – суб'єктних; в) про можливість групової ідентичності виключно в контексті уселюдської; оператор «співлюдство» не допускає відсутності таких трансідентичнісних зв'язків в принципі; г) про необхідність подолання установки на історизм (на цьому також наголошується і маніфесті європейських філософів «Європейський дім у вогні» (2019 р.)), відмови від історичності на рівні ідентичності уселюдства; *остання можлива у позаісторичному мисленні* на основі групової та індивідуальної *самоідентичності*. Співлюдський транзит до уселюдства передбачає подолання історичності, рефлексовану відмову від епіметеїзму на користь прометеїзму, принаймні на рівні стратегування у сфері соціального управління.

Без такого транзиту адекватна відповідь на найглибші ментальні загрози неможлива. Сам же транзит виявляє залежність від багатьох обставин, факторів, панорама яких серед іншого виявляє і кримінологічний зміст. Так, зокрема, інституціоналізації цього транзиту в існуючій системі державного та муніципального управління, може бути розпочата саме через розробку стратегії протидії фронтірній злочинності, дослідження детермінаційного комплексу якої має вихід на хронотопічні протиріччя, їх дискурсивно-комунікативні механізми протікання. В цьому сенсі Україна має переважне становище серед багатьох країн світу, адже може оперувати розлогим емпіричним матеріалом виникнення, перебігу соціальних конфліктів найбільш різноманітної етіології, однак тих, що мають вихід на логіку епіметеїзму; українське суспільство є фронтірним, а тому кримінологічна робота на фронтах, у міжвимірному просторі має значний потенціал до розробки засновків і орієнтації тієї зміни парадигми, на якій наполягають аналітики Римського клубу, інших осередків мислення, глобальної політики. Але важливо забезпечити фундаментальність наукових розробок. Утилітаризація останніх, слідування усталеній й домінуючій в українській кримінології традиції аналітико-емпіричного дослідження без звернення до широкого міждисциплінарного синтезу, кримінологіко-філософського споглядання приречене на продовження спектаклю, гру зі статистикою, і юридичними текстами.

4. *Сингулярність* (технологічна, епістемологічна) як остаточна руйнація засновків вселюдства як цілісності, соціальності як такої, а за нею й співлюдства; втрата підстав для солідаризації. І хоча наразі говорити про настання сингулярності передчасно (радіше про її загрозу, як період передсингулярності), тим не менш у світових масштабах можемо вже спостерігати тенденції десолідаризації: послаблення політичних альянсів (перш за все ЄС і НАТО), дистанціювання в умовах пандемії COVID-19, ненадання адекватної допомоги (на некомерційних засадах) на міждержавному рівні навіть всередині ЄС і т.д.

У політичному житті можливості уповільнення настання сингулярності пов'язуються з архаїзацією життя, переходу до епіметеїстичного мислення зі спрощеними, а тому неадекватними картинами світу, що детермінують й у подальшому детермінуватимуть поширення терористичних практик, згортання тенденцій демократизації в глобальному масштабі. Це підтверджується сьогодишніми показниками і тероризму, і зниження середнього індексу демократії по планеті.

Так, наприклад, у 2016 р. *German Bertelsmann Foundation* опублікувала доповідь, результати емпіричного дослідження прогресу (або скоріше про його відсутності) демократії і соціальної економіки, який відображає індекс ВТІ (*Bertelsmann Transformation Index*). Згідно з доповіддю в останні роки у світі спостерігається постійний спад за такими параметрами, як громадянські права, чесні і вільні вибори, свобода слова, свобода зібрань, концентрації та розподілу влади. У

той же час число країн, в яких авторитарні, крайньо релігійні догми керують політичною думкою, збільшилася з 22 % до 33 %. При цьому вказана доповідь була опублікована до нападів на демократію і громадянські права в Туреччині влітку 2016 р. та на Філіппінах, у РФ протягом 2019 р. – першої половини 2020 р. Симптоми тиранії поширюються навіть в країнах з традиційно сильними позиціями свободи і демократії.

Цілком зрозуміло, що подібні тенденції є віддзеркаленням глибинних ментальних проблем людства, свідчать не про спроби їх вирішення, а про відмову від їх осмислення. У зв'язку з цим цивілізаційні перспективи при збереженні вказаних тенденцій виглядають вельми примарними. Також є очевидно й відсутність інституціоналізованих платформ для постановки, артикуляції у політично значущому ракурсі подібних загроз, візій. Існуючі спроби є фрагментованими, заточеними під вузький предмет спеціальностей, відомств, без налагоджених міжпредметних зв'язків, через які могла б бути забезпечена робота з цілим. Через це саме кримінологічна наука і практика має взяти на себе наукову сміливість й прикладну рішучість власними міждисциплінарними гносеологічними можливостями та розгалуженими міжвідомчими каналами доставки інформації до владних еліт, прямо чи опосередковано артикулювати ці проблеми, ініціюючи стратегування у руслі кримінологічної політики, розгорнутої на рубежах національної безпеки з виходом на концепти уселюдства та співлюдства, з оперуванням ними.

Одержано 17.03.2020

УДК 796.323.2(477)

Дмитро Іванович СЕРХОВЕЦЬ,

курсант 2 курсу факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ: «ЗА» ТА «ПРОТИ»

«Закони, які забороняють носити зброю – діють на одних лише мирних громадян, залишають вістря в руках злочинця, який звик порушувати святі умови... ..Вони слугують лише множенню вбивств, піддаючи громадянина беззахисного нападам злодія і створюють стан образника кращим, участі обвинуваченого», – ще в 1764 році італійський юрист і публіцист Чезаре Беккарія в трактаті «Про злочини і покарання» підняв питання заборони носіння зброї. Він стверджує, що заборони яких дотримуються пересічні громадяни не є заборонами для злочинців, тому відсутність у цивільного населення зброї яка б стала способом захисту громадян від нападів значно погіршує їхнє становище в суспільстві.

Ідея щодо легалізації вогнепальної зброї в Україні зародилась одразу після здобуття незалежності. Проте останні роки в українському суспільстві активізувалась дискусія щодо легалізації вогнепальної зброї серед цивільного населення. Більше того, до Верховної Ради України був поданий Проект Закону «Про зброю» №1222 від 02.09.2019 року [1], метою якого є правове регулювання цивільної вогнепальної зброї. Така активізація була спричинена подіями останніх років, що сколихнули українське суспільство та державу.

Погляди науковців щодо цього питання розходяться. П. Л. Фріса, П. М. Мітрухова допускають можливість легалізації. С. М. Шуміленко, А. М. Колосок не висловлюють власного ставлення, проте наводять чітку аргументацію «за і проти» легалізації зброї. Не менш важливими з наукової точки зору є дослідження правових проблем легалізації обігу вогнепальної зброї, що були вивчені: В. М. Бараняком, В. П. Межевим, М. Г. Пінчуком, Т. М. Приходько, В. І. Рибачуком, В. П. Тихим. Основною метою даної роботи є огляд аргументів «за та проти» легалізації вогнепальної зброї в Україні та оцінка можливих наслідків на основі протиставлення аргументів щодо легалізації.

На сьогоднішній день будь-які дії пов'язані з вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи пристроями є криміналізованими, тобто ці діяння визнані злочинними та за них встановлена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 263 КК України.

На сьогоднішній день в Україні відсутній закон про зброю, проте діють «Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» [2] та «Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю» [3]. Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Частина 5 ст. 55 Основного закону вказує, що «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Тобто, якщо будь-які дії не прописані як заборонені, - їх можна використовувати задля самооборони [4 ст. 16–17]. Отож ми бачимо, що однією з цілей легалізації є декриміналізація діянь які вчинені з метою захисту своїх прав і свобод від порушень та протиправних посягань.

З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин думка українського суспільства стосовно легалізації розділилася на «за та проти». Досить швидко поширюється твердження про те, що доступ до зброї отримають злочинці. Проте варто зауважити, що злочинці це не та категорія населення яких цікавить наявність чи відсутність регулювання обігу зброї на законодавчому рівні. Злочинці вже сьогодні мають неконтрольований та необмежений доступ до зброї через так звані «чорні ринки». Уся суть їхньої злочинної діяльності власне і полягає у порушенні закону.

Не менш поширеною та парадоксальною є думка противників легалізації про те, що доступ до зброї отримають люди з невірноваженою психікою алко- та наркозалежні. Проте такий розвиток подій є неможливим, адже задля отримання дозволу на зброю людина повинна буде пройти медичний огляд. А також весь процес оформлення нерозривно пов'язаний з органами МВС. В такого контингенту населення як алко- та наркозалежні спілкування з поліцією в їхні плани не входить.

Також противники легалізації стверджують, що доступ отримають депутати, представники бізнесу і т.д. Але всі перелічені групи осіб вже озброєні в більшій мірі травматичною зброєю, яка за законом доступна депутатам, суддям, журналістам, або ж нагородженим зброєю від Президента України, Міністра оборони та Міністра внутрішніх справ України.

Не досить переконливо звучить твердження, що опісля легалізації розпочнеться «роздача зброї», або ж «вільний» продаж зброї, тобто вона стане товаром широкого вжитку. Що є повною нісенітницею. Зброя – товар, який можливо придбати лише при наявності відповідного дозволу. Придбається вона особою за власні кошти та продається виключно у спеціалізованих магазинах, які мають ліцензію.

Мабуть найбільш поширеною є ідея, що українці за своїм менталітетом не готові до легалізації, у них відсутня культура поводження зі зброєю. Проте культура поводження з будь-яким предметом не може виникнути ні з чого. Вона не буде напрацьовуватись, якщо цей предмет неможливо придбати та використовувати законним шляхом. Розповсюджені також думки панічного характеру, що почнуться масові розстріли, перестрілки в чергах, транспорті, дитячих садках, школах, на вулицях в містах. Опоненти легалізації стверджують, що обов'язок боротьби зі злочинністю лежить на поліції. Проте навіть у випадку дотримання усіх нормативів на час реагування- швидше і дієвіше буде застосування особистої зареєстрованої зброї.

Акцентують також увагу на тому, що кошти які держава виділить на легалізацію доцільніше витратити на якісь соціальні проекти. Проте впровадження Закону про зброю стане підставою для створення нових робочих місць які слідкуватимуть за дотриманням чітких правил для всіх. Стверджують також, що зросте кількість чисельності жертв при побутових конфліктах. Але з досвіду правоохоронців відомо, що злочини при побутових конфліктах здійснюються як правило за допомогою побутових предметів (кухонні ножі, інструменти, меблі).

Зважаючи на всі аргументи перелічені вище в умовах погіршення криміногенної ситуації, а також можливості ухвалення збройного законодавства та легалізація є одним з першочергових завдань.

Вільний доступ громадян до зброї може теоретично зменшити кількість злочинів, але тільки певної категорії, і як показує міжнародна практика збільшується кількість потерпілих від конкретних злочинів, і такі зміни на законодавчому рівні коли населення масово не готове тримати у себе вогнепальну зброю може привести до великого кровопролиття, ускладнить роботу правоохоронних органів, створить страх та бажання самозахисту у пересічних громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Проект Закону про зброю : від 02.03.2019 № 1222 / ініціатори І. П. Фріс, О. Б. Матусевич // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66594 (дата звернення: 22.03.2020).

2. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : затв. Наказом МВС України від 21.08.1998 № 622 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98> (дата звернення: 22.03.2020).

3. Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : затв. Наказом МВС України від 01.02.2016 № 70 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16> (дата звернення: 22.03.2020).

4. Гергега Г. Ф., Зарубінський О. О., Петренко Б. М., Старовойтенко Р. В. Цивільна зброя в Україні: міфи та реальність. Українська дійсність і міжнародний досвід легалізації та контролю. Київ, 2015. 152 с.

Одержано 23.03.2020

УДК 7.038.6:343.91

Михайло Ігорович ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНУ НА ФОРМУВАННЯ ОКРЕМИХ РИС КРИМІНОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Враховуючи той факт, що кримінологія як наука містить в собі як правові так соціологічні ознаки, які розкривають її внутрішню сутність, необхідно розуміти що на формування основних кримінологічних поглядів на ті чи інші проблеми впливають фактори як соціологічної спрямованості так і правової. І це не дивно. Але ж злочинність, як об'єкт кримінологічної науки, існувала, існує і буде існувати в межах людської спільноти, а саме – соціуму. До чого ми нагадуємо прописні істини для будь якої людини, яка займається дослідженням та вивченням кримінологічної науки. Справа полягає в тому, що врахування будь-яких тенденцій або будь-яких змін в суспільстві, дає величезний пласт для наукового кримінологічного дослідження. Що мається на увазі?

Сучасний український соціум знаходиться на певному історичному етапі свого розвитку який дуже кардинально відрізняється від того, що ми спостерігали декілька десятиліть тому. Окремі науковці наголошують на тому, що в Україні розпочалась епоха постмодерну. Питання аналізу розуміння та основного змісту постмодерну досліджується різними сферами людського світогляду, але найбільш значимими його частинами виступають культура, мистецтво, філософія та соціологія. Так, з соціологічної точки зору, постмодерн (від лат. *Post* – після і *modernus* – сучасний) розглядається як відрізок історичного часу, який хронологічно починається з періоду підриву основ індустріального ладу і тягнеться в майбутнє. Поняття «постмодерн» не має позитивного визначення і виникло для позначення періоду, що відкривається з подоланням соціального порядку в епоху модерну, який ще отримав таку назву як «модерніті».

Досліджуючи період постмодерну, В.М. Волков наголошував на тому, що ключовими характеристиками переходу суспільства до постмодерну є: інформаційна перенасиченість, що

обумовлена розвитком нових технологій; зміна характеру і статусу знання людства; суперечливість і різноманіття; відсутність визначеності; проблематизація істини і самої реальності; тенденція до перетворення знання, інформації та будь-яких культурних знаків в товар; зростання гедоністичних, споживчих настроїв; перетворення життя в гру, стилізацію; відмова від принципу ієрархії культурних змістів; свобода вибору як даність, невизначеність і різноманіття поведінки [1, с. 6].

Епоха постмодерну, а разом з нею і таке явище як постмодернізм, в Європейських країнах це прояв такої культури, в якій висміюванню підлягає практично все, що більш менш відноситься до того, що можна назвати святим для соціуму в традиційному його розумінні. Внаслідок чого, відбувається розмивання основних цивілізаційних цінностей, а саме: стирається різниця між світлом та тьмою, між добром та злом. Вирок один – все повинно бути висміяне. Це можна пов'язати з культивуванням якоїсь нової псевдоморалі, нових псевдоцінностей, коли збочення стає нормою. Все потрібно перевернути з ніг на голову, легітимізація одного збочення тягне за собою як певний ланцюжок легітимізацію всіх інших.

Так, наприклад, в бельгійському місті Алст, що розташоване в 31 км на північний захід від Брюсселя (керує ним націоналістична партія Новий фламандський альянс, яка виступає за незалежність Фландрії від Бельгії), наприкінці лютого 2020 року відбувся щорічний карнавал на якому були використані карикатурні зображення євреїв. На вулиці міста вийшли люди у карикатурних костюмах, які зображали ортодоксальних євреїв у вигляді мурах, що моляться біля Стіни Плачу. На зображенні стіни написали голландською мовою *de klaugmier* («плаче мураха»). Це, в певній мірі, нагадує написання слова *klaagmuur*, тобто Стіна Плачу. В своїй реакції на цю подію Європейська комісія назвала карнавал в бельгійському місті Алст «несумісним з європейськими цінностями» [2]. До чого цей приклад?

Справа полягає в тому, що в сучасних карнавальних ходах дуже часто, останній час, використовуються підходи та погляди, які спростовують загальнолюдські цінності та відбувається перетинання так званих «червоних смуг», що встановлюються цим суспільством як обмеження кордонів світової моралі. Заборона на демонстрацію поглядів, які носять нетерпимість до певного народу (в нашому випадку прояв антисемітизму), поглядів нетерпимості до іншого віросповідання, як раз і є тим рубіконом, який розмежує добро і зло. Організація і проведення подібних карнавалів з точки зору окремих напрямів мистецтва є художнім поглядом на суспільство в межах постмодернізму.

Навіть такий невеликий екскурс в розумінні епохи постмодерну, дає нам зрозуміти той факт, що для кримінологічної науки, з її предметом вивчення, існує певна потреба врахування таких сучасних змін в соціумі під час аналізу таких явищ як злочинність, особистість злочинця, детермінанти злочинності, проблеми протидії злочинності тощо.

Особливої уваги, на нашу думку, потребує питання впливу постмодерну на формування особистості злочинця і того відбитку, який він накладає на кримінологічний портрет цієї особистості. Як нам відомо, кримінологічний портрет особистості злочинця вимальовується через призму врахування таких груп ознак, як соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні. Свого часу, ми наголошували на тому, що під кримінологічним портретом особистості злочинця розуміють опис типових специфічних рис особистості, які притаманні певному прошарку злочинців, та розкривають їх сутність як людей, що вчинили злочин певного характеру, або схильні до його вчинення [3, с. 166].

Тому, враховуючи викладене вище, дуже важливо чітко усвідомлювати які характерні тенденції появи епохи постмодерну в українському суспільстві впливають на формування притаманних рис особистості злочинця. Справа полягає в тому, коли мова заходить про зміну ціннісного підґрунтя соціуму, то в цій ситуації сподіватись на те, що такі зміни оминуть процес формування особистості злочинця, принаймі, не зовсім розумно, і навіть, можливо наголосити, – антинауково.

Повертаючись до ключових характеристик постмодерну, про які ми наголошували декілька раніше, можливо зробити висновок про те, що найбільшому впливу змінам в українському суспільстві підлягають соціально-рольові та морально-психологічні риси особистості злочинця. Таке узагальнення нами робиться з метою звернути увагу кримінологічної науки на існуючі виклики для суспільства, що створює епоха постмодерну і яка нестримно насувається на наше суспільство.

Список бібліографічних посилань

1. Волков В. Н. Постмодерн и его основные характеристики. *Культурное наследие России*. 2014. № 5 (2). С. 3–8.
2. Єврокомісія засудила карнавал у Бельгії, на якому висміювали євреїв // ВВС Україна : сайт. 25.02.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-51625914> (дата звернення: 28.02.2020).
3. Фіалка М. І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність та співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 162–171.

Одержано 12.03.2020

УДК 343.337:341.4

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЧИ ГОТОВА НАРЕШТІ УКРАЇНА РАТИФІКУВАТИ РИМСЬКИЙ СТАТУТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ?

Політико-правова дилема щодо ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) 1998 р. вперше постала перед українським законодавцем у 2000 р., коли наша держава разом з іншими країнами взяла участь у підписанні цієї міжнародно-правової угоди. Майже відразу після підписання цього документу стали очевидними й перші ознаки неготовності України долучитися до системи міжнародної кримінальної юстиції: у 2001 р. було надано висновок Конституційного Суду України щодо невідповідності Римського статуту Конституції України вітчизняній судовій системі [1]. У подальшому декілька разів з'являлася надія на скорішу ратифікацію Римського статуту МКС: після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 р., відповідно до якої Україна зобов'язувалася ратифікувати та імплементувати положення Римського статуту МКС та пов'язані з ним документи, і в 2016 р. після номінального усунення конституційних перешкод щодо ратифікації цього документу шляхом внесення змін до ст. 124 Конституції України. Проте після сплину визначеного у відповідному законі [2] трирічного терміну очікуваної ратифікації так і не відбулося.

Аналізуючи сучасний стан міжнародної кримінальної юстиції в особі МКС, зазначимо, що тенденції щодо визнання його юрисдикції є наразі однозначними. На сьогодні цей документ ратифіковано 123 країнами світу. Однак поряд з численним переліком держав, що вже ратифікували цей документ, існує й декілька країн, які після підписання не лише не ратифікували Статут, а навіть відкликали свій підпис під цим документом. При чому це не лише другорядні політичні гравці такі, як Бурунді та Філіппіни, а й флагмани міжнародної політики такі, як США і Російська Федерація [3], що створює серйозні виклики функціонуванню МКС. Проте наявність певного прогресу МКС у розслідуванні резонансних справ, зокрема, військових злочинів, вчинених на території Афганістану, яке було розпочато 5 березня цього року [4], дає надію на підвищення загальної ефективності його функціонування.

Україна, не ставши повноправною учасницею Римського Статуту МКС, тим не менш вже двічі зверталася до цього органу в режимі *ad hoc* 14 квітня 2014 р. і 8 вересня 2015 р. із заявами про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів проти людяності і військових злочинів, вчинених на території України, починаючи з 20 лютого 2014 р., без вказаної кінцевої дати та незалежно від громадянства осіб, що вчинили зазначені злочини. Вбачається, що попередні результати збору доказів та розгляду юрисдикційних аспектів цих справ є доволі позитивними для нашої держави [5]. У той же час, як справедливо зауважує М. Гнатовський, суперечливість правових відносин України з МКС полягає в тому, що в результаті звернень до МКС на Україну повною мірою поширюються зобов'язання щодо співпраці держав-учасниць з ним, проте вона не може користуватися ані організаційними, ані процесуальними правами, що надаються Римським статутом державам, які його ратифікували [6]. Крім того принципово невірною видається побудова

відносин з МКС за схемою тимчасової вигідності того чи іншого звернення до МКС і уникнення повноцінної асоціації з ним, що закладає небезпечну основу подвійних стандартів кримінального переслідування за міжнародні злочини. Такими, що не повної мірою відповідають положенням Римського статуту МКС, слід визнати і норми чинного кримінального законодавства в питанні врегулювання відповідальності за злочини проти людяності і військові злочини.

За останній рік відповідним комітетом Верховної Ради України було розглянуто два значних за обсягом законопроекти щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права, зокрема Римським статутом МКС [7; 8]. Слід відзначити, що поряд із загальним позитивним спрямуванням, зазначені законопроекти не позбавлені й певних недоліків. Зокрема, автори проекту Закону № 2689 від 27.12.2019 р. [8], намагаючись як найточніше перенести зміст міжнародно-правових норм до КК України, використали юридичні конструкції, непридатні вітчизняному кримінальному законодавству, запропонували занадто громіздкі диспозиції статей КК, що невідповідно резонує з іншими нормами цього закону та утворює низку внутрішньо- та зовнішньосистемних суперечностей. Вбачається, що такий підхід може бути виправданим лише у випадку, закріплення кримінальної відповідальності за міжнародні злочини не в загальному кодифікованому, а в окремому нормативно-правовому акті, як це реалізовано в таких країнах як Великобританія, Канада, Королівство Нідерланди, Нова Зеландія, Південно-Африканська Республіка, Тринідад і Тобаго, ФРН, Хорватія.

Підсумовуючи, слід визнати, що побудова повноцінних відносин України з МКС та нарешті її долучення до системи міжнародної кримінальної юстиції можливе лише шляхом ратифікації Римського статуту МКС. З цієї метою слід завершити розпочатий процес реформування норм про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру. При цьому однією з важливих вимог імплементації міжнародно-правових норм слід визнати використання властивих для національної правової системи конструкцій, які не суперечать іншим її положенням та є зрозумілими для вітчизняних правозастосувачів. При розробці нової редакції КК України доцільним вбачається виділення норм про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини та злочини міжнародного правопорядку в окрему книгу.

Список бібліографічних посилань

1. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) : від 11.07.2001 № 3-в/2001 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01> (дата звернення: 01.03.2020).
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення: 01.03.2020).
3. Римський статут // Центр громадянських свобод : сайт. URL: <https://ccl.org.ua/themes/pravozahysnyj-poryadok-dennyj-rymskyj-statut/> (дата звернення: 01.03.2020 р.)
4. Peltier E. I.C.C. Allows Afghanistan War Crimes Inquiry to Proceed, Angering U.S. // The New York Times. 05.03.2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/03/05/world/europe/afghanistan-war-crimes-icc.html> (дата звернення: 15.03.2020).
5. Отчет о действиях по предварительному изучению ситуаций в 2019 году. 5 декабря 2019 г. // International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2019-PE-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 15.03.2020).
6. Гнатовський М. Україна та Міжнародний кримінальний суд: конституційний аспект // Vox Ukraine : сайт. 12.01.2016. URL: <http://voxukraine.org/2016/01/12/ukraine-and-the-international-criminal-court-a-constitutional-matter-ua/> (дата звернення: 15.03.2020).
7. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права : від 20.12.2018 № 9438 / ініціатор В. Б. Гройсман // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65266 (дата звернення: 01.03.2020).
8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : від 27.12.2019 № 2689 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 01.03.2020).

Одержано 17.03.2020

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**ДЕРЖАВА І ЗЛОЧИННІСТЬ.
НОВІ ВИКЛИКИ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ**

**Збірник тез доповідей
науково-практичної конференції присвяченої пам'яті
віце-президента кримінологічної асоціації України, професора,
Олега Михайловича Литвака**

(23 квітня 2020 року, м. Харків)

Українською та російською мовами

Відповідальні за випуск: *О. М. Литвинов, Т. А. Шевчук, Н. О. Волошина*
Редагування списків бібліографічних посилань: *С. С. Тарасова*
Коригування: *Т. Д. Мельник*
Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 21,47. Обл.-вид. арк. 17,87.
Тираж 20 пр. Зам. № 2020-5.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.